

58827

2010. ÁPR. 12.

BELVEDERE

MERIDIONALE

TÖRTÉNELEM ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYOK XXI. évfolyam, 5-6. szám

„ERŐS VÁR...”

HÓDMEZÖVÁSÁRHELY TÖRTÉNETÉRŐL ÍRT CIKKEINK LAPUNK 4-112. OLDALÁN OLVASHATÓK.
A TEMATIKUS LAPSZÁM SZERKESZTŐJE: VINCZE GÁBOR

MMIX
szeptember–október

BELVEDERE

MERIDIONALE

TÖRTÉNELEM ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYOK

Főszerkesztő KISS GÁBOR FERENC

Szerkesztők KERTÉSZ PÉTER, KOVÁCS ATTILA, MÁTHÉ TÍMEA,
MÉSZÁROS TAMÁS, MIKLÓS PÉTER Munkatársak KISS NIKOLETT,
KOMÁROMI CSABA, KÖNYVES PÉTER, MARTON KLÁRA

A szerkesztőbizottság elnöke SZEGFŰ LÁSZLÓ
Szerkesztőbizottság DÖBÖR ANDRÁS, JANCSÁK CSABA, KISS GÁBOR FERENC,
MARJANUCZ LÁSZLÓ, NAGY TAMÁS, NÓTÁRI TAMÁS,
POLGÁR ZSUZSANNA, RÁCZ LAJOS, ZAKAR PÉTER
A tematikus lapszám szerkesztője VINCZE GÁBOR

Számunk a D Astra Soos Bt., a Csongrád Megyei Önkormányzat, EIKKA Alapítvány, EMKE Kft., Felsőoktatási Kutatóintézet, Magyar Közlöny- és Lapkiadó, Magyar Történelmi Társulat Csongrád Megyei és Szegedi Csoportja, MTA Szociológiai Kutatóintézet, Nemzeti Civil Alapprogram, Szeged Város Önkormányzata, Szegedért Alapítvány, Szociális és Munkaügyi Minisztérium, SZTE Bölcsészettudományi Kar, SZTE BTK HÖK, SZTE EHÖK, SZTE JGYPK HÖK Hallgatói Centrum, valamint a SZTE Alkalmazott Humántudományi Intézet, a SZEPA és a SZTE JGYPK támogatásával készült.

MEFESZ 1956
www.mefesz.hu

Belvedere Meridionale Alapítvány
www.belvedere.meridionale.hu

A Belvedere Meridionale 1989-es alapításától kezdődően a történelem és más társadalomtudományi szakos felsőoktatási hallgatók, doktoranduszok, fiatal kutatók és oktatók megjelenési fóruma. A lap legfontosabb küldetése a felsőoktatás és szakemberképzés alapját jelentő mester és tanítvány viszony kialakítása, a tudomány hagyományainak ápolása, a kutatói szellemiség kibontakozásának támogatása. Ennek szellemében a folyóirat tevékenységét a tudományos élet felkért képviselői és a szerkesztőbizottság tagjai segítik, lektorálják.

INGYENES PARTNERKIADVÁNY

A folyóirat megjelenik tavasszal: február–március és április–május; ősszel szeptember–október és november–december hónapokban. A lap közöl tanulmányokat, interjúkat, ismertetéseket és kritikákat a történelem és más társadalomtudományok tárgyköréből.

Kiadja a BELVEDERE MERIDIONALE ALAPÍTVÁNY. Felelős kiadó: DR. SZEGFŰ LÁSZLÓ

Cím: 6725 Szeged, Boldogasszony sugárút 6. Tel.: +36 62/544-759

E-mail: belvedere@jgytf.u-szeged.hu www.belvedere.meridionale.hu

Nyomás: BÁBA ÉS TÁRSAI KFT. B/KUL/523/SS1993.

BELVEDERE

MERIDIONALE

TÖRTÉNELEM ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYOK

Főszerkesztő KISS GÁBOR FERENC

Szerkesztők KERTÉSZ PÉTER, KOVÁCS ATTILA, MÁTHÉ TÍMEA,
MÉSZÁROS TAMÁS, MIKLÓS PÉTER Munkatársak KISS NIKOLETT,
KOMÁROMI CSABA, KÖNYVES PÉTER, MARTON KLÁRA

A szerkesztőbizottság elnöke SZEGFŰ LÁSZLÓ
Szerkesztőbizottság DÖBÖR ANDRÁS, JANCSÁK CSABA, KISS GÁBOR FERENC,
MARJANUCZ LÁSZLÓ, NAGY TAMÁS, NÓTÁRI TAMÁS,
POLGÁR ZSUZSANNA, RÁCZ LAJOS, ZAKAR PÉTER
A tematikus lapszám szerkesztője VINCZE GÁBOR

Számunk a D Astra Soos Bt., a Csongrád Megyei Önkormányzat, EIKKA Alapítvány, EMKE Kft., Felsőoktatási Kutatóintézet, Magyar Közlöny- és Lapkiadó, Magyar Történelmi Társulat Csongrád Megyei és Szegedi Csoportja, MTA Szociológiai Kutatóintézet, Nemzeti Civil Alapprogram, Szeged Város Önkormányzata, Szegedért Alapítvány, Szociális és Munkaügyi Minisztérium, SZTE Bölcsészettudományi Kar, SZTE BTK HÖK, SZTE EHÖK, SZTE JGYPK HÖK Hallgatói Centrum, valamint a SZTE Alkalmazott Humántudományi Intézet, a SZEPA és a SZTE JGYPK támogatásával készült.

MEFESZ 1956
www.mefesz.hu

Belvedere Meridionale Alapítvány
www.belvedere.meridionale.hu

A Belvedere Meridionale 1989-es alapításától kezdődően a történelem és más társadalomtudományi szakos felsőoktatási hallgatók, doktoranduszok, fiatal kutatók és oktatók megjelenési fóruma. A lap legfontosabb küldetése a felsőoktatás és szakemberképzés alapját jelentő mester és tanítvány viszony kialakítása, a tudomány hagyományainak ápolása, a kutatói szellemiség kibontakozásának támogatása. Ennek szellemében a folyóirat tevékenységét a tudományos élet felkért képviselői és a szerkesztőbizottság tagjai segítik, lektorálják.

INGYENES PARTNERKIADVÁNY

A folyóirat megjelenik tavasszal: február–március és április–május; ősszel szeptember–október és november–december hónapokban. A lap közöl tanulmányokat, interjúkat, ismertetéseket és kritikákat a történelem és más társadalomtudományok tárgyköréből.

Kiadja a BELVEDERE MERIDIONALE ALAPÍTVÁNY. Felelős kiadó: DR. SZEGFŰ LÁSZLÓ

Cím: 6725 Szeged, Boldogasszony sugárút 6. Tel.: +36 62/544-759

E-mail: belvedere@jgytf.u-szeged.hu www.belvedere.meridionale.hu

Nyomás: BABA ÉS TÁRSAI KFT. B/KUL/523/SS1993.

TARTALOM

Referátumok

VINCZE GÁBOR: „Nevezett a legbrutálisabban végzett egy üldözöttel.” <i>Egy lelkesz-per anatómiája</i>	4
PRESZTÓCZKI ZOLTÁN: <i>Száz éve született Keresztes Tamás hódmezővásárhelyi parlamenti képviselő</i>	15
BÁN ANDRÁS: <i>A Fehér Gárda mozgalma a Dél-Alföldön</i>	33
FÖLDVÁRI LÁSZLÓ: <i>A hódmezővásárhelyi termelőszövetkezeti mozgalom első szakasza (1948–1956)</i>	50
MÉSZÁROS TAMÁS: „Románia népei, értetek égjen a láng, a demokráciáért, a szabadságért!” <i>A romániai forradalom hódmezővásárhelyi vonatkozása, Tóth Sándor segélyszállító vértanúsága</i>	83
HARMAT ÁRPÁD–HARMAT PÉTER: <i>Hódmezővásárhely első kútjai</i>	96

Hajdani vármegyéink

<i>Liptó vármegye története</i> (KISS GÁBOR FERENC)	116
--	-----

Szemtanú

GÁL LÁSZLÓ: „Az egész tulajdonképpen csak karóleszúrás dolga”	121
--	-----

Téka

<i>Róma megmentéséért. STEPHEN WILLIAMS: Diocletian and the Roman Recovery.</i> (Ismerteti: Varga Ferenc)	129
---	-----

Pihenő

SZÉLPÁL TAMÁS: <i>Mentem, láttam, leírtam. Diákszemmel Washington D.C.</i>	139
<i>A Belvedere Meridionale Alapítvány közhasznúsági beszámolója a 2008. évről</i>	113

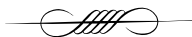
S Z Á M U N K S Z E R Z Ő I

BÁN ANDRÁS hallgató (SZTE BTK), FÖLDVÁRI LÁSZLÓ ny. művelődésiház-igazgató, helytörténész (Hódmezővásárhely), GÁL LÁSZLÓ történész-muzeológus (Emlékpont, Hódmezővásárhely), HARMAT ÁRPÁD tanár (Hódmezővásárhely), HARMAT PÉTER vízügyi mérnök (Hódmezővásárhely), KISS GÁBOR FERENC tanársegéd (SZTE JGYPK), MÉSZÁROS TAMÁS történész-muzeológus (Emlékpont, Hódmezővásárhely), PRESZTÓCZKI ZOLTÁN levéltáros (Hódmezővásárhely), SZÉLPÁL TAMÁS hallgató (SZTE JGYPK), VARGA FERENC hallgató (SZTE BTK), VINCZE GÁBOR történész-muzeológus (Emlékpont, Hódmezővásárhely)

VINCZE GÁBOR

„Nevezett a legbrutálisabban végzett egy üldözöttel”

Egy lelkes-per anatómiája

Az 1945–49 közötti népbíróági perekről többé-kevésbé megegyezik a történészek nagyobb részének véleménye.¹ Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 81/1945. M. E. sz. január 25-i rendelete alapján létrehozott, a Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontot alkotó koalíció pártjai (Magyar Kommunista Párt – MKP, Magyarországi Szociáldemokrata Párt – MSZDP, Nemzeti Parasztpárt – NPP, Független Kisgazdapárt – FKGP, Polgári Demokrata Párt – PDP) és a szakszervezetek részéről delegált „népbírók”-ból és egy szakképzett bíróból (akinek szavazategyenlőségénél volt döntő szava) álló népbíróságok által meghozott ítéletek jelentős része *konceptiós jellegű* volt. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy mindenki ártatlan lett volna, akit a népbíróságok elő állítottak, ám az kétségtelen, hogy az első fokú ítéletek döntő többségét *politikai alapon* hozták meg. (Számos esetben megfigyelhető, hogy a vádlott bűnösségét a baloldali népbírók megszavazták, míg a jobboldali népbírók a felmentésre szavaztak.) Mivel pártdelegáltak dönthettek a bűnösség kérdésében, megteremtődött annak a lehetősége, hogy a népbíráskodás a *pártpolitikai csatározások* színterévé váljék.

A népbíróságok és népiügyszékek létrehozásának hivatalosan deklarált célja az volt, hogy „mindazok, akik a magyar népet ért történelmi katasztrófa okozói, illetve részesei voltak, mielőbb elnyerjék büntetésüket”, de ki nem mondott célja volt az is, hogy az ítélezést kivegyék a „politikailag megbízhatatlannak” tartott szakszervezetek kezéből. A rendelet alapján minden törvényszéki székhelyen öttagú bíróságot állították föl, de több helyen úgynevezett kihelyezett tanács ítélezett.

A népbíráskodás tárgyában kibocsátott kormányrendeletek törvényerőre emeléséről szóló 1945:VII. törvénycikk alapján folytatott népbíróági gyakorlat *parttalan lehetőségeire* aggódva figyeltek föl a református egyház vezetői is. Révész Imre debreceni püspök 1945. március 14-én Ravasz László budapesti püspökhöz írott, a Rákosi Mátyással történt megbeszéléséről beszámoló levelében világosan előrevetítette a nem kommunista értelmiséggel – köztük az egyháziakkal – való tömeges leszámolás veszélyét. Az MKP „vezére” ugyanis „*akaratlanul is elárulta, hogy az összes »fasiszta« elemekkel minél gyorsabban és minél radikálisabban le akarnak számolni, nekik az eddigi igazoltatási eljárás túlságosan enyhe, stb. Ha végiggondoljuk, ez gyakorlatilag bizony az intelligencia tömeges kiirtásával egyenlő, s ezt ők, úgy látszik, mégiscsak ambicionálják.*”² Hiába fordultak a történelmi egyházak vezetői panasszal a belügyminiszterhez, az igazságügy-miniszterhez, és a miniszterelnökhöz (vagy egyenesen Rákosihoz) a politikai rendőrségnek és a népbíróságoknak az egyházi személyiségek elleni eljárása miatt, mert tovább folytatódott az a gyakorlat, hogy a népbírák sok esetben rosszindulatú följelentéseket is tényként kezeltek, a valóság kiderítését politikai elfogultságaik akadályozták meg. Ez figyelhető meg az alább bemutatott esetben is.

Az 1908-ban, régi hódmezővásárhelyi református családban született Tárkány Szűcs József az iskoláit helyben végezte, majd Debrecenben, a teológián szerzett diplomát. Egy ideig a hódmezővásárhelyi egyházközségnél mint hitoktató működött, később Karcagra, majd 1939-ben Makóra helyezték segédlelkésznek. 1942 októberében kihelyezték a Király-hágó tövében fekvő Csucsára szóróványlelkésznek. 1944 tavaszán megkapta a behívóját a Magyar Királyi Honvédségbe. Március 30-án bevonult a 25. sz. M. kir. nagyváradai csapatkórházhoz, ahol főhadnagyi rangban tábori lelkész lett. Kórházát előbb lengyel területre, majd december 6-án Budapestre vezényelték. Először a Márvány utcában voltak Budán, majd onnan a VIII. kerületi, Vas utcai Pajor Szanatórium épületébe költöztek. Január elején a katonai kórház állományát az oroszok elhurcolták, de Cegléden szabadon engedték őket. A fővárosba már nem ment vissza, pár hétig Albertirsán szolgált, mint beosztott menekült-lelkész, majd hazament szülővárosába, Hódmezővásárhelyre. Bár a Tiszántúli Református Egyházkerület Tanácsának 1945. január 16-án hozott határozata alapján alakított egyházmegyei igazolóbizottság május 17-én igazoltnak nyilvánította, ennek ellenére a helyi politikai rendőrség 28-án *előzetes letartóztatásba* helyezte, majd 31-én fölkísérte Budapestre és átadták az ottani politikai rendőrségnek.

Letartóztatásának oka egy 1945. június 9-i jelentésből derül ki: „nevezett, mikor a 25. tábori kórház a Pajor szanatóriumban volt elhelyezve, a kórház vezetőjének utasítására elvitette Frisch Márton (álnéven: Kiss Márton). Első alkalommal szabad utat engedett Frischnek, de később, mikor Frisch még sem ment el önként, akkor katonáival a Ludovikára szállíttatta. A kíséző szolgálati jegyen feltüntette, hogy dr. Jancsó főorvos utasítására történt, okául szabotálást jelölt meg. Fenti cselekedetet Tárkányi [sic!] mint a kórház református tábori lelkésze követte el” – jelentette Déri Zoltán budapesti detektív.³

Ennél többet tudhatunk meg az itt említett Frisch Mártonról 1946. január 7-én, a Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitánysága Politikai Rendészeti Osztályán⁴ fölvelt tanúvallomási jegyzőkönyvből.⁵ Eszerint az 1901-ben Nagyváradon született, zsidó származású szerelőségéd még 1944. november 16-án került a pesti szanatóriumba. Csak egy régi ismerőse, Kaszás Lajos szanatóriumi gondnok volt tisztában azzal, hogy a Kiss Márton álnév valójában kit takar. (Érdekes módon a jegyzőkönyv végén már azt vallotta, hogy nem csak Kaszás tudott a zsidó származásáról, hanem egy Csomós nevű zászlós is, akitől olyan igazolványt kapott,

TÁRKÁNY SZÜCS JÓZSEF ESKÜVŐI FOTÓJA

1972. máj 5-én
Feldolgozva
1988-ban
Tárgykörbe sorolva

CSAK HATÓSÁGON BELÜLI FELHASZNÁLÁSRA.
SZIGORUAN BIZALMAS!

Á. V. P. ÁMINÓSÍTÉS MEGSZÜNT
az 1984. évi LXV. tv. 28. §-ára
ügyelemmel: 1984. VI. 23.

SZERV: ÁLLAMVEDELMI HATÓSÁG
OSZTÁLY: SZEGEDI OSZTÁLY

VIZSGALATI DOSSZIÉ

SZÁM: _____

VADLOTT: *Sarkány József József*

VAD TÁRGYA: *Flabours Bt*

(FELSOROLANDÓ TC. §.)

AZ ÜGY _____ KÖTETBEN

KÖTET SORSZÁMA: _____

MEGNYITVA: 19 _____

LEZÁRVA: 19 _____ 21288

ARCHIV. SZÁM: _____

ÁLLAMBIZTONSÁGI SZOLGÁLATOK
TÖRTÉNETI LEVÉLTÁRA, TÁRKÁNY
SZÜCS JÓZSEF VIZSGALATI DOSSZIÉJA,
3.1.9. V-21288.

ÁBTL 3.1.9. V-21288 0:

mely szerint ő a tábori kórház alkalmazottja...)⁶ Mint kazánfűtő-segédet alkalmazták a szanatóriumban – valószínűleg munkaszerződés nélkül. Miután december 26-án bevonult oda a tábori kórház, két ízben robbanásveszélyes helyzet adódott elő a kazánnál. Mindkét alkalommal őt vádolták meg szabotázzsal, bár állítása szerint egyik esetben sem tartózkodott a kérdéses időpontban a kazánházban. Végül Tárkány Szűcs József január 4-én *szabotázs* gyanúja miatt a Ludovika Akadémián lévő ún. bevonulási központba kísértette. (Először – Frisch szerint – az Andrássy út 60. alatti hírhedett Hűség Házába akarta küldeni, de erről a katolikus tábori lelkész kollégája lebeszélte.) A bevonulási központban azonban, amikor felolvasták a kísérő szolgálati jegyet (mely a lelkész aláírásával – állítólag – azt tartalmazta, hogy „vitéz Jancsó igazgató főorvos utasítására Frisch Márton intézeti szerelőt szabotálás gyanúja miatt előállítatom”), úgy döntöttek, hogy egy civillel nincs mit kezdenek (valójában gyanút foghattak, hogy egy bujkáló zsidóval van dolguk), ezért átszállították a Városház utca 14. sz. alatti nyilas székházba. Ott Frisch vallomása szerint Nidosi „testvérrel”⁷ (a népbíróági tárgyaláson már úgy emlékezett, hogy Kovarcz Emillel) hozta össze a sors. Mivel a korábbi gyanú beigazolódtott, „kegyetlenül elverték”, és elvették az – állítólag – nála lévő kétezernyolcszáz pengőt. (Ez akkor komoly összegnek számított.) Ekkor még megúsza, mert közölte, hogy szerelő, és ezért igénybe vették a szakértelmét. Január 17-én negyedmagával áthajtották Budára, majd február 11-én (az első fokú vádiratban 12-én) éjszaka mindnyájukat kikísérték a Királyhágó terre, ahol társait agyonlőtték, ő csak „csoda folytán” maradt életben, súlyosan megsebesülve. (Állítása szerint négy golyó érte, de nem sebesült meg életveszélyesen. Fölvetődhet a logikus kérdés: a nyilasok – akiket a jegyzőkönyvben név szerint megnevez! –, miért hagyták ott a szemmel láthatóan „csak” sérült áldozatukat? A másodfokú tárgyaláson erre is megpróbáltak választ keresni...) Miután két hét múlva már egészségesnek érezte magát, január 28-án visszatért a szanatóriumba (itt volt a bejelentett lakcíme még a másodfokú tárgyalás idején is), majd a IX. kerületi rendőrkapitányságon bejelentést tett az „eseményekről”.

Frisch – aki „üldözött” mivolta miatt időközben népbíró lett – először 1945. június 5-én tett tanúvallomást az akkor már előzetes letartóztatásban lévő lelképásztor ellen. (Ez nem maradt fent, de tartalmilag nyilvánvalóan megegyezik a június 9-i feljegyzéssel.) A rákövetkező napokban több személytől vettek fel tanúvallomást. Így például június 7-én egy ugyancsak a szanatóriumban bujkált, illetve álnéven a konyhán dolgozó zsidó asszony (Halmos Lászlóné/„Kalmár Benőné”) azt vallotta, hogy a többi katonával együtt a vádlott is „járt azelőtt a gettóba rabolni.”⁸ Tárkány Szűcs József következetesen tagadta ezt a súlyos vádat. Feltehetően azért, mert valószínűtlennek tűnt, a tárgyaláson nem is vették figyelembe.

Ugyanaznap Baksa Ferenc fűtő⁹ azt vallotta, hogy a szabotázs vádja alaptalan, mert „Kiss”/Frisch „szorgalmas, becsületes munkás volt”.¹⁰

Kaszás Lajos szanatóriumi gondnok azt vallotta, hogy amikor egyszer a kazán elromlott, ő rákérdezett a szabotázs lehetőségére az egyik régi szerelőnél¹¹, aki azt mondta, ez lehet véletlen is. Ennek ellenére a tábori lelkész mégis el akarta vitetni, ám kérésére eltekintett ettől, és azt mondta Frischnek, hogy „futni hagyja, de a szanatóriumból el kell tűnnie”, ám ő még sem akart eltávozni, mert – mint mondta – „neki *nincs sem pénze, sem lakása, nem tud hova elmenni*”. (Ez a közlés annak fényében meglepő, hogy későbbi állítása szerint a nyilasok elszedték tőle kétezernyolcszáz pengőt...) Erre a gondnok megengedte neki, hogy elbújhat a szanatóriumban, de másnap meglepődve hallotta, hogy az éjszaka folyamán szuronyos katonák elvitték.¹²

A gyanúsított lelkészt két nappal később, június 9-én hallgatták ki. Ő azt vallotta, hogy dr. vitéz Jancsó István, a szanatórium igazgatója kérte meg dr. Marcinkievitz¹³ Andor orvos

őrnagyot, a katonai kórház vezetőjét, hogy vitesse el Frischt, mert „szerinte szabotőr”. Ő erre a főhadnagyot arra utasította, hogy vizsgálja ki az ügyet és adja át a nyilasoknak a segéd-fűtőt. Erre persze nem volt hajlandó, ezért fölment a szanatórium igazgató-főorvosához, hogy intézze el ő az ügyet, hiszen „Kiss” polgári alkalmazott. Legnagyobb meglepetésére dr. Jancsó közölte vele, hogy neki az említett személy egy írást mutatott, mely szerint „ő a katonai kórházban működik, tehát csakis mi intézhetjük el az ügyet” – mondta a lelkész. Erre kikérdezte a „szabotázs”-ról a gondnokot (Frisch régi ismerőst!), aki azt mondta, hogy „bűnös, mert ő is kétszer tapasztalt mulasztást a fűtőházban”. Vele ellentétben a kazánfűtő nem találta hibásnak. Ezek után hívatta „Kiss”/Frischt, és közölte vele, hogy „panasz merült fel a munkája ellen és ezért el kell mennie a szanatóriumból, és többet ne tegye be oda a lábát”. Ő ezt tudomásul vette, de két nappal később az őrnagy fülébe jutott, hogy még mindig az épületben van. Erre magához rendelte a főhadnagyot, és alaposan összeszidta. „Ekkor én megbíztam a szolgálatvezető őrmestert – mondta Tárkány Szűcs –, hogy két embert vegyen maga mellé és hozzák fel Kiss Mártont a pincéből, ahol rejtőzködött. Kissnek szemrehányást tettem, hogy miért nem hagyta el az épületet, közöltem vele, hogy a múltkor is azért mondtam neki, hogy menjen el, mert már akkor át kellett volna adnom a nyilasoknak. Kiss erre megkérdezte, hogy feltétlenül a halálát akarom-e és inkább ne a nyilasok kezébe adjam őt. Erre megkérdeztem, hogy jó lesz-e, ha a bevonulási központba vitetem, mert úgy is katonaköteles korban van, és be kell vonulnia. Kiss megköszönte, hogy nem adom át a nyilasoknak.” Másnap lekísértette a központba, de a további sorsáról semmi tudomása sincs. (Kitért arra is, hogy a korábban, majd később is említett kísérő szolgálati jegyre azt írta: „dr. vitéz Jancsó panasa alapján Kiss Mártont, mint a 25. tábori kórház polgári alkalmazottját szabotázs gyanúja miatt további eljárás végett bevonultatom”).¹⁴

A lelkész iratcsomóját június 12-én tették át a népügyészre, mely a vádiratot két nappal később 3065/1945. sz. alatt fogalmazta meg. Az első fokú nyilvános tárgyalásra október 25-én került sor a IX. kerületi népbíróság dr. Kajcsa Andor vezette tanácsa előtt. A népbírók Őszi Iván (PDP), Wagner Richárd (FKGP), Szalay János (NPP), Krámer Ernő (MSZDP), Bálint Sándor (MKP) és Kuvári Gyula (Szakszervezeti Tanács), a népügyész dr. Meszlényi Imre, a védő pedig dr. Sebestyén Ernő voltak. A beidézett tanúk egy része (Halmosné, Déri Zoltán, Brizsinszky Rudolf, Csikós Károly¹⁵) nem jelentek meg.

A vádlott *nem érezte bűnösnek magát*. Ismét azt hangoztatta, hogy parancsra cselekedett. Amikor dr. Jancsó István, a magánszanatórium igazgatója azt jelentette, hogy Kiss „szabotál, és fel akarja robbantani a kazánt”, a katonai kórház parancsnoka utasította, hogy vizsgálta ki az ügyet, mire ő tiltakozott, hivatkozva arra, hogy lelkész, de erre Marcinkiewicz azt mondta, hogy az orvosok mind a műtőben vannak. „Megkérdeztem az őrnagytól, hogy hogyan képzeli ő az ügyet elintézni, ő azt válaszolta: »keresztüllövöd vagy átadod a nyilasoknak.«” Kaszás gondnok azt közölte vele, hogy amikor Frisch van szolgálatban, „állandóan zavar van a fűtés körül. Legutóbb is futva jelentették neki, hogy azonnal intézkedjen, mert felrobban a kazán, amikor megvizsgálta, észre vette, hogy a biztosító szelep le van zárva, és túl van fűtve a kazán, a szelepet ő maga nyitotta ki, hogy szerencsétlenség ne történjen. Kaszás még azt is jelentette nekem, hogy egy másik alkalommal Kiss egy csavart szándékosan kicsavart, amit azután a gőz kivágott.”¹⁶ Az is elhangzott a tárgyaláson, miszerint azt, hogy a felszólítás ellenére „Kiss” még sem távozott el az épületből, két nappal később a portás megtudta. Jelentette Marcinkiewicznek, hogy a pincében bujkál, és ráadásul azt is állította, hogy „fegyvert és kézigránátot rejtget”. Erre az őrnagy „igen erélyesen” felelősségre vonta

a vádlottat, és megfenyegette, „tisztában kell lennem azzal, hogy mi a következménye annak, ha parancsszegőnek tekint, szigorúan utasított, hogy azonnal hajtsam végre a parancsot, mert különben az ügynek komoly következményei lesznek.” – vallotta a népbírószági tárgyalásán a lelkész.¹⁷ Így aztán a bevonulási központba küldte „Kiss”-t. Tagadta, hogy a kísézőjegyen az szerepelt, miszerint ő szabotőr, ugyanis „*a rendőrségi vallomásomban ez tévesen lett felvéve, csak kényszer hatása alatt írtam alá, mert a detektívek megverték. Csak később tudtam meg, hogy Kissnek a valódi neve Frisch, és hogy zsidószármazású.*” – vallotta a népbírók előtt.¹⁸

Frisch Márton tovább „cifrázta” a korábbi vallomását. Ekkor azt állította, hogy már évek óta dolgozott szerelőként a szanatóriumban. Január 3-án a tábori lelkész azzal vádolta meg, hogy fel akarja robbantani a kazánházat, és fegyvereket rejteget. Két nappal korábban valóban azt mondta neki a lelkész, hogy ajánlatos lesz, ha elhagyja a szanatóriumot, de ő a belövésektől nem mert elmenni. Kaszás azt ajánlotta, hogy bújjon el a liftházban, de valaki elárulta a rejtékhelyét. „*Én egy Mózes nevű szerelőre gyanakszom, aki egyszer már el akart vitetni és láttam, hogy új rejtékhelyemet is észrevette, és hallottam, hogy ezt valakinek megtelefonálja.*”¹⁹ A lelkész valóban azt az utasítást adta, hogy a Ludovikára kísérijék, így is történt,²⁰ ám az ott tartózkodó Kovarcz Emil²¹ felolvasta a kísézőjegyét, melyből kiderült, hogy a hadikórház polgári alkalmazottja és szabotázssal vádolják, de ekkor nem jöttek rá, hogy zsidó származású (ennek ellenére jól megverték). A Ludovikából a Városház utca 14-be került, január 17-én a Kapás utcába kísérték, majd a Németvölgyi útra, Kun páterhez²². A nyilas „nyomozócsoport” azonban mint szerelőt kivette a kezei közül. 12-én éjjel több társával együtt kivitték a Németvölgyi út–Királyhágó tér sarkára, ahol sortüzet adtak rájuk, négy golyótól megsebesült, majd civilek rábukkanva bevitték a helyőrségi kórházba, „*ahol ápolás alá vettek*”. A népbíró kérdésére azt vallotta, hogy „*tudomásom szerint az elvitetés felőli rendelkezés nem a vádlott feladata, úgy gondolom, hogy ezt dr. Jancsóval közösen határozták el. Zsidó voltomról Kaszáson kívül a szanatóriumban senki sem tudott.*”²³ A vádlottal való szembesítése eredménytelennek bizonyult.

A következő tanú, Kaszás Lajos szanatóriumi gondnok eskü alatt azt vallotta, hogy jelentették neki, mindjárt felrobban a kazán, és „valami szabotázs történt”. Erre lesietett a kazánházba, ahol „óriási gőz volt”, és a kazán tetejéről Frisch hangját hallotta, hogy „mindjárt készen lesz”, valami szelepet javított. Másnap Jancsó azt mondta neki, hogy jelentést kapott arról, miszerint előző nap szabotázs történt, de ő erre azt felelte, hogy nem biztos, mert a kazánhiba véletlen is lehetett. A szanatórium igazgatója erre átment a katonai irodára, előadta az esetet és kérte „Kiss” eltávolítását, mire a jelenlévő tábori lelkész azt mondta, ha a vád igaznak bizonyul, távoznia kell az illetőnek. Erre Kaszás kérte őt, hogy hagyja futni „Kiss”-t. Egyébként pedig nem tudja, hogy ki vitette el őt. Baksa Ferenc fűtő hasonlóképpen vallott.

Végül a beidézett Zelenák Lajos volt tizedes azt vallotta, hogy a vádlott lelkésztől egy lezárt borítékot kapott és Delbács szolgálatvezető őrmestertől azt a parancsot, hogy „Kiss”-t kísérije a Ludovikára. Azt is közölte, hogy Frisch (korábbi állításával ellentétben) nem volt megkötözve. Ketten kísérték le, csak a szolgálati pisztolyukat tartották maguknál.

Ezt követően az ügyvéd kérte dr. Jancsó István (akit ugyancsak följelentett Frisch!), és dr. Fogolyán Miklós kihallgatását arra nézve, hogy a vádlott „szigorú parancsra járt el” – de a népbírószág a védelem indítványát elutasította, mert „a tényállást kellően felderítettnek” látta.²⁴ A népbírószak a vádat fenntartotta, a vádlott és védője felmentést kértek. Az ítéletet a vádlottnak, valamint a tárgyaláson megjelent tanúknak a vallomásai, és a nyomozati szakaszban fölvetett vallomások alapján hozták meg.

A népbírószág Tárkány Szűcs József református lelképásztort a Nbnov. 9. §. d. pontjára²⁵

történt hivatkozással, a Btk. 92. §-ának alkalmazásával főbüntetésként *másfél évnyi letöltendő börtönbüntetésre*, mellékbüntetésként pedig politikai jogainak tíz évre történő fölfüggesztésre ítélte.²⁶ (A főbüntetésbe beleszámították az előzetes letartóztatásban eltöltött öt hónapot is.) Az indoklásban egyebek mellett megemlíttették azt is, hogy dr. Jancsó panasa alapján (miszerint „Kiss fel akarja robbantani a kórházat”) rendelte el a katonai kórház parancsnoka az ügy kivizsgálását. A vádlott pedig – annak ellenére, hogy a „Kiss”/Frisch elleni vád nem nyert bizonyítást – távozásra szólította fel. Majd amikor kiderült, hogy ennek nem tett eleget, elkísértette a Ludovikára, ráadásul a szolgálati jegyen alaptalanul vádolta meg szabotázzsal, *„s ennek következtében a nevezettet elzárták, majd később kivégzés céljából sortűzet adtak rá: katonai jellegű alakulatnak személy ellen elkövetett cselekményéhez nyújtott segítséget: őt a rendelkezés szerint bűnösnek kellett kimondani”*.²⁷ (Az enyhítő körülmények között nem csak családosi állapotát és büntetlen előéletét vették figyelembe, hanem azt is, miszerint nem tudta, hogy Frisch zsidó származású.)

Részben a családi állapotára (két kisgyermeke volt), részben betegségére való tekintettel, a másodfokú ítélet meghozataláig *szabadlábra helyezték*. Mivel a népjegyzékszég továbbra is előzetes letartóztatásban szerette volna tartani az elítéltet, a népbírói döntést megfellebbezte, ám ezt december 10-én a Népbírói Szekció Országos Tanácsa (NOT) elutasította. Úgy tűnik, ebbe a politikai rendőrség nem tudott belemélyedni. Három hónappal később, 1946. március 4-én Gajzágó György rendőr őrnagy, a Magyar Államrendőrség Vidéki Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztály Felügyeleti és Területi (II.) Alosztályának vezetője felhívta a Hódmezővásárhelyi Főkapitánysága Politikai Rendészeti Osztályát, hogy „Tárkány Szűcs Józsefet vegye őrizetbe és kísértesse fel Budapestre, mivel „értesülés szerint már felgyógyult.”²⁸ A helyi politikai rendőrség ezek után március 15-én őrizetbe vette és fölkísértette Budapestre. Az ottani PRO azonban mintha még nem értesült volna erről (talán azért, mert egyből a kistarcsai internálótáborba kísérték?), ugyanis egy 1946. március 29-i feljegyzésében Szabó István rendőrnagy alhadnagy azt írta, hogy „jelenleg Vásárhelyen él”.²⁹ Ugyanakkor azonban – és talán ez igazán az érdekes –, megindokolta az *internálás szükségességét*: „Tárkány Szűcs József bűncselekményét súlyosbítja azon körülmény, hogy mint a református egyház felavatott [sic!] lelképásztora követte el tettét. A papi hivatás megkívánja, hogy követője az ember iránti szeretetet és az üldözöttek védelmét hirdesse és ezen elvek szerint cselekedve éljen. A vádlott azonban megtagadta az emberi humanizmus, a vallási szeretet és a felekezeti türelmesség örök-szép gondolatait, és magát teljesen a torz nyilas eszmék szolgálatába állította. Friss [sic!] Mártonban nem a védelemre szoruló, felekezeti üldözöttet látta, hanem a nyilasok, és az általa is gyűlölt és kipusztításra ítélt emberfaj egyik képviselőjét. Ezzel a cselekményével teljesen azonosította magát, a barbár vérmítosz gondolatával pedig neki a krisztusi megbocsátás szellemét kellett volna követnie.”

A nyomozó vádaskodásainak semmi alapja sem volt, hiszen egyfelől bebizonyosodott, a lelkész nem tudta, hogy „Kiss” Márton zsidó származású, másrészt sohasem merült föl egyetlen tanú részéről sem, hogy ő a „nyilas eszmék” híve lett volna. Mindenesetre ez a vádaskodás már a sötét Rákosi-korszakot idézi elénk. Szabó egyébként azt is megjegyezte, hogy a (tudomása szerint) „jelenleg” Vásárhelyen lévő lelkész „ott hivatásánál fogva közeleti tényező, hangadó szava van a közhangulat kialakításában. Már pedig ilyen faji gyűlöletet sugárzó gondolkodásmóddal, amelyet a múltban követett, nem várható, hogy a jelenben, a demokratikus gondolatnak, cselekvésnek hirdetője legyen. Feltételezhető, hogy benne melegágyra fog találni a demokrácia ellenes gondolat, ilyenformán demokrácia megvédése szempontjából közigazgatási eljárás alá vonása mindenképpen indokolt.”³⁰

Egy nappal később dr. Földényi József százados és dr. Tímár István ezredes³¹ még egy lapáttal rátettek az alhadnagy vádaskodásaira, ugyanis az internálási javaslatukat egyebek mellett azzal indokolták, hogy *„kétségtelen, Frisch Márton súlyos megkínzásának és csaknem halálának közvetett okozója Tárkány Szűcs József lelkész-főhadnagy, aki papi hivatásához nem méltó cselekedetre ragadtatta magát. [...] ha nem sürgette volna az elhurcolását, Frisch Márton minden bizonnyal még néhány napig, azaz a felszabadító Vörös Hadsereg megérkeztéig el tudott volna rejtőzködni a szanatóriumban.”* Erre való hivatkozással feltétlen indokoltnak tartották a rendőri őrizet alá helyezést.³² Ezek után – az egyébként is rendőri őrizetben tartott – lelkésznek az április 9-i véghatározattal elrendelték az *internálását*.

A NOT június 17-én ismét elutasította a budapesti népjegészségnek az elsőfokú ítélet, illetve Tárkány Szűcs József szabadlábra helyezése ellen benyújtott fellebbezését. Az indoklásban egyebek mellett az előzetes letartóztatásban eltöltött hosszú időt (öt hónapot), és a családi körülményeit hozták fel, és kijelentették, hogy „a szökés veszélyétől tartani nem kell”.³³ Ennek ellenére *nem helyezték szabadlábra*, továbbra is az internáló táborban maradt.

1946. szeptember 25-én a NOT megtartotta a fellebbviteli tárgyalás első fordulóját. A dr. Téglás István tanácsvezető bíró, dr. Szabó Petrőczy József előadó, dr. Kovácsy Sándor, dr. Cserzy Mihály, dr. Pogány Béla, dr. Sarlós Béla szavazók, valamint dr. Káli Nagy Elemér, a népjegész helyettese alkotta tanács bizonyítási kiegészítést rendelt el, és Frisch Márton tanúkénti meghallgatását. Az új eljárást október 9-re tűzték ki, melyen dr. Keresztes Ferenc tanácsvezető bíró, dr. Szabó Petrőczy József, dr. Kovácsy Sándor, dr. Fehér László és Sarlós Béla voltak jelen, valamint dr. Nagy István népjegész-helyettes. A védő, dr. Kiczko Kálmán ügyvéd kérte dr. Jancsó István, valamint dr. Fogolyán Miklós, Tóth Tibor és neje tanúkénti kihallgatását, amit elfogadtak (utóbbi három végül még sem jelentek meg), az új tárgyalási napot pedig november 11-re tűzték ki. Azon a napon viszont Jancsó és Frisch Márton hiányzott, emiatt ismét elnapolták a tárgyalást.

Közben a lelkész felesége december 4-én levelet írt a budapesti főkapitányság Fogház és Tolonc Osztályának, kérve, hogy a férjének az internálását szüntessék meg, és engedjék szabadon. Arra hivatkozott, hogy férjét a „jelenleg körözés alatt álló nyilas, volt népbíró hamis vádja alapján” vették annak idején őrizetbe. „Egy sötét lelkű gonosztevő hamis vádja miatt szenved tehát ártatlanul internálást ma is a férjem” – szögezte le a kétségbeesett anya, aki két apró gyermekével már két éve a családfenntartó nélkül nyomorgott.³⁴ A férje azonban továbbra sem szabadulhatott.

Végül december 17-én tárgyalták újra a pert. Ezen a védelem tanúja, Jancsó azt vallotta, hogy mint a szanatórium igazgatója, Kaszástól hallotta, hogy Kiss letartóztatására Marcenkiewicz őrnagy adott parancsot *„valami állítólagos általa elkövetett szabotázs cselekmény miatt”*. Ráadásul elárulta, hogy Frisch (aki nem jelent meg a tárgyaláson, ugyanis nem volt beidézhető, mert a bejelentett lakcímről – a szanatóriumból – ismeretlen helyre távozott) az ő bizalmi embere volt, egyébként pedig *„megítélésem szerint a vádlott vele szemben a legnagyobb jóakarattal járt el, amit az is bizonyít, hogy Frisch Márton annak idején kézfogással köszöntött neki és így búcsúzott el tőle”*. Később még azt is közölte: *„Tény, hogy az őrnagy a vádlottat főbelövessel fenyegette meg, amiért már az első alkalommal nem hajtotta végre a parancsot.”*³⁵

Ezek után a NOT – bizonyítékok hiányában – a vádlott lelkész ellen felhozott vádat ejtette, és *jogerősen fölmentette*. Az indokok között hangsúllyal szerepelt az, hogy Frisch Márton valómásaiban *valótlan* elemek találhatók. Így például azt állította, hogy február 12-én akarták kivégezni a nyilasok, csak hogy a Királyhágó tér környéke már egy hete orosz kézen volt. Az

sem életszerű, hogy Kovarcz olvasta volna fel a szolgálati jegyet, ugyanis mint a kormány tagja, nem tartózkodott az ostromlott Budapesten. Az sem egyértelmű, hogy volt-e nála pénz vagy sem? „Ezek az adatok, figyelemmel arra is, hogy tanú, mint sértett, kétségtelenül elfogult a vádlottal szemben, figyelemmel továbbá arra, hogy tanú tettese háborús bűncselekményeknek, és hogy emiatt szökésben van, a tanú vallomását hiteltérdemlőség szempontjából teljesen kétségessé teszi, minek következtében nincs bizonyíték arra, hogy a vádlott a vádbeli alkalommal összekötöztette volna, hogy bárhol megverték volna és hogy a nyilasok ki akarták volna végeztetni Frisch Márton sértettet...” – mondta ki a NOT az ítélet indoklásában.³⁶

Ezen a ponton érdemes kitérni egy kérdésre: létezik az, hogy a zsidó származású tanú „tettese háborús bűncselekményeknek”? Létezik. A vád koronatanúja, Frisch Márton ellen az Országos Belügyi Hírközpont még a másodfokú tárgyalás előtt egy hónappal, november 19-én körözést bocsátott ki „háborús bűntett” miatt, mert egyes tanúvallomások szerint *együttműködött a nyilasokkal*. Miután elfogták, és 1947. január 13-tól előzetes letartóztatásba helyezték, először a kaposvári törvényszék ítélte február 28-án *sikkasztás* miatt négy hónap börtönbüntetésre. Ezt követően a budapesti népbíróság emelt vádat ellene az 1945. évi VII. tc-vel törvényerőre emelt Nbr. 11 §. 5. pontjába³⁷ ütköző „háborús bűntett” gyanúja miatt. A népbíróság Tutsek-tanácsa az 1947. június 19-i tárgyaláson „háborús bűntett” miatt *tizenöt év kényszermunkára* ítélte. (Ez 1949. december 12-én jogerőre emelkedett.) Az ítélet indoklása az volt, hogy ugyan 1945. január 4-én valóban a Városház utcai nyilas párházba szállították, de ott nem került a többi zsidó fogoly közé, hanem szabadon ki-be járkált, szerelő munkákat végzett – és besúgóként információkat adott a többi zsidóról.³⁸ Később azonban viszonylag könnyen megúsza: 1956 nyarán a márianosztrai büntetés-végrehajtási intézet részéről kegyelemre javasolták, arra való hivatkozással, hogy „csupán” azért lett besúgó, hogy az életét mentse, és különben is 1917 óta vett részt a munkásmozgalomban, 1925-ben tagja volt a Vági-féle MSZMP-nek is. Egyébként pedig közreműködött a Városház utcai nyilas párház tagjainak elfogásában. Ezen „érdemekre” való tekintettel 1957. május 15-én az Elnöki Tanács kegyelembe részesítette, a hátralévő börtönbüntetését pedig elengedte.

Visszatérve Tárkány Szűcs Józsefre, ő nem sokáig örülhetett a fölmentő ítéletnek, ugyanis a kistarcsai Központi Internáló Tábor kapui csak nem nyíltak meg előtte ezt követően sem. Bár a Belügyminisztérium 1947. január 21-én megszüntette az internálását, de egyben *rendőri felügyelet* alá helyezte. Ez ellen ugyan április 17-én föllebbezett Rajk Lászlóhoz, de ezt „természetesen” elutasítottak. Mónus István hódmezővásárhelyi rendőr ezredes határozata alapján minden kedden reggel 8 órakor köteles volt személyesen jelentkezni a városi rendőrkapitányságon, lakhelyét (szülei gorzsai tanyáját) pedig este 9 és reggel 6 óra között nem hagyhatta el.

Az öt hónapot előzetes letartóztatásban és tíz hónapot internálótáborban töltő, majd még jó négy hónapig „ref” alatt lévő Tárkány Szűcs Józseffel végül dr. Karczag Iván miniszteri tanácsos 1947. június 6-án közölte, hogy „további rendőrhatalósági felügyelet alatt tartását” nem látja szükségesnek.³⁹ A lelkész vesszőfutása – egy időre – ezzel véget ért.⁴⁰

A történetből nyilvánvaló, hogy Tárkány Szűcs József hódmezővásárhelyi lelképásztor *eggyéni bosszú* áldozatává vált. A hamis papírokkal bujkáló, zsidó származású Frisch Márton abban reménykedett, hogy valamiképpen átvészeli Budapest ostromát a Pajor Szanatóriumában. (Mint említettük, rajta kívül mintegy százan bujtak meg az épületben.) Amikor

a katonai kórház beköltözött, nyilván megijedt, hogy lebukik. Nem kizárt, hogy valóban *szándékosan* rongálta meg a kazán biztonsági szelepét, de hogy így történt-e, azt már utólag – a rendelkezésre álló forrásokból – nem lehet eldönteni. A tábori lelkész először futni hagyta, de nem élt a felkínált lehetőséggel. Talán abban reménykedett, hogy azt a pár napot, amíg a „felszabadítók” oda érnek, csak kihúzza. Amikor azonban Tárkány Szűcs József – parancsra cselekedve – lekísértette a Ludovikába, őt hibáztatta. Amikor a nyilasok kezébe került – hogy mentse a bőrét – nyilasok „csicskása”, *besúgó* lett. Persze nyilván tudta, hogy emiatt a „felszabadulás” után problémája lehet. Ezért 1945-ben először közreműködött a Városház utcai nyilasok összeszedésében (ezáltal a tanúk eltüntetésében), majd följelentette a lelkészt, hogy így elterelje magáról a figyelmet. Elvégre ki gondolná egy „üldözöttről”, hogy kollaboráns? Így történt aztán, hogy börtönbe került Tárkány Szűcs József. Frisch bosszút állhatott rajta azért, mert nem hagyta tovább „dekkolni” a szanatóriumban.

Mindazonáltal nem lehet kijelenteni, hogy a hódmezővásárhelyi református lelkész esete egyedi lett volna. Révész Imre 1947-es püspöki jelentéséből csak az derül ki, hogy a tiszántúli egyházkerületben – a püspöki hivatalba befutott adatok szerint – 1944 vége és 1947. május vége között negyvenkét lelkész, tizennégy tanár és harmincegy tanító került valamilyen letartóztatásba. A lelkészek majd húsz százaléka ellen folytattak rendőri eljárást (igaz, másodfokon mintegy kilencvennyolc százalékukat fölmentették)! Jogerősen nyolc lelkészt és két tanárt ítétek szabadságvesztésre.⁴¹ Szinte mindnyájan az egyéni bosszú és a politikai elfogultság, ellenszenv áldozatai voltak.

JEGYZETEK

- ¹ Egyebek mellett lásd: SZAKÁCS SÁNDOR–ZINNER TIBOR: *A háború „megváltozott természete”. (Adatok és adalékok, tények és összefüggések 1944–1948.)* Budapest, 1997, a Batthyány Társaság kiadása., ZINNER TIBOR: *XX. századi politikai perek. A magyarországi eljárások vázlata. 1944/1945–1992.* Budapest, 1999, Rejtjel Kiadó. és PALASIK MÁRIA: *A jogállamiság megteremtésének kísérlete és kudarca Magyarországon 1944–1949.* Budapest, 2000, Napvilág Kiadó.
- ² Idézi SZABÓ ANDRÁS Péter: Révész Imre „az idők viharában” (1944–1967). *Protestáns Szemle*, 2003. 2. sz. 68.
- ³ *Budapest Főváros Levéltára* (a továbbiakban: BFL), *Tárkány Szűcs József népbíróági perének iratai*, Nb. 1993/1945. 5.
- ⁴ A Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztálya 1945. február 2-án alakult meg hivatalosan, körülbelül hatvan fővel, a hónap végén létszáma már száz körül járt. Az osztály feladatának tekintették a „főváros fasiszta bűnözőit a Néptörvényszék elé állítani, a fasiszta érzelmű egyénektől a fővárost megtisztítani, és végül a demokratikus Magyarországgal szemben álló mindennemű szervezkedést és mozgalmat likvidálni.” Idézi PALASIK MÁRIA: „Üstökön ragadni a reakciót”. Az államrendőrség és a politikai rendőrség kezdetei. *Beszélő*, 1999. november, 74–86. Lásd még: *Dokumentumok a magyar politikai rendőrség történetéből 1. A politikai rendészeti osztályok 1945–1946.* (Főszerk.: GYARMATI György). Budapest, 2009, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára.
- ⁵ *Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára* (a továbbiakban: ÁBTL), *Tárkány Szűcs József vizsgálati dossziéja*, 3.1.9. V-21288. 5–6.
- ⁶ Nem ő volt az egyetlen ott tartózkodó üldözött, rajta kívül még nyolcvanhárom zsidó bujkált ott, meg „az egész angol-amerikai kolónia”, valamint hat szerb partizán „és néhány baloldali politikus” – olvasható a másodfokú tárgyalás jegyzőkönyvében. BFL, Nb. 1993/1945. 48.

- ⁷ A jegyzőkönyvben: Nidosy. Nidosi Imre hírhedett nyilas vezetőről van szó. Az eredetileg pedikűrös („tyúkszemvágó”) és fürdőmester foglalkozású Nidosi Karácsonytól Pest nyilas osztagainak parancsnoka volt.
- ⁸ BFL, Nb. 1993/1945. 12.
- ⁹ Egy 1945. július 25-én, a budapesti népügyességen fölvert jegyzőkönyvben az olvasható Baksa Ferenc (valamint Déri Zoltán és Brizsinszky Rudolf – mindketten politikai rendőrök) neve mellett, kiknek tanúkénti meghallgatását kérte Frisch, hogy ők „az ügyben mint nyomozók jártak el”. BFL, Nb. 1993/1945. 10.
- ¹⁰ BFL, Nb. 1993/1945. 7.
- ¹¹ Feltehetően arról a Vicsár Ferencről van szó, akit más jegyzőkönyvekben mint „öreg gépészt” említenek.
- ¹² BFL, Nb. 1993/1945. 14. A jegyzőkönyvben a vádlott „Tárkányi Szűcs Ferenc” néven szerepel.
- ¹³ Neve a jegyzőkönyvekben hol Marcinkievicsnek, hol Marcinkiewicz-nek van írva.
- ¹⁴ BFL, Nb. 1993/1945. 21.
- ¹⁵ Őt ugyancsak Frisch javasolhatta beidéztetni, mivel szerinte tanúja volt a Tárkány Szűcs József és Marcinkiewicz Andor között lezajlott párbeszédnek.
- ¹⁶ BFL, Nb. 1993/1945. 24, 26.
- ¹⁷ BFL, Nb. 1993/1945. 27.
- ¹⁸ BFL, Nb. 1993/1945. 27.
- ¹⁹ BFL, Nb. 1993/1945. 28.
- ²⁰ A jegyzőkönyvbe utólag itt Kajcsa kézzel beírta: „de mint polgári személyt, aki szabotázssal van gyanúsítva, átadtak a nyilasoknak”.
- ²¹ Kovarcz Emil (1899–1946) hivatásos tiszt, politikus. 1938-ban lépett a Nyilaskeresztes Pártba, melynek 1944-ben egyik vezetője lett, majd a Szálasi-kormány tárca nélküli minisztere. 1946-ban kivégezték.
- ²² Kun Andrásról, egykori minorita szerzetesről van szó, aki 1944 tavaszán lépett be a nyilas pártba, részt vett az október 15-i puccsban, majd a Fegyveres Nemzetszolgálat tagja lett. Az ostrom alatt részt vett a budai razziákban, melyek közben – népbíróági ítélete szerint – személyesen is gyilkolt. 1945-ben kivégezték.
- ²³ BFL, Nb. 1993/1945. 29.
- ²⁴ BFL, Nb. 1993/1945. 32.
- ²⁵ Nbnov. = a népbíróságokról szóló 81/1945. M.E. rendeletet módosító „novella”, azaz az 1440/1945. ME. rendelet. A végzésben olvasható 9. §. d. pontjára történő hivatkozás csak elírás lehet, mert a jogszabályban ilyen szakasz nincs. A fővárosi PRO 1946. március 29-i jelentése azt állította, hogy a 13 §. 2. pontja alapján ítélték el a lelkész. (Ez utóbbi kimondja: háborús bűnös az is, „aki nem vezető jellegű cselekményével a nyilas mozgalomnak segítséget nyújtott a hatalom megszerzéséhez vagy megtartásához”).
- ²⁶ Egyedül a nemzeti parasztpárti Szalay János szavazott a vádlott ártatlansága mellett.
- ²⁷ ÁBTL, 3.1.9. V-21288. 38.
- ²⁸ ÁBTL, 3.1.9. V-21288., 17. és 23.
- ²⁹ Rádásul azt állítja, hogy január 5-i kérésükre a vásárhelyi politikai osztály Tárkány Szűcs Józsefet fölkísértette Budapestre, ennek megtörténtét azonban más forrás nem erősíti meg.
- ³⁰ ÁBTL, 3.1.9. V-21288., 21.
- ³¹ Dr. Tímár István (1913–1991) a 2. világháborút munkaszolgálatosként élte át. 1945 és 1948 között a politikai rendőrség tagja, 1947 decemberétől Péter Gábor helyettese volt. Az ÁVO/ÁVH ezredesként és a vizsgálati főosztály vezetőjeként, ő hallgatott több háborús bűnöst, majd a későbbiekben vezető szerepet játszott számos hírhedett koncepciós ügy vizsgálatának lefolytatásában. 1948-tól az Igazságügyi Minisztérium büntetőjogi és ügyészi főosztályának vezetője volt. 1953 januárjában letartóztatták, a Péter Gábor és társai elleni perben 1954-ben jogerősen tizenegy év börtönre ítélték. 1956 októberében szabadlábra helyezték, 1957 elején

rehabilitálták. 1962-ben kinevezték a Legfelsőbb Bíróság első elnökhelyettesévé, de fél év múlva „a munkásmozgalomban részt vettek elleni törvénytörő perek” lezárásáról hozott határozatát követően fölmentették tisztségéből.

³² ÁBTL, 3.1.9. V-21.288., 22.

³³ ÁBTL, 3.1.9. V-21.288., 29.

³⁴ ÁBTL, 3.1.9. V-21.288., 36. A lelkész felesége levelében a *Világ* c. napilap október 22-i számára hivatkozott, melyben leleplező cikk jelent meg Frischről. A lapot mellékelte, de az iratcsomóban hiányzik.

³⁵ BFL, Nb. 1993/1945. 48–49.

³⁶ ÁBTL, Tárkány Szűcs József és társai vizsgálati dossziéja, 3.1.9. V-56.239., 39.

³⁷ A törvény 11. § 5. pontja alapján háborús bűnös az: „aki a megszállott területek lakosságával vagy a hadifoglyokkal való bánás tekintetében a háborúra vonatkozó nemzetközi jogszabályokat súlyosan megsértette, vagy a visszacsatolt területek lakosságával a reábizott hatalommal visszaélve, kegyetlenkedett, vagy aki általában felhajtója, tettese vagy részese volt emberek törvénytelen kivégzésének vagy megkínzásának.” Forrás: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8214>

³⁸ Például az egyik tanú, Fried Béla 1947. február 17-én jegyzőkönyvbe mondta, hogy Frisch „nem is lakott közöttünk, és teljesen szabad mozgása volt az épületen belül, és őrségi élelmezést kapott.” Egy másik tanú, Bán Géza ugyanaznap azt vallotta, hogy kb. kétszázan voltak bezsúfolva a nyilas pártházban, de Frisch szabadon mozgott az épületben. Azt ugyan nem tudja, hogy valóban besúgó volt-e, de véleménye szerint „valami ára volt ennek a viszonylag szabad mozgásnak”. ÁBTL, *Frisch Márton vizsgálati dossziéja*, 3.1.9. V-102.614., 19–20.

³⁹ ÁBTL, 3.1.9. V-21.288., 38.

⁴⁰ A lelkipásztor további sorsára nézve lásd VINCZE GÁBOR: A „kulák”, a „reakciós”, és a „kommunistázó”. Három vásárhelyi református lelkipásztor meghurcolása az ötvenes évek elején. In: *Szeremlei Társaság Évkönyve*, 2007. Hódmezővásárhely, 2008. 147–172.

⁴¹ *Debreceni Protestáns Lap* (az egyházkerület hivatalos közlönye), 1947. június 15.

PRESZTÓCZKI ZOLTÁN

Száz éve született Keresztes Tamás hódmezővásárhelyi parlamenti képviselő

A második világháború után a szovjet fél részéről sem látták akadályát annak, hogy Magyarországon – az eddigi legszélesebb választójog alapján – általános, titkos választásokat rendezzenek. A politikai kínálat átalakult: az eddigi jobboldali politikai erőket (Magyar Élet Pártja, Magyar Megújulás Pártja, Nyilaskeresztes Párt stb.) betiltották, míg az 1945 előtt baloldalinak számító Független Kisgazdapárt jobboldalra került, és mint a parasztság és a polgárság képviselőjének megtestesítője kezdte meg pártépítő munkáját, valamint a nemzetgyűlési választásokra való felkészülést. Nagy Ferenc, Tildy Zoltán, Kovács Béla és Varga Béla irányította országos szinten a párt újjászervezését és a választásokra való felkészülését. A Magyar Kommunista Pártot gyakorlatilag néhány, két világháború közötti moszkvai emigráns (Rákosi Mátyás, Gerő Ernő, Farkas Mihály, Nagy Imre, Vas Zoltán) szervezte újjá, akik a kezdetektől – 1944 végétől, 1945 elejétől ellenőrizték az új karhatalmi szervek – rendőrség,

honvédség, határőrség – létrehozását. Emellett a közellátás is a kezükben volt, ami az első időkkel illeti. A szociáldemokraták helyzete nem volt ilyen egyszerű: Peyer Károlytól kezdve Kéthly Annán és Takács Ferencen át Marosán Györgyig számos irányzat képviseltette magát a pártban. Az igazságügyi és az iparügyi tárcát irányította szociáldemokrata miniszter, de előbbinél erőteljesen érvényesült a kommunista befolyás. Még bonyolultabb volt a helyzete a Nemzeti Parasztpártnak, amely 1939-ben alakult, de csak 1944 decemberétől volt módja szervezőmunkára. A kisgazdapárt is akadályt jelentett számára: a parasztság képvisellete foglalt volt, így a szegényparasztság érdekeinek képviseletét vállalták fel. Főbb vezetői ismert népi írók: Veres Péter, Erdei Ferenc, Darvas József, Kovács Imre, Illyés Gyula és Szabó Pál voltak. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés ötödik pártja, a Polgári Demokrata Párt csak Budapesten és a nagyobb városokban volt politikai tényező.¹

A pártszervezés és a választási felkészülés során a legnagyobb apparátust a kisgazdák, a szociáldemokraták és a kommunisták tudták hadrendbe állítani. A választások tétje nagy volt: a választók melyik pártra merik rábízni az ország újjáépítésével, a gazdasági, társadalmi, politikai, közigazgatási viszonyok konszolidálásával járó feladatokat. Az 1945. november 4-i választásokat követően kiderült, hogy ez a politikai erő a kisgazdapárt, amely a kiosztható 409 mandátum közel 60%-át megszerezte. A nagyarányú győzelem oka részben a kommunistákkal szembeni bizalmatlanságra, részben a kevés pártra, részben a háborút megszenvedő lakosság konszolidáció és stabilitás iránti igényére vezethető vissza.

A választás során előfordult, hogy egy-egy város a súlyánál több, vagy kevesebb képviselőt küldött a parlamentbe. Hódmezővásárhely, amely az elsők között cserélt megszállót 1944. október 8-án, helyzeti előnnyel rendelkezett: hat képviselőt juttatott a Nemzetgyűlésbe, a négy koalíciós párt színeiben. A hat politikus egyike Keresztes Tamás volt, aki a Független Kisgazdapárt vásárhelyi szervezetének alelnöki tisztségét töltötte be.

Keresztes Tamás 1909. november 21-én született Hódmezővásárhelyen. Édesapja, id. Keresztes Tamás (1877–1948)² gazdasági cselédként, majd kisbirtokosként 3 kat. hold földön gazdálkodott Kopáncson, a Károlyi Melinda-féle iskola szomszédságában, amelyet már fiaival, Tamással és Bálinttal együtt gyarapított. Édesanyja, Bánfi Zsuzsanna (1887–1965) utolsó éveit már a város belterületén, leányánál és vejénél, Kőrösi Imrénél (1906–1984) töltötte. Öccse, Bálint (1911–1961) kertészként, illetve növénytermesztőként dolgozott, valamint bátyjával együtt a Parasztszövetség vásárhelyi szervezetének alapító tagja 1942-ben. 1961-ben közlekedési balesetben vesztette életét. Négy évvel fiatalabb húga, Rozália férjhez menetelég szintén a családi gazdaságban dolgozott. Mindhárom Keresztes testvér a Károlyi Melinda-iskolában végezte elemi iskolai tanulmányait.

Keresztes Tamás a kertész szakmát választotta. A kopáncsi bolgárkertészetben tanulta ki a növénytermesztés módszereit, amelyeket sikeresen alkalmazott családi gazdaságában az 1930-as évek elejétől. Édesapja 1931-ben kérvénnyel fordult Hódmezővásárhely törvényhatósági jogú város polgármesteréhez, hogy engedélyezze „...a mellékelt tervek alapján a 37650 hrszámú ingatlanon emelt töltést...” A helyszínrajzot és a műleírást Budai László (1895–1981) okleveles városi mérnök készítette, aki azzal indokolta a töltés létrehozását, „...hogy a csapadékvizeknek a lefolyása az udvarkerítésem (Keresztesé) és a Melinda iskola kerítése által gátolva van s így a víz a szántóföldemet művelésre alkalmatlanná tenné; míg így az út árkában a csapadékvíz a II-ik kopáncsi dűlőben levő csatornába lefolyást talál.”³ A kultúrmérnöki hivatal megállapította, hogy a töltés emelése más vízműveket nem sért, de a kérelmező nem kérte más érdekeltek, így a kopáncsi csatorna, valamint a szomszédos ingatlanok tulajdonosainak

hozzájárulását, ebből kifolyólag helyszíni tárgyalást tűzött ki az ügyben 1932. február 4-re a polgármesteri hivatalba.⁴ Az iratokból nem derült ki, csak valószínűsíthető, hogy idősebb Keresztes azért vonta vissza a töltés létesítése iránti kérelmét, mert nem sikerült megszereznie az érdekeltek hozzájárulását.⁵ Egy másik ügy kapcsán a Melinda-iskola tanítója, Rokk József sérelmezte, hogy a Keresztes által létesített sövénykerítés miatt esőzések idején az esővíz körbefogja az iskolát, és így a Kopáncsról bejáró gyermekek nem tudják megközelíteni az iskolát, és kénytelenek visszafordulni. Az ebből adódó hiányzások elkerülése miatt intézkedést kért az I. körzet igazgatóságától. Rokk levele 1931. február 16-án kelt. Az intézkedés nem maradt el: Mérai Sándor városi főmérnök is megállapította a kerítés szabálytalan voltát és december 18-án annak eltávolítása mellett foglalt állást, aminek Keresztes Tamás eleget tett.⁶

1936-ban már kevesebb akadállyal kellett megküzdenie: a törvényhatósági kisgyűlés 93/1936. sz. határozatával engedélyezte Keresztes számára, hogy a Károlyi Melinda-iskola felesleges vizét elvezesse és öntözés céljára felhasználja a megfelelő csatornák kiépítése fejében.⁷ Az 1930-as években Keresztes Tamás belépett az 1890/1934. M. E. sz. kormányrendelettel létrehozott Szeged és Szegedvidéki Fűszerpaprikatermelők Szövetségébe, és a szövetség segítségével kiváltotta fűszerpaprika-termelői igénylését. Vásárhely környékéről Keresztes mellett még 86-an igényelték a fentebbi engedélyt, köztük három ismert helybeli szociáldemokrata politikus, Benke Imre, Posztós Sándor, valamint Takács Ferenc országgyűlési képviselő.⁸

A hódmezővásárhelyi levéltárban ez a néhány tanácsi irat tanúskodik Keresztes Tamás családjának háború előtti tanácsi ügyeiről. Ifj. Keresztes Tamás a politikai életbe a harmincas évek elején kapcsolódott be: tagja lett az 1931 októberében, Békésben létrejött Független

KERESZTES TAMÁS ESKÜVŐI KÉPE. A SZERZŐ GYŰJTÉSE

Kisgazda, Földműves és Polgári Pártnak, majd 1942. május 25-én Tárkány Szűcs Ferenc (1879–1967) elnöklete alatt, öccsével, Bálinttal, Kruzslicz Flóriánnal, ifj. Elek Pállal, Hocsi Imrével és másokkal együtt létrehozta a Magyar Parasztszövetség vásárhelyi csoportját, amelynek alakuló ülésén B. Szabó István (1893–1976) országgyűlési képviselő, a szövetség országos alelnöke is részt vett, mint az alapszabály felolvasója.⁹ A kisgazdapárt neves politikusa itt figyelhetett fel a fiatal, agilis Keresztesre, aki a háború után munkatársa lett a Kisgazdapárt véderő bizottságában, illetve a Parasztszövetség elnöki tanácsában.

Az 1943. április 11-én, a Tisza Szálló nagytermében tartott választmányi gyűlésre B. Szabó családi okok miatt nem tudott elmenni. A jelenléti ívről hiányzik Keresztes Bálint neve is. Tárkány Szűcs Ferenc, aki a jegyzőkönyvben megyei elnökként szerepel, megnyitójában kiemelte: „Ami egy embernek lehetetlen, sokaknak igen könnyű, célunk a magyar parasztság kulturális társadalmi színvonalának emelése, anyagi jólétének előmozdítása. Nem szenvedélyes vitatkozással – mert ezek a komoly idők magunkba szállást követelnek – hanem az adott lehetőségek között, kitartó munkával, összefogással akarjuk céljainkat elérni. Munkánkra azonban szükség van. Mi képviseljük a legmagyarabb, a legnagyobb, de egyúttal a legszervezetlenebb társadalmi réteget, a magyar parasztságot. Minthogy ez az ország gerince, nem lehet érdekeit sutbavágni. A közeljövőben fokozott szükség lesz ránk, ezzel párhuzamosan fokozott figyelmet, segítséget, megértést, támogatást várunk, a többi társadalmi osztálytól és az ország vezetőitől is. Céljainkat mindig a törvény határain belül, az erkölcs, tiszta hazafiasság útjain akarjuk elérni. Elmondhatjuk Széchenyi Istvánnal, a legnagyobb magyarral: *Tiszta a szándék, tiszta lélek, akár siker, akár nem.*” Beszéde végén az elnök előadta, hogy eddig (1943 tavaszáig) 600 főre emelkedett a megyei szervezet taglétszáma.

Keresztes Tamás, aki a szövetség pénztárosa volt 1942. május 25. óta, hozzászólásában kiemelte: „Kicsi eredmény, de mégis biztató, hisz 20-25 emberről szaporodott a félezret meghaladó főre a tagok száma. Sok nehézséggel kell megküzdeni, ami néha lehangoló, de nem szabad elkeseredni, itt az összparasztság sorsáról van szó. (...) a parasztok között is vannak önző és kicsinyes, gerinctelen emberek – mint mindenütt – de nem lehet, hogy akik nem érzik a közösségi szellemet, a sorsközösséget, és akik nem hajlandók munkát, áldozatot hozni a saját fajtájukért, azok akadályozzák meg a mi munkánkat.”

A továbbiakban a felszólalók a parasztság érdekeit képviselő iroda létesítését szorgalmazták, valamint kifejezték egyetértésüket az 1943. február 11-én kiadott parasztszövetségi memorandumban foglaltakkal. Ifj. Elek Pál bírálta a Jurcsék-féle beszolgáltatási tervezetet, a szakmaiság hiánya miatt.¹⁰ Keresztes Tamás 1943. november 10-én megnősült, Tóth Sárát (1917–1994) vette feleségül. Gyermeük azonban nem született. A következő évben behívták katonának.

A front elvonulása – 1944. október 8. – után a be nem tiltott pártok részéről, így a régi kisgazdák és parasztszövetségi tagok is hozzáálltak a szervezőmunkához. A politikai szervezkedés a kisgazdák részéről némiképp késve indult meg, mert időbe telt a családi gazdaságok újraindítása, illetve a földosztással kapcsolatos teendők is plusz feladatokat róttak nemcsak az új, hanem a régi gazdákra is.¹¹ Katonai szolgálatának letelte után Keresztes Tamás is szerepet vállalt a kisgazdapárt, valamint a Parasztszövetség helyi csoportjának újjáalakításában. Az utóbbiban 1945 novemberéig alelnökként tevékenykedett.¹² 1945 áprilisában a kisgazdapárt képviselőjében a vásárhelyi Földigénylő Bizottság intéző bizottságának tagjává választották.¹³ Emellett beválasztották a közgyűlés Építési és Szépészeti Bizottságába, amelyet M. Horváth Antal vezetett. Politikai tevékenysége mellett továbbra is gazdálkodott a család kopáncsi tanyáján. A háború után immár Balog János, a korábbi jegyző irányította a vásárhelyi

Parasztszövetséget. Alelnökként ifj. Keresztes Tamás és Dobsa Bálint segítette munkáját. Tárkány Szűcs Ferenc választmányi tagként dolgozott tovább. A rendőrség számára beadott vezetőségi névsor ellen Juhász Imre politikai detektív csoportvezető és Zombori Jenő rendőrnagy nem emelt kifogást, mondván, „...hogya a beadványban szereplő személyek a rendőrség birtokában lévő népellenes személyek nyilvántartásában nem szerepelnek, jelenleg ellenük eljárás nem folyik.”¹⁴ Ugyanezt erősítette meg Kiss Pál polgármester 1946. január 26-án kelt, a belügyminiszterhez írt levelében. Véleménye szerint „a szervezet fasiszta, vagy németbarát, demokráciaellenes tevékenységet nem folytatott.”¹⁵

Az 1945. március 30-i pártvezetőségi értekezleten a helyi kisgazda pártszervezet Dékány Józsefet, Kérdő Ferencet, Vata Ernőt és Keresztes Tamást jelölte a városi Nemzeti Bizottság póttagjainak.¹⁶ Az 1945. július 8-án újjáalakult vásárhelyi Parasztszövetség nevében Balog János elnök kérte a szervezet részéről két tag, nevezetesen saját maga és ifj. Keresztes Tamás behívását.¹⁷ Kérelmét a következőképp indokolta: „Ez év február havában Debrecenben tartott pártközi értekezleten a Magyar Parasztszövetséget elismerték, mint érdekképviselői szervet és az önkormányzati testületekben a pártokkal egyenlő jogot biztosítottak számára ...”¹⁸ A kérelmet a Nemzeti Bizottság az Országos Nemzeti Bizottság állásfoglalására hivatkozva elutasította: „A helyi Nemzeti Bizottságokban az ott megalakult, működő és a Függetlenségi Frontba tömörült, illetve elismert politikai pártok képviselői foglalnak helyet, tehát nemcsak a fent hivatkozott rendelet értelmében, hanem az országban kialakult általános joggyakorlat alapján sem indokolt, hogy akkor, amikor a Kisgazda Párt, mint a Függetlenségi Frontba Tömörült Pártok egyike képviselve van a Nemzeti Bizottságban, a Kisgazda Párt kebelében működő Paraszt Szövetség a Nemzeti Bizottságba és az önkormányzati testületekbe tagokat delegáljon. (...)”¹⁹ Ezt követően Keresztest nem jelölte a kisgazda pártszervezet a Nemzeti Bizottságba.

Keresztes, illetve a népes hódmezővásárhelyi kisgazda pártszervezet a közelgő nemzetgyűlési választásokra gőzerővel készült. Számos gyűlést tartottak kül- és belterületen egyaránt, amelynek meglelt az eredménye. A hivatalos választási eredmények a következőképp alakultak a városban:

Pártok	összes	férfiak szavazatai	nők szavazatai	százalék
FKgP	15 898	6 596	9 302	44,9
SzDP	9 521	4 216	5 305	26,9
MKP	7 503	3 501	4 002	21,2
NPP	1 546	713	833	4,4
PDP	370	139	231	1
leadott szavazatok	35 362	15 380	19 982	100
ebből érvényes	34 838	15 165	19 673	98,5
érvénytelen	524	215	309	1,5
összes szavazó	37 503	15 883	21 620	

A városban a választásra jogosultak 94,3 százaléka élt választójogával, amely mai szemmel igen nagy részvételi arányt jelent. Az országos eredményekhez (57%) képest a kisgazdapárt csak relatív, közel 45%-os többséget ért el. A szociáldemokraták és a kommunisták az országos választásokon egyaránt 17% körüli eredményt produkáltak, Vásárhelyen viszont ennél jobban szerepeltek: előbbiek közel 27, míg utóbbiak 21 százalékot szereztek. A paraszpárt helyben gyengébben szerepelt (4,4%) az országos eredményéhez képest (6,9 %).²⁰

Egy képviselői mandátum elnyeréséhez 12 000 szavazatot kellett kapnia a választásokon induló pártnak az adott választókerületben, amely általában két vármegyét foglalt magában. A Csongrád és Csanád vármegyéket magában foglaló kerületben a kisgazdapárt 144 018 szavazatával 12 mandátumot gyűjtött be. Hódmezővásárhelyről Tárkány Szűcs Ferenc képviselői helye biztos volt, a megyei listáról még egy vásárhelyi jutott mandátumhoz, mégpedig a kilencedik helyen szereplő, 36 éves ifj. Keresztes Tamás.²¹

A parlamentben a 245 tagú kisgazda frakció vegyes összetételű volt: a földművesek és a gazdálkodók száz-százhusz fős csoportja mellett az értelmiség is szép számban volt jelen, illetve az iparosokat is sokan képviselték. Részint ezzel összefüggésben, részint ettől függetlenül politikailag is heterogén képet mutatott a képviselőcsoport. A legjelentősebb erővel a kisgazdapárt ún. paraszti centruma bírt, amely feltétlen támogatója volt a Nagy Ferenc-Kovács Béla által képviselt, 1947 júniusáig hivatalosnak számító politikának. Az „O-csoport” azt a 20-30 képviselőt foglalta magában, akik a Magyar Kommunista Párttal való feltétlen együttműködést szorgalmazták. A harmadik jelentős irányzat a kommunisták által emlegetett „reakciós jobbszárny”, amely eltávolítását a baloldali pártok egyre gyakrabban követelték. Több tucat képviselő azonban nem foglalt állást egyik irányzat mellett sem.

Keresztes Tamás a kisgazda képviselők többségéhez maga is a Nagy Ferenc és Kovács Béla által meghatározott politikát képviselte. Hajlandó volt a baloldallal az együttműködésre, de nem mindenáron: beszédeiben, cikkeiben többször is kifogásolta a kommunista párt erőszakos módszereit úgy az országos, mint a helyi politikában. A parlamentben – hasonlóan B. Szabó Istvánhoz – a honvédelmi bizottság tagjává választották.

A hódmezővásárhelyi kisgazda pártszervezet a két munkáspárthoz képest jókora késéssel, 1946 elején indította el napilapját, a *Vásárhelyi Független Újságot*. A lapot Erdei Sándor nyomdájában állították elő, felelős szerkesztőnek Simonka Györgyöt (1887–1982) kérték fel. A felelős kiadói teendőket Keresztes Tamás vállalta, aki ezt a tisztelet egészen 1947 augusztusáig látta el. Az első szám 1946. február 1-jén jelent meg.²²

A képviselő nemcsak a kiadói feladatokat látta el, hanem időnként – parlamenti munkájával összefüggésben – cikkeket jelentetett meg. Gyakoriak a helyi kommunistákkal, illetve szociáldemokratákkal vitatkozó írásai, amelyekben igazát védte a sokszor alaptalan támadásokkal szemben. 1946. március 7-én válaszolt a Magyar Kommunista Pártnak a „Ki a nép ellenségeivel a koalícióból?” címen meghirdetett akciójára, amelyben a kisgazdapárt „reakciós” politikusai, nevezetesen Sulyok Dezső, a Vásáry fivérek és tucatnyi társuk kizárását követelték. „Ha van az országos Kisgazda Pártnak reakciós jobbszárnya, (...) akkor az vajmi keveset tartózkodhat a mi budapesti pártközpontunkban, de még a parlamentben is, mert én néhány, esetleg gyanúba vonható egyénen kívül ezzel a jobbszárnnal nem találkoztam. Igaz, hogy mi csizmások, odafönt is leginkább összetartunk, leginkább megértjük egymást a földtúró nép bajáról tárgyalva, s minden törekvésünk odairányul, hogy ipari munkástársaink képviselőivel egyetértve oldjuk meg a haza talpraállításának nagy kérdéseit. Én azt gondolom, hogy van néhány olyan egyén a pártban, de ilyenek alighanem akadnak úgy a szociáldemokrata, mint a kommunista pártban is, akik befurakodva, ravasz taktikával a trónjukról letaszított feudális és kapitalista nagyurak érdekeit próbálják szolgálni. Nálunk talán a feudálisok érdekeit, a munkáspártokban pedig a kapitalistákét.”²³

Ezt követően kifejtette, hogy a reakciósok jelenlétére a pártokban nyomozások lefolytatása során lehet bizonyítékot találni, de ne egymást tegyék felelőssé a pártok emiatt, hanem a befurakodott egyéneket kell eltávolítani.

A vásárhelyi társadalmi-politikai viszonyokról is optimistán nyilatkozott: „Mert itt megszűnt már teljes mértékben annak a néhány nagygazdának az uralma, akikre a régebbi korszakban esetleg rájuk lehetett bizonyítani a reakció vádját, itt már igazán a földműves társadalom, valamint a városi dolgozó kispolgárság képviselői ülnek bent a vezetőségben, s ennek a vezetőségnek ez idő szerint valójában nincs is más törekvése, mint csak a termelés zavartalanságának biztosítása az egész város lakosságának érdekében. Akik ezt a pártot nem tudják értéke szerint méltányolni, akik ezt a mi helyi pártszervezetünket hazug és igazságtalan alapon támadják, ellene izgatnak: azok bizony a termelést akadályozzák, még pedig oly nagy mértékben, hogy a saját szájuktól lökik el ezáltal a betévő falatot.” Végül reményét fejezte ki, hogy a függetlenségi front pártjai megőrzik az együttműködést Vásárhelyen.²⁴

A Vásárhelyi Független Újság (VFÜ) 1946. március 8-án megjelent számában Keresztes Tamás beszámolt arról, hogy egy államtitkár társaságában egy kitelepített sváb faluban, Budaörsön tett látogatást. Ennek kapcsán szorgalmazta, hogy csak olyanoknak adjanak földet, akik azt meg is művelik, és hajlandók lennének érte elköltözni. A cikkből kiderült az is, hogy pártja hivatalos álláspontjához hasonlóan ellenezte a kiosztott földek elaprózását, emellett óvott az elszelléresedés veszélyétől.²⁵

Március 11-én a függetlenségi front pártjai Vásárhelyen is tüntetést rendeztek a reakció ellen, csatlakozva az országos demonstrációhoz. Ennek kapcsán Keresztes már korábban kifejtette, hogy a Vásárhelyen kiosztott földekhez a reakció nem nyúlhat, de a megyei földbirtokrendező tanács igazságtalan, hozzá nem értő intézkedései sem vehetnek vissza egyetlen hold földet sem.²⁶

Képviselői munkája mellett számos politikai és társadalmi megbízatást vállalt: 1946 májusáig a kisgazdapárt helyi szervezetének alelnökeként, a törvényhatóság statisztikai szakbizottságának tagjaként dolgozott, a Szanatórium Egyesület elnökségi tagjává választották,²⁷ illetve 1946 nyarán bekerült a Magyar Parasztszövetség elnöki tanácsába. Az országos politikában egyre határozottabban állást foglalt a Magyar Kommunista Párt nyílt hatalmi törekvéseivel szemben. Mint képviselő, számos gyűlést tartott bel- és külterületen egyaránt. Ezekben többnyire Oláh Sándorral (1925–1999)²⁸, a kisgazdapárt helyi titkárával, Vata Ernővel, Fejes Istvánnal, Elek Ernővel együtt szerepelt. Márciusi külterületi gyűlésein kijelentette: „A kisgazdapárttól a koalíció: áldozat!” Idézte Tildy Zoltán köztársasági elnököt, aki szerint a képviselői munka pár hónapig népszerűtlenséget jelent, illetve Nagy Ferencet, aki az újjáépítés során összefogást sürgetett, főleg a koalíciós pártok között.²⁹

1946 Húsvétján Vásárhelyen nagygyűlést tartott a kisgazdapárt, ahol Pfeiffer Zoltán igazságügyi államtitkár, illetve B. Szabó István államminiszter mondott beszédet. A házigazda Keresztes Tamás üdvözölte a vendégeket, akik között számos vidéki képviselőtársa is megjelent. Pfeiffer határozott beszédben állt ki a kisgazda törekvések mellett, mondván „a magyar demokráciát a kisgazda többség fémjelzi”, illetve „Egyetlen út: a magyar paraszt”, vagyis a parasztság segítsége nélkül az ország képtelen a felemelkedésre. A külpolitikáról szólva, élesen elítélte a szlovákiai magyarellenese cselekményeket.³⁰

B. Szabó államminiszter kifejtette: a rendőrségnek a kormányé kell lennie, senki másé. A B-listázások során a népitéleteket célszerű mellőzni, és a szakszerű végrehajtásra kell törekedni. Reményét fejezte ki a megszálló csapatok csökkentésével kapcsolatban. A kisgazda vezetés nevében ígéretet tett arra, hogy nem engedik meg a párt ügyeibe való beleszólást más pártok részéről. Az újjáépítés érdekében összefogásra van szükség.

A nagygyűlés végén Keresztes Tamás megköszönte a szónokok beszédét, a vidéki

kisgazdák és képviselők megjelenését, majd ígéretet tett az internált Oláh Sándor hazahozatalára.³¹ A Kisgazdapárt április 28-i vármegyei gyűlésére Szentesen került sor. Balogh István miniszterelnökségi államtitkár, szeged-alsóvárosi plébános mellett Kereszttest kérték fel szónoknak, aki a Parasztszövetség célkitűzéseiről beszélt.³²

Az 1946-os év különösen aktívnak számított a belpolitikai csatározásokat illetően. Keresztes a *Vásárhelyi Független Újság* hasábjain bírálta a vásárhelyi közellátási viszonyokat egy cukorelosztási akció kapcsán, és a kommunista főispán, mint közellátási kormánybiztos reakcióját állította szembe a helyi közellátási visszasságokkal. A képviselő szerint ezt az édességet, amely nemcsak világmárka, hanem gyógyszer is, 2 kilogrammos adagokban osztották szét egyes helyi tisztviselők és pártvezetők között, holott a teljes lakosságnak járt volna.³³ A főispán, illetve a helyi kommunista pártszervezet visszautasította ezeket az állításokat. A főispáni kiutalásokkal kapcsolatos botrány kapcsán Keresztes a Nemzetgyűlésben is interpellált.

Június 1-jén tartotta második gyűlését a vásárhelyi kisgazda pártszervezet V. kerületi csoportja. A házigazda, Kruzslíc Flórián kerületi elnök mellett Karácsonyi Sándor pártigazgató, az internálásból belügyminiszteri utasításra szabadult Oláh Sándor, valamint Keresztes tartott beszédet. Utóbbi kijelentette: „Az eddigi koalíció olyan volt, amibe nemcsak a mi pártunk, hanem országunk és nemzetünk is belepusztulna.” Beszélt még a békeszerződéssel kapcsolatos előkészületekről, egyes gazdasági problémákról, majd zárszavában hangsúlyozta: *„A pártharcoknak el kell törpülni a nemzet egyetemes érdeke előtt, s elsősorban leggyünk jó magyarok, s csak azután pártemberek!”*³⁴ A *Vásárhelyi Népe* június 5-i számában értékelte a kisgazdagyűlésen elhangzottak kapcsán Keresztes és Oláh politikai felfogását, amely a cikkíró szerint erősen ellenkezik Nagy Ferenc kormányfő nézeteivel. „Keresztes képviselő úr a nemzetgyűlésben mindig felállva szokott tapsolni minden reakciós szónoknak. Ebből a tényből világos, hogy a gyűlésen a koalícióról mondott szavai mögött az a gondolat áll, hogy a munkáspártokkal való koalíciót tartja veszélyesnek.”³⁵ Keresztes Tamás – pártja hivatalos állásfoglalásához hasonlóan – 1946. augusztus 6-i vezércikkében sürgette Rajk László belügyminiszter lemondását. Szerinte Rajk személyesen felelőssé tehető a magyar közigazgatás lezülléséért, a szélsőséges, proletár-elvek szerinti B-listázásokért, az újonnan kinevezett közigazgatási dolgozók szakértelmének hiányáért. *„(...) Vannak közigazgatási helyek, ahová ügyével-bajával hiába megy be a város vagy a falu szerencsétlen dolgozó kisembere, ott ugyan elintézni semmit nem tudnak, - de hogy is tudnának például számfejtést végezni egyébként jó iparossegédek, hogy is tudná a közigazgatást vezetni az egyébként talán a kalapácsot jól forgató kőműves, - bár az a gyanúnk, hogy aki tanult mesterségét fölcserélte hivatali állással, az aligha volt jó a tanult mesterségében is.”*³⁶

Augusztus 28-án interpellált a közellátásügyi miniszterhez *„Van-e tudomása a közellátási miniszter úrnak a bódmezővásárhelyi Közellátási Hivatalnál elkövetett szabálytalan kiutalások és visszaélések kivizsgálásának eredményéről? Ha igen, mit szándékozik tenni ezek megtorlására?”* 1946 tavaszán olyan híresztelések terjedtek el a városban, hogy Karácsonyi Ferenc kommunista főispán közellátási kormánybiztosként szabálytalan kiutalásokat hajtott végre. Június 22-én a tárca Vásárhelyre küldte Sugár Gábor miniszteri titkárt vizsgálódás céljából. Az általa vezetett vizsgálóbizottság is értesült egyes visszaélésekről. A továbbiakban sorolja a kirívó élelmiszer-tételeket, amelyeket főispáni engedéllyel utaltak a baloldali pártszervezeteknek és a hozzájuk közel álló vállalatoknak. Sérlemzte Sugár Gábor hozzáállását, aki kijelentette, hogy hajlandó eltekinteni a további vizsgálatoktól, ha a bizottság is úgy gondolja. A kommunista

Oláh Mihály – Karácsonyi védelmében – kérte Kereszttest, hogy sorolja fel a kisgazdapártnak juttatott kiutalásokat. A kisgazda képviselő csak 50 kg lisztről tudott beszámolni, amelyet a hegyközség csak hitelbe kapott. A szabálytalan kiutalások nyomán az emberek tömegei keresték fel, mivel rossz minőségű kenyérhez jutottak.³⁷

1946 szeptemberében átszervezték a Kisgazdapárt Véderő Bizottságát. Elnökévé B. Szabó Istvánt, titkárává Jaczkó Pált, tagjaivá Keresztes Tamást, Kővágó Józsefet, Nagy Bódogot, Virágh Józsefet, Almássy Pál vezérőrnagyot, Tóth István vk. alezredest és Sóváry Tihamér vk. ezredest választották.³⁸

Az elkövetkezendő időszakban, főleg 1946 novemberében számos „pengeváltás” történt a kisgazdapárt és a munkáspártok helyi prominensei között. Ilyen ütközési pont volt a tanyai utak javításával kapcsolatos intézkedések körül kirobbant vita a kisgazdapárt és a szociáldemokraták, kommunisták között, Erdei István szociáldemokrata képviselő és Keresztes személyes polémiája, a vásárhelyi közellátás során elkövetett visszaélések körüli botrány, valamint a kisgazdapárti törvényhatósági bizottsági tagok kivonulása a város irányító testületéből. A kisgazdapárt helyi vezetése erőteljesen kifogásolta Erdeinek a Fekete Sasban 1946. november 3-án elhangzott beszédét, amelyben a helyi kisgazdákkal csak akkor képzelt el együttműködést, ha Oláh Sándort és Simonka Györgyöt eltávolítják a pártból, illetve a városból. A kisgazdapárt ezt a feltételt nem fogadta el. A szociáldemokraták – karöltve a helyi kommunistákkal, parasztpárttal és szakszervezeti tanáccsal – bojkottot hirdettek a kisgazdapárttal szemben, aminek az lett a következménye, hogy a legnagyobb kormánypárt törvényhatósági képviselői – Tárkány Szűcs Ferencet kivéve – nem vettek részt a továbbiakban az önkormányzat munkájában.³⁹ Tárkány Szűcsöt emiatt kizárta a kisgazdapárt országos vezetése, míg Keresztes – mint a többségi álláspont támogatója – továbbra is maradt a pártban.

Az országos koalíción belüli feszültség újbóli kiéleződését a Belügyminisztérium 1947. január 5-i, *Szabad Nép*ben megjelent, első közleménye szolgáltatta. Ebből az derült ki, hogy a nyomozó hatóságok nagyarányú, a köztársasági államrend megdöntésére irányuló összeesküvést lepleztek le.⁴⁰ A későbbiekben arról értesülhetett a közvélemény, hogy az „összeesküvők” a Kisgazdapárton, illetve a Parasztszövetségen keresztül akarták megszerezni a hatalmat, és ehhez megnyerték Nagy Ferenc, illetve Kovács Béla támogatását. A vádak, illetve a baloldali pártok sajtójában megjelent információk komolytalanok voltak, igazságtartalmuk nem volt. A Kisgazdapárt képviselőinek többsége, így Keresztes Tamás is kételkedett az „összeesküvés” kisgazda kapcsolatait illetően. Január 19-i vezércikkében kifejtette, hogy Vásárhely tiszta maradt, azaz a szervezkedésnek nincsenek helyi kapcsolatai. Ugyanakkor zavaró tényező a Baloldali Blokk egyes helyi pártvezetőinek szűnni nem akaró támadás- és rágalmosorozata, amely a Kisgazdapártot és a Parasztszövetséget célozza. Ezek a támadások és a rágalmak lehetetlenné teszik a koalíció pártjai közötti béke helyreállítását.⁴¹

A Kisgazdapárt országos vezetése a Szövetséges Ellenőrző Bizottság vezetője, Szviridov altábornagy, illetve Puskin budapesti szovjet követ nyomására engedett a kommunista párt követeléseinek az összeesküvés ügyben. Február 25-én a szovjet hatóságok elhurcolták Kovács Bélát, a Kisgazdapárt országos főtitkárát. Ettől kezdve a párton belül egyre jobban növekedett a kommunisták által támogatott Ortutay-Dobi féle baloldali irányzat befolyása. Egyre több, jobboldalinak minősített kisgazda képviselőt zártak ki a pártból és a frakcióból, főként az „összeesküvésben” játszott szerepükre hivatkozva.

Hódmezővásárhelyen a törvényhatósági közgyűlésből távozott kisgazdák továbbra is

aktív politikai tevékenységet folytattak. Több ízben is elhatárolódtak Tárkány Szűcs Ferencről, aki egyetlen kiskgazdaként továbbra is képviselő maradt a közgyűlésben.⁴² Az idős képviselő válaszként a *Vásárhelyi Népének* nyilatkozott, hogy ő már korábban megszakította a kapcsolatot Keresztessel, Simonkával, Oláh Sándorral és a többiekkel, mint a Baloldali Blokk.⁴³ A kiskgazdák helyi gyűléseken, illetve a *Vásárhelyi Független Újság* hasábjain közölték álláspontjukat az aktuális politikai kérdésekkel kapcsolatban. Keresztes Tamás a február 2-i gyűlésen elítélte az „összeesküvést”, és hangsúlyozta, hogy a vásárhelyi pártszervezetben nincsenek reakciós elemek. *„Büszkék lehetünk rá (...), hogy Vásárhelyre ennek az összeesküvésnek, ennek a példátlan nemzetellenes bűnnek még csak az árnyéka sem vetődik.”*⁴⁴ Február 18-i vezércikkében – a *Vásárhelyi Népével* vitatkozva – kifejtette: *„...én szavak helyett inkább csak dolgozni szoktam, mégpedig valóban a demokrácia megerősítésén. Csodálkozom, igen tisztelt lapársunk, azon a kifogáson, hogy én nem hirdetem Vásárhelyen a demokráciát. Nem hirdetni kell azt, hanem demokratikus életet élni! Ezt vegye már egyszer észre a cikkíró. Mert én úgy élek demokratikus életet és féltem is a demokráciát, csak hogy nemcsak a szélső jobboldaltól, hanem féltem minden oldalról, így például a szélső baloldaltól felbukkanó reakciótól is.”* Ezt követően jelezte, hogy nem ért egyet azzal a felfogással, *„...hogy itt Vásárhelyen a baloldali blokk pártjai és lapjai határozzák meg nemcsak a demokrácia fogalmát, hanem azt is, hogy a Kiskgazda Pártban ki a demokrata és ki milyen pozíciót töltsön be ott, ki maradhat benn a mi pártunk vezetőségében és hogyan intézzük mi pártunk belső ügyeit. (...) Budapesten 120 parasztképviselő kiállása megálljt kiáltott a pártunk ellen vezetett igazságtalan bomlasztó hadjáratnak. Itt Vásárhelyen tízezer párttagunk egy emberként és összesen megbonthatatlanul egységes akarattal állja útját annak, hogy bármely más párt beleavatkozzék pártunk belső ügyeibe – s a tavaszi tisztújításkor is majd a maga akaratával dönt, függetlenül mások önző tanácsaitól. A személyek ellen irányuló követelkezés nem teremt járható utat a helyi koalíció újjáteremtésére. A »kilövések«-ről le kell mondani – és más platformot kell keresni és találni.”* A tárgyalások új alapja a kölcsönös megbecsülés és a szeretet lehet, a gyűlöletet félre kell tenni.⁴⁵

A *Vásárhelyi Népe* részéről február 20-án válaszoltak a vezércikkben közöltekre. A névtelen szerző védekezése szerint a szélsőbaloldalon is vannak túlzók, ám ezeket az MKP mindig leszerelte. Ezt követően összevetette célkitűzéseiket: a baloldali túlzók csak gyorsabb tempót akartak az előrehaladásban, míg *„az igazi reakciók, a jobboldaliak, a fasiszta összeesküvők”* lényegében az 1945 előtti rend visszaállítását szerették volna. A továbbiakban a kiskgazdapártba „befurakodott” bankár, földjét vesztett földesúr, horthysta katonatisztre és nagytőkésre hivatkozva igazolta, hogy helyesek a kommunisták kifogásai a kiskgazdák „reakciós szárnyával” szemben. Keresztesnek a reakció fogalmával kapcsolatban feltett kérdésére nem adott választ.⁴⁶ A képviselő vitája Kovács Mihállyal, a *Vásárhelyi Népe* újságírójával tovább folytatódott. Március 6-án megjelent vezércikkében pozitív példaként hozta fel Karácsonyi főispán esetét, aki a termelés zavartalansága érdekében felkereste a helyi kiskgazdákat is. Örömmel konstataulta azt is, hogy Kovács legutóbbi vezércikkét elfogadhatóbb hangnemben írta.⁴⁷

1947 tavaszán a helyi pártszervezetek vezetői között átmenetileg helyreállt a béke. A Kútvolgyi Szanatórium megnyitóján Keresztes együtt vett részt képviselőtársaival, Oláh Mihállyal, Erdei Istvánnal, valamint a főispánnal.⁴⁸ Áprilisban közbenjárt a tanyai dűlők javítása érdekében, május 17-én részt vett az elkészült lúdvári öntözőmű megindításán, ahol jelen volt Tildy köztársasági elnök, valamint Takács Ferenc államtitkár is.⁴⁹ Eredménytelen volt közbenjárása a Népjóléti Minisztériumban a hadisegélyesek ügyében.⁵⁰

Következő vezércikkében Rákosi Mátyás vagyondézmával kapcsolatos állásfoglalására

reflektálva közölte: a kisgazdapárt parlamenti frakciója indítványozta, hogy „...a felszabadulás után szerzett vagyonok eredetét szigorúan ki kell vizsgálni, s ezeket az új gazdagokat, a nemzet érdekeinek megfelelően meg kell terhelni a magyar nép, a magyar nemzet összességének, az államnak a javára.” A lehető legradikálisabban, „a pártigazolványok figyelembevételével nélkül” kell eljárni, mert sokan szenvedhették azt meg, hogy néhányan hatalmas vagyonokra tettek szert. Az emberek jóléte a mezőgazdaság helyzetével van összefüggésben, így fontos az ágazat folyamatos fejlesztése. Ennek érdekében képtelenség újabb terheket rakni, inkább helyes árpolitikával, mintsem vagyondézmával kell segíteni a mezőgazdaságot. A hároméves terv esetleges parasztellenes intézkedései ellehetetlenítenék a földművelőket.⁵¹

A *Vásárhely Népe* cikkírója válaszában megemlítette, hogy a Kisgazdapárt legutóbbi, földéaki gyűlésén Keresztes lázított a Szovjetunió ellen, azzal, hogy felolvasta hazánk jóvátételi kötelezettségeit. Vitatja a politikus tájékozottságát, mert szerinte a kommunisták a parasztságnak csak a leggazdagabb 2-3 százalékát akarja megadóztatni. Úgy vélte, hogy az idézett cikkben a képviselő elárulta a 25 holdnál kevesebb földdel rendelkező parasztokat. Az eszmefuttatás további állomása, hogy Keresztes csak a leggazdagabb 2-3 százalék sorsát viseli a szíven, a többi 97-98 százalék sorsa hidegen hagyja. „Mint pártember a saját pártja által kötött koalíciós megegyezőt, valószínűleg a fasiszta összeesküvők helyét öröklő titkos ideológiai központ utasítására.”⁵²

A fentebbi vezércikk érdekessége, hogy június 1-jén értesülhetett a közvélemény Nagy Ferenc miniszterelnök lemondásáról. A politikust a kommunista sajtó hazaárulással és szökökéssel vádolta meg. Kényszerű távozása után a paraszti centrum képviselői védtelenebbekké váltak. Két lehetőség kínálkozott számukra: vagy Dobi Istvánt és a kommunistákkal való együttműködést választják – amivel elkerülhették a rájuk váró megpróbáltatásokat – vagy kiállnak eddigi nézeteik mellett, amely azt jelentette, hogy különböző politikai támadásokra számíthattak. A vásárhelyi kommunisták is akcióba léptek a Nagy Ferenc és Kovács Béla nevével fémjelzett ún. paraszti centrum képviselője ellen: ettől kezdve folyamatosak a Keresztes, valamint a kisgazda pártszervezet elleni támadások. A *Vásárhely Népe*-ben egy ideig még téma volt a képviselő földéaki beszéde. Június 8-án odáig jutott el a vezércikk névtelen szerzője, hogy követelje a kisgazdapárttól Keresztes, Oláh, Simonka, Kruzsliz, Fejes István, Vata Ernő, Csáky István, Endrey Antal, Boros Áron, Csordás Nagy Dezső és társaik kizárását, lényegében a városi kisgazda pártszervezet lefejezését. A helyi baloldali pártok titkárai átiratban követelték, hogy a kisgazdapárt országos vezetősége vizsgálja felül a vásárhelyi szervezet működését.

1947 júniusától Dinnyés Lajosnak hívták Magyarország miniszterelnökét. Dinnyés régi kisgazda politikusnak számított, a harmincas években az Országgyűlés kisgazda frakciójának tagja, kormányfőként azonban minden kérdésben a kommunisták álláspontját támogatta, akárcsak Dobi István pártelnök. Tevékenységük alatt a kisgazdapártban országszerte nagyarányú tisztogatások kezdődtek, amelyek Nagy Ferenc és Kovács Béla híveit érintették elsősorban, és a Parasztszövetség elsorvasztásához, illetve 1948. szeptemberi megszűnéséhez vezettek. A kisgazdapárt vezető testületeiben is többségbe kerültek a kommunistákkal együttműködő, illetve a hozzájuk csatlakozott, korábban Nagy Ferenc híveinek számító politikusok. Ellenfeleiket fasizmussal, reakciós tevékenységgel, összeesküvésben való részvétellel vádolták és fokozatosan kiszorították őket a pártból. Közéjük tartozott Pfeiffer Zoltán korábbi igazságügyi államtitkár is, aki megalapította a Magyar Függetlenségi Pártot, ahová főként volt kisgazda politikusok (köztük Keresztes Tamás is) csatlakoztak. Az 1947-es vá-

lasztási küzdelemben új politikai erőként lépett még fel Balogh István Független Magyar Demokrata Pártja, Barankovics István Demokrata Néppártja, a Magyar Radikális Párt, valamint a Keresztény Női Tábor. Sulyok Dezső Magyar Szabadság Pártját még a választások előtt feloszlatták. Programját az MFP vette át.

1947 júliusában a kisgazda centrum tett egy erőltetett kísérletet a párt balratolódásának megállítására. B. Szabó István szerette volna Hódmezővásárhelyre összehívni az országos választmányt, és ennek érdekében utasítást adott Keresztesnek, hogy utazzon városába és készítse elő a választmányi ülést. Közben Oltványi Imre, Bognár József és Mihályfi Ernő tudomást szereztek erről az akcióról, és kizárással fenyegette meg B. Szabóékot, ha a választmányt megtartják. Ennek hatására utóbbiak elálltak a választmány összehívásától és Keresztes maradt a fővárosban.⁵³ Augusztusban B. Szabó is elhagyta a Független Kisgazdapártot, mivel az szerinte letért a „békési útról”, azaz erőteljesen balra tolódott. Az augusztus 31-i választások előtt – a kommunisták nyomására – törölték a választható politikusok névjegyzékéből, nem lehetett képviselő a Pfeiffer-párt színeiben.

A Magyar Függetlenségi Párt listáján a volt kisgazda politikusok mellett korábban pártonkívüli közéleti személyiségek is helyet kaptak. E párt színeiben lett képviselő Zsedényi Béla, az Ideiglenes Nemzetgyűlés volt elnöke, dálnoki Miklós Béla volt miniszterelnök, valamint Moór Gyula jogászprofesszor.

Keresztes a *Független Újság* felelős kiadójaként a lap 1947. augusztus 8-i számának impresszumában szerepelt utoljára. Még aznap bejelentette a helyi rendőrségen, hogy megszervezi a Függetlenségi Párt vásárhelyi csoportját.⁵⁴ Ebben Oláh Sándor is segítséget nyújtott neki, aki sokáig szálka volt a baloldali pártok, elsősorban a kommunisták szemében, akik 1946 őszétől kezdve követelték eltávolítását a kisgazdapártból. Augusztus 14-én, a városházán Horváth Béla kereskedő társaságában aláírásával igazolta, „*hogy a Magyar Függetlenségi Párt által a Csongrád-Csanád vármegyei országgyűlési választókerületben benyújtott 1. sz. ajánlási íven szereplő aláírások valódiak.*”⁵⁵ A párt hivatalos helyisége a Nyizsnyai Gusztáv utca 1. szám alatt volt. Keresztesék számára alig több mint három hét állt rendelkezésre a választási küzdelemben való tisztes szereplésre. Helyzetüket – akárcsak a többi új, jobboldali pártét – nehezítette a kékcédulák intenzív használata, illetve a kommunisták által állandóan megnyilvánuló ellenszenv és rágalomhadjárat, valamint a tettelegességgig fajuló, függetlenségi párti gyűléseket megzavaró akciók. Ennek ellenére a következő eredmények születtek:⁵⁶

Pártok	vásárhelyi eredmény	megyei eredmény	országos eredmény
MKP	7 990	68 882 23,3%	1 113 050 22,3%
FKgP	10 851	37 783 12,8%	769 763 15,1%
SZDP	5 921	35 204 11,9%	744 641 14,6%
NPP	2 695	24 533 8,3%	415 465 8,3%
DNP	541	20 578 7,0%	820 453 16,9%
MFP	5 481	93 719 31,7%	670 547 14,3%
FMDP	212	4 594 1,5%	260 420 5,2%
MRP	268	7 217 2,5%	84 169 1,7%
KNT	nem indult	nem indult	69 536 1,4%
PDP	89	2 559 0,9%	50 294 0,9%

A vásárhelyi választókerületben 35 292 ember élhetett választójogával, míg 3565 személyt különböző okok miatt kizártak.⁵⁷ A választásra jogosultak 96,5%-a, azaz 34 048 választópolgár érvényes, illetve érvényesnek elfogadott szavazatot adott le. A városban a kisgazdapárt maradt a legerősebb politikai erő, a második helyezett kommunisták javítottak 1945-höz képest, főleg a szociáldemokraták rovására. A negyedik párt, az MFP a Csongrád-Csanád vármegyei választást toronymagasan megnyerte: csaknem 25 ezerrel több szavazatot szerzett a második MKP-nál. A Pfeiffer-párt országosan több mint 670 ezer szavazata azért is figyelemreméltó, mert öt választókerületben (Zala, Győr-Moson-Sopron, Veszprém, Fejér és Komárom-Esztergom, Heves és Nógrád-Hont vármegyék) nem indulhatott el. A vásárhelyi közel öt és félezer szavazat nagyjából az 1945-ös kisgazda szavazótábor egyharmadát jelentette. Így Keresztes Tamás a megyei függetlenségi pártlista negyedik helyéről minden akadály nélkül bejutott az Országgyűlésbe.⁵⁸ Az MFP vezetése azonban nem nyugodhatott meg, mert a kommunisták a választási eredmények ismeretében kijelentették, hogy petíciót nyújtanak be a választási bírósághoz, hogy a testület semmisítse meg a Pfeiffer-párt összes mandátumát, mivel ajánlásaik nagy része szerintük hamis. Az MKP ebben az akcióban nemcsak a koalíció pártjaira, hanem az összes parlamentbe jutott politikai erő támogatására számíthatott.

A választási bíróság csak novemberben döntött ebben a kérdésben, mégpedig a petícióban szereplő kifogásoknak helyt adva. A gyors döntést az is lehetővé tette, hogy a Pfeiffer-párt elleni beadványokat egyesítették.

1947 szeptembere és novembere között dolgozhatott országgyűlési képviselőként Keresztes Tamás és 45 politikustársa.⁵⁹ Országos pártlapként az *Ellenzék* szolgált, amelynek főszerkesztői teendőit Pfeiffer Zoltán pártelnök, felelős szerkesztői feladatait Futó Dezső, szintén volt kisgazda képviselő vállalta. A hetilap mindössze tíz számot ért meg 1947. augusztus 31. és november 1. között, ennek ellenére értékes információkat tartalmaz Keresztes Tamás életéről.⁶⁰ A kisgazdapártból elmondása szerint azért zárták ki, mert nem volt hajlandó a választójogi törvényt elfogadni, amely indokolatlan jogfosztásokat is lehetővé tett.⁶¹

Országgyűlési képviselőként a pártjával szembeni rágalomhadjárat ellenére is tevékenyen dolgozott, ameddig lehetett. Az alakuló ülésen megválasztották a parlament Földművelésügyi Bizottságának tagjává. Interpellált a választási kampány során, Csongrádon, Szentesen és Vásárhelyen elkövetett rendzavarások ellen, a felelősök megbüntetését követelve. Csongrádon – augusztus 25-én – Pfeiffer Zoltán és maga Keresztes is megsérült. Utóbbi még interjúja idején is lábadozott.⁶²

A parlamentben interpellált a kormányhoz a Hódmezővásárhelyen, Szentesen, Csongrádon elkövetett súlyos tömegbűncselekmények tárgyában, amikor felbérelt személyek megzavarták a Függetlenségi Párt gyűléseit és verekedést provokáltak. A felszólalás többszöri halasztás után 1947. október 29-én hangzott el. Ebben bírálta Erdei Mihály szentesi kommunista honatyát, aki szerinte felelős a csongrádi rendzavarás megszervezéséért, valamint Vásárhelyi (Gold) Istvánt, a *Vásárhelyi Népe* munkatársát, aki a hódmezővásárhelyi függetlenségi pártgyűlés megzavarását irányította. Hosszabban ismertette Vásárhelyi életútját, aki – Keresztes szerint – a Horthy-rendszerben állandóan frontharcosként szerepelt és kitüntetésekkel ismerték el érdemeit. Ezt követően a szentesi megpróbáltatásairól beszélt. A rendzavarók között felismerte Magyar Jánost, Lakos József szentesi rendőrkapitány egyik feltételezett gyilkosát, aki Erdei Mihállyal és a helyi szakszervezeti titkárral vezette a rendbontókat, akik paradicsommal, záptojással, majd féltéglával dobálták meg a szónokokat. Csongrádon a gyű-

lés előkészítését is megakadályozták a felbérelt rendzavarók. „(...) Amikor láttuk a helyzetet, s láttuk, hogy egy intézményesen felvonultatott rendzavaró tömeggel állunk szemben, képviselőtársaimmal elhatároztuk, hogy nem fogunk beszélni addig, amíg a mikrofont fel nem állítják. Úgy is történt, amint magunk között megbeszéltük. Erre a tömeg minden ok nélkül és minden bevezetés nélkül ránk rohant, agyba-főbe vertek bennünket, csákánnyal, ásónyéllel, vasdorongokkal és botokkal (...) és biciklípumpákkal, a rendőrség szemeláttára.” A rendőrség Vásárhelyen csak annyit tett, hogy a hangoskodókat nem engedte az emelvényhez, egyébként nem akadályozta meg egyik helyszínen sem a tettelegességig fajuló cselekményeket. Aggasztónak tartotta, hogy az embereknel a sorozatos törvénytelen cselekmények miatt megszűnik a törvénytisztlet, ami a nemzet pusztulásához vezet. Beszéde végén kérdéseket intézett a kormányhoz, melyek szerint tett-e intézkedést a csongrádi és szentesi pártgyűlések megzavaróival szemben, Lakos József gyilkosai meddig járhatnak még szabadon, illetve a kormány vizsgálatot indít-e az augusztus 25-i botrányos csongrádi események miatt a helyi rendőrség vezetője ellen, aki a belügyminiszter gyűlést engedélyező telefonos válasza ellenére nem intézkedett a rend biztosításáról.⁶³ Miután befejezte beszédét, Keresztes fényképeket mutatott képviselőtársainak, amelyek igazolták az általa elmondottakat.

A képviselő nem kapott választ kérdéseire az *Országgyűlési Napló* tanúsága szerint. Egyrészt azért, mert nem történt érdemi vizsgálat az ügyben, másrészt a Függetlenségi Párt elleni petíciós ügy közeledett a finiséhez. A hátralévő néhány hétben felerősödtek a párt elleni zaklatások. Pfeiffer pártelnök – várható letartóztatása miatt – 1947. november 5-én elhagyta az országot, az Amerikai Egyesült Államokba utazott, ahonnan többé már nem tért haza. Távollétében dálnoki Miklós Béla, Zsedényi Béla és Pardi Ferenc személyében háromtagú „direktórium” irányította a pártot. Az új Politikai Bizottság tagjai közé Keresztes Tamást is beválasztották. Futó Dezső is elhagyta az MFP-t, emellett lemondott az *Ellenzék* felelős szerkesztői tisztségéről is. A lap ezzel megszűnt. Rajk László belügyminiszternek a *Szabad Nép* 1947. november 10-i számában megjelent nyilatkozata szerint „a pfeifferisták pártjának működését minél hamarabb fel kell számolni, képviselőiknek nincs helyük a magyar parlamentben.”⁶⁴ November 18–20. között 18 képviselő elhagyta a pártot. November 20-án a Választási Bíróság döntése nyomán az Országos Nemzeti Bizottság megsemmisítette a Magyar Függetlenségi Párt 46 képviselőjének mandátumát, majd feloszlatták a pártot. Az indokot az állítólagos hamis ajánlások szolgáltatták, amelyekre a kommunisták is hivatkoztak, ám gyanújuk nem igazolódott be.⁶⁵ November végén, december elején a függetlenségi párti képviselők nagyobb része külföldre távozott, elsősorban a rendőri zaklatások miatt. Így tett Keresztes Tamás is, aki feleségét, Tóth Sárát, özvegy édesanyját és testvéreit hátrahagyva távozott az országból. Először Ausztriában, Saalbachban tartózkodott ideiglenesen, majd Svájcban, pontosabban Zürichben élt, ahol gyári munkásként dolgozott. Egykori Balogh-párti képviselőtársa, Pap István egy ideig Keresztes vendégszeretetét élvezte egy szállodai pincszobában. Pap tőle tájékozódott arról, hogy mit csinálnak emigrált politikustársai, főleg a parasztpártiak, ahol 1947-ig maga is politizált.⁶⁶

1949-ben az emigráns politikusok nagyobb része, így Keresztes is, továbbindult immár végső állomáshelyére, új hazájába, az Egyesült Államokba, vagy Kanadába, ahol igyekeztek nagyobb csoportokban maradni. Ennek érdekében felvették a kapcsolatot a tengerentúli magyar emigráns szervezetekkel, hogy segítsenek a beilleszkedésben. Keresztes és több emigráns társa New Jersey államban, Passaic városában telepedett le, ahol már működött magyar közösség. A legszorosabb kapcsolatot Vándor Ferencsel (1906–1988) és Belső Gy-

lával (1918–1991), volt párt- és képviselőtársaival tartotta. 1949-ben alapító tagja a Magyar Nemzeti Bizottmánynak, amelyet Varga Béla (1903–1995), a magyar parlament emigrációba kényszerített elnöke vezetett.⁶⁷ 1950 októberétől ugyancsak alapítója az Uniónak, amely a történelmi alkotmány híveinek számító volt politikusokat tömörítette. Hajdú-Németh Lajossal, Czupy Bálinttal, Belső Gyulával, Babóthy Ferencsel, Kovács K. Zoltánnal, Mézes Miklóssal együtt jegyezték *A magyar parasztság segélykiáltása* című kiáltványt 1950-ben.⁶⁸

Passaic városában magyar református és katolikus egyház is működött; az előbbi presbiterévé választotta Kereszttest. Arra nézve viszont nem került elő adat, hogy milyen munkakörben dolgozott egyházi feladatai mellett. Az emigráns politikai életben részt vett, majd a széthúzást látva, felhagyott a politizálással. Már halála után, 1953 szeptemberében arra hivatkozott az *Amerikai Magyar Népszava* című napilap cikkírója, hogy a volt képviselőt az emigráció „reakciós szárnya”, tehát a jobb- és szélsőjobboldali tábor megpróbálta befolyása alá vonni, ami rövid időre sikerült is. Később egy levelet írt meg nem nevezett volt képviselőtársának, amelyben elítélte saját „pálfordulását”.⁶⁹

Közelebbi adatok egyelőre nem ismertek Keresztes Tamás emigrációs politikai tevékenységéről. Halálhíréről az *Amerikai Magyar Népszava* számolt be címoldalán, 1953. július 21-én, kedden:

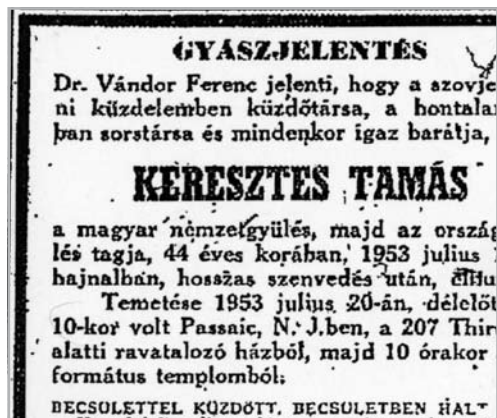
„Keresztes Tamás meghalt

Passaic, N. J. – Keresztes Tamás, aki a háború után, az erőszakos kommunista hatalomátvételig a kiscgazda párt tagja és országgyűlési képviselő volt, pénteken a Passaic General Hospitalban meghalt. A Bizub Temetkezési Intézetből bétfőn, július 20-án temetik.”⁷⁰

A hivatalos gyászjelentést volt politikustársa és barátja, dr. Vándor Ferenc adta fel a lapba, amely 1953. július 22-én jelent meg.⁷¹ A temetésen a búcsúztató beszédek Acsay László (1905–1992) volt kiscgazda és MFP-képviselő, valamint Belső Gyula és Vándor Ferenc tartotta. A gyászszertartást Ráczy Győző református lelkész végezte.

A gyászjelentésből kiderül, hogy mindössze 44 év adatott meg Keresztes Tamásnak. A hat elemi után szeretett volna továbbtanulni, de a szegénység miatt nem lehetett. Az 1920-as évek közepén végleg eldőlt, hogy a mezőgazdaság biztosít számára megélhetést. Több mint egy évtized alatt, szorgalmas munkával fejlesztette családi tanyáját mintagazdasággá. Eközben bekapcsolódott a helyi, majd a megyei politikába: 1932-től a Kiscgazdapárt, 1942-től a Parasztszövetség tagja. A háború utáni helyzet lehetőséget teremtett számára, hogy a földmű-

ves társadalom érdekeit képviselje a magyar parlamentben. Erre csak két év jutott neki. Új pártja gyűlésein nem engedték beszédeit megtartani, ami csak fokozta a szimpátiát a választókban a Függetlenségi Párt felé. Amíg lehetett, kitartott mind a Független Kiscgazdapárt, mind az MFP programja mellett. Az országgyűlési ciklusban törvénytelenül elvették képviselői mandátumát, majd elhagyta az országot és nyugat-európai bolyongás után az Egyesült Államokban telepedett le. Minden bizonnyal haza akart térni családjához, de erre nem kerülhetett sor korai halála miatt. Sírja jelenleg is Amerikában van.

Keresztes Tamás életrajzának összeállítása során számos kérdés maradt megválaszolatlanul. Ez több okra vezethető vissza: irathagyatékának egy részét az Egyesült Államokban őrzik, más része Hódmezővásárhelyen, illetve az országban bárhol, közelebbről nem ismert helyen – közgyűjteményekben vagy magángyűjtőknél – lehet. Egy jelentős hányad megsemmisülhetett. Nyomtatásban megjelent írásai, parlamenti beszédei, a róla írt cikkek, valamint a hódmezővásárhelyi levéltárban a rá vonatkozó, főleg tanácsíratanyag dokumentumai jelentették az életút összeállítása során a főbb forrásokat.

JEGYZETEK

- ¹ A választási felkészülésről lásd IZSÁK LAJOS: *Rendszerváltástól rendszerváltásig*. Budapest, 1999.
- ² Id. Keresztes Tamásról valótlan információ jelent meg az *Ellenzék* című politikai hetilap 1947. szept. 6-i számának 5. oldalán, miszerint „Alig múltam 15 éves, mikor apám meghalt és egyedül maradtam a sok munkával.” Sajnálatos módon ezt vette át a Nemzetgyűlési és az Országgyűlési Almanach cikkírója, valamint a Hódmezővásárhelyi Történeti Almanach szerzője. Idősebb Keresztes 1948. október 15-én hunyt el valójában. Vö. *Nemzetgyűlési almanach 1945–1947*. Főszerk.: Vida István Budapest, 1999. 276–277., *Hódmezővásárhelyi Törvényhatósági Jogú Város történeti almanachja 1873–1950*. Szerk.: Kovács István. Hódmezővásárhely, 2003. 110–111., ill. *Független Újság* 1948. okt. 17. 5., 6.
- ³ *Csongrád Megyei Levéltár Hódmezővásárhelyi Levéltára* (Továbbiakban: CSML HL) *Hódmezővásárhelyi Városi Tanácsának iratai* V. 214/1931.
- ⁴ Uo.
- ⁵ CSML HL *Hmvhely Városi Tanácsának iratai* V. 94/1932.
- ⁶ CSML HL *Hmvhely Városi Tanácsának iratai* II. 776/1931.
- ⁷ CSML HL *Hmvhely Városi Tanácsának iratai* II. 269/1936.
- ⁸ Az igénylők névsorát és az engedélyek átvételi elismervényét lásd CSML HL *Városi Tanács Polgm. Hiv. iratai* I. 1168/1938.
- ⁹ CSML HL *Hmvhely Városi Tanácsának iratai* V. 115/1942. A nyomtatott alapszabályt Tárkány Szűcs Ferenc elnök, Balog János jegyző, Magyar József és ifj. Gregus Pál hitelesítette.
- ¹⁰ CSML HL *A Csongrád Megyei Paraszt szövetség Hódmezővásárhelyi Szervezetének iratai*. Az 1943. ápr. 11-i választmányi gyűlésének jegyzőkönyve. A fond hiányos, csak a fentebbi, illetve egy 1948-as jegyzőkönyvet tartalmaz.
- ¹¹ CSML HL *Hódmezővásárhely Város Főispánjának iratai* I. d. Bizalmas iratok 53/1945. A gazdaságban végzett munkája során Keresztes Tamás konfliktusba keveredett a kormánybiztosi rendelet végrehajtása céljából, a tanyáján megjelent Mellis István és Gallyas Sándor ellenőrökkel, akik a gabonatermést szerették volna ellenőrizni. Az ellenőrök szerint Keresztes megakadályozta munkájukat.
- ¹² CSML HL *Hódmezővásárhely Város Főispánjának iratai* I. d. Bizalmas iratok 11/1945. A Kisgazdapárt helyi szervezetének jelentése szerint 1945. jún. 17-én Fejes Istvánt elnökké, Keresztes Tamást, Szilágyi Endrét, Vata Ernőt, Vigh Imrét alelnökké, Karácsonyi Sándort pedig titkárrá választották.
- ¹³ CSML HL *A Hódmezővásárhelyi Földigénylő Bizottság iratai* 1945–1947. I. d. Jegyzőkönyvek
- ¹⁴ CSML HL *A Városi Tanács iratai*. Elnöki iratok V. 14/1948
- ¹⁵ Uo.
- ¹⁶ CSML HL *A Hódmezővásárhelyi Nemzeti Bizottság iratai* 52/1945

- ¹⁷ Uott. 738/1945. A vásárhelyi Parasztszövetség 1945. szept. 21-én kelt kérelme a Nemzeti Bizottsághoz
- ¹⁸ Uo.
- ¹⁹ Uo. 740/1945. Rosta László, az Országos Nemzeti Bizottság főtitkárának 1945. okt. 18-án kelt leirata.
- ²⁰ A vásárhelyi választási eredményeket lásd Vásárhely Népe 1945. nov. 7. 1. p.
- ²¹ A megyei választási eredményeket lásd Vásárhely Népe (VN) 1945. nov. 9. 1. p. Más pártok részéről Takács Ferenc és Erdei István (mindkettő SzDP), illetve Oláh Mihály (MKP), valamint Pap János (NPP) képviselte Hódmezővásárhelyt a megalakuló Nemzetgyűlésben. Oláh Mihály mandátumát a szintén kommunista párti Losonczy Gézával együtt igazolták 1945. december 5-én. Pap János Erdei Ferenc többszörös mandátumáról való lemondásának köszönhetően került a törvényhozásba. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány belügyminisztere a somogyi mandátumát tartotta meg.
- ²² A VFÜ indításával kapcsolatos iratokat lásd CSML HL Hmvhely *Városi Tanács Polgármesteri Hivatalának elnöki iratai* V. 11/1948, V. 11/1949
- ²³ VFÜ 1946. márc. 7. 1. Sgy (Simonka György): Keresztes Tamás földmunkás-képviselő: A vásárhelyi Kisgazda Párt a csizmás kistermelők és kispolgárok pártja...
- ²⁴ Uo.
- ²⁵ VFÜ 1946. márc. 8. 1. Keresztes Tamás: Budaórs és – Vásárhely.
- ²⁶ VFÜ 1946. márc. 9. 2. Vásárhelyen hétfőn lesz tüntetés a reakció ellen
- ²⁷ Szent István, a Szanatórium Egyesület tagja fellebbezéssel élt a szervezet 1946. máj. 26-án tartott tisztújító közgyűlése ellen, ahol olyan személyeket is vezetőségi tagokká választottak, akik nem voltak tagjai az egyesületnek. Közéjük tartozott Keresztes Tamás is. Albert Imre polgármester-helyettes – Kiss Pál nevében – így Keresztes, valamint Juhász Pál, Csáki Máté, Bartók Zoltán és Földesi Ernő alapszabály-ellenes megválasztását, valamint az általuk leadott szavazatokat semmisítette meg. (CSML HL A Városi Tanács elnöki iratai. V. 14/1949. A Szanatórium Egyesület iratai)
- ²⁸ Oláh Sándor 1990-ben lett országgyűlési képviselő, a Független Kisgazdapárt színeiben. 1991-től a kormányt támogató kisgazda frakció tagja. 1994-ben már nem indult.
- ²⁹ VFÜ 1946. márc. 27. 3. „A kisgazdapárttól a koalíció: áldozat!” – mondotta Keresztes Tamás képviselő.
- ³⁰ VFÜ 1946. ápr. 28. 1–2. „Egyetlen út: a magyar paraszt”
- ³¹ VFÜ 1946. ápr. 30. 1–2. „Az ország népének nagy többsége polgári rendet akar!”
- ³² VFÜ 1946. ápr. 30. 3. A Kisgazdapárt szentesi nagygyűlése
- ³³ VFÜ 1946. jún. 2. 1. Keresztes Tamás: Akció, reakció
- ³⁴ VFÜ 1946. jún. 4. 1–2. Második nagysikerű pártgyűlés a Szent István-utcában
- ³⁵ VN 1946. jún. 5. 2. Milyen párti Keresztes Tamás kisgazda képviselő, Oláh Sándor párttitkár, Nagy Ferenc miniszterelnök?
- ³⁶ VFÜ 1946. aug. 6. 1. Keresztes Tamás: „Mondjon le!...”
- ³⁷ *Nemzetgyűlési Napló*. A nemzetgyűlés 56. ülése 1946. augusztus hó 28-án, szerdán. 377–382. h.
- ³⁸ VIDA ISTVÁN: *A Független Kisgazdapárt politikája 1944–1947*. Budapest, 1976, Akadémiai Kiadó. 225.
- ³⁹ Lásd ezzel kapcsolatban a három vásárhelyi politikai napilap 1946 novemberétől megjelent vezércikkeit és egyéb írásait, amelyek természetesen az adott politikai párt szemszögéből mutatják be a koalíciós válságot. A Városi Tanács th. közgyűlési jegyzőkönyveiből (CSML HL XXI. 504. a.) érthető módon hiányzik a válsággal kapcsolatos kisgazda álláspont. A Baloldali Blokk pártjai megegyeztek arról, hogy a kivonult képviselők távozásával megszűnt azok mandátuma, és felhívták a kisgazdapártot, hogy dolgozó parasztokat delegáljon a megüresedett képviselői helyekre.
- ⁴⁰ 1946 decemberétől több hullámban összesen 229 embert tartóztattak le, akik jórészt tagjai

voltak a Magyar Testvéri Közösség nevű szervezetnek. Az ügybe belekeverték Mistéth Endre kisgazdapárti építés- és közmunkaügyi minisztert, hat kisgazda képviselőt, valamint minisztériumi és parasztszövetségi tisztviselőket. A hamis megállapításokon alapuló vád általában szervezkedés volt a lefogottakkal szemben. Hét perben 222-en álltak bíróság elé, két személyen (Donáth Györgyön és Püinkösti Lászlón) végrehajtották a halálos ítéletet. Az ügygel kapcsolatban kiadták az ún. Fehér Könyvet (lásd CSML HL Pap János nemzetgyűlési képviselő iratai), amely a letartóztatottak egy részének kényszer hatására aláírt vallomásait tartalmazta. Ezekben terhelő (és természetesen hamis) adatok voltak Nagy Ferencre, illetve Kovács Bélára nézve, akiket végül eltávolítottak a Kisgazdapárt éléről, illetve az országból. 1990 után a vádlottakat rehabilitálták és az ítéleteket semmisnek mondták ki.

- 41 VFÜ 1947. jan. 19. 1. Keresztes Tamás: Vásárhely tiszta maradt!
- 42 VFÜ 1947. ápr. 1. 1. Nyilatkozat – Tárkány Szűcs Ferencről
- 43 VN 1946. nov. 9. 3. Én már régén
- 44 VFÜ 1947. febr. 4. 1. A Köztársaságért és a demokráciáért. A belügyminiszter 1947. január vége felé értekezletet tartott a nemzetgyűlési parasztképviselőknek, köztük Keresztes Tamásnak (VFÜ 1947. jan. 24. 1. p.), amelyen ismertette az „összeesküvés” részleteit. Keresztes február 2-án csak a helyi szervezet tisztaságáról beszélt, az országosról nem nyilvánított véleményt.
- 45 VFÜ 1947. febr. 18. 1. Keresztes Tamás: A „kilövésekről” le kell mondani
- 46 VN 1947. febr. 20. 3. Komoly szavak Keresztes Tamáshoz. A szerző (valószínűleg Kovács Mihály) a régi kommunista frázisokat ismétli, Rákosiék reakcióval kapcsolatos felfogásához igazodva.
- 47 VFÜ 1947. márc. 6. 1. K. T. (Keresztes Tamás): Mi a lényeg?
- 48 *Alföldi Újság* 1947. ápr. 22. 2. Megnyílt a Kútvölgyi Szanatórium
- 49 AÜ 1947. máj. 17. 1. Tildy Zoltán köztársasági elnök indította meg a lúdvári öntözőművet. Egy fotó megjelent: Hódmezővásárhelyi Törvényhatósági Jogú Város Almanachja 1873–1950. Szerk. Kovács István. Hódmezővásárhely, 2003. 87.
- 50 VFÜ 1947. máj. 29. 1. Kisgazdapárti? Akkor nincs!
- 51 VFÜ 1947. máj. 30. 1. Keresztes Tamás: A mezőgazdaság nem bír el több terhet
- 52 VN 1947. jún. 1. 1. Nem így alkudtunk!
- 53 Vida István: id. mű 313.
- 54 *Független Újság* 1947. aug. 9. 1.
- 55 CSML HL *Hódmezővásárhelyi Városi Tanácsának iratai*. Elnöki iratok V. 67/1947. A formanyomtatványt 10 példányban töltötték ki és írták alá a bejelentők és a tanúk.
- 56 A nem végleges adatokat lásd VN 1947. szept. 2. 1., szept. 3. 2. A FÜ aznap megjelent számai helyenként más adatokat közölnek. A véglegesnek elfogadott országos adatokat, amelyek között ún. kékcédulás vokok is vannak, lásd FÖLDESI MARGIT – SZERENCSES KÁROLY: *Halványkék választás*. Magyarország – 1947. Budapest, 2001, Kairosz. 40. A megyei adatokat lásd *Országgyűlési Almanach 1947–1949*. Budapest, 2005, Magyar Országgyűlés. 554.
- 57 VN 1947. aug. 28. 1.
- 58 Keresztesen kívül a kommunista Oláh Mihály, a szociáldemokrata Takács Ferenc, valamint a kisgazda Vata Ernő képviselte Hódmezővásárhelyt az Országgyűlésben. Egyikük sem őrizte meg mandátumát a ciklus végéig. Oláh polgármesterré választása miatt mondott le, Takácsot még a két munkaspárt egyesülése előtt hívta vissza a pártvezetés, Vata a kisgazdapárt balratolódása miatt adta vissza mandátumát 1948-ban.
- 59 A választások nyomán eredetileg 53 mandátum jutott volna a Pfeiffer-pártnak, ez később 49-re módosult, de csak 46 képviselő foglalhatta el a helyét a kommunista támadások következtében. A 46 képviselőből 24-en az előző ciklusban a kisgazdapárt tagjaiként nyertek mandátumot.

- ⁶⁰ *Ellenzék* 1947. szept. 6. 5. p. Erős Gyula: Betegági interjú Keresztes Tamással, a mintagazdával, a szegények képviselőjével. Az 1945-ös nemzetgyűlési, illetve az 1947-es országgyűlési almanach összeállítói nagyrészt erre a cikke támaszkodtak. Vö. *Nemzetgyűlési Almanach 1945–1947*. Főszerk. Vida István. Budapest, 1999. 276–277., ill. *Országgyűlési Almanach 1947–1949*. Főszerk. Marelyin Kiss József – Vida István. Budapest, 2005. 207.
- ⁶¹ *Ellenzék* 1947. szept. 6. 5. Erős Gyula: id. interjú
- ⁶² Uo.
- ⁶³ *Országgyűlési Napló* 1947–1949. I. köt. 640–646. h.
- ⁶⁴ Idézi: IZSÁK LAJOS: *Polgári ellenzéki pártok Magyarországon 1944–1949*. Budapest, 1983, Kossuth. 215.
- ⁶⁵ A választási bíróság határozatát lásd Földesi – Szerencsés id. mű 347–355.
- ⁶⁶ PAP ISTVÁN: *Hol a hazám?* Budapest, 1988, szerzői kiadás. 170.
- ⁶⁷ BORBÁNDI GYULA: *A magyar emigráció életrajza*. Budapest, 1989, Európa. 507., ill. NAGY VINCE: *Októbertől októberig*. Budapest, 1991, Európa. 403.
- ⁶⁸ Borbándi Gyula: id. mű 509.
- ⁶⁹ Somogyi-könyvtár Vasváry Ödön gyűjteménye. Keresztes Tamásról szóló cikkek. *Amerikai Magyar Népszava*, 1953. szept.
- ⁷⁰ Országos Széchényi Könyvtár Mikrofilmtár FM 3/3981. *Amerikai Magyar Népszava* 1953. júl. 21. 1.
- ⁷¹ Uo. 1953. júl. 22. 4.

BÁN ANDRÁS

A Fehér Gárda mozgalma a Dél-Alföldön

Hatvan évvel ezelőtt, 1949 nyarán elindult egy rendszer ellenes szervezkedés a Hódmezővásárhely és Orosháza közötti tanyavilágban. A dél-alföldi Fehér Gárda (FG) mozgalomban részt vevők célja nem kevesebb volt, mint a kommunisták elűzése a hatalomból, ezáltal a fennálló államrend, a kibontakozó államszocializmus megdöntése. Első hallásra mindez talán illuzórikusnak tűnik, azonban az FG tagságának létszámát, valamint területi kiterjedését tekintve a „hosszú ötvenes évek” rendszerellenes mozgalmi közül a legjelentősebb, az 1956 őszi események vidéki előfutárának tekinthető. A mozgalom részletes, a legfontosabb kérdéseket tisztázó szakirodalom azonban a mai napig nem áll rendelkezésünkre.

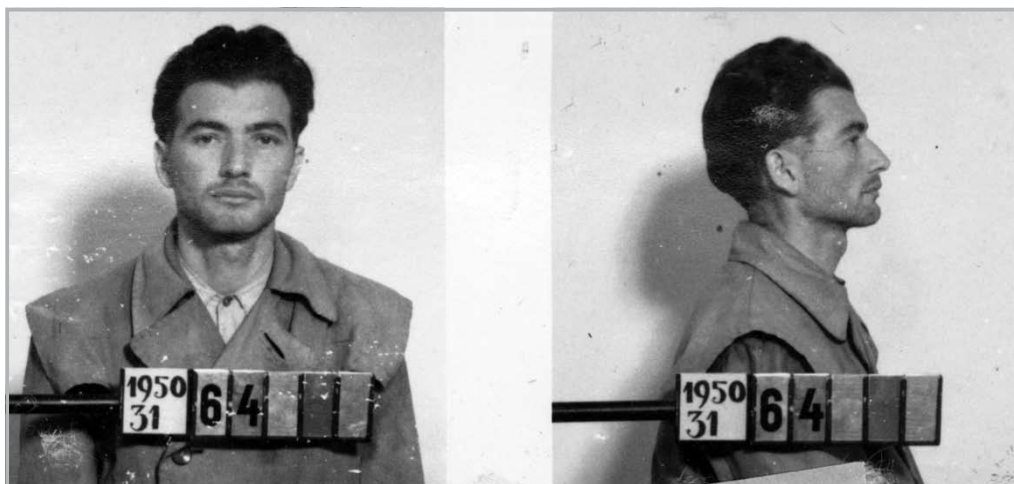
A témával először Szent Tibor hódmezővásárhelyi néprajzkutató foglalkozik egy 1995-ös tanulmányában,¹ melyben az egykori résztvevők és érintettek visszaemlékezéseire támaszkodva vázol fel egy egyoldalú képet a mozgalom történetéről. „Orális történelmi tanulmánya” azonban abból a szempontból mindenképpen jelentősnek tekinthető, hogy több évtizedes csendet megtörve bírta szóra az egykori érintetteket. Szent tanulmánya után egy évtizedig nem jelent meg az FG történetével kapcsolatban, majd 2005-ben mindjárt kettő.

A kizárólag az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában (ÁBTL) található anyagokra, illetve kis mértékben a bírósági iratokra támaszkodó Bálint László az 1950-es évek Csongrád megyei rendszerellenes szervezkedésekről szóló könyvében² az FG mozgalomnak is szentel egy fejezetet. Szent tanulmányának ellenpontjaként, szintén módszertani hibát ejtve, pontatlanságokkal tűzdeli tele munkáját.

A leginkább elfogadható képet Őze Sándorné és fia, Őze Sándor könyve³ rajzolja meg a FG mozgalomról, melyben a szerzőpáros a dél-alföldi, Hódmezővásárhely környéki parasztság helyzetét mutatja be az 1940-es évek végén – 1950-es évek elején, az FG mozgalom történetén keresztül. Könyvükben az ügynökjelentések és kihallgatási jegyzőkönyvek közlése mellett teret adnak a résztvevők, szemtanúk visszaemlékezéseinek is, melynek köszönhetően a fent említett két munkánál szakmailag lényegesen magasabb értéket képvisel, azonban kusza szerkesztésmódja miatt mégis megmarad a nehezen használható dokumentumgyűjtemény szintjén. A felsorolt, témával kapcsolatos szakirodalmak azonban hibáik-hiányosságai – melyek rámutatnak a téma feldolgozásának módszertani nehézségeire-buktatóira – ellenére is fontos kiindulópontjai voltak kutatásomnak, a mozgalommal foglalkozó, „Fehér Gárda” címet viselő operatív dosszié⁴ mellett. Utóbbi rendkívül fontos információkat tartalmazott a szervezkedés rekonstruálásával kapcsolatos részletek tisztázásában. A mozgalom egykori tagjai további sorsának nyomon követésére jól használhatók a „Fejes” fedőnevű ügynök által írt, nagy mennyiségű jelentéseket tartalmazó dossziék.⁵

Történeti környezet

Az 1948-as évben nagyjából befejeződött a kommunista hatalomátvétel a szovjet megszállás alatt lévő⁶ közép-európai országokban,⁷ így Magyarországon is. A kizárólagos politikai hatalmat birtokló kommunisták hozzákezdtek a gazdasági hatalom megszerzéséhez is.⁸ Az iparosítás mellett megindult a mezőgazdaság szovjet mintára történő kollektivizálása, a szövetkezetek létrehozásával.⁹ Sorra jelentek meg a parasztságot sújtó miniszteri rendeletek a szövetkezetesítésről,¹⁰ valamint a beszolgáltatási kötelezettségekről,¹¹ törvényerejű kormányrendeletek a tanyarendszer felszámolásáról,¹² a kommunisták ezzel a parasztság minden rétegében szertefoszlatták az illúziókat.¹³ A kommunista párton belül 1949. márciusában lezajlott az első nagy koncepcionális vita,¹⁴ mely során Nagy Imre került ellentétbe a komplett pártvezetéssel. Az ütközőpont a szövetkezetesítés radikálisságának kérdése volt.¹⁵ Nagy azt az álláspontot képviselte, hogy nem szabad teljesen megszüntetni a kisparaszti földtulajdont,

BLAHÓ JÁNOS, A FEHÉR GÁRDA ELLENÁLLÁSI MOZGALOM KIVÉGZETT VEZETŐJE (1923–1951)
FORRÁS: EMLÉKPONT

A SZERVEZKEDŐKTŐL ELKOBZOTT FEGYVEREK

FORRÁS: ÖZE SÁNDORNÉ - ÖZE SÁNDOR: MAGYAR PARASZTBALLADA - FEHÉRGÁRDA A DÉL-ALFÖLDÖN. HÓDMEZŐVÁSÁRHELY, 2005, 223.

megélhetésüket, létüket fenyegető intézkedések hatására. A városi lakosság élelmiszerellátását és a mezőgazdasági haszon ipari fejlesztésekre való felhasználását célzó beszolgáltatási rendszer soha nem látott terheket helyezett a parasztságra, és ha mindez még nem lett volna elég, mindennaposak voltak a helyi kommunista adminisztráció túlkapásai.¹⁸

A „kulák” fogalma¹⁹ is ebben az időszakban kezdett el meggyökeresedni a köztudatban, melynek kritériumai ugyan le voltak szabályozva, azonban a kommunista adminisztráció „rugalmasan” kezelte a határokat. Így fordulhatott elő, hogy a cenzuson²⁰ kívül esők is kuláknak számítottak, megjelent az ún. „viselkedési” kulák²¹ fogalma és a Dél-Alföldön (is) sokak életét megnehezítette a kuláklistára kerülés és az ebből fakadó represszió. A hatalom ugyanis egy széles társadalmi csoport kirekesztését és gazdasági ellehetetlenítését célozta meg azzal, hogy kuláknak bélyegezte meg.

A mozgalom kezdetei

A Hódmezővásárhely és Orosháza közötti tanyavilágban élők mindennapjait is átható, a létbizonytalanságból fakadó elégedetlenség légkörében ugyanakkor jelen volt a reménykedés is, bíztak a változásban. A közös beszélgetések, kártyázások, rádióhallgatások alkalmával szóba kerültek a mindennapi gondok mellett a nemzetközi és hazai politikai kérdések, és ha voltak is bizonyos nézetkülönbségek az emberek között, valamiben egyet értettek: helyzetük javulása csak akkor lehetséges, ha a hatalom nem a kommunisták kezében összpontosul. Mindebből nem következik egy rendszerellenes szervezkedés kialakulása, mint azt az Államvédelmi Hatóság (ÁVH) emberei általában látni akartak a tanyai emberek összejöveteleiben, beszélgetéseiben.²² Egy vezetőre volt szükség, aki a felszín alatt szunnyadó indulatokat, a társadalom igen széles rétegében meglévő elégedetlenséget ellenállássá, mozgalmá szervezi. Blahó János indította el a mozgalmat Orosházáról, melynek centruma rövidesen áttevődött az Orosháza és Hódmezővásárhely között fekvő tanyavilágra, majd megyehatárokat nem ismerve terjedt tovább.

Blahó²³ Érsekújváron született, 1923. január 17-én. A nyolc elemi iskola elvégzése után (1938) az érsekújvári Cikta cipőgyárban dolgozott munkásként, egészen 1944. augusztusáig, ekkor hívták be katonai szolgálatra. Szovjet hadifogságba esett 1945. márciusban, ahonnan szeptember 11-én tért vissza Magyarországra. Először Szegedre, majd Orosházára került. Mivel nem sikerült munkát kapnia, 1946-ban Csehszlovákiába ment, ahonnan azonban még

ugyanis azzal szembekerül-
nének az egész parasztsággal,
és veszélyeztetnék a szövet-
kezeti mozgalom sikerét.¹⁶
A vita természetesen Nagy
Imre vereségével végződött
– egy időre a politikai irányí-
tásból is kiszorult¹⁷ – így a
parasztság helyzete megpe-
csételődni látszott.

A parasztság elégedet-
lensége érthető módon or-
szágszerte nőtt, az őket sújtó,

KOVÁCS ISTVÁN, A FEHÉR GÁRDA ELLENÁLLÁSI MOZGALOM KIVÉGZETT VEZETŐJE (1927-1951)
FORRÁS: EMLÉKPONT

ugyanebben az évben kérte visszatelepítését Magyarországra. Orosházán telepedett le, ahol előbb gyümölcs kis-, majd nagykereskedőként dolgozott, egészen 1948 végéig.²⁴ Vállalkozását nagyobb tőke nélkül kezdte el, ezért amikor egy szállítmány megromlott és nem tudta leszállítani, csődbe jutott. Közben 1949 tavaszán bevonták a kereskedelmi engedélyét, felesége kulák származására hivatkozva.²⁵ Próbált segítséget kérni a pécsi ÁVH-n dolgozó nagybátyjától, Décsi Istvántól is, aki nem tudott neki munkát keresni. Ezután alkalmi munkákból élt, és éppen aratás közben jelent meg a földön, ahol Blahó dolgozott, 1949 júliusában egy titokzatos, „városias öltözetű” ember, aki Fekete néven mutatkozott be. Elmondta, hogy Szegedről érkezett, az FG nevű mozgalom egyik országos vezetője, ismeri Blahó repülőtishti múltját,²⁶ és felszólította, hogy csatlakozzon a szervezkedéshez, melynek célja a polgári demokrácia megva-

lósítása Magyarországon.²⁷ Blahó vállalta a FG mozgalomhoz való csatlakozást, majd azzal váltak el, hogy Fekete jelentkezni fog. Ez négy nap múlva meg is történt, amikor is Fekete aláíratott Blahóval egy belépési nyilatkozatot, átadott egy tizenkét pontból álló szervezeti szabályzatot és részletes instrukciókkal látta el Blahót a szervezés megkezdését illetően.

Feketével a következő találkozóra 1949 augusztusában került sor az orosházi piacon. Mivel Blahó ekkor még nem kezdte el a szervezést, Fekete utasította, hogy minél hamarabb tegye azt meg, és pénzt is gyűjtsön a mozgalom fenntartása számára, és az adományozóknak adjon a szervezet pecsétjével ellátott nyugtát. Ezen kívül a fegyverek gyűjtésére is utasítást adott. A szervezkedés felépítésére vonatkozóan is kapott utasításokat Blahó, mint területi vezető, a „nagyfőnök” címet jogosult viselni, az általa beszervezettek lettek a főszervezők, ha további embereket szerveztek be, akik szervezői tevékenységet folytattak, azok pedig a szervezői címre jogosultak.²⁸

A mozgalom „aktív” időszaka (1949-1950)

A Feketétől való elválás után tehát Blahó megkezdte a szervezést, elsőként Kovács István székkutasi szeszfordóást szervezte be, akihez pálinkát főzni járt, majd az ismeretségi köréből további két fő, Líbor János szentetornyai (ma: Pusztaszentetornya, Orosháza része, Békés megye), valamint Szilágyi Sándor orosházi lakosokat.

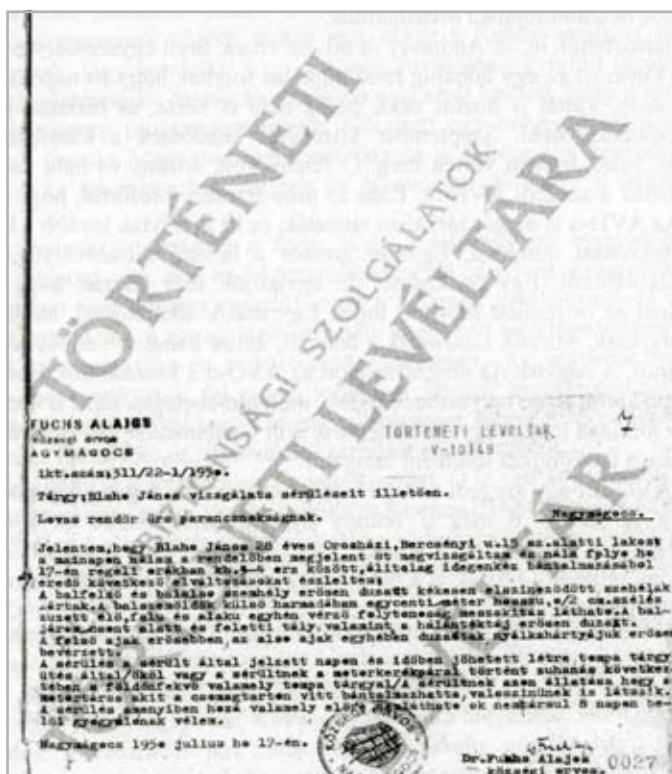
Ezzel a mozgalom 1949 augusztusában megkezdte működését és a szervezők aktivitásának köszönhetően gyorsan gyarapodott a tagok létszáma, rokoni, baráti, ismeretségi kapcsolatokon keresztül több száz fő került kapcsolatba az FG-vel. A szervezkedés társadalmi összetételét megvizsgálva heterogén képet kapunk. Kulákok, vagy kuláknak bélyegzettek természetesen jelentős létszámban vettek részt benne, de szintén szép számmal fordultak meg

középparasztok és egyszerű földművesek is az FG soraiban, sőt, akadt kézbesítő, vadőr, rendőr, újságíró, ügyvéd, vagy orvostanhallgató is a szervezkedők között. A legnagyobb létszámban természetesen azért a parasztság képviseltette magát a mozgalomban, ennek következtében szervezkedés főként a tanyavilágban fejtette ki a legnagyobb aktivitást, de a városokban (pl. Orosháza, Hódmezővásárhely, Makó, Békéscsaba, stb.), illetve falvakban (pl. Nagyszénás, Gádos, Csorvás, Magyarcsanak, Maroslele, stb.) is terjedt a mozgalom.

Területileg különböző centrumok alakultak ki, mint a már említett Hódmezővásárhelytől Orosházáig terjedő tanyavilág, ahol a „katonai”²⁹ kiképzések is zajlottak, itt Kovács István bizonyult a legaktívabb szervezőnek, illetve a Szentés és Makó környéki tanyákon is megindult a szervezés, valamint Békés megyében is. Görbics Béla orvostanhallgató beszerzésével megindult a mozgalom szervezése Szegeden is. A tagok folyamatosan gyűléseket tartottak, a politikai helyzetet értékelték, valamint azt vitatták meg, mit tehetnének a rendszerváltozás érdekében.

Feketével Blahó 1949 őszétől rendszeresen találkozott. A találkozókra általában havonta került sor, Fekete mindig futár útján hívta Blahót, a küldönc mindig különböző személy volt. Blahónak folyamatosan be kellett számolnia Feketének a szervezkedés pillanatnyi állásáról, illetve a pénz gyűjtéséről, továbbá engedélyt kapott rá, hogy az összegyűjtött pénz egy részét saját megélhetésének biztosítására fordíthassa.³⁰

A Fehér Gárda többi szervezője azonban semmit nem tudott Feketéről, még a nevét sem volt hajlandó elárulni a tagoknak Blahó, ugyanis félt az esetleges következményektől (Fekete megfenyegette, hogy megölik, ha bármilyen dekonspirációt elkövet). Amikor az FG tagjai már egyre inkább követelték, hogy tétlenség helyett kezdjenek fegyveres akcióba, Blahó próbálta visszafogni őket, a felső vezetés nyugalomra és várakozásra felszólító parancsára hivatkozva. A tagok követelték, hogy Blahó nevezze meg a felső kapcsolatát, amire nem volt hajlandó. A sok kérdezősködés egyre kellemetlenebbé kezdett válni Blahó számára, aki így merész lépésre szánta el magát.

BLAHÓ JÁNOS ORVOSI LÁTELETE A TITOKZATOS TÁMADÓ OKOZTA SÉRÜLÉSEKRŐL FORRÁS: MAGYAR PARASZTBALLADA 112.

A Feketével való következő találkozáson, ami 1950 júniusában Hódmezővásárhely és Algyő között, a kopáncsi vasútállomáson történt, Blahó elhatározta, hogy Szegedig követi „felettesét”. Felugrott a vonatra, amivel Fekete Szegedre indult és úgy tűnt, terve sikerrel is jár. Szeged-Rókus állomáson leszállt Fekete a vonatról, innen villamossal ment tovább, Blahó tovább követte, azonban az első megállónál kellemetlen meglepetés érte, két ismeretlen férfi minden különösebb magyarázat nélkül letaszította a villamosról.³¹ Felszólították, hogy ne kövesse Feketét, mert ha még egyszer megteszi, likvidálják. Blahó ezután érthető módon az első vonattal visszautazott Orosházára.

A következő találkozó alkalmával Fekete természetesen szóba hozta az esetet, elmondta, hogy a FG karhatalmi csoportja³² kapcsolta le Blahót és figyelmeztette, hogy még egyszer ne sértse meg a konspirációs szabályokat. Az eset Blahóban nem keltett kétségeket, szorgalmasan és naívan folytatta tovább a szervezést, az FG jelentősége tovább nőtt a szemében a történetek után. Tekintélye azonban rohamosan csökkent a szervezkedésen belül, amit hiába próbált az amerikai nagykövetséggel való kapcsolatfelvétellel,³³ illetve az állítólagos dunántúli FG szervezettel való kapcsolatkereséssel³⁴ orvosolni. Kovács István ugyanis a tagok többségének támogatását élvezve 1950 tavaszán már a szervezkedők aktivizálódását sürgette, hogy végre fejtsenek ki valamilyen érdemi tevékenységet, ne csak gyűlésezzenek és gyakorlatozzanak.³⁵ Blahó tekintélyvesztésével párhuzamosan az ÁVH is egyre több információhoz jutott a szervezkedésről.

Besúgók a kezdeti szakaszban

A beszervezett fehérgárdisták nem ügyeltek eléggé a diszkrécióra, nyilvánvalóan nem voltak a megfelelő konspiratív módszerek birtokában. A szervezkedés híre gyorsan terjedt a tanyavilágban, és nem csak ott, jó példa erre a hódmezővásárhelyi Kun József esete, aki demokráciaellenességért és izgatásért volt elítélve, a börtönben, feleségétől hallott a szervezkedésről.³⁶ A hírek azonban természetesen eljutottak illetéktelen fülekbe is. A legkorábbi időszaktól kezdve, négy hónappal a mozgalom beindítását követően már megjelent az első informátor az FG mozgalommal kapcsolatban.

Király Mihály egykori csendőr 1949. december 28-án jelentkezett az ÁVH hódmezővásárhelyi kirendeltségén, hogy egy szervezkedéssel kapcsolatos információk birtokába jutott.³⁷ Király ezután az ÁVH-tól azt a feladatot kapta, hogy a vásárhely-kutasi tanyákon lépjen kapcsolatba az emberekkel, tehén és disznó vásárlás ürügyén, így próbáljon információkat szerezni. Mivel a helyiek ismerték Király csendőrmúltját, megbíztak benne. Királyt még egy csoport vezetésével is meg akarták bízni,³⁸ végül csak egyszerű tagnak lépett be³⁹ az FG-be, és 1950. elejétől folyamatosan adta a jelentéseket – az FG szervezetéről, a szervezők tevékenységéről – melyeknek köszönhetően az ÁVH egyre pontosabb képet kapott a mozgalomról. Elsőként informálta az államvédelmiseket a mozgalom fegyveres mivoltáról,⁴⁰ valamint azt a feladatot kapta, hogy gyűjtsön a későbbi konkretizálás során felhasználható információkat (például a befizetett pénz fejében kérjen nyugtát). Azonban a Király iránti kezdeti bizalom jelentősen csökkent, annak folytonos kérdezősködése miatt, így például egy tervezett „katonai” kiképzésen nem engedték, hogy részt vegyen, nem avatták már be a fontosabb ügyekbe.⁴¹ Jelentései sem tartalmaztak – hálózati szempontból – annyi fontos információt, főleg a parasztság hangulatára koncentráltak és általában azt kapta feladatul, hogy a tagosítással, beszolgáltatással kapcsolatos, gazdasági jellegű dolgokról

kezdemenyezzen beszélgetéseket.⁴² Király jelentései azonban összességében azért bírtak a hódmezővásárhelyi ÁVH számára nagy jelentőséggel, mert tisztázták az FG vezetője kilétének kérdését. Korábban ugyanis csak találgattak, Ifj. Mérai Kálmán és Szántó Lajos neve is fölmerült, mint főszervező, Királynak köszönhetően végül kitisztult a kép és 1950 márciusára eljutottak Blahó személyéig.⁴³ Blahót ezután szoros államvédelmi megfigyelés alá helyezték, figyelték mikor fordul meg a lakásán, feltűntek gyakori utazásai (Szentese, Gyula, Békéscsaba, Orosháza környéke), még dunántúli útján is követték, pontosan tudták ugyanis merre járt.⁴⁴ Egy másik besúgó, Baranyi Imre került előtérbe 1950. tavaszán, attól kezdve, hogy Királyban már nem bíztak az FG tagok. Baranyi kulák származású volt, de kérte felvételét az MDP-be, a kedvező elbírálás reményében jelentett a szervezkedésről.⁴⁵ Baranyi az FG kapcsán főként szomszédjától, Balogh Sándorról szerezte az információt,⁴⁶ jelentéseiben beszámol a pénzgyűjtésről, gyűlésekről, valamint ami a legfontosabb: fegyveres kiképzések tartásáról.⁴⁷ Több jelentésben is utal Blahó és Kovács sikertelen dunántúli útjára. Jelentéseinek egyik legfontosabb mozzanata, hogy tudósít a Kovács István és Blahó közötti kirobbanó ellentétéről. Ezen kívül Baranyinak sikerült az, ami Királynak nem: szerzett nyugtát, miután befizetett száz forintot a szervezkedés kasszájába.⁴⁸

A harmadik informátor, aki jelentette a szervezkedést 1950 tavaszán az ÁVH-n, Párkányi István csongrádi állami tanító volt, aki feleségétől értesült a FG mozgalomról, jelentéseivel megerősítette a fent említett információkat. A három informátornak is köszönhetően tehát az ÁVH-n viszonylag pontos képet vázolhattak fel a szervezkedés struktúrájával, személyi összetételével, területi elhelyezkedésével kapcsolatban. Az ÁVH-n a mozgalom „realizálására”⁴⁹ tett első lépésre, Blahó őrizetbe vételére, 1950. nyarán látták elérkezettnek az időt – mielőtt még esetlegesen elveszítették volna kontrollt az események felett, ugyanis az elégedetlenkedő FG tagok közül volt, aki állítólag még a forradalom kirobbantását is követelte.⁵⁰

Blahó letartóztatása

Blahó őrizetbe vételére furcsa kőzjátékot követően került sor. A nagymágocsi kocsmából 1950. július 16-án este motorkerékpárral hazafelé induló Blahót ugyanis útközben felvett ismeretlen utasa minden valószínűség szerint leütötte.⁵¹ Az árokban fekvő Blahóra a tejeskocsis talált rá másnap reggel,⁵² kihívta hozzá a körzeti orvost, aki miközben a hátára fordítva megvizsgálta a sérültet, egy pisztolyt talált alatta a földön, ezt jelentette is a nagymágocsi lovas rendőrsőrn. A kitérő rendőrök Blahót őrizetbe vették, és a rendőrszere szállították.⁵³

A következő egy nap történései nem ismertek előttünk, ami biztos, hogy Blahót Szegedre szállították, 1950. július 18-án ugyanis az ÁVH szegedi osztályán hallgatta ki M. Szabó István államvédelmi (áv.) főhadnagy.⁵⁴ Blahó őrizetbe vételekor azonban az ÁVH már jelentős mennyiségű információval rendelkezett az FG mozgalomról, köszönhetően az igen aktívan munkálkodó informátoroknak és ügynököknek, azonban a meglévő információmennyiség még nem volt elegendő a szervezkedés teljes körű feltérképezéséhez, és felgöngyölítéséhez. Ez jelentheti a magyarázatot arra, hogy miért vártak közel két hónapot a tagok (egy részének) összegyűjtésével és letartóztatásával Blahó őrizetbe vételét követően, miközben Blahó kihallgatásai során tett vallomásaiból is próbáltak még több információt nyerni.⁵⁵

A Blahó őrizetbe vétele és a szervezkedés államvédelmi „realizálása” közötti időszakban a mozgalom szervezése tovább folyt. A „nagyfőnökről” ugyan nem tudtak semmit, pár nap

múlva terjedt el a letartóztatás híre. Nagyobb zűrzavar nem ütötte fel a fejét a szervezetben, új vezető után próbáltak nézni a szervezkedők – sikertelenül.

Időközben elkezdett az FG tagok között terjedni az a Blahónétól származó információ, hogy Blahót megszöktették az orvosok a kórházból (ahová a motoros balesete miatti sérülésekkel került), és külföldre szökött, feleségének Bécsből küldött levelet, melyben megírta, hogy Jugoszláviába készül.⁵⁶ Ez azonban nem felel meg a valóságnak, Blahó ugyanis végig a szegedi ÁVH foglya volt, és folyamatosan kihallgatták. Ezalatt az ÁVH-n sorra jelentkeztek a besúgók, informátorok a szervezkedéssel kapcsolatban. Pallai Sándor, Sztahanov Tszcs. üzemi párttitkára jelentette a kútvölgyi rendőröknek, hogy tudomására jutott, hogy a környéken FG néven demokráciaellenes szervezkedés folyik.⁵⁷

Az „U-V-29” fedőnevű Szűcs M. István – volt rendőr – Bartók Zoltánról (hódmezővásárhelyi FG szervező) írt jelentésében (1950. július 27.) a szervezkedés fegyveres mivoltáról,⁵⁸ valamint egy kenyereparti (hódmezővásárhelyi tanyavilág) szervezendő gyűlésről tudósít. Az ügynök feladatul kapta a részvételt az említett gyűlésen, és ott részletesen feltérképezni a résztvevőket, illetve, hogy mennyi fegyverrel rendelkeznek, és hol rejtegetik azokat.⁵⁹ Azonban erre nem kerülhetett sor, ugyanis „U-V-29” ügynöki pályafutása nem tartott sokáig a FG ügyében, súlyos dekonspirációt követett el (Bartók fülébe eljutott, hogy figyelik, ennek következtében már nem bízott Szűcsben, aki hálózati szempontból használhatatlanná vált).⁶⁰ Baranyai Béla, volt honvéd alezredes, a Katonapolitikai Osztály informátora 1950. augusztus 17-én szóbeli jelentésben számolt be M. Szabó István áv. főhadnagynak, hogy több személytől értesült a Hódmezővásárhely környéki tanyavilágban zajló FG szervezkedésről. Baranyai szerint a szervezet nem fejt ki tevékenységet, mivel a vezetőt elfogták és félnek a következményektől.⁶¹ Bartók Zoltánt megfigyelését sem hagyták abba. A „K-13” fedőnévre hallgató ügynök 1950. szeptember 7-i jelentésében számol be arról, hogy Bartók, valamint kollegája, Simonka György, szintén újságíró, egy esetleges rendszerváltás után lapot készülnek kiadni, melyre már az előkészületeket is megtették.

Összességében két fontos esemény történt az átmeneti időszakban: az egyik a már említett kenyereparti éjszakai gyűlés volt. Összekötők mozgósították riadóláncban az embereket, hogy: *„mán Pestön vannak az angolok és gyűnnek főlzabadítani”*. A hír hatására több ezres tömeg gyűlt össze a már említett kenyereparti részen. Azonban hiába vártak ott egész éjszaka, a csoda elmaradt.⁶² Az ÁVH ugyanis már tudott a gyűlésről és igyekezett azt a felhasználni. A gyülekezőhelyen ugyanis civil ÁVH-sok osztogattak sorszámot a parasztoknak, ami alapján (is) később begyűjtötték őket.

A másik említésre méltó esemény a fent említett időszakból, pedig a mozgalom egyik gócpontjának bizonyuló Kiskirályságon (ma: Eperjes, Csongrád m.) történt incidens, ami miatt az ottani FG tagok is bekerültek az ÁVH látókörébe. Az 1950. október 15-én történt, „*kiskirálysági kocsmai verekedés*”-ként aposztrofált incidens⁶³ során a kiskirálysági „Ifju Gárda” téeszcs. elnöke, Ifj. Kiss Tamás keveredett dulakodásba egy Vendlóczi János nevű helybeli kisparaszttal. Az ügy el is simult volna, Vendlóczi bocsánatot kért a viselkedéséért, azonban a történet akkor lett igazán érdekes az ÁVH számára, amikor kiderült, hogy a Vendlóczkit felbujtó Laszli János tagja az FG-nek. Ugyanis még az incidens napján jelentkezett Breznik György⁶⁴ a helyi párttitkárnál, és részletesen beszámolt a helyi FG szervezkedésről szerzett információiról.

Mint láthatjuk, Blahó őrizetbe vételét követően az információk több csatornán érkeztek az ÁVH-ra, lassan elkezdődhetett az ügy „realizálása”.

A mozgalom államvédelmi „realizálása”

Az ÁVH a megfelelő mennyiségű információk birtokában 1950 őszén látott hozzá az FG mozgalomban részt vevők begyűjtéséhez. Az első szakasz 1950 szeptemberének elején kezdődött és mintegy tíz nappal később zárult le. A főszervezőket, szervezőket kivétel nélkül, valamint a leginkább aktív tagokat letartóztatták.⁶⁵ Az összegyűjtött embereket először Hódmezővásárhelyre vitték, egy Ady Endre utcai ház pincéjébe, ahol már folyamatosan verték az elfogottakat, majd átszállították őket a szegedi Tisza szálló (akkori szegedi ÁVH parancsnokság) épületébe, ahol szintén a pincében, kialakított zárkákban, embertelen körülmények között tartották őket fogva.⁶⁶ Itt azután kőkemény vallatás alá vetették őket, mely során a lelki és fizikai terror minden eszközét bevetették a kihallgatók, brutalitásuk sem tudta azonban megtörni a fegyérgárdistákat, például Ifj. Juhász Imre tarkójához és homlokához hiába tartottak – egyszerre – fegyvert és ordítottak rá, hogy: „*írd alá te mocs-kos fasiszta*”⁶⁷, nem írta alá az elé készített, koholt vádak tartalmazó vallomást. A vallatás később specifikussá vált, bizonyos csoportok (orosházi, kiskirálysági stb.) tevékenységének feltérképezésére irányult, ekkor már a verések elmaradtak.

Az ítéletek

A Tisza szálló pincéjében négy hónapig tartották fogva a letartóztatottakat, az első tárgyalásra 1951 januárjában került sor a szegedi Megyei Bíróságon, ahol harminc fő ügyében hoztak ítéletet.⁶⁸ Az első- és másodrendű vádlottak – Blahó János és Kovács István – halálbüntetést⁶⁹ kaptak, a többi vádlottat súlyos, öt évtől életfogytig terjedő szabadságvesztésre ítélték. A rendőrök (hat fő) és katonai sorállományú (két fő) résztvevők ügyét a szegedi ÁVH a budapesti katonai ügyészségnek adta át.⁷⁰ Ügyükben a katonai törvényszék bírósági tanácsa 1951. augusztus 9-én mondta ki a jogerős ítéletet,⁷¹ az elítélteket öttől nyolc évig tartó szabadságvesztéssel sújtották.

Az elítélt személyeken kívül további huszonkét főt⁷² internáltak, akik ítélet nélkül a kistarcsai internálótáborba kerültek, miközben a családjuk semmit sem tudott róluk. Itt tovább folyt a fizikai bántalmazásuk, valamint a megfigyelésük is, a besúgó általában a cellatárs volt,⁷³ Külön említést érdemel Karkus István esete, ugyanis nagymennyiségű, az ő nevével szignált, kézzel, ceruzával írott jelentés maradt fenn ebből az időszakból. Készültek több száz nevet tartalmazó kimutatások is, a még szabadlábban levő FG tagokról,⁷⁴ a neveket az internáltaktól nyerték, kihallgatás, vagy besúgó útján. Az ÁVH a korabeli gyakorlatnak megfelelően a bevett sémához alkalmazkodva adta a jelentéseken keresztül a rabok szájába valótlanságok egész sorát. Ilyen „kötelező elemek” voltak például: a Jugoszláv kapcsolat⁷⁵ hangsúlyozása, a klerikális reakció,⁷⁶ valamint magas rangú tábornokok belekeverésére⁷⁷ tett gyenge kísérletek. A fasiszta jelzőt sem sikerült ráerőltetni az FG-re, melyet az antiszemitizmus lett volna hivatott alátámasztani, azonban a letartóztatottak közül senki nem volt része a zsidók elleni atrocitásoknak, valamint sem a nyilaskeresztes pártnak, sem az SS-nek nem voltak tagjai.⁷⁸ A felsoroltakon kívül megkísérelték még összekapcsolni a szervezkedést egy másik illegális mozgalommal, a szegedi Kereszt és Kard Szövetséggel,⁷⁹ szintén sikertelenül.

A fogva tartottakról először 1952. januárjában kaphattak életjelet a hozzátartozók, amikor is levelet írhattak haza, 1952. februárjától már látogatót is fogadhattak. Jellemző a tábor körülményeire,⁸⁰ hogy például Ifj. Juhász Imrét alig ismerte meg a felesége, úgy lefogyott a fogva tartás alatt.

Kistarcsa után különböző helyekre kerültek kényszermunkára,⁸¹ például Várpalotára, Inotára Isaszegre, Márianosztrára. Végül 1953-ban visszatértek a rabok Kistarcsára, ahol 1953. augusztus 27-én végül elítélték őket. A tárgyalás természetesen csak jelképes volt, a védelem is komolytalannak bizonyult.⁸² A vádlottakat egyenként vezették a Budapestről kivonuló bíróság elé, felolvasták a vádiratot,⁸³ majd két perc szünetre kivonult a bíróság, amely után visszajöttek és kihirdették az előre megírt ítéletet, amely négytől nyolc évig terjedt és az internálás beleszámított. Az ítélet kihirdetése után a legtöbben bányákba kerültek dolgozni.⁸⁴ A letartóztatások első és második hulláma között is folyt a még szabad lábon levő tagok megfigyelése, „F-40”, „F-51”, „F-64”, „Harkányi Lajos”, „Érdes Gábor”, „M-20” fedőnevű ügynökök sorra adták le jelentéseiket.

Újabb letartóztatások

Az FG-tagok letartóztatásának második szakasza 1952-ben zajlott le, mely során az addig megszerzett⁸⁵ nevekre támaszkodva, szisztematikusan kezdte meg az ÁVH az emberek összegyűjtését. Sokan, akik az első körben valamilyen oknál fogva elkerülték a letartóztatást, most sorra kerültek.⁸⁶

A letartóztatások harmadik szakasza a Nagy Imre miniszterelnöki megbuktatásának évében, 1955-ben zajlott le, 1955 áprilisától 1955 augusztusáig tartott, mely során húsz FG tagot vettek őrizetbe, főként a hódmezővásárhelyi tanyavilágban élők közül.⁸⁷

Itt kell megemlítenünk egy békéssámsoni, Magyar Ellenállási Mozgalom nevű szervezkedést,⁸⁸ mely 1951-ben, a fehérgárdisták letartóztatásának első szakasza idején kezdődött, és egészen 1955-ig tartott. Tagjai tizenhétől huszonhárom éves fiatalok voltak, akiknek célja „az ellenállás ébrentartása” volt. Fegyveres felkelésre nem gondoltak, tevékenységük röplapok szétszórásából állt, melyeken a beszolgáltatás teljesítése ellen szólítottak fel, illetve a besúgókat fenyegették: „*Sír a magyar róna, ruszki csizma nyomja, ávós spicli figyeliünk*”. A röpcédulákat viszonylag nagy körzetben szórták szét: Békéssámson, Orosháza, Tótkomlós, Mezőhegyes, Békéscsaba térségében. Négy évig folytatták tevékenységüket, lebukásukat egy véletlennek köszönhették, a sorkatonai szolgálat alatt egyikük beszélt a szervezkedésükről egy beépített államvédelmisnek. Összesen huszonhárom főt tartóztattak és ítélték el, két halálos ítélet is született, de ezeket később életfogytiglani börtönbüntetésre változtatták. Az 1963-as amnesztia alkalmával szabadultak.

A kollektivizálás folytatódott, az újabb letartóztatásokat nyilvánvalóan megfélemlítésnek szánták.⁸⁹

A Fehér Gárda utóélete, a tagok további sorsa

Az ügy államvédelmi „realizálásának” első szakaszában letartóztatottak és a Kistarcsán elítélték közül 1956 elején többen, akik – a többiekhez képest – enyhébb büntetést kaptak, annak leteltével szabadlábra kerültek. A forradalom alatt jó néhány, még börtönben levő egykori FG tagot szabadítottak ki a forradalmárok, akiknek azonban le kellett tölteniük a büntetésükből hátralevő részt, újra börtönbe kellett vonulniuk 1957 elején, mikor a helyzet konszolidálódott és visszatért a diktatúra. Az 1963-as nagy amnesztia idején szabadultak ki a még börtönben levő egykori FG tagok.

Természetesen nem mindenki maradt Magyarországon, többen külföldre emigráltak. A

Magyarországon maradtak ezután még évtizedekig figyelték, lakhelyüket sem hagyhatták el engedély nélkül, besúgókat építettek be a környezetükbe. A legtöbben kénytelenek voltak térszben vagy állami gazdaságban munkát vállalni, csak néhányan maradtak ezután is egyéni gazdálkodók, bár ezért őket semmilyen retorzió nem érte.

Megfigyelés alatt

A „Fejes József” fedőnevű Kenyeres László jelentéseit 1959 decemberétől 1965 augusztusáig írta, kezdetben a környezetében lévő kulákokról⁹⁰, majd 1960. februári belépését követően munkahelyén, a Ságvári Tsz-ben dolgozó kulákokról. Miután belépett a Ságvári Tsz-be, azt a feladatot kapta, hogy folyamatosan készítse el a már belépett kulákok, illetve volt FG tagok (köztük jó néhány közveszélyesnek minősített elem⁹¹) névsorát.⁹² A tagok megbíztak benne, hiszen Kenyerest is az FG miatt tartóztatták le⁹³ 1955-ben, apósával, Mónus Istvánnal⁹⁴ együtt,⁹⁵ sőt még gyakran figyelmeztették is, vigyázzon mit mond, mert a besúgó közöttük van.⁹⁶ Fejes tehát szorgalmasan⁹⁷ írta jelentéseit, mindvégig a lebukás veszélyétől mentesen, a kapott feladatait általában maradéktalanul végre hajtotta. Folyamatosan beszámolt a volt FG tagok és a térsz tagok aktuális kül- és belpolitikai helyzettel kapcsolatos véleményéről, esetleges ellenséges tevékenységükről.⁹⁸ Különösen azokra koncentrált, akikkel jó viszonyt ápol, így a legtöbb jelentésben szerepel például Id. Csáki Kálmán,⁹⁹ Insperger János, vagy Szőke Pál. Jelentéseiből egyébként kirajzolódik, hogy a volt FG tagok közül a legtöbben az 1960-as évek elején már nem reménykednek a rendszerváltozásban, belenyugszanak a pillanatnyi helyzetbe, bizonyos fokig még elégedettek is a sorsukkal.¹⁰⁰

„Fejes” 1964. márciusára fejezi be kutatómunkáját, jelentésben felsorol összesen harminchárom egykori FG tagot, akik kapcsolatban állnak a Ságvári Tsz-szel – közöttük tizenkét főt, aki büntetve volt a szervezkedés miatt – valamint feltünteteti politikai magatartásukat.¹⁰¹ A jelentéseket tartalmazó dossziét 1965. augusztus 7-én zárták le,¹⁰² „Fejes” ezután nem jelentett többet. Kenyerest ugyanis elküldte továbbtanulni a térsz Debrecenbe, amikor végzett a Ságvári Tsz. főagronómusa lett. Egészen 1970-ig, ekkor ugyanis Szőregre ment egy másik gazdaságba, helyét egy „méltó” utód vette át a térsz főagronómusi pozíciójában: Baranyi Imre,¹⁰³ szintén korábbi besúgó.

Természetesen nem Kenyeres volt az egyetlen besúgó a Ságvári Tsz-ben, ugyanis még őt is megfigyeltették, egy „Csendes” fedőnevű ügynökön keresztül,¹⁰⁴ valamint előfordult, hogy ellenőrizték jelentéseit „Kalocsai” fedőnevű ügynök jelentésein keresztül.¹⁰⁵

Az egykori fehérgárdisták megfigyelésére az 1957 és 1965 közötti időszakban is jelentős erőket mozgósított a belügy, egy sor ügynök¹⁰⁶ figyelte tevékenységüket, megnyilvánulásaikat. A fent említettek mellett „Kende”, „Miklós”, „Marosi” figyelte Hódmezővásárhelyt illetve a környékbéli tanyavilágot, Békés megyében „Guriga”, „Trencsényi”, „Fehéri” jelentett. Összességében a megfigyelt egykori FG tagokat 1963-as amnesztia után fizikai bántódás nem érte, bár szakmai előmenetelükben akadályozva voltak. Nem tolthettek be sem a térszben, sem a falusi vagy városi adminisztrációban még középszintű vezetői helyet sem.¹⁰⁷

Egyetlen résztvevő, Bartók Zoltán egykori újságíró halála történt gyanús körülmények között. Bartók 1956. májusában szabadult Márianosztráról, az októberi forradalom idején forradalmár lett, újra írt, valamint újrászervezte a Kisgazdapártot Hódmezővásárhelyen Ifj. Csáki Kálmán és Oláh Sándor társaságában.¹⁰⁸ A forradalom bukása után 1957. elején elfogták, Tökölre került, majd 1963-ban szabadult ismét, ezután Acsádon töltött be a térszben

főállattenyésztői állást. Gyanús körülmények között, arccal a mocsárban fekve találták meg 1967-ben, állítólag öngyilkos lett.¹⁰⁹ Az egykori FG-tagok megfigyelése még az 1970-es években is folyt tovább, általában a halálukig figyelték őket, bár volt, akit idős korára tekintettel, és mert nem tanúsított rendszerellenes magatartást, törölték a nyilvántartásból.

A mozgalom értékelése

Felmerül a kérdés, hogy provokáció áldozatai voltak-e a résztvevők, netán egy spontán szerveződő ellenállásként kell felfognunk a szervezkedést. Az igazság valahol a kettő között keresendő. A történeteket tüzetesen megvizsgálva arra kell jutnunk, hogy a titokzatos Fekete István fellépése adta meg a kezdő lökést a mozgalom szerveződéséhez, amely már egy meglevő elégedetlenségre építve alakult meg. A kezdetektől viszont jelen volt a spontaneitás, ahogyan az FG szerveződött. Összességében tehát a kezdeti idők államvédelmi provokációja közvetlenül nem bizonyítható, csupán közvetett bizonyítékok állnak rendelkezésünkre. Eltekintve az esetleges kezdeti provokációtól a mozgalom megszerveződését mindenképpen tekinthetjük a represszióra adott társadalmi reflexként, melyet a végső elkeseredés szült egy olyan korban, amikor már az államellenes szervezkedésnél jóval kevesebb is elegendő volt ahhoz, hogy valakit letartóztassanak.¹¹⁰

Szintén fontos kérdés a FG fegyveres szervezkedésként való beállítása. A szervezkedők birtokában ugyan voltak fegyverek, de csupán néhány második világháborús, használhatatlan fegyveralkatrész (géppuskák, de hiányos, működésképtelen állapotban), néhány pisztoly és vadászpuska, melyek segítségével nehezen lehetett volna felvenni a harcot az itt állomásozó szovjet hadsereggel, még ha jött is volna a várva várt brit vagy amerikai támadás. A számos jelentésben és kihallgatás jegyzőkönyvében szereplő jugoszláv illetve amerikai fegyverek csak fikciók, melyet a résztvevők találtak ki, hogy hangsúlyozzák az újonnan beszervezetteknek a mozgalom jelentőségét, illetve az államvédelem részéről is hasonló volt cél, a szervezkedés veszélyességének felnagyítása.

Mint láthatjuk maga a szervezkedés közvetlenül nem jelentett volna az államhatalomra veszélyt, potenciálja csak helyi szinten okozhatott volna problémát, az FG valódi veszélyt közvetve, társadalomszervező ereje miatt jelentett, különböző rétegek széles spektrumát volt képes megmozdítani a fennálló rendszer ellen. A mozgalom terjedése és a más mozgalmakkal való kapcsolat keresése már magában hordozta volna egy országos szintű szervezkedés megindításának lehetőségét, ezt az államhatalom már nem engedhette, még akkor sem, ha szinte mindvégig kontrollálta az eseményeket. Be kellett avatkozni, a mozgalmat felszámolták. Az emberek megfélemlítése sikerült, az 1956-os forradalom idején már nagyon kevesen mertek az egykori FG tagok közül bármilyen tevékenységet kifejtetni (különösen annak fényében, hogy sokan ekkoriban szabadultak, vagy a forradalmárok szabadították ki őket).

Az FG egykori tagjait a megbélyegzés évtizedekig kísérte, az államhatalom mind erkölcsileg, mind anyagilag megpróbálta ellehetetleníteni az egykori szervezkedőket, életpályák törtek ketté, több száz család életét befolyásolta, hogy valamely tagja részt vett a FG mozgalomban. A rendszerváltásnak nevezett időszakban sor került az FG tagjainak rehabilitálására, de talán még mindig nem kerültek a méltó helyre, nem kapják meg az őket illető megbecsülést, történetük nem ismert széles körben, ugyanis az FG évtizedekig tabunak számított. Az életben levők 1990 után kárpótlást kaptak a kommunista terror következtében elszenvedett bántalmazásokért, azonban a lelki sebekre ez nem nyújthatott gyógyírt. Napja-

inkban is még kizárólag az 1956-os népfelkelés jelenti a köztudatban a Rákosi-diktatúrával szembeni ellenállást, bár tény, hogy az FG országos jelentőségében nem is vetekedhet 1956 őszének eseményeivel.

Az FG mozgalom tanúsága, hogy a legkilátástalanabb időkben jelenthet reményt a társadalmi összefogás. Volt a résztvevők között természetesen, aki megtört és vallott, de a többség hű maradt elveihez és nem árulta el barátait a kegyetlen kínzások hatására sem. Juhász Imre egykori fehérgárdistát a *Signum Urbis Honorantis* címmel tüntette ki Hódmezővásárhely közgyűlése 2008. október 23-án, ahogy Kószó Péter alpolgármester fogalmazott méltató beszédében: „a XXI. században is vannak még hősök”.¹¹¹

IRODALOM

ÁBTL M-32007/1; M-32007/2. „Fejes”.

ÁBTL O-9001. „Fehér Gárda”.

Bálint László 2005: *Különös szervezkedések Szegeden és környékén (1945–1953). A hírhedt koncepciók eljárások és ítéletek első magyar példái.* Szeged, Belvedere Meridionale.

Bárdi Nándor–László Márton 2008: A kollektivizálás és a falu átalakítása. In BÁRDI NÁNDOR–FEDINEC CSILLA–SZARKA LÁSZLÓ (szerk.): *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században.* Budapest, Gondolat, MTA Kisebbségkutató Intézet. 234–241.

Bolgár Dániel 2008: A kulák érthető arca. Fogalomtörténeti vázlat. In HORVÁTH SÁNDOR (szerk.): *Mindennapok Rákosi és Kádár korában.* Budapest, Nyitott Könyvműhely, 50–93.

Bottoni, Stefano 2008: Az ötvenes évek a kelet-közép-európai kommunista államokban. A pártállami nemzeti politikai alakváltozatai. Bárdi–Fedinec–Szarka (szerk.): i. m. 230–233.

EMLÉKPONT: A hivatkozott interjúk a hódmezővásárhelyi Emlékpont Múzeumban találhatóak (6800 Hódmezővásárhely, Andrássy utca 34.)

Farkas Gyöngyi 2006: Ügynökjelentések, kihallgatási jegyzőkönyvek, kérvények. A társadalomtörténet-írás lehetséges forrásai. *Aetas*, XXI. évfolyam, 4. szám. 146–170.

Fischer Ferenc 2001: *A megosztott világ.* A Kelet-Nyugat, Észak-Dél nemzetközi kapcsolatok fő vonásai. (1941–1991). Budapest, Pécs; Dialog Campus.

Kiszely Gábor 2000: *ÁVH. Egy terroriszervezet története.* Budapest, Korona.

Kugyela Ákos 2004: ÁVH-s módszerek: a módszeres ÁVH. In SCHMIDT MÁRIA (szerk.): *Korrajz 2002.* A XX. Század Intézet évkönyve. Budapest, XX. Század Intézet. 139–154.

Kun József 1990: *Tanyai történelem.* Budapest, Magvető.

Orbán Sándor 1980: Tanyaközpontosítás, közsegésztési kísérletek a felszabadulás után. In PÖLÖSKEI FERENC–SZABAD GYÖRGY (szerk.): *A magyar tanyarendszer múltja.* Tanulmányok. Budapest, Akadémiai. 362–398.

Őze Sándorné–Őze Sándor 2005: *Magyar paraszballada. Fehérgárda a Dél-Alföldön.* Hódmezővásárhely.

Pallai Péter–Sárközy Mátyás 2008: *Némi demokráciától a népi demokráciáig. A kommunista hatalomátvétel története Magyarországon a BBC-archívum tükrében. (1945–1948).* Budapest, Helikon.

Romsics Ignác (szerk.) 2000a: *Magyar történeti szöveggyűjtemény (1914–1999).* I. Budapest, Osiris.

Romsics Ignác (szerk.) 2000b: *Magyar történeti szöveggyűjtemény (1914–1999).* II. Budapest, Osiris.

Romsics Ignác (szerk.) 2007: *Magyarország története.* Budapest, Akadémiai.

Romsics Ignác 1999: *Magyarország története a XX. században.* Budapest, Osiris.

Szenti Tibor 1995: Az Orosházáról elinduló fehérgárdista mozgalom 1948–1955. In SZABÓ FERENC (szerk.): *Tanulmányok a kétszázötven éves Orosháza és vidéke történetéről.* Orosháza. 211–230.

JEGYZETEK

- ¹ Szentí 1995.
- ² Bálint 2005.
- ³ Óze 2005.
- ⁴ ÁBTL O-9001.
- ⁵ ÁBTL M-32007/1; M-32007/2.
- ⁶ Valamint a katonailag nem ellenőrzött, de kontroll alá vont Csehszlovákiában és Jugoszláviában is. FISCHER 2001. 36.
- ⁷ Kivéve Ausztriát. Bárdi–László 2008, 234.
- ⁸ Bottoni 2008, 230.
- ⁹ Romsics 1999, 344.
- ¹⁰ Romsics 2000b, 23–24.
- ¹¹ Romsics 2000a, 497–499.
- ¹² 630/1949. és 1300/1949. számú kormányrendeletek. Orbán 1980, 392; 1-es lábj.
- ¹³ Nagy Imre 1945. március 15-i földosztási törvényjavaslata „*beteljesítette a magyar szegény-paraszt évszázados álmát*”. Pallai–Sárközy 2008, 17. A Magyar Kommunista Párt (MKP), okulva az 1919-es tapasztalatokból a parasztság megnyerése érdekében támogatta a földosztást. Romsics 1999, 309. Azonban a kommunisták célja kezdetől fogva a szövetkezetesítés volt (1945-ben még csak távlati cél). Romsics 1999, 309. A korabeli kommunista ideológia szerint a földosztást a mezőgazdaság szövetkezetesítésének kellett követnie (az agrárforradalom két szakasza; Bárdi–László 2008, 234.).
- ¹⁴ A vita egészen 1947-re nyúlik vissza, Nagy Imre már ekkor ellentétbe került Gerő Ernővel, utóbbi ugyanis elvetette a kisgazdálkodási forma megtartásának lehetőségét, és a gazdaparasztnak korlátozását támogatta. Bolgár 2008, 57.
- ¹⁵ Romsics 1999, 311.
- ¹⁶ Uo. ¹⁷ Uo.
- ¹⁸ A parasztság zaklatása a termelőszövetkezetesítés felgyorsítását szolgálta volna, azonban nem vezetett célra, a represszió mégis következetesen folyt, egészen 1953-ig. A Nagy Imre-féle „enyhiülés” időszakában a Magyar Dolgozók Pártja (MDP) Központi Vezetőségének (KV) 1953. június 28-i határozatában a párt által elkövetett hibák közé sorolják a termelőszövetkezetek túl gyors ütemű fejlesztésére alkalmazott erőszakos módszereket és az adminisztratív nyomást, illetve a beszolgáltatás rendszerét és a helytelen kulákpolitikát bírálják (*Az MDP KV határozata a párt politikájában elkövetett hibákról és ezek kijavításáról*. Romsics 2000b 69–84.).
- ¹⁹ A témát rendkívüli alaposággal tárgyalja: Bolgár 2008, 50–93.
- ²⁰ Az ún. „kulákhatárt” 25 kataszteri hold földbirtoknál, illetve 350 aranykorona kataszteri tiszta jövedelemnél húzták meg. Bolgár 2008, 73.
- ²¹ Viselkedési kuláknak nevezték a földjeiken béresekkel dolgoztatókat, akik ugyan nem érték el a kulákhatárt, mivel „kizsákmányolóak” voltak, mégis kuláknak számítottak. Bolgár 2008, 73–75.
- ²² Lásd Farkas 2006, 146–170.
- ²³ Blahó Jánost az 1950. július 18. és 1950. október 23. közötti időszakban öt alkalommal hallgatták k az államvédelem emberei, mely kihallgatások alkalmával, egy kivételtől eltekintve – a Fehér Gárdával való kapcsolatba kerülése mellett – el kellett mondania addigi életútját. A különböző jegyzőkönyvekben az életrajzi adatok lényegében megegyeznek. A kihallgatási jegyzőkönyvek megtalálhatóak az ÁBTL V-10149; illetve az ÁBTL O-9001 jelzetű dossziékban, de közli őket kronológiai sorrendben: Óze 2005, 113–136; praktikus okokból a továbbiakban utóbbira hivatkozom.
- ²⁴ Óze 2005, 113.
- ²⁵ Óze 2005, 121.

- ²⁶ Bálintnak azon megállapítása helytálló, hogy Szegeden csak az időközben Pécsről áthelyezett Décsi nagybácsi tud az állítólagos repülőztiszt múltjáról. Bálint 2005, 209. Ugyanakkor Blahó Orosházán is széles körben terjesztette ezt a valótlanítást (a katonaságnál honvéd volt a rendfokozata, Őze 2005, 113.). Innen is eljuthatott a hír Szegedre, az ÁVH-ra is.
- ²⁷ Bálint 2005, 209; Őze 2005, 113.
- ²⁸ Bálint 2005, 211.
- ²⁹ Főként a szervezkedők birtokában levő néhány fegyver tisztogatásából, szétszedéséből és összerakásából, valamint elméleti képzésből álltak, melyet Kiss Ferenc egykori tiszt tartott. ÁBTL O-9001. 129–132.
- ³⁰ Bálint 2005, 210–216.
- ³¹ Blahóval szemben az ún. „ellenfigyelés” nevű titkosszolgálati módszert alkalmazták (részletesen leírja: Bálint 2005, 218–219.).
- ³² Valószínűsíthető, hogy karhatalmi csoport volt, csak nem az FG-é. Bálint 2005, 218. Felmerül a kérdés, hogy Blahó területi szervezőként elvileg fontos szerepet töltött be, miért nem kapott maga is a védelmére ilyen csoporttagokat.
- ³³ Blahó megpróbálta felvenni a budapesti amerikai nagykövetséggel a kapcsolatot, mert úgy gondolta Fekete elmondása alapján, hogy tudniuk kell a mozgalmról, ám csalódnia kellett. Az amerikaiak nem csak nem tudtak róla, nem is nagyon érdekelte őket. Bálint 2005, 224–225.
- ³⁴ Kovács István és Blahó jártak a Dunántúlon, felvenni a kapcsolatot az ottani állítólagos fegyőrgárdistákkal – sikertelenül. ÁBTL O-9001. 97–99.
- ³⁵ ÁBTL O-9001. 105.
- ³⁶ Kun 1990, 215–216.
- ³⁷ „Tudomására jutott, hogy Vásárhely-kutason valamilyen fegyőrgárdisták szervezkednek”. ÁBTL O-9001. 69.
- ³⁸ ÁBTL O-9001. 69.
- ³⁹ Neve megtalálható az első, FG tagokról készített kimutatás névsorában. ÁBTL O-9001. 240.
- ⁴⁰ Egy, Szántó Lajosnéval – az egyik főszervező, Szántó Lajos feleségével – folytatott beszélgetés során Király felvetette Szántónénak, hogy minden fegyőrgárdistának fegyvert kellene adni. Erre Szántóné megnyugtatta, hogy ha el jön az ideje, mindenki kap katonai lőfegyvert. ÁBTL O-9001. 77.
- ⁴¹ Szántó megkérte Királyt, hogy szóljon Tejes Pál vadórnek, hogy fontos közlendője van vele. Az információ átadására felajánlkozó Királynak azonban semmiképpen sem akarta elmondani mi az. ÁBTL O-9001. 74.
- ⁴² ÁBTL O-9001. 77. ⁴³ Őze 2005, 397. ⁴⁴ ÁBTL O-9001. 99.
- ⁴⁵ Őze 2005, 397.
- ⁴⁶ Baranyi 1950. április 25-i jelentésében egyébként Királyról is ír: sokat kérdezősködik, ráadásul „közlékeny természetű”, kiemeli, hogy „az ilyen ember sosem megbízható”. ÁBTL O-9001. 89.
- ⁴⁷ ÁBTL O-9001. 90–91. ⁴⁸ ÁBTL O-9001. 100. ⁴⁹ Bálint 2005, 226. ⁵⁰ ÁBTL O-9001. 105.
- ⁵¹ A feltételezést alátámasztja a Blahót megvizsgáló Fusch Alajos nagymágocsi községi orvos által 1950. július 17-én írt jelentés: „A sérülés a sérült által jelzett napon és időben jöhetett létre, tompa tárgy ütés által /ököl vagy a sérültnek a motorkerékpárral történt zuhanás következtében a földönfekvő valamely tompa tárggyal/ A sérültnek azon állítása hogy a motortársa akit a csomagtartón vitt bántalmazhatta, valószínűnek is látszik.”. Őze 2005, 7.
- ⁵² Őze 2005, 110. ⁵³ Bálint 2005, 17–18. ⁵⁴ ÁBTL O-9001. 112.
- ⁵⁵ Blahó mindent részletesen be is vallott, így tudtak az ÁVH-n részletes kimutatást készíteni a tagok névsoráról már 1950. július 18-án, tehát Blahó első kihallgatásának napján. ÁBTL O-9001. 110–111.
- ⁵⁶ Interjú Blahó Jánosnéval, EMLÉKPONT.
- ⁵⁷ ÁBTL O-9001. 133.

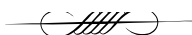
- 58 Bartók óriásit csúsztat azzal a kijelentésével, hogy a szervezkedésnek annyi fegyvere és lőszere van „*az amerikaiaktól*”, amennyi csak kell. ÁBTL O-9001. 127.
- 59 ÁBTL O-9001. 127.
- 60 „*A fentemlített dekonspiráció következtében B. egyéniünket a Fehérgárda illegális szervezkedésben, mint hírszerzőt tovább használni nem tudjuk*”. ÁBTL O-9001. 135.
- 61 ÁBTL O-9001. 137.
- 62 „*A tömeg majd virradatig várt a csudára, majd arval oszlott szét, hogy nem érkeztek mög az angolok*”. Szentí 1995, 216.
- 63 ÁBTL O-9001. 148–151.
- 64 Két évre el volt tiltva a politikai jogok gyakorlásától, ezért megbíztak benne a FG tagok, „*de meg akarta mutatni, mekkora híve a demokráciának*”. ÁBTL O-9001. 150.
- 65 Bálint 2005, 227.
- 66 Interjú Szőke Pálnéval, EMLÉKPONT.
- 67 Interjú Ifj. Juhász Imrével, EMLÉKPONT.
- 68 Őze 2005, 71–72. A második tárgyalás iratai sajnos elvesztek, így csak különböző helyekről összeszedett adatokból lehet rekonstruálni a másodfokú ítéletet, amely legtöbb esetben megegyezett az elsőfokúival.
- 69 A halálos ítélet indoklásában a bíróság három súlyosbító körülményt vett figyelembe: **1.** Blahó és Kovács tevékenysége messze kimagaslott társaik tevékenysége közül; **2.** a náluk levő fegyverek rejtetéseért magában is halálbüntetés jár; **3.** Blahó közel egy éven keresztül nem végzett termelőmunkát, helyette a szervezkedés céljára összegyűjtött pénzből élt.
- 70 Őze 2005, 99. ⁷¹ Bálint 2005, 233. ⁷² Őze 2005, 99.
- 73 Az ún. „*fogdaügynök*” alkalmazása a kihallgatási taktika részét képezte, a besúgás mellett a cellatárs gyengéit kitapasztalva tanácsot adott a nyomozóknak, hogyan tudják a legkönnyebben megtörni. Kugyela 2004, 150.
- 74 Például egy 238 nevet tartalmazó lista. ÁBTL O-9001. 231–253.
- 75 Erre számos példát láthatunk, nem csak a kistarcsai jelentések között, de talán az egyik legabszurdabb innen származik: „*Nagymágocs környékén leszállt egy jugoszláv repülőgép, illetve közel jött a földhöz, két személy kiszállt belőle fegyvereket dobáltak ki. Ezt a két személyt Koncz József internált fogadta*”. ÁBTL O-9001. 166. A jugoszláv kapcsolat hangsúlyozása, mint elsődleges cél előnyt élvezett a hihető történet kitalálásával szemben.
- 76 Állítólag Nagy Ferenc internált megemlített két plébánost, Cseh Andrást és bizonyos Zsirost. ÁBTL O-9001. 166. A későbbiekben azonban nem bukkan fel a nevük a szervezkedés kapcsán.
- 77 Az egyik jelentésben Bartók Zoltánnak tulajdonítják azt a kijelentést, hogy a mozgalom rendelkezett egy „*legfelsőbb katonai vezetés*”-sel, mely „*egy igen magas rangú katonai személy kezében volt*”. ÁBTL O-9001. 165. Természetesen a magas rangú vezetőt nem nevezik meg, ahogy a későbbiekben sem, így ezt a szálát sem lehetett tovább vinni. Ebben az időszakban zajlottak az ún. „*tábornokperek*”, a volt horthysta tábornokok likvidálása. Romsics 2007, 871. Ennek fényében érthető az államvédelmi „*tapogatózás*” ebben az irányban.
- 78 Őze 2005, 393.
- 79 A Kereszt és Kard Szövetség nevű szervezkedés az FG-vel egy időben zajlott Szegeden, hasonló jellegű volt, az államvédelmi realizálása is azonos időszakban történt, ám a két szervezkedésnek nem voltak kimutatható kapcsolatai. A témára bővebben lásd: Bálint 2005, 121–176.
- 80 „*Száraz kutyaszarvból főzték az ebédet*”. Interjú Ifj. Rostás Jánossal, EMLÉKPONT.
- 81 Szentí 1995, 223.
- 82 A tárgyalás során bóbiskoló ügyvéd védőbeszéde a következő volt: „*fiatal korára tekintettel ne akasszák fel*”. Interjú Héjja Lászlóval, EMLÉKPONT.
- 83 „*A fehérgárdista ellenforradalmi mozgalomban való részvétel, amelynek célja a szocialista rendszer megdöntésére irányuló fegyveres szervezkedés volt*”. Szentí 1995, 225.
- 84 Szentí 1995, 225.

- ⁸⁵ A kistarcsai internálótáborban, különböző börtönökben, illetve a gyanúba keveredett emberek közé beépített ügynököktől származó információk alapján állították össze az ÁVH-n a letartóztatandó tagok újabb listáját.
- ⁸⁶ Ilyen volt például Héjja László, akit 1950-ben nem tartóztattak le, ezután Budapestre ment a földalattihoz dolgozni, innen vitték el 1952, december 2-án. Interjú Héjja Lászlóval, EMLÉKPONT.
- ⁸⁷ Nagy Imrét Rákosiéknak sikerült kiszorítani a hatalomból, a párt 1955. április 14-i KV ülésén megfosztják a KV-ben és PB-ben betöltött tisztségeitől, a miniszterelnökségről 1955. április 18-án kellett lemondania. Kiszely 2000, 325.; Óze 2005, 356–357, 397
- ⁸⁸ Interjú Arany Tóth Ferencsel, EMLÉKPONT.
- ⁸⁹ Óze 2005, 397.
- ⁹⁰ Mielőtt belépett volna a téeszbe, feladata a „*spekuláció és üzérkedő kulákok felderítése*” volt. ÁBTL M-32007/1. 39.
- ⁹¹ ÁBTL M-32007/2. 4. ⁹² ÁBTL M-320007/1. 83–84.
- ⁹³ Arra vonatkozóan nincs adat, hogy Kenyeres mennyi ideig volt börtönben. Csupán a tartótiszt által írt megjegyzésből derül ki, hogy büntetve volt a FG szervezkedés miatt: „[...] mivel az ügynök és Kiss között régebbi kapcsolat állt fenn, sőt hasonló bűncselekményért volt elítélve az ügynök is, így Kiss megbízott benne [...]”. ÁBTL M-32007/2. 18. Kenyeres előzetes letartóztatásban történt kihallgatásának jegyzőkönyvéből az derül ki, hogy nem volt FG tag, csupán tudott a szervezkedésről. Óze 2005, 320–322.
- ⁹⁴ Az persze nem tudhatták, hogy Kenyeres kihallgatása során például saját apósáról is azt vallotta, hogy benne volt a szervezkedésben. Óze 2005, 322.
- ⁹⁵ Interjú Tóth Józsefnével, EMLÉKPONT. ⁹⁶ ÁBTL M-32007/1. 240.
- ⁹⁷ A tartótiszt megjegyzéseiben szinte kivétel nélkül az szerepel, hogy „Fejes” a találkozók pontosan megjelent. Ha ez nem így történt, arra igen alapos indoka volt, például karanténban volt az állatok száj- és körömfájással való megbetegedése miatt. „*Se ki, se be, még levél sem*”. ÁBTL M-32007/2. 296.
- ⁹⁸ Ilyennek számított például a Szabad Európa rádió hallgatása és az ott hallottak továbbadása. ÁBTL M-32007/1. 236.
- ⁹⁹ Id. Csáki Kálmán 1955 júliusában 8 év börtönt kapott. Vácra került, ahonnan a forradalmárok szabadították ki 1956-ban. A forradalom leverése után, 1957-ben le kellett volna töltenie a fennmaradt büntetését, ehelyett bujdosni kezdett. Öt évig bujkált a tanyavilágban ismerősöknél, 1962-ben fogták el, de végül az 1963-as amnesztia alkalmával szabadult. Interjú Tóth Józsefnével, EMLÉKPONT. Mint kiderül egy későbbi jelentéséből, Kenyeres buktatta le id. Csákit.. ÁBTL M-32007/2. 231–232.
- ¹⁰⁰ Ifj. Csáki Kálmán például saját bevallása szerint beilleszkedett a társadalomba. ÁBTL M-32007/2. 183. Elmondta, hogy ugyan nem azonosítja magát teljes mértékben a rendszerrel, de „*a megengedett határokon belül ellenzéki*”. ÁBTL M-32007/2. 241. Oláh József is pozitívan nyilatkozott a belpolitikai helyzetről: „*megszűnt az osztályharc, nincs sok a zaklatásból, majd csak semmi*”. ÁBTL M-32007/2. 192.
- ¹⁰¹ ÁBTL M-32007/2. 122–123. ¹⁰² ÁBTL M-32007/2. 395. ¹⁰³ Óze 2005, 89.
- ¹⁰⁴ ÁBTL M-32007/2. 88. ¹⁰⁵ ÁBTL M-32007/2. 78. ¹⁰⁶ Óze 2005, 398–399.
- ¹⁰⁷ Ifj. Csáki Kálmán volt kivétel, ám őt is elmozdították pozíciójából, mikor múltjára fény derült. Óze 2005, 399.
- ¹⁰⁸ ÁBTL M-32007/2. 315. ¹⁰⁹ Szent 1995, 228.
- ¹¹⁰ Jó példa erre egy Gombkötő nevű orosházi parasztember esete, aki munkaidőben, feladata elvégzése után biliárdozott, majd az ezt szóvá tevő téesztitkára szóváltásba keveredett. Az összeszólalkozás komoly következményekkel járt: „*nem tudni mi lett vele, elvitték, többet nem jött vissza*” (interjú Paulovics Józsefnével, EMLÉKPONT).
- ¹¹¹ Délmagyar.

FÖLDVÁRI LÁSZLÓ

A hódmezővásárhelyi termelőszövetkezeti mozgalom első szakasza

1948–1956

Hód és Vásárhely már az Árpádok idején is jelentős település volt, mindkettő a mai városnak a nádas, mocsaras környezetéből szigetként kiemelkedő területén. E két település a középkorban számos falu gazdasági, forgalmi központja volt, ezek azonban a tatár és török háborúk idején többször elpusztultak, népük Vásárhelyen nyert menedéket. A XVI. században Vásárhelyt is feldúlta a török, elfoglalta a várost, de a lakosságának a nádas biztos védelmet nyújtott. Így lehetett, hogy míg az Alföld nagyobb része szinte elnéptelenedett a török időkben, Vásárhely a XVIII. század elején igen tekintélyes, mintegy 10.000 lakost számláló, gyorsan fejlődő település.¹ Óriási, közel kétszázezer katasztrális holdnyi határában a végtelen legelőkön az állattenyésztés volt sokáig gazdálkodás „vezető” ágazata. A XIX. század második felében fokozatosan előtérbe került a szántóföldi művelés, s jelentős szerephez jutott a gabonatermelés. Ezzel párhuzamosan csökkent az állattenyésztés jelentősége, melyen belül a szarvasmarha rováására növekedett a sertés-, később a baromfitenyésztés.

1875-ben kelt hivatalos jelentés szerint „Kereskedés útján kivitetik a határból átlag, évente búza 250.000 vámmázsa (1250 w), árpa 80.000 pozsonyi mérő (400 w), kukorica 50.000 vámmázsa (250 w), gypjú 500 bécsi mázsa (28 w), rendes kiviteli cikk továbbá: hízott disznó, szalonna, baromfi, kivált tyúk és tojás”.

Az úrbériség megszüntetésekor a házzal bíró jobbágyok között 40.000 kh urasági föld került kiosztásra, de azoknak a szegényeknek, akiknek házuk sem volt, nem jutott föld. A jobb módúak sok földet vásároltak össze – idővel az urasági földeket is – úgyhogy a várost a jómódú parasztság és a földnélküli szegények csoportja alkotta.²

A földreform megszüntette azt a feudális nagybirtokrendszert, melyben a mezőgazdasági munkásság nem talált elegendő munkaalkalmat. A reform tekintélyes erőt szabadított fel, bevonva őket a termelésbe. A földigénylők, egyé-

BELÉPNI VAGY NEM LÉPNI?
([HTTP://MEK.NIIF.HU/01900/01906/HTML/INDEX1452.HTML](http://mek.niif.hu/01900/01906/HTML/INDEX1452.HTML))

TRAKTORJAVÍTÁS EGY GÉPÁLLOMÁSON
([HTTP://MEK.NIIF.HU/01900/01906/HTML/INDEX1451.HTM](http://mek.niif.hu/01900/01906/HTML/INDEX1451.HTM))

ni kisgazdaságokat akartak. A közös gazdálkodás gondolata fel sem merült bennük, sőt, egy kisebbség ki-vételével, félelemmel eltelve gondoltak rá. A közös munkavégzésének egyetlen ismert példája a nagybirtok volt. A kolhozot csak az ellenséges propagandából ismerték, s ezt, még maguk választotta vezetőkkel sem kívánták. A földigénylők túlnyomó többsége egyéni tulajdonon alapuló, egyéni gazdálkodás híve volt. Sokan az egyéni gazdálkodást kiegészítő szövetkezés gondolatától azonban nem idegenkedtek. A törpe és kisbirtokosok sok helyen az országban szövetkezetekbe tömörültek szőlő, rizs egy-egy munkafolyamatának közös végzésére.³

Takács Ferenc 1945-ben mint földművelésügyi államtitkár a mezőgazdaság fejlődését a termelés és az értékesítés megszervezésében látta, melyre mint a legalkalmasabb formát, a szövetkezeti formát jelölte meg „Nálunk húzódnak a szövetkezettől, mert a kolhossal rémítik az embereket. Magyarországon nem lehet kolhoz csinálni, mert nincsen meg rá a lehetőség, de nem is gondol rá senki. Ha akartuk volna, a felszabadulás után megcsináltuk volna, és nem osztottuk volna ki a földet. Kolhozról itt nem is lehet beszélni, de ha megvolnának már a parasztszövetkezeteink, akkor gyorsabban menne a tervgazdálkodás. Ki kell építeni a szövetkezeteket, ami az érdekközösséget és a kisebb, 10 kh-on aluli parasztság boldogulását is elősegíti. Nem kell félni a mezőgazdaság átszervezésétől, hiszen a belső piaccal is számolhatunk, mert a belső életszínvonalat még nagy mértékben lehet emelni.” – mondotta.⁴

A Vásárhelyi Népe napilap 1948. január 25-i számának „*Arccal a szövetkezetek felé*” című

vezércikkében Nagy Imre az alábbiakat írta. „Helytelen volt az, hogy a felszabadulás után a régi és kapitalista csökevényekkel telt szövetkezeti hálózatot a demokrácia átvette és a szövetkezeti mozgalom egyik alappilléreivé tette anélkül, hogy gazdasági és politikai szempontból egyaránt alaposan átszervezte és megtisztította volna. [...] Meg van a gazdasági alap arra, hogy ne a nagytőke függvénye, hanem széles néptömegek demokratikus mozgalma legyen. Szükséges a szövetkezeti mozgalom átszervezése a demokratikus elvek alapján. Tengelyébe a falusi szövetkezeti mozgalomnak és a hálózatnak kell kerülnie. A szövetkezeti mozgalomnak, a népi demokráciának elsődrendű érdeke, hogy ne elszegényedett paraszttömegekkel haladjon a fejlődés útján, hanem gazdaságilag felvirágzó, jómódbba került parasztok millióival, melyet erős megalapozott szövetkezeti mozgalom biztosít.”

1948 őszén a nagyobb bérletek igénybe lettek véve a föld nélküli, ill. a kevés földű mezőgazdasági dolgozók javára, mivel eddig a nagybérlők használatában 2500 kh, a harmados művelés alatt 12.500 kh terület volt. Magától adódott a megoldás: meg kell szervezni 15.000 kh-on a földbérlő – szövetkezeteket. Ezáltal egy csapásra megszűnik a sok száz bérlet nélkül maradt kisparaszt kenyérgondja. „A bérlő szövetkezetek megalakításával nem a földet helyezték egyik kézről a másikra, hanem a kisparasztságot mentesítették a kizsákmányolástól, és biztosították számára a kenyeret.”⁵

Kicsiben a földreform megismétlése volt ez, egy másféle történelmi szituációban. Az igényjogosultak szabadon dönthették el:

- egyéni kishaszonbérletként kívánják-e megművelni a földet;
- egyéni gazdálkodásuk megtartása mellett megalakítják-e a földműves-szövetkezet földbérlő csoportját;
- földbérlő szövetkezetet alakítanak, ahol kollektíven művelik a földet.

Hódmezővásárhelyen 1948. szeptember 1-jén megalakult a földbérlő bizottság.

Elnök:	Oláh Mihály	polgármester
Tagok:	Duránszky László	községi elöljáró
	Sápi Mihály	Földbérlő Szövetkezet részéről
	Süle György	Földműves Szövetkezet részéről
	Földházi Pál	UFOSZ részéről
	Lévai Sándor	FÉKOSZ részéről

Cél volt, a földreform során földhöz vagy elegendő földhöz nem jutott, bér munkára kényszerülő mezőgazdasági munkások és törpebirtokosok haszonbérlethez juttatása, s ezáltal „a kulákoktól független termelővé tétele, hogy a kulákság a nagy haszonbérleteken a bér munkások kizsákmányolásával munka nélkül könnyű keresethez jusson.”

Nem kisajátítás, hanem a nagybérletek kishaszonbérletté történt átalakítása ment végbe. A tulajdonjogot az elő haszonbérlet nem érintette. Azokat a területeket nem lehetett igénybe venni, melyet a dolgozó paraszt saját és a családja munkájával művelt meg.

Hódmezővásárhelyen 1948-ban az a földterület, mely bérbe volt adva 25 kh-on felül felesbe vagy harmadába, az 327 egyén tulajdonába 12.282 kh-at tett ki.

I. kerületben lakó 56 földtulajdonos	2146 kh földet műveltetett bérbe
II.	15 527
III.	11 344

IV.	60	2620
V-VI.	54	2039
VII.	60	2357
VIII.	71	2249
Összesen:	327	12282

Két hét alatt a földbérlo bizottság 937 bérlo és bérbeadórt irt össze valamint 48.200 kh földet. Törölték 6440 kh területtel azt a 322 igénylo akik nem tartoztak a rendelet hatálya alá. Így elbírálásra 615 fő került 5800 kh földigénnyel.

Alig fejezte be munkáját a földbérlo bizottság, pár nap múlva 166 fővel 24 földbérlo csoport alakult 1200 kat. holdon, melyet közösen, szövetkezeti alapon szándékoztak az elkövetkezendő időben megművelni. Elsőnek a **Kutasi Földbérlo Szövetkezet** alakult meg 299 kh földön, az alábbi 23 tag voltak az alapítók: Baranyi Imre, Baranyi Sándor, Barta Sándor, Benedek András, Borbás Sándor, Búza Ferenc, Daru Imre, Drezsán János, ifj. Faragó István, Hódi Imre, Juhász Sándor, Kardos Lajos, Kardos Kálmán, Kerekes Ferenc, Kepesi József, Kovács Péter, Kun István, Mosó Imre, Mucsi János, Pusztasándor, Sulyok István, Tóth Imre és Török Bálint.

1948. október 1-jén, ünnepélyes keretek között „iktatta be birtokába” a **Gerő Ernő tszcs.**-ot (Elnök: Lévai János 1948–1949-ben), Vásárhelykútasán a **Petőfi Sándor tszcs.**-t (Elnök: Kardos Lajos 1948–1950) a **Rákosi Mátyás tszcs.**-ot (Elnök: Török Bálint 1948–1949) és a **Szántó Kovács János tszcs.**-ot (Elnök: id. Kosztolányi István 1948–1950) Oláh Mihály polgármester és Karácsonyi Ferenc főispán.

Az első tszcs.-ék tagjai a nincstelen agrárproletárok voltak, kik közül sokan béresként, tanyásbéresként, napszámosként hosszú éveken át dolgoztak. A földosztásból azonban kimaradtak. A földbérlo szövetkezetek létrehozásával földhöz és munkához jutottak. Lelkesedésükön, hitükön valamint két kezük erején kívül semmivel nem rendelkeztek.

A kormány segítette gazdasági felszerelésekkel, állatállománnyal, vetőmaggal, hitelekkel, adókedvezményekkel a tszcs.-k működését. 1948. október közepén jött létre az országban hetvenediként a hódmezővásárhelyi gépállomás 11 traktorral, 2 cséplőgéppel és néhány ekével a Kutasi úti Varga tanyában, a tszcs.-k munkájának segítésére.

A Gerő Ernő tszcs.-t 16 család alapította 16 taggal, 164 kat. holdon. Központ a katraszéli⁶ Berecz tanyában volt. Közös vagyonukat 2 db ökör, 1 db szekér, 1 db vetőgép, 1 db henger és 3 pár fogas képezte.

A Petőfi Sándor tszcs. a Ficsér⁷dűlő mellett alakult meg 23 taggal, 298 kat. holdon. Központ a Fejes tanyában volt. A Rákosi Mátyás tszcs. megalakulásával 320 kat. hold föld került 26 tag bérleményébe.

A Szántó Kovács János tszcs. 1948. október 1-jén alakult a vereskutasi⁸ dűlő mentén 152 kat. hold földön, melyet 58 kat. hold haszonbérbe kapott föld és négy kulákbirtok alkotott. Az alapító tagok Ambruzs János, Borsi Imre, Czuczai István, Hegedűs Imre, Janovszki József, Janovszki Károly, Janovszki János, id. Kosztolányi István, Matók Imre, Rác Sándor. (Janovszki Károly a földreform során kapott 1 kh földjét, Hegedűs Imre a „kulák” 800 négyszögöl földjét vitte a közösbé.) Az ünnepélyes birtokba adáson megjelent Oláh Mihály polgármester és Karácsonyi Ferenc főispán. „Ott ültünk sorban a Deák tanya istállójának tövében, csula kalapban, rongyosan, tanakodva. – emlékezett vissza Hegedűs Imre – Birtok már van, de mit csináljunk vele? A föld gazdátlan, néhol embermagasságú a gaz, jószág egy

darab se. A nevet illetően hamar egyezsége jutottunk: legyen Szántó Kovács János! Kubikus ember volt, mint mi. Az ű neve lesz nekünk a legjobb.”⁹

Elnöknek id. Kosztolányi István kubikus bandagazdát választották meg. A tsz központja Deák Ferenc ügyvéd belsőutas tanyája lett. Mind a tíz fő alapító, kubikus volt, akik közül 8 fő a tsz megalakulását követően sem hagyta abba a „szakmát” s tovább dolgozott. Közülük annak a 2 főnek, akik a tsz jószágait gondozták, biztosították a kubikus keresetük 50%-át és 5 liter tejet naponta. A gazdasági felszerelésük 1db kocsiból, 3 db ekekapából, 2 db boronából, 1db hengerből, 1 db vetőgépből, jószágállományuk (mely igen gyenge kondícióban volt) 1db lóból, 3 db tehénből, 3 db sertésből és 4 db ökörből állott, melyeket a földalap biztosított. A határban 7-8 helyen lévő földjeikre 15-20 km-t kellett gyalogolniuk vagy biciklizniük. Mindezek ellenére elvégeztek minden növényápolási munkát, a gabonát kézikaszával levágták. Csépelni a Marx tszcs. tagságával álltak össze, mivel így tudtak összeállítani egy munkacsapatot.

Október 8-án alakította meg, a **Táncsics Mihály tszcs.-t** (Elnök: 1948–1949-ben Oláh Sándor) 12 agrárproletár család 13 taggal, köztük Gál Sándor, Hegedűs Sándor, Kanász Sándor, Kaprás Béla, Makra István, Oláh Sándor, Radics István, Sugár Mátyás, Takács Ferenc. Megalakuláskor az állatállomány 2 db ló, 1 db csikó, 2 db ökör, 2 db bivaly, 1 db tehén, 2 db üsző, 5 db anyakoca, 29 db süldő volt. Gazdasági felszerelésüket 3 db igáskocsi, 1db stráfkocsi, 1 db kettes eke, 1db négyes eke, 2 db 1-es eke, 2 db nehéz vasborona, 1db magtakaró, 2 db ekeka, 1db fahenger, 1 db lógereblye, 2 pár lószerszám, 2 db 17 soros vetőgép, 1 db műtrágyaszóró, 2 db szánkó, 1 db kalapácsosdaráló, 10 db kövesdaráló, 1db kalmárrosta, 1db magoló, 1db kétkerekű kordé, 1 db répavágó, 1db szecskavágó alkotta. 51 kh-on vetettek búzát, 44 kh-on kukoricát és 20 kh-on árpát.

1948 őszén a piacon Dobsa Imre összetalálkozott Domján Bálinttal régi ismerőseivel a Kútvolgyön lakó öt családostanyásbéressel kit arra biztatott, keresse meg Besenyi Sándort írassa be a nevét az alakítandó termelőszövetkezet tagjai közé, hogy a termelőszövetkezet megalakulhasson. „Nagy szükség van a jelentkezőkre. Már kilencen vagyunk, de az alakuláshoz 12 főre van szükség” – mondotta.

1948. október 12-én megalakult a **Dózsa György tszcs.** 145 kh-on, mely három tagból áll. Alapítók Barna Imre, Besenyi Sándor, Dezső Lajos, Dobsa Imre, Domján Bálint, Czuczi Imre, Tódor István, Tóth Gergely, Tóth József, Nagy János, Fodor János, Nagy Pál. Elnöknek Besenyi Sándort (1948–1949) választották meg.

Ezekre az időkre Domján Bálint így emlékezett vissza: „A megalakulás után géppel felszántottuk a földet, a vetőmagot, melyet az államtól kaptunk kölcsön, Gallyas Ferenc autótulajdonos társadalmi munkába éjjel kihozta, melyet a területen talyicskával – nem egy esetben 2 km-re – hordtunk széjjel, mivel a tszcs.-nek gazdasági felszerelése nem volt.”¹⁰

Tódor István visszaemlékezése szerint a tsz-nek az állatállománya 22 db tehén, 8 db juh, 3 db anyakoca, 9 db süldő, 1 db hízó volt. A DÉFOSZ javaslatára megkapták Kenéz István kulák tanyáját 3 db lóval, 1 sárga csikóval, 1db igáskocsival, 1db agyonhasznált féderes kocsival, ekével, borona hengerrel, lóvontatású vetőgéppel. Később még „előkerült” 6 db szarvasmarha, melyet „a kulák eldugott (ismerőseire íratva), de a tsz felderítette. Elmondása szerint az „istállóban mintegy 70 cm vastagságú trágya volt, a szarvasmarhák gerince a pallatot érte. Már október volt, de a kulák sem a répa felszedéséhez, sem a szántáshoz nem kezdett hozzá.” Ezért a tsz tagok egy része legfontosabb feladatként a jószágok rendbetételéhez és a répa felszedéséhez fogott hozzá. Azért csak egy része, mert a tagság fele a DÉFOSZ által

kiközvetített kubikon dolgozott. Az ott keresett összeg a tagok között egyenlő arányban került elosztásra. A szántást a gépállomás végezte el. A vetést kölcsön jószággal, kölcsön gépekkel és nem egy esetben kézzel a tagok. A csoport tagjai földnélküli parasztok voltak. Mivel többen az elmúlt tél folyamán nem tudtak disznót ölteni, állami támogatásra szorultak, mely fejadagból és 150 Ft-os havi vásárlási utalványból állott.

Az **Ady Endre tszcs.** 1948. október. 14-én alakult meg 10 taggal, a szigetben 104 kat. hold földdel. A terület 80 kh rizstelepből és 24 kh legelőből állt. Alakulásukkor semmiféle gazdasági felszereléssel és állattállománnyal nem rendelkeztek. Alapítótagok voltak: Arany Lajos, Hetényi Imre, Hetényi József, Oláh Gergőné, Oláh Pál, Pálíró István, Simon Sándor, Tatar László, Tóth Lajos Elnöknek Oláh Pál lett megválasztva (1948–1949).

1948. október 17-én nagy jelentőségű eseményre került sor. A MDP képviselőjében Nagy István párttitkár, Gulyás József, Szőke János és Hetényi Józsefné kiküldöttek jelenlétében avatta fel a hódmezővásárhelyi állami mezőgazdasági gépállomást, mely 20-án már meg is kezdte a munkát. Október 19-én a munkák beindulása előtt a gépállomás vezetője versenyre hívta a pestmegyei Szakmár község, a deszki, felgyői, sövényházi, nagymágocsi, békéssámsóni és óföldéaki gépállomásokat.¹¹

Októberben alakult meg Tegehalmon¹² ifj. Muzsik Ferenc vezetésével a **Rákóczi tszcs.** valamint az **Erdei Mihály tszcs.**

1948. november 23-án Külső-Erzsébeten¹³ 300 kat. hold földdel Bánfi Imre, Berec Bálint, Berta István-né, Bottyán Imre, Hegedűs Sándorné, Karácsonyi Ferenc, Kenéz Imre, Kónya Imre, Nagy György Sándor, Rácz István, Nagy Sándor, Papp Imre, Papp Lajos, Papp László, Pál József, Szalkai János, Sütő Sándor, Zöldi Péter megalakította a **Karácsonyi Ferenc tszcs.**-ot. (Elnök: 1948–1949-ben Nagy Sándor.)

Rákosi Mátyás november 27-i rádióban elmondott beszédében azt fejtegette, hogy, „ha fel akarjuk emelni mezőgazdaságunk színvonalát – és vele együtt dolgozó parasztságunk életszínvonalát – ehhez, ugyanúgy mint az iparban, nagyüzemi termelési eszközök szükségessé válnak. A modern gépek használatát apró 1–2–3 holdas földdarabok megnehezítik. A kiút a föld közös, társas megmunkálása, melyhez a szövetkezetek is tartoznak. Mindenekelőtt nézzük át és segítsük talpra állítani a már meglévő, igazi dolgozó parasztokból alakult termelő szövetkezeteket. A szövetkezés önkéntes legyen, a nyomásgyakorlás, erőltetés csak károkat okozna.”

Szinte ezeket a gondolatokat erősítette meg december 5-én Dobi István földművelésügyi miniszter a Fekete Sas dísztermében, közel 2000 fős hallgatóság előtt a FÉKOSZ és az UFOSZ egyesülését előkészítő gyűlésen, mikor arról beszélt, hogy „parasztságunk 68%-a 5 kh-on alóli, 18%-a 10 kh-on alóli, 8%-a 10–15 kh közötti földterülettel bír és csupán 9%-a rendelkezik 15 kh-nál nagyobb földterülettel. Tisztán kell látni, hogy a kisparaszti üzemeket fel kell, hogy váltsa a nagyüzemi termelés, mert másként alulmaradunk a világpiaci versenyen. Már működnek az országban számtalan helyen – így Hódmezővásárhelyen is – kitűnő eredménnyel szövetkezetek”.

Egyszeri aktus legyen-e a munka és az egyéni tulajdon szétválasztása a mezőgazdaságban vagy fokozatosan történjék? Legyenek-e alkalmazva átmeneti formák a kisparaszti mezőgazdaság nagyüzemesítésénél és milyenek Ezek a gyakorlati kérdések vetődtek fel 1948-ban.

A termelőszövetkezetek artyle¹⁴ típusa önmagában is a fokozatosság elvét képviselte. Bizonyos keretek között helyt adott az egyéni tulajdonnak, az egyéni gazdálkodásnak. Azonban ezt olyan mértékben korlátozta, hogy ne növelje a parasztok vonakodását a közös

gazdálkodástól. Abban a reményben, hogy a parasztok könnyebben lépjenek a szövetkezés útjára a szövetkezésnek több formája került kidolgozásra, azzal a céllal, hogy ne és hirtelen kelljen szakítaniuk az egyéni gazdálkodásukkal.

A termelőszövetkezeti csoportok tulajdonviszonyait oly módon szabályozták, hogy a parasztok továbbra is egyéni tulajdonukban tarthatták nemcsak a földjüket, hanem jószágaikat és felszereléseiket is.

A termelőszövetkezeti csoport tagjainak azonban kisebb – nagyobb mértékben korlátozódott egyéni gazdálkodása, mivel szántóföldjeiket a közös gépi művelés előnyéért nagyobb táblákba hozták össze, ahol közös elképzelésű terv szerint folytatták a fogatos és gépi szántást, a kalászosok vetését és aratását, a gépi betakarítást. A munkák oroszlánrésze családi munkaszervezetben folyt. Ha közösen történt meg a termés betakarítása, ezt a bevitt földterület nagysága és a végzett munka alapján fele-fele arányban osztották fel egymás között. Ezekben a termelőszövetkezeti csoportokban megjelent a munka szerinti elosztás, de szerepe még nem volt domináns.

A szakszövetkezetek valamely speciális termelési ágazat művelésére jöttek létre, munkaigényes kultúrák, szőlő, gyümölcs, zöldség termesztésére. A szövetkezetbe tömörült tulajdonosok, kiknél egyéni tulajdonban maradtak ezek a speciális kultúrát művelő kisgazdaságok, gazdálkodásuk jövedelméből közös tulajdont képező gazdálkodási eszközöket szereztek be. Így fokozatosan nőtt a közös termelőeszközök: föld, ültetvény, gép jelentősége a termelésben. Az egyéni gazdálkodók jövedelméből jött létre a közös nagyüzemi gazdaság. Ezek a termelőszövetkezeti egyszerűbb formák lényegesen különböztek a mezőgazdasági termelőszövetkezetektől, ahol az egyszerűbb társulások esetén üzemi önállóságukat ezeknek a kisgazdaságoknak sikerült megtartaniuk.

A termelőszövetkezeti csoportok tagjai különböző előnyökben részesültek az egyéni gazdákkal szemben, adózási, termék-beszolgáltatási stb. ügyekben. Az állami szervek célja egyértelműen az volt, hogy minél hamarabb minél több termelőszövetkezet alakuljon.

A megalakult termelőszövetkezetek traktorokat, kombájnokat, cséplőgépeket vásárolni nem tudtak. Az erőgépek állami tulajdonban voltak, kivéve a magántulajdonban lévő kis-számú üzemképes traktort és cséplőgépet. Az állam a kollektivizálás időszakában /egy ideig még azt követően sem /a termelőszövetkezeteket gépekkel nem tudta ellátni a kollektivizálás időszakában. Ezért gazdaságilag az látszott legindokoltabbnak, ha centralizálják a traktorokat a legoptimálisabb kihasználás céljából. A gépi munkák szolgáltatásáért fizetségeként az állam egyrészt igen jelentős mennyiségű élelmiszerhez jutott, amire nagy szüksége volt, másrészt, ellenőrzés alatt tartotta a közös gazdaságokat, mivel a gépállomások körzetébe tartozó szövetkezetek szakirányítását a gépállomások agronómusai látták el.

Az 1949-es év jelentős változásokat, mondhatni lényeges változásokat hozott a város mezőgazdaságának életében. 16 tszcs. alakult, 2 tszcs. egyesült, 3 tszcs. új nevet vett fel. Az előző év őszen megalakult, három hónapja működő tszcs. közül kettőben elnökváltás történt.

A **Rác Gyula rizstermelő szakcsoportot**¹⁵ 1949 januárjában alapította Buklicz József, Gajdán Péter, Katona Ferenc, Katona Sándor, Kocsi Dezső, Kőrösi Sándor, Kőrösi Imre, Kőrösi Ernő, Kőrösi Mihály, Kőrösi József, Molnár Sándor, Rákos Kálmán, Rébék Lajos, Takács Bálint. A 36 kat. holdon kizárólag rizstermelés folyt. Az agrárproletár kubi-kusok, építési hitel felvételével saját maguk építették ki rizstelepiüket, mely 32 tagból állott. Elnök Kocsi Dezső lett (1949–1952). 1949-ben a Rác Gyula szakcsoport, a Központi

Pártbizottság határozata értelmében, (mely elrendelte élő személyekről elnevezett csoportok nevének megváltoztatását) 1949. május 2-án a **Bem József tszcs.** nevet vette fel. Az előzetes eredményelszámolás holdanként igen szép, 20 q átlagos rizstermést mutatott, mely több mint 25 forintos munkaegységet (me) mutatott. Végül a 36 kh területükről csak 44 q 80 kg rizst tudtak betakarítani, melynek oka az augusztusban megjelent lisztharmatfertőzés volt. A terméskiesés ellenére sem oszlott fel a csoport. Hatósági segítséggel kapott szántóföldet és ettől kezdve a rizstermelés mellett, egyéb növénytermelési tevékenységbe kezdtek. Az őszi szántást 228 kh-ra növelt földterületükön, melyből 168 kh volt a szántó 108 kh-on elvégezték. Elvetettek 15 kh búzát is. Az állammal szemben fennálló kötelezettségüket teljesíteni nem tudták az elemi csapás miatt.

A tagoknak évközben kiadott előleg lett munkaegységre átszámítva, mely a következőképpen alakult

Kocsi Dezső	118.4	me-et teljesítve felvett	2507.71 forint előleget
Kőrösi Sándor	109.6	me-et teljesítve felvett	2321.32 forint előleget
Kőrösi Imre	103.2	me-et teljesítve felvett	2185.78 forint előleget
Kőrösi Ernő	113.6	me-et teljesítve felvett	2406.04 forint előleget
Kőrösi József	112.0	me-et teljesítve felvett	2372.16 forint előleget
Kőrösi Mihály	108.8	me-et teljesítve felvett	2304.38 forint előleget
Katona Ferenc	101.6	me-et teljesítve felvett	2151.88 forint előleget
Buklic József	108.8	me-et teljesítve felvett	2304.38 forint előleget
Molnár Sándor	99.2	me-et teljesítve felvett	2101.08 forint előleget
Rákos Kálmán	104.0	me-et teljesítve felvett	2202.72 forint előleget
Rébék Lajos	110.4	me-et teljesítve felvett	2338.24 forint előleget
Takács Bálint	103.2	me-et teljesítve felvett	2185.78 forint előleget
Gajdán Péter	66.4	me-et teljesítve felvett	1406.36 forint előleget
Turóczki Bálint	38.4	me-et teljesítve felvett	813.31 forint előleget

Az összesen teljesített 1510.4 me-re kifizetett 31.990.27 forint előleg szerint 1 me értéke 21 forint 18 fillér- be lett megállapítva.

1949. február 2-án Daru Sándor, Daru Mihály, Dura Imre, Fejes Balázs, Galambos József, Gábor Márton, id. Kurucz János, Kurucz János, Kurucz Imre, Nagy Sándor, Nagy Imre, Németh István, Rác János, Rác István, Sztás Gyula és Tóth András megalapította a **Farkas Mihály tszcs.**-ot. Elnök Kurucz Imre (1949) 90 kat. holdon, két tanyával. Területük 27 tagban szerteszéjjel volt a határ minden részében, pusztaszéltől egészen a batidai határig. Jóságállományuk 2 db ló, 2 db ökör és 1db üszőborjú volt. Gazdasági felszerelésük pedig 1db kocsi, 1 db vetőgép, 1db eke és 1 db fogasborona volt.

A vetést kézzel végezték, boronát a szomszédtól kaptak, vetőmagot a földműves szövetkezetek adták. A tszcs.hez különböző egyéni gazdaságokból 290 kat. hold föld került, s a földdel együtt a Nagy Tóth Ferenc-, Kérdő Bálint-, Csáki-, Meszlényi-féle tanyák, valamint a Kérdő Ferenc féle birtok, melyekkel nagy mennyiségű jóság 15 ló, 6 csikó, 10 bivaly, 30 szarvasmarha került a tszcs. birtokába. A tavaszi munkákkal azért tudott a tszcs. sikerrel megbirkózni mert a földek nagy része felszántva, bevetve került tulajdonába. Kurucz Imre elnököt a közös vagyon megcsúfolása miatt leváltották, helyére O. Nagy Imrét választot-

ták meg elnöknek. Az elnökkel nevet is váltott a tszcs. Felvette a **Csapajev tszcs.** nevet. 1 munkaegység értéke 15 Ft 30 fillér volt, melybe belefért 1 kiló 90 dkg árpa, 4 kg kukorica, tej, tojás sőt még csirke is. A búzát, fejadag formájában osztották ki. A család minden tagja 3 q-át kapott.

A betakarítási munkákat időben elvégezték, bár a letört kukoricát még a következő év januárjában is fosztották. A legnagyobb gondot az jelentette, hogy a tagságnak kitartása nem volt. Hogy el tudják végezni a tavaszi munkákat, 600 forint vásárlására jogosító vásárlási könyvet kaptak. Csépléskor 25 kg búzaőrleményt osztottak fejenként. A közellátás pedig 60 kg őrlési engedélyt adott. Ebben az évben még a tszcs. tagsága eljárt kubikolni s keresetüket megosztották azokkal, akik a közös ügyek intézésében vagy az állattenyésztésben dolgoztak. 1 me-re kiosztott 3,5 kg búza, 2 kg árpa, 1,5 kg kukorica mellett, 17 forint 90 fillér értékben napraforgóolajat, cukrot, zöldpaprikát és egyéb terméket kaptak. A tszcs. teljesítette beadási kötelezettségét éppúgy, mint az előírt beszolgáltatandó mennyiséget sertésből és tojásból.

A tszcs.-ból 30 tag lépett ki azzal az indokkal, hogy kevés a jövedelmük. A kilépések ellenére a földterület változatlan maradt, melyet az új belépők földjei tovább növeltek. A felajánlott földekből a tszcs. még további plusz területeket kapott. Ekkora földterülettel már nem tudott a tagság megbirkózni. Viszont a nagy területen elvetett munkaigényes növényekből a gyenge termés dacára is megfelelő bevétel képződött. 4 kat. hold gyapot olyan jól volt elmunkálva, hogy bruttó 18.000 Ft jövedelmet hozott. Ezen az eredménnyen fellelkedve a felsőbb szervek úgy fellelkedtek, hogy a tszcs. kötelező gyapottermesztési területét 35 kat. holdra felemelték. Az év végén a tszcs. elnökévé Dura István lett megválasztva (1949–1951-ig).

1949. február 10-én alakult **Bajcsy-Zsilinszky Endre tszcs.** elnöke Klepács Sándor lett (1949), kit még abban az évben Takács Mátyás (1949–1950) váltott. A tszcs. 19 tagjával 40 kh földön kizárólag rizst termelt. Az előzetes eredményt kimutató elszámoló bizottság felmérése igen biztató eredményt és igen magas, 49 forint 10 filléres me. értéket prognosztizált. Azonban augusztusban itt is elvitte a termést a lisztharmat. A tagoknak úgy, mint a Bem tsz.-nél a már kiadott előleget osztották ki me. arányában. Egy me. 26 forint 86 fillért ért.

1949. február 26-án alakult meg a következő 10 fővel Bordás Lajos, Dudás János, Földházi János, Földházi Pál, Korsós Péter, Kőrösi Lajos, Pálfi Sándor, Szűcs Sándor, Tóth Imre, Zvara István 42 kat. hold rizsteleppel a szigetben a **Kádár János tszcs.** Elnök: Bordás Lajos. (1949) A 10 tag között 5 agrárproletár és 5 félproletár volt. Állatállományukat 2 ló, 2 bivaly, 2 tehén képezte. Gazdasági felszerelésüket 1 db kocsi, 1 db szekér, 3 db borona, 1 db eke, 1 db henger alkotta. Első gazdasági évük jól sikerült. Búzából 9 q, árpából 7 q, rizsből 12 q, kukoricából 15 q volt az átlagtermés. A tszcs. tevékenységét a nemtörődömség jellemezte úgy a vezetőség és a tagság részéről egyaránt. 1949 márciusában új nevet, **Előre a szocializmusért tszcs.** nevet kapta. Elnök Szűcs Sándor (1949–1951) mert az előző elnök saját elhatározásából lemondott.

A **Schönhercz Zoltán tszcs.** 1949 februárjában alakult. Elnök és párttitkár Kőrösi József lett (1949–1950). A Kutasi út melletti Nagy Varga tanyában 1949. március 24-én 11 család, 15 taggal, köztük Deák Mihály, id. Gilicze Sándor, Korcsik Ernő, Lázár Imre, Nagy Péter, Török Ernő, Zsoldos Lajos megalakította a **Marx Károly tszcs.**-ot Elnök Török Ernő (1949–1950). A 103 kat. hold mellett volt a tsz.-nek 2 db vetőgépe, 2 db boronája, 1 db kocsija, 2 db vontatókocsija, 2 db ekéje, 1 db vashengere. Állatállományuk egy darab sem volt.

1949. március 14-én 71 kat. holdon 18 fő, – (14 agrárproletár és 4 félproletár) – ifj.

Fejes János, id. Fejes János, Géczi Ferenc, Kérdő István, Kiss Albert, id. Kiss Ernő, ifj. Kiss Ernő, Kiss György, Kiss Imre, Kiss János, Kiss József, Kiss Lajos, Molnár László, Otlokán Sándor, Pásztor Mátyás, Szente Lajos, Vajnai Sándor, és Vizi Bálint megalakította a **Nagy Imre** rizstermelő szakcsoportot. Elnök Géczi Ferenc (1949) Kizárólag rizstermeléssel foglalkoztak a 16 tagban lévő földterületükön. A lisztharmat az ő termésüket is tönkretette. A felhasznált 1727 me-re kifizetett 45.506 Ft me. előleg arányában való szétosztása után 1 me. értéke 26 Ft 35 fillér lett. Októberben felvették a **Rózsa Ferenc tszcs.** nevet Elnök: Fejes János. (1949–1950)

1949. szeptember 15-én Dóda János, Kardos István, Kenéz Imre, Tripa Mihály elhatározta, alapítanak egy Tsz-t. Meghirdették az alakuló gyűlést, ahol a jelenlévők közül Marton János (10 kh földdel), Bujáki István (9 kh földdel), Asztalos Lajos (8 kh földdel), Béni Istvánné (7 kh földdel) írta alá a belépési nyilatkozatot és így megalakult a **Sztahanov tszcs.** Elnök Dóda János (1949–1950) A 115 kat. holdas tsz sem gazdasági felszereléssel sem jószágállománya nem rendelkezett.

A **Vörös Csillag tszcs.** Elnök Zacsek Mátyás (1949–1950) és a **Bacsó Béla tszcs.** Elnök Csala István szintén 1949 szeptemberében alakult.

A **Sallai Imre tszcs.** 1949. október 1-jén alakult 210 kh összöldterülettel. Elnök: Földházi Sándor (1949–'50) Az alapító 35 tagnak, 30 kisparasztnak és 5 középparasztnak gazdasági felszerelésük, állatállományuk nem volt. A közös gazdálkodást 1949 őszén kezdték meg. A munkák megkezdéséig az időközben belépők jószágokat és gazdasági felszereléseket vittek magukkal. Állami segítségként 9 lovat, 2 bivalyt és 1 anyakocát kaptak. Az őszi szántási-vetési munkákat a gépállomással végeztették el, melyet a Vörös Csillag tszcs.-tól kölcsönkapott 1 pár lófogat segítette. A vetőmag egy részét a tagok adták össze, másik részét az állam adta kölcsön. Mindenki odaadón dolgozott, az elvégzett munkát naponta egy füzetbe jegyezték fel. Mikor a munkaegységkönyv megjelent, ennek segítségével átszámították az elvégzett munkákat munkaegységre.⁽¹⁶⁾

A paléi **Május 1 tszcs.**-ot 1949 október 1-jén alakította meg a **Vass Zoltán** rizstermelő szakcsoport tagjainak többsége. Elnök Angyal Ferenc (1949–1950), Mérái József (1950), Takács Ferenc (1950).

Az 1949. december 12-én megtartott közgyűlésen került ismertetésre, hogy a lisztharmat fertőzése miatt a tagok között a már eddig kiadott előleg a munkaegység arányában szét lett osztva. Egyes tagok terhére, más tagok javára különböző összegek mutatkoztak. A tagok javára mutatkozó összeget azért nem tudták kifizetni, mert ugyanannyi összeggel mások tartoztak. Egy munkaegységre eső forintérték 14 forint 91 fillér lett.

A **Lenin tszcs.**-ot 1949. október 8-án 28 család alakította meg 32 taggal, 155 kat. holddal, minden gazdasági felszerelés nélkül. Elnök Dávidházi Imre (1949–1950).

1949. október 12-én 14 alapító tag (Fejes Ernő, Gaál István, ifj. Joó Sándor, id. Joó Sándor, Kenéz Imre, Kiss Imre, Muladi Mihály, Oláh János, Papp János, Sepsei Mihály, id. Terjék Ferenc, Tolnai Imre, Virágh Mihály, Virágh Mihályné.) 123 kat. holdon megalapította a **Rácz Ferenc tszcs.**-ot, melynek megalakításában és névválasztásában jelentős szerepet vállalt a helyi DÉFOSZ szervezete, mert „a nevezett nagy mozgalmi ember volt, és Szántó Kovácsékkal ő is részese volt annak, hogy Hódmezővásárhelyen, valamint Dél-Magyarországon a földmunkás szakszervezeteket megszervezték”.

A tagságának összetétele a következőképpen alakult 7 új kisparaszt (10 kh-on aluli), 6 nincstelen mezőgazdasági munkás, 1 új középparaszt (10 kh-on felüli). Az összterületből 51

kh-at a tagok vittek a csoportba, mint fel-vásárolt kulákföldeket, 72 kh-at pedig az állami gazdaság adott át. A tsz 40 kh-on vetett búzát. Vetőmagból 17 q-át a tagok, 14 q-át a kulák, 9 q-át hitel útján a Terményforgalmi Nemzeti Vállalat biztosított. A mezőgazdasági igazgatóság kiküldötte 1949. október 22-én felvett ellenőrzése során készült jegyzőkönyvében írta: „A csoportnak fűtőanyagban nagy hiánya van, úgyszintén nagy a hiánya lábbelibe, ruházatba, zsírba. Hiány van orvosra, mert a legközelebbi orvos 10 km-re van. A csoportnak még könyvtára nincs. Központi tanyája – Molnár Imre tanyája Csókáson⁽¹⁷⁾ – még nincs betelepítve, épületek és értékes gazdasági szerszámok felügyelet nélkül vannak. A kapitalista veszély itt – ott még fennáll, mely abban látszik, hogy 2 tag, akinek lova van, nem hajlandó beadni a csoportba. Vannak tagok, akiknek továbbtartásra alkalmas sertései vannak, ezeket inkább eladják. Új tagokat nem szívesen vesznek fel.”

Elnök Gál István (1949) Muladi Mihály (1949–50) Megalakulásakor az alábbi gazdasági felszereléssel rendelkezett: 1 db kalmárrosta, 1db kalapácsos daráló, 1db fűkasza, 1db vetőgép, 1db lógereblye, 1db egyes eke, 1db henger, 1db nehéz fogas, 2 db könnyűfogas, 1db silőtöltő, 1db morzsoló, 1db elevátor, 1db mérleg. Állatállománya nem volt. József Attila tszcs. 1949. október 17-én alakult 168 kat. hold földdel. Megalakulásakor a tszcs. se állatállománnyal se gazdasági felszereléssel nem rendelkezett. Elnök: Olasz Ernő (1949–1952).

1949. október 23-án 15 tag: Angyal Ferenc, Aracsi Bálint, Csáki Lajosné, Fátyol Sándor, ifj. Hegedűs Sándor, id. Hegedűs Sándor, Kovács József, Kojnok János, Kozma József, László János, Martonosi Mihály, Molnár Mihály, Szíver Ferenc, Takács Lajos, Tóth Pálné, alakította meg 200 kat. holdon a **Szabadság tszcs.**-ot. Elnök: Angyal Ferenc (1949–1951). Alakulásukkor semminémű jószág állománnyal nem rendelkeztek. A szántást a gépállomás végezte el. A vetőmagot részben a tagok adták össze, részben állami hitelből vásárolták. Különböző földterületek állami úton kerültek birtokukba, és ezzel kaptak 4 lovat, 4 bivalyt, 4 ökröt, 2 tinót és 3 db anyakocát. A 719 kat. holdból 185 kat. hold szántó volt, mellyel 22 család 27 tagja rendelkezett. A megalakulás pillanatától kezdve igen nagy nélkülözések között dolgoztak, esetenként előfordult, hogy a tagok bér munkát voltak kénytelenek vállalni, mely a gazdálkodás rovására ment.

1949. október 26-án alakult meg a **Tolbuchin tszcs.** (Egy 1949-es iraton a Vorosilov név fölött átjavítva a Tolbuchin név olvasható. A helyi sajtóban is sokáig Vorosilov tszcs.-ról lehetett olvasni. A Viharsarok c. napilap 1949. szeptember. 30-i száma, arról adott hírt, hogy Alsókopáncson megalakul a Vorosilov tszcs. Elnök: Kocsó Sándor (1949–1950).

Szikáncson 1949. november 10-én alapította meg Asztalos Sándor, Ábrahám Sándor, Csáki Imre, Csontos Lajos, Gaál Imre, Héjja Pál, Illés Sándor, Juhász János, D.Molnár Sándor, Molnár Antal, Molnár József, Móri Lajos, Pásztor József, Rostás Imre, Szappanos István, Töröcsik Mihály, Vörös Imre 278 kat. holddal az **Engels Frigyes tszcs.**-ot 3 db kocsival, 2 db vetőgéppel, 2 db fahengerrel, 3 db kalmárrostával, 2 db kettős ekével, 3 db egyes ekével, 1 pár nehéz fogassal, 2 db fogassal, 1 db magtakaróval, 2 db ekekapával, 1db vontatókocsival, 7 lóval és 4 szarvasmarhával. Elnök: Szappanos István (1949), Vörös Imre (1949–1951).

A nagyüzemi gazdálkodás feltételei már alakuláskor látszott, hogy nem megfelelőek. A 278 kat. hold föld egymástól 1–3 km-es körzetben 33 darabban volt. A földhözjuttatottak a tavaszi vetőmagot, árpát, kukoricát mind beadták a közösbe, a hiányzó területre az állam biztosított vetőmagot. A betakarítási munkákat időben elvégezték és teljesítették az előírt 80 kh búza vetését. A jövő évi jobb termés érdekében a munkaversenyt a csoport szükségesnek

látta, és a megye legjobb csoportjainak versenyre való kihívását tették közre.¹⁸ Minden dolgozó tag a teljesített munkaegységre kapta járandóságát. Egy munka-egységre 8 kg búzát, 4 kg árpat, 4 kg zabot, 6 kg csöves kukoricát.

1949-ben alakult meg a **Fürst Sándor tszcs.** és Tegehalmon¹⁹ 1949. január 1-jén a Ta. 2206 és Ta. 2229 szám alatti életképtelen mártélyi bérlőcsoportok beolvadásával újjáalakult a **Rákóczi Ferenc tszcs.** Elnök: ifj. Muzsik Ferenc (1949), Radics Mihály (1949–1950).

A **Kossuth Lajos tszcs.** az Erdei Mihály és a Sallai Imre tszcs. egyesülésével 1949. január 12-én alakult meg 305 kat. holddal, melyből 275 kat. hold volt a szántó. Elnök: Ambrus Sándor (1949) Komlói Sándor (1949) Németh Vilmos (1949–1950).

Állatállományukat 7 ló, 6 szarvasmarha, 37 juh és 5 anyakoca képezte. Megalakuláskor 1db fekvőmotor, 4 db kocsi, 2 db lógereblye, 10 db lófogatú eke, 5 pár borona, 2 db rosta és 3 db vetőgép alkotta a gazdasági felszerelésüket. Elvetetettek 190 kh búzát (átlagtermés 8.5 q), 30 kh árpat (átlagtermés 8 q), 80 kh kukoricát (átlagtermés 3 q), 18 kh napraforgót (átlagtermés 3 q), 1 kh cukorrépát (átlagtermés 30 q) s felhasználtak összesen 324 q műtrágyát. A gyenge átlagterméshez az aszály mellett a gyenge munkaszervezés nagymértékben hozzájárult. A gondot az okozta, hogy a tagság fele a városban, fele a tanyán élt. Sok viszályra adott okot az, hogy az első évben a munkaegységre elvégzett munkákat felmérés helyett találomra, bemonrás alapján napok elteltével írták fel.⁽¹⁹⁾

Sor került Rákosi Mátyás, Gerő Ernő és Karácsonyi Ferenc nevét viselő tszcs. névváltoztatására, mely szerint: A Rákosi Mátyás tszcs. nevét úttörő szerepére való hivatkozással **I-es számú tszcs.**-re változtatták. Elnök: Dani Imre (1949), Kerekes József (1949–1950).

A Gerő Ernő tszcs.-t **Vörös Október tszcs.**-re keresztelték. Elnök: Megyaszai Pál (1949), Fejes János (1949–1950), Zöld Imre (1949–1950).

A Karácsonyi Ferenc tszcs. pedig **Ságvári Endre tszcs.** lett. Elnök: Nagy Sándor (1949–1950).

Új elnök lett választva a Dózsa tszcs.-ben: elnök: Dezső Lajos (1949–1950) és a Táncsics tszcs.-ben: elnök: Palotás Imre (1949–1950) személyében.

Hódmezővásárhelyen is, a termelészövetkezeti mozgalom a kiszélesedés útjára lépett. A szövetkezeti gazdálkodás érdemeként lett feltüntetve a parasztság nagyszámban való áramlása a termelészövetkezetekbe, melynek az eredményeként 1949 augusztusában megszűnt a kenyérjegy és felemelték a fehérliszt fejadagját.²⁰ Mindezt a terménybeadási kötelezettségek teljesítése tette lehetővé, mely a dolgozó parasztok által adott csattanós válasz volt a kulákok mesterkedéseire. Különösen kiemelkedő volt Kotormán Imre P.9o9 545%-os, Garai Sándor Csillag u 325%-os és Mohos József Ta.1891 240%-os terménybeadási eredménye.²¹

Az 5 éves tervben átalakításra fog kerülni a vásárhelyi határ éghajlata, – és ebből adódóan a mezőgazdaság szerkezete is, – hirdették a lelkes agitátorok, akik arról beszéltek, hogy az országban az 5 éves terv során 200.000 kh-on 40 millió kg gyapot fog teremni, melyből Hódmezővásárhely 1000 kh gyapot termelésével veszi ki a részét. E célból a 130.000 kat. holdas határban, ahol 316 kh erdő van, a tervidőszak végé-re 32.500 kat. hold erdő lesz, mely nekiveti hátát a káros ÉNy-i szélnek. Hódmezővásárhely a gyapottermelés délvidéki központja lesz, a Maczelka féle tanyán több millió forintos beruházással raktárokkal, laboratóriumokkal, keltető melegágyakkal épül fel a gyapotkísérleti telep, mely Szentendről kerül Hódmezővásárhelyre.

A Dózsa tszcs.-ben májusban elvetett 1000 négyszögöles területen szépen fejlődött a gyapot. Az előnevelt palántákból és a korai szántóföldi vetésű gyapotmagból szeptemberre

felpattantak a tokok „s kovásodásra került a jó minőségű, finomszálú, puha, fehér gyapot a beleágyazódott sötétbarna magokkal.”²² Október 20-án megkezdődött a gyapot szedése Hódmezővásárhely határában. A Kossuth tszcs. 1949. évi zárszámadó közgyűlése, Szalacsek Titusz központi a mezőgazdasági igazgatóság mezőgazdasági osztály kiküldöttje beszél a tszcs. munkájáról. „Jó munkájukat – mondotta – ékesen bizonyította, a 16 forint 14 filléres munkaegység. A párt és annak vezére, Rákosi elvtárs mindent meg fog tenni a jövőben a csoportok segítését illetően. Iskolákon és szemináriumokon történik a segítés. Gépek száza-
inak gyártásával törekszünk arra, hogy könnyebb legyen termelőségüket tagjainak munkája, mert csak így érhető el az, hogy erején felül ne dolgozzon senki.” Kitért arra is beszédében, hogy „Nagyon fontos a munkaegység pontos vezetése és az, hogy a munkáját szívvel, lélekkel csinálja mindenki, de azzal, hogy ha nyakló nélkül osztogatjuk a munkaegységet, azoknak rontjuk a munkájuk értékét akik becsületesen dolgoznak. Sok helyen – itt nem – hibák voltak a munkaszervezés területén is. A családtagokat kizárták a munkából. Míg a kuláknál dolgoztunk, a feleség is ott dolgozott. Most sok helyen ez nem így van. Nagyon fontos, hogy mindenki dolgozzon. Ha ebben a tszcs.-ben továbbra is az egész éven át tapasztaltak szerint viszonyul mindenki a munkához, az eredmény még jobb lesz.”

A felszólaló Molnár Sándor arra buzdított minden családtagot, hogy lépjenek be tagnak. „Célunkat, hogy a dolgozó kisparasztokat fel tudjuk menteni a kulákság elnyomása alól. Ezt még jobb, példaadóbb munkával lehet elérni. Gyakorlati példa és jó propaganda alkalmazásával. Láthatjuk, hogy egy év munkájával mit értünk el azokkal szemben, akik még egyénileg dolgoznak. Jól nézzük meg azokat, akiket sorainkba fogadunk. Osztályidegenek, kulákok ne kerüljenek sorainkba. Meg kell tanulnunk a munkaegység helyes vezetését. Erre minden egyes tagnak megvan a lehetősége, nem úgy, mint a múltban, mikor csak azt tanultuk meg, milyen ágyat lehet az istállóban a jászolban csinálni.”

Hosszú vita kerekedett az évközben elért munkaegység be-, ill. nem beírásáról. A személyeskedésig fajuló vitát Bozó Lajos elnök zárta le „a munkaegység körüli problémákról tudott a csoport minden tagja, de senki meg se próbálta helyrehozni azt. Ha ez megtörtént volna, akkor most nem lenne mibe kételkedni. Ne higgyünk annak, hogy most ki mit mond! A jövőben mindenki győződjön meg személyesen a dolgok állásáról!”

A Csapajev tszcs. közgyűlésén sokkal több és súlyosabb probléma került felszínre. Már az év kezdete tele volt gonddal. Állami támogatással (fejadag, művelési előleg, szántási, vetőmag hitellel) indultak. Fejadag és „zsír hitel” kiosztása után könnyebben ment a munka. Az aratást a gépállomás gépeivel és néhány kölcsönként aratógéppel sikerült megfelelően elvégezni. A tagság a cséplést követően augusztusban három hétig nem dolgozott. Nem tetejezték be a szalma és törekkazlak tetejét. Azért hagyták renden megrohadni a lekaszált lucernaszénát, és azért nem kapálták meg a cukorrépát, mert hittek a kulákpropagandának, hogy rövidesen kezdődik a háború és az orosz tankok itt fognak felvonulni Jugoszlávia felé. A megrohadt lucerna-széna és 15-20000 kéve kukoricaszár mintegy 10000 forint értékű takarmány veszteséget jelentett. Látható javulást hozott az új tagok belépése, akik igyekeztek megmagyarázni, hogy most már nem a benzines Tóthnak a vagyonáról, hanem a sajátjukéről van szó. Gondot jelentett az is, hogy az egyik tanyában lakó 9 főből álló család, kiknek földje tagosítással került a tsz táblájába, melyért csereingatlant kaptak tanyával, de számukra az nem volt megfelelő, mert kicsi és rossz volt, így továbbra is a tsz tanyájában laktak.

A környéken élő dolgozó parasztok látva a tszcs.-ben uralkodó állapotokat nem igen érezték kedvet a belépésre. Nem voltak bizalomgerjesztők a tszcs. 80-100 éves, vályogból

készült leromlott, dűledező épületei. A lucernaszéna a szállító kocsikról ledobálták, nem rakták össze kazalba, rothadásnak indult. A nyitott pajtában 130 q kukoricát, nemcsak az eső károsította, hanem naponta baromfik és egyéb jószágok tucatjai taposták. A 15 forint 60 fillér úgy jött ki munkaegységenként, hogy a csoport 40000 forintos földhaszonbértartozására a zárszámadás után derült fény.

Tszcs.-be belépéskor bevitt saját és egyénileg bérelt földterület 1949. december 31-én

Szövetkezetek	Bajcsy Zs. tszcs.			Bem tszcs.			Dózsa tszcs.		
Földtulajdonok	Tag-létsz	Föld kh		Tag-létsz	Föld kh		Tag-létsz	Föld kh	
		Bevitt saját	Egyéni. bérelt		Bevitt saját	Egyéni. bérelt		Bevitt saját	Egyéni. bérelt
Nincstelen mezg.-i munkás	21			9			42		
0-3 kh-dal rendelkező				1		2,5	4	6	
3-5 ~				2	7,5		6	30	
5-8 ~	1	8		2	6	7			
8-10 ~							1	10	
10-15 ~									
15-20 ~	1		18						
20-25 ~				1					
25- ~									
Összesen	23			15			53		
	Előre tszcs.			Engels tszcs.			Farkas Mihály tszcs.		
Nincstelen mezg.-i munkás	12			6			25		
0-3 kh-dal rendelkező	3	5		2	5				
3-5 ~	2	8		8	30	4	8	15	25
5-8 ~	3		17	12	50	22	5	29	7
8-10 ~	6		48	2	8	8	5	28	46
10-15 ~	4		46	5	21	37	1		15
15-20 ~				1	16				
20-25 ~				1		23			
25- ~									
Összesen	30			27			44		
	Karácsonyi Ferenc tszcs.			Kossuth tszcs.			Lenin tszcs.		
Nincstelen mezg.-i munkás	6			14					
0-3 kh-dal rendelkező				1	2		5	15	
3-5 ~	8	37		4		40	13	59	
5-8 ~	10	75		6	6	36	13	100	
8-10 ~	5	45		6	13	155			
10-15 ~	3	43		13	13	18			
15-20 ~	1	18		1					
20-25 ~									
25- ~									
Összesen	33			45			40		
	Marx tszcs.			Május 1 tszcs.			Rákóczi tszcs.		
Nincstelen mezg.-i munkás	17			7			13		
0-3 kh-dal rendelkező	4	5	2						
3-5 ~							5	24	
5-8 ~	11	57					8	41	12
8-10 ~	4	34	28,5	1		10	1	9	
10-15 ~	1		11,5				1	8	3
15-20 ~	1		18,5	3	42		1	4	15
20-25 ~	3		73						
25- ~									
Összesen	41			11			29		

	Rózsa Ferenc tszcs.				Sallai tszcs.				Vörös Partizán tszcs.			
	Tag- létsz.	Bevitt saját	Föld kh		Tag- létsz.	Bevitt saját	Föld kh		Tag- létsz.	Bevitt saját	Föld kh	
			Égyéni. bérlet				Égyéni. bérlet				Égyéni. bérlet	
Nincstelen mező-i munkás 0-3 kh-dal rendelkező	29	4	1		20	6			4	2		
3-5 ~	3	4	1		2				1			
5-8 ~	2	5	5		13	58						
8-10 ~	4	14	15		17	92			1	5		
10-15 ~	3			35	8	56		17	1	2		7
15-20 ~					6	76			1			15
20-25 ~					1			25	2			49
25- ~					2			82				
Összesen	39				69				10			

	Tsz, tszcs. tagok száma (fő)	Közös munkában részt vevő tszcs.-tag (fő)	Családtagok akik nem vesznek részt a közös munkában	
			Keresőképes	Nem keresőképes
Bajcsy Zs.tszcs.	23	5	19	47
Bem tsz	14	11	15	40
Dózsa tsz	53	9	10	71
Előre tsz	30	10	19	-
Engels tsz	37			
Farkas M. tszcs.	45	2	2	70
Karácsonyi tszcs.	107	6	-	68
Kossuth tsz	45	20	1	91
Lenin tsz	40	16	4	53
Marx tsz	42	8	17	71
Május 1 tsz	11	14	-	11
Rákóczi tszcs.	29	-	2	36
Rózsa F. tsz	41	-	12	27
Sallai tsz	69	-	-	135
Vörös Partizán tsz	10	8	-	12
Összesen:	586	109	101	732

1950-ben új tszcs. csupán egy alakult, viszont közigazgatási területrendezés miatt három tszcs.-t elcsatoltak három tszcs. egyesült, tehát hat tszcs.-vel csökkent a tszcs.-k száma. Új nevet vett fel két tszcs. Működésüknek feszítő problémáit mutatta, hogy tíz tszcs.-ben történt elnök-váltás, elsősorban a gyenge jövedelem miatt. Többségük eladósodott az 1948/1949-es gazdasá-

gi évben. A felvett hiteleiket nem tudták visszafizetni, veszteséges gazdálkodásuk miatt. Kétség-telen, az egy tagra eső földterület irreálisan nagy volt, mely állandó munkaerő-hiányt idézett elő.

1950. január 22-én alakult a **Felszabadulás tszcs.** Elnök: ifj. Bera István (1950–1951). 5 család, 11 taggal, 53 kh földterülettel alapította. Megalakulásukkor volt 3 jó kondícióban lévő, de öreg lovuk. Gazdasági felszere-lésüket 2 db eke, 2 db borona, 2 db kocsi, 1 db henger, 1 db vontatókocsi, 3 db kocsikötő kötél, 2 db ekeka, és 2 pár lószerszám alkotta.

Az egyesülések sorát 1950. augusztus. 20-án az Ady tszcs. és a Vörös Október tszcs. egyesülése nyitotta meg s megalakult az **Alkotmány tszcs.** 230 kat. hold földön. Elnöknek Kovács Pált a Vörös Október tszcs. elnökét választották (1950–1951). Ő már 1950-ben hatodik elnöke volt az 1948. október 1-én alakult tszcs.-nek. Ez jól példázza, hogy ebben az időben elnöknek lenni igen hálátlan feladat, sokszor rákényszerített tiszttség volt. „Valakinek ennek is lenni kell” – mondták az épp soros tszcs. elnökök, vállalva rövid tisztavirág életű beosztásukat, mivel minden rossznak ők voltak az okozói könnyen leváltották őket, az esetek többségében a menesztett elnökök nem kis örömére.

A palái²³ Május 1 tszcs. 1950. november 1-jén egyesült a tegehalmi Rákóczi tszcs.-vel. Az újonnan alakult tszcs. mártélyi **Haladás** néven Mártélyon működött. Elnökök: Mérai József (1950), Takács Ferenc (1950).

Ugyancsak 1950 őszén egyesült a Bajcsy-Zsilinszky Endre tszcs. és a Tolbuchin tszcs. **Vörös Partizán tszcs.** néven. Elnökök: Kócsó József (1949–1950), Koch Sándor (1950) Az egyesült tszcs. földterületéből 123 kat. hold szántó volt. A tszcs.-t megalakító 29 család 31 tagjából 30 fő agrárproletár és 1 fő kisparaszt volt. Állatállományuk 6 lóból, 1 csikóból és 2 borjúból állt. Gazdasági felszerelésüket 3 kocsi, 3 lófogatú eke, 3 borona, 2 vetőgép, 2 triör és 1 Hoffher alkotta. Gazdálkodásukat a sokféle tagolt földterület nehezítette, de ennek ellenére 1950 őszén időben végeztek a búza, és az ősziárpa vetésével. Rövidlejárátú hitelek egy részét is visszafizették.

Közigazgatási (járások létrejöttével) területrendezés miatt A Bacsó Béla és a Petőfi tszcs. Vásárhelykutashoz, később Székkutashoz került. A Fürst Sándor tszcs. pedig Mártélyhoz.

Két új név jelent meg a tszcs. között, de ez valóban csak egy új nevet jelentett, mert az „**Előre a szocializmusért tszcs.**” hosszú neve **Előre tszcs.** névre rövidült. Elnök: Bordás Lajos (1949), Szűcs Sándor (1949–1951). A megindult tavaszi munkák során a fajtakisérleti intézet irányításával a bodzási úton²⁴ előnevelt rizspalántát palántáztak, mivel kubikus lé-tükre egyáltalán nem értettek hozzá. Orovecz Ferenc, Nagy Kardos Lidia és Tárkány Szűcs nagygazdák állami tulajdonba vett tanyáin 1db ló, 2 db bivaly és néhány sertés képezte állatállományukat.

Volt még néhány vetőgépjük és kocsijuk, melyhez hitelből vettek még lovat és néhány kocsit. 1949-ben 6 db öreg disznót utalt ki a hatóság segély címen a tszcs. részére A disznóvágás előtt felvetődött a kérdés, hogyan osz-szák fel igazságosan a húst. A közös döntés értelmében elraktározták aratás és cséplés idejére a zsírt és szalonnát. Az alapítók kaptak húst és kolbászt, az újonnan belépők cirokkal töltött hurkát. Hiába termeltek 37 kat. holdnyi területen rizst, hurkába nem jutott, mert mind be kellett adni.

Az I-es számú tszcs. **Somogyi Béla tszcs.** nevet vette fel Elnök: Bán János (1950–1952).

Nehéz körülmények között folyt az élet a tszcs. -ben. Különösen nagy gondot jelentett, hogy a tagoknak nem volt elegendő kitartásuk élelmiszerből. Az elnökök úgy segítettek a tagjain, ahogy tudtak (sokszor vállalva a kockázatot is). Dózsa tszcs.-ben a csoport hízott

sértései közül egy sertést DÉFOSZ engedéllyel levágtak és egyenlő arányban a tagok között szétmérték.²⁵

A 32 tagból álló földterületen gazdálkodó Rác Gyula rizstermelő szakcsoport 1950 tavaszán állami támogatásként kapott 6 lovat, 2 ökröt, 10 tehenet és 10 anyakocát kapott, melynek ellentételeként központi előírásra vetni kellett kukoricát, napraforgót, ánizst, koriandert, gyapotot, de a sokféle és munkaigényes növényápolási munkákat nem tudta elvégezni, mivel a nagy területen termelt rizs gyomlálása minden kézi erőt lekötött.

A Kossuth tszcs. 1949-ben 112.364 forint beruházást eszközölt ló, lószerszám, szekér és gépi felszerelés vásárlására. Kovácsműhelyüknek bővítésére saját erőből 20.112 forintot fordítottak.

Búzából	196 kat. holdon átlagában	9,0 q
Árpából	40	–,– 2,5 q
Rozsból	20	–,– 9,5 q
Kukoricából	60	–,– 4,0 q
Napraforgó	50	–,– 2,5 q termést takarított be.

A jobb termés megalapozása érdekében növényféleségenként mintegy 380 q műtrágyát szórt ki.

A Rác Ferenc rizstermelő szakcsoportnak, hogy tudjon boldogulni, a Schönhertz Zoltán tszcs. kölcsönzött 5 lovat, mert a munkák igen szervezetlenül folytak, mivel a tagok nem tartották magukénak a csoportot a közös munkában alig – alig vettek részt. Leginkább csak akkor jelentek meg, ha valamit osztottak.

Gyenge terméseredményeiknek – búzából 8 q, árpából 7 q, kukoricából 7 q volt az átlagtermés – az volt az oka hogy szórtak ki műtrágyát, 50 kh-ról nem takarították be a terményt, így az őszi mélyszántást elvégezni a gép-állomás nem tudta. Bár az állammal szembeni kötelezettségeit – adó, beszolgáltatás – rendezte a szakcsoport, a rövid lejáratú hiteleit visszafizetni már nem tudta.

A Sallai Imre tszcs. területe 26 tagból állott. A sok tagból álló terület tavaszi vetési munkáit avval segítette az, állam hogy a tszcs.-nek kiutalt 4 lovat, így a vetést részben kézzel részben géppel történt. Elvetettek 184 kh búzát (átlagtermés 9q 60 kg), 42 kh árpát (átlagtermés 7 q 80 kg), 98 kh kukoricát (átlagtermés 3 q 60 kg volt az aszály miatt), 33 kh napraforgót (átlagtermés 5 q 50 kg), cukorrépát 6 kh-on (átlagtermés 56q 80 kg). Termeltek még zabot 18, olajlent 5, ricinust 3, kendert 5 kat. holdon valamint gyapotot 1800 négyszögön. Az aratás aratógéppel illetve kiskaszával történt.

Az állam a tavasszal juttatott 20 db anyakoca állomány mellé ősszel 15 db tehenet és 150 db-ból álló juhot valamint 2 db lovat juttatott a tszcs.-nek. Így az őszi mélyszántáskor a gépállomás által felszántott földön a tszcs. 8 pár lófogattal végezte el a búza, ősziárpa, rozs vetését. A 164 kh búza és 20 kh őszi árpa vetésük-re 42 q szuperfoszfátot szórtak ki.

Zárszámadáskor visszafizetett a tszcs. a felvett 112.139 Ft beruházási hitelből 35.590 Ft-ot. Beruházás 9.125 Ft értékben saját erőből épületjavításra, kocsi és melegágyi készlet vásárlás révén valósult meg.

A Szabadság tszcs.-nél sem lett a növényápolási munka időben, jó minőségben elvégezve. Növelte a gondjukat hogy a juttatott földekhez igen nagyterületű állami földeket csatoltak. Az aratás részben kiskaszával, részben egyéni tulajdonban lévő, hatóság által kiutalt aratógépekkel folyt. A kiutalt gépekért a tszcs. csak részben vagy egyáltalán nem fizetett. A tszcs.-ben a tagságnak kb. 20%-a tevékenykedett, a többi tag időszaki munkákat vállalt

ott ahol készpénzzel fizettek. Az állammal szembeni kötelezettségét a tsz 100%-ra, más terményekből 150%-ra teljesítette. Ősszel a tszcs. saját maga által termelt vetőmagot vetett gépállomási segítséggel és ekkor már saját, jószágállománnyal is rendelkezett.

A Vörös Október tszcs. tagjainak nagy része egyszerűen kiállt a munkából, mert a tszcs. gyenge kukoricatermés miatt az egyéni sertéstartóknak nem tudott megfelelő mennyiségű kukoricát osztani, mellyel meg tudták volna hizlalni az egész évi zsír és hússzükségletüket biztosító sertéseket. Családonként mindössze csak 200 kg kukorica jutott.

A Lenin tszcs. 1950. január 13-i taggyűlésén Dancs Imre, a szentesi mezőgazdasági igazgatóság kiküldöttje volt kénytelen a tszcs. „kényes” ügyeivel foglalkozni. Előadta, hogy a tszcs.-ben uralkodó állapotok gátolják, hogy a még kívülálló parasztok belépjenek tszcs.-be. Ahol az elnök elhanyagolja a tszcs. ügyeit, nem meg-felelő hangnemben beszél a csoport tagjaival, ott érthetően lázadoznak a csoport tagjai, ott nem fejlődhet a csoport. A tszcs. elnökhelyettese felszólalásában arról beszélt, hogy a tagság úgy tudja, hogy az elnök le van váltva. Ha ez nem így van, akkor ezt most meg kell beszélni s feltette a kérdést, hogy leváltása után marad-hat-e tag az elnök, mert „ha most újjáalakul a csoport vezetése, újjá kell alakulni a szellemnek is, hogy haladhassunk a szocializmus felé.” A tagság Körmen-di Józsefet választotta meg elnöknek, de tevékenysége nem tudott lendületet adni a tszcs.-nek. A munkák továbbra is szervezetlenül folytak, mely megmutatkozott a terméseredményekben. Búzából 9 q, ár-pából 6 q, kukoricából 5 q volt az átlagtermés.

A Csapajev tszcs. növénytermesztési eredményei is igen szerények voltak. Búzának 10,50 q-ás átlagtermése jó jónak volt mondható, de kukoricájuk 4,50 q-ás átlagtermése elképesztően gyenge eredmény, mivel nem kapálták meg egyszer sem. Gyapotból 5,80 q termést takarítottak be holdanként. Adó és beszolgáltatási kötelezettségüknek eleget tettek, ellenben 114.000 Ft forgóhitel tartozásukat nem tudták visszafizetni.

Az Engels tszcs.-ben a rossz időjárás ellenére búzából 12 q, árpából 9 q, kukoricából 15 q volt az átlagtermés. 20 kh-nyi terület kivételével az őszi mélyszántást teljes egészében elvégezték.

A Tánicsics tszcs.-ben gondot okozott, hogy több fajta munkára nem volt megszabva munkaegység. Az őszi vetéseket idejében elvégezték a műtrágyát az ősziek alá kiszórták és a talaj-előkészítést a tavaszi vetések alá elkészítették.

A Somogyi Béla tszcs. tagjainak 60%-a vett részt a közös munkában. Termeltek búzát 1215 q-át (átlagtermés 12 q), kukoricát 318 q-át (átlagtermés 9 q), árpát 203 q-át (átlagtermés 6,7 q), rizst 630 q-át (átlagtermés 22,5 q), gyapotot 11 q-át (átlagtermés 3,2 q) volt.

A Szántó Kovács János tszcs. – bár az aszály jelentős károkat okozott és tagság egy része sem példamutatóan vette ki részét a közös munkából – állami kötelezettségét 270%-ra teljesítette. Átlagtermésük búzából 9,8 q, árpából 5,5 q, zabból 4,5 q, kukoricából 4,5 q, napraforgóból 6,2 q volt. Az őszi mezőgazdasági munkákat időben elvégezték. Elvetettek 130 kh búzát, 16 kh ősziárpát, 5 kh repcét, 8 kh takarmány keveréket.

A Marx tszcs.-ben komoly problémák voltak a munkaegység elszámolása területén, mely kihatott a munka-szervezésre és ezen keresztül a munkafegyelemre. 1950-ben a tsz állami kötelezettségét 986%-ra teljesítette.

A Sztahanov tszcs.-nek 78 kh búza, 30 kh árpa, 26 kh kukorica, 7 kh cukorrépa vetés igen gyenge átlagtermés eredményét csak részben magyarázta a mostoha időjárás, Inkább a helytelen munkaszervezés, a tsz-ben uralkodó nemtörődömség, és az igen kevés létszámú tagság volt az oka.

A Ságvári tszcs. viszonylagosan jó termelési eredményeket ért el. Búzából 100 kh átlagában 12,50 q, árpából 35 kh átlagában 12 q, kukoricából 68 kh átlagában 14 q, gyapotból 5 kh átlagában 4 q átlagtermést ért el.

1950-ben a hódmezővásárhelyi tszcs.-ben 1 munkaegységének értéke zárszámadásokon az alábbiak szerint alakult:

Ady Tszcs.	13 forint 93 fillér
Bajcsy-Zsilinszky Tszcs.	11 forint 55 fillér
Bem Tszcs.	15 forint 42 fillér
Csapajev Tszcs.	12 forint 50 fillér
Dózsa Tszcs.	11 forint 36 fillér
Előre Tszcs.	14 forint 02 fillér
Engels Tszcs.	14 forint 47 fillér
Felszabadulás Tszcs.	25 forint 72 fillér
József Attila Tszcs.	14 forint 85 fillér
Kossuth Tszcs.	15 forint 20 fillér
Lenin Tszcs.	15 forint 06 fillér
Marx Tszcs.	14 forint 50 fillér
Május 1 Tszcs.	8 forint 43 fillér
Rác Ferenc Tszcs.	20 forint 51 fillér
Rózsa Ferenc Tszcs.	13 forint 22 fillér
Sallai Imre Tszcs.	13 forint 02 fillér
Ságvári Tszcs.	16 forint 10 fillér
Somogyi Béla Tszcs.	15 forint 25 fillér
Szabadság Tszcs.	13 forint 77 fillér
Szántó Kovács J. Tszcs.	14 forint 49 fillér
Sztahanov Tszcs.	12 forint 11 fillér
Táncsics Tszcs.	11 forint 92 fillér
Tolbucin Tszcs.	7 forint 20 fillér
Vörös Október Tszcs.	15 forint 21 fillér

1950-ben a tszcs.-k kb. 13.000 kat. hold területen 1100 dolgozó taggal gazdálkodtak. Az állóeszközök értéke 10222 m forint volt, melynek 64%-át épületek, 13%-át gépek és 23%-át tenyész- és igásállatok alkották. A 64% állóeszköz értéke 6.250 m forintot tett ki.

Saját forrásról – forgóalapról – az adott időszakban nem beszélhettünk, mert városi szinten, az üzemviteli célokra tartalékolt forgóeszközök értéke 2.061 m forint volt, melyet 2.612 m forint hitelállomány terhel.

20 tszcs. veszteséggel zárta az évet. A zárszámadások pénzügyi egyensúlyának biztosítása érdekében a bank.

1.203 m forint összegű hitel prolongálására, ill. 17 tszcs. esetében 625 m forint forgóeszköz hitel felvételét engedélyezte. Városi szinten a tagok részesedése 2.490 m forint volt, melyből évközben előlegként 2381 m forint került kiosztásra. További részesedést zárszámadáskor csupán két tszcs. tudott biztosítani. A részesedés túlnyomóan természetbeniekből állott. Egy dolgozó tagra átlag 2.200–2.300 forint jutott. A tagok túlnyomó többsége földnélküli agrárproletár volt. Földjáradék 105 / m forint összegben került kifizetésre. A munkaegység értékét tszcs.-nként, a fenti táblázat mutatja. A gyenge jövedelem miatt sok

tszcs.-ben komoly elégedetlenségi jelenségek alakultak ki. A Vörös Partizán tszcs. zömmel kubikos tagjai egységesen a kilépés mellett döntöttek s vissza akartak térni eredeti kubikos foglalkozásukhoz.

A tszcs.-k gyengeségét megalakulásuktól kezdve a munkaerő, az alapvető gazdasági felszerelések és a szak-emberek hiánya okozta. A nem megfelelő anyagi érdekelttség kihatott a munkafegyelemre, azt negatív irány- ba befolyásolta. A legnagyobb gond az volt, hogy a tszcs.-k, munkájuk hatékonyságát figyelembe véve, nem váltak a nagyüzemi gazdálkodás vonzó gazdaságaivá.

Nem sokat változtatott a helyzeten az sem, hogy egy-két jobban gazdálkodó tsz-t, köztük a hódmezővásárhelyi Dózsa Tsz-t is Kossuth-díjjal tüntették ki.

Viszonylag nyugodt esztendő volt az **1951-es év**, melyben 3 tszcs. alakulás mellett 1 tszcs. feloszlás volt. Tíz tszcs.-ben volt elnökváltás, az előző évhez hasonlóan.

1951. augusztus. 8-án alakult meg az **Új Élet tszcs.** (Elnök: Hős Nagy Ernő, 1951–1956).

1951. szeptember. 23-án alakult meg a **Petőfi tszcs.** (Elnök: Molnár István, 1951–1956).

1951. szeptember ?-án alakult meg a **Béke tszcs.** (Elnök: Tóth Mihály, 1954–1956).

Kétéves működése után, az 1951-es év végén feloszlott a Felszabadulás tszcs. (Elnöke: Lipcsei Imre).

A Hódmezővásárhely V. B. február 14-i gyűlésén fontos feladatként lett megjelölve a termelőszövetkezeti mozgalom kiszélesítése, a középparaszток által létesített újabb tszcs.-k megalakítása. Darabos János előadó a feladat teljesítése kapcsán azt fejtegette, hogy „a szövetkezeti mozgalom ott mutat kizárólag csak fellendülést, ahol a már működő tsz jó eredményeket tud felmutatni.” Értékelve az elmúlt évet rámutatott arra, hogy az őszi mélyszántás 89%-os teljesítésére nem lehet okul felhozni az esős időt, hanem inkább egy csomó szabotázst az egyéni traktortulajdonosok részéről, mert ameddig a gépállomás traktora 50–60 kat. holdat szántott fel, addig az egyéni traktortulajdonos csupán 7–8 kat. holdat.

1951.január 1-jén Hódmezővásárhelyen az alábbi 21 tszcs. volt hivatalosan nyilvántartásba véve:

Tszcs.	Katasztrális hold	Taglétszám
Alkotmány	1677	162
Dózsa	794	92
Marx	470	81
Csapajev	867	62
Somogyi	435	87
Lenin	368	53
József Attila	369	67
Sallai	595	60
Szántó Kovács J.	345	63
Felszabadulás	406	34
Bem	331	30
Rózsa Ferenc	280	30
Engels	595	58
Táncsics	318	45
Rác Ferenc	257	36
Előre	560	43
Vörös Partizán	498	51
Szabadság	432	42
Kossuth	563	55
Sztahanov	309	49
Ságvári	555	85

A Tszcs.-ok vetésszerkezete a következőképpen alakult

Termények	búza	tavaszi árpa	tavaszi árpa	zab	kukorica	cukorrépa	gyapot
	KATASZTRÁLIS HOLD						
Dózsa	170	33	69	30	162	–	100
Ságvári	180	40	30	–	101	6	20
Alkotmány	384	100	40	50	110	50	40
Marx	160	14	32	23	78	10	30
Csapajev	195	25	40	–	94	13	45
Somogyi	100	20	18	–	50	10	25
Szántó Kovács J.	128	19	23	–	50	–	25
Bem	99	15	20	14	55	5	10
Táncsics	100	10	17	10	52	10	20
Sztahanov	117	13	15	10	54	8	14
József Attila	90	17	5	6	60	5	10
Kossuth	196	29	30	20	54	5	10
Sallai	160	20	20	20	60	6	15
Vörös Partizán	126	26	20	10	50	–	22
Felszabadulás	125	15	12	–	28	–	–
Rácz Ferenc	63	10	23	5	30	5	16
Előre	109	16	22	16	60	–	5
Engels	135	18	32	–	100	10	15
Lenin	83	10	12	–	30	8	13
Szabadság	140	14	30	15	60	10	10
Rózsa Ferenc	65	11	26	–	–	5	8

Az Alkotmány tszcs.-ot 1951-ben 118 család 153 tagja alkotta. A tszcs.-nek különösen állatállománya növekedett meg jelentősen 1951-re. 49 ló és 12 ökör mellett volt 161 szarvasmarhája, 495 anyajuha, 200 báránya és 467 sertése. A szövetkezet keretén belül két állattenyésztő brigádot alakítottak Hemző János és Patkós Lajos, négy növénytermesztési brigádot Simon Sándor, Berta Imre, Angyal Sándor, Lőrincz István és egy kertészeti brigádot Kiss Ernő vezetésével.

A Csapajev tszcs. területe az 1951-es gazdasági évben igen megnövekedett, ezáltal megnőtt a különböző növényfélések területe is. Pl. a gyapot 35 kh-at foglalt el. A tagság főleg a háztáji területét művelte, mely ekkor már 1 kh-ban volt megszabva. A növényápolási munkákra iskolásokat, gyári munkásokat és tisztviselőket vett igénybe. A munkák nem voltak valami eredményesek. A tsz növényei vállig erő gazban voltak. Az aratási és cséplési munkákban a tszcs. tagjai mellett szerződött munkacsapatok dolgoztak. A kalászosok és a káposztarepce jó termést hozott. A teljesen elgyomosodott gyapotvetésről gyapotot nem kellett betakarítani. Kukorica egyszer lett megekézve. Kapálva sem a cukor-, sem a takarmányrépa nem volt. A városi rendőrkapitányság az elmaradt növényápolási munkák miatt felelősségre vonást kezdeményezett feljelentés alapján a tszcs. vezetősége ellen. A mezőgazdasági osztály akciót kezdeményezett az elmaradt növényápolási munkák megszervezésére. A kezdeményezés eredménytelenül végződött, így a felelősségre vonási eljárás is abbamaradt. Mindezek ellenére a beszolgáltatási kötelezettségüknek eleget tettek. A 17 forintos értékű munkaegységbe árpát, kukoricát, olajpogácsát, cukrot, szappant, mindent amijük csak volt „összeszedtek”.

1951-ben kapott az Engels tszcs. az államtól 4 lovat, 6 fejős tehenet, 4 növendék marhát és 20 anyakocát. A földterületük közel duplájára, 402 kh-ra növekedett, melyből 371 kh volt szántó. A tagok létszáma 125 fő volt, csupán 29 fővel gyarapodott. A tszcs. munkáit két brigádba szerveződött tagság végezte Tóth Imre és id. Molnár Sándor vezetésével.

A Rácz Ferenc tszcs. területe 129 kh-ról 257 kh-ra emelkedett a 35 tag számának 2 fővel való növekedése mellett. Kis létszámuk miatt minden munkával állandó késésben voltak. 1951-ben felszedtek 3 kh cukorrépát és levágtak 15 kh kukoricaszárat. Növelte a gondokat a vezetőségben folyó állandó jellegű személyi vita, melynek megoldását az elnökváltástól várták. A Bem tszcs.-ben is állandó jellegű személyi viták dúltak. Egyesek megállás nélkül uszítottak a vezetőség el-len. A tagok a munkát nem vették komolyan, nem is dolgoztak lelkiismeretesen, aminek eredményeként a búza későn lett elvetve, mely 10 kh-on nagyon hiányosan kelt ki. Kiettek a varjak. Műtrágyát csak búza és gyapot alá szórtak ki. Terméseredményeik ezáltal igen gyengék voltak, a búza kivételével. Kukorica átlagtermése alig érte el a 3,5 q-át. A tagság összes munkaerejét a gyapot és a rizsföldek megmunkálása kötötte le. Több száz kh kapásnövény megmunkálására már nem jutott elegendő munkaerő, annál is inkább, mert a tagság a háztáji megmunkálásával volt elfoglalva, miután létfenntartását kizárólag csak ebben látta. A Sallai tszcs. is kénytelen volt minden erejét a gyapottermelésére koncentrálni, így nem egyelték ki a takarmányrépát, s a kukoricát sem tudták megfelelően megmunkálni. A felelősségre vonás alkalmazása mellett sem. Különböző növénytermeltető vállalatok és az irányítószervek az általuk ajánlott növényfélések terme lését szorgalmazták. Ebből adódóan nagy területek estek ki a termelésből.

1951-ben az aratás részben lóvontatású aratógéppel és kézi erővel, kiskaszával folyt. A hordást bér munkásokkal oldották meg, a cséplést viszont saját erővel. Búzából 13 q volt az átlagtermés. Lehetetlen állapot alakult ki a gyapot és a cukorrépa termelésénél. Mikor megjelent a gyapottermeltető vállalat kiküldöttje, minden munkaerő azonnal a gyapotföldre lett csoportosítva. Délután a cukorrépa-termeltető vállalat kiküldöttje érkezett, s ekkor mindenkit a cukorrépa-földre küldtek. Mindegyik termeltető vállalat saját termelvényének munkáit igyekezett időben, minden körülmény között elvégeztetni, sokszor a rendőrség és az államvédelmi hatóság bevonásával. Ez a módszer a vezetőség és a tagság együttes ellenállásához vezetett. Talán a Szántó Kovács János tszcs. alkalmazkodott legjobban az új körülményekhez. A munkáknak időben és jobb minőségben való elvégzése céljából állandó brigádot és munkacsapatot szerveztek. A 340 kh-ra növekedett földterületen, mely mind szántó volt, egy növénytermesztési brigádot alakítottak Janovszki József vezetésével, melynek 28 tagja volt. Ezen belül 4 munkacsoport működött 7-7 taggal. A brigád megkapta a munkához szükséges gazdasági felszereléseket, így az előző napon megszabott feladatokra fel tudott készülni. Az állattenyésztési brigád vezetője Lázár Sándor volt.

A Szabadság tszcs. területéhez hozzá lett csatolva 1951-ben jelentős nagyságú terület, az egyéni termelők által elhagyott földekből, így az egy tagra jutó földterület 20 kh-ra növekedett, melynek megmunkálására képtelenek voltak.

Nap mint nap sok bajjal küszködő tszcs.-k „hátán púp volt” a rájuk erőszakolt gyapottermelés, melyből Hódmezővásárhely területére központilag 447 kh volt előirányozva. Ennek teljesítése kötelező volt. Már kezdetben gondot okozott, hogy „csak” 346 kh 800 négyzetölet tudtak elvetni. Kiesett 80 kh a Vörös Partizán tszcs. területén, ahol a gyapotvetésre kijelölt mély fekvésű terület – a még 1950-ben feljött talajvíz miatt – annyira elgyomosodott, hogy vetésre alkalmas talaj előállítása oly nagymérvű talajművelést kívánt volna, melyet az uralkodó igen száraz időjárás nem tett lehetővé. A Somogyi tszcs.-ben kijelölt 7 kh területet azért nem lehetett bevetni, mert az előző évi jégverés által kivert gabonamag kikelt és áprilisra, 30 cm-re megnöve valószínűs búzatáblát alkotott. Alkotmány tszcs. a nagy esőzések miatt 75 kh helyett 27 kh-at tudott elvetni.

A hatósági ellenőrzések gondos gyapotápolást találtak a Szabadság, Engels, Ságvári, József Attila, Kossuth, Marx, Dózsa Tszcs.-ben. Elégedetlenek voltak viszont a Vörös Proletár, Alkotmány, Bem, Csapajev tszcs.-ben folyó növényápolási munkákkal.

Októberben „Gyapotnap” szervezésében már állandóan szedni kellett az érett gyapotot. Az Alkotmány tszcs. területén 64 általános iskolás, a Ságvári tszcs. területén 70 általános iskolás szedte a gyapotot. Október végén a városi tanács dolgozói részére a Dózsa tszcs.-ben szerveztek gyapotszedést társadalmi munkában vasárnapra. Mivel a városi tanács dolgozói közül senki sem jelent meg, így az 54 tag kénytelen volt segítség nélkül szedni a gyapotot.

November 5-i VB ülésen beszámoló mezőgazdasági osztályvezető a gyapot betakarítását értékelve igen nagy lemaradásról beszélt. Különösen aggasztónak ítélte meg a helyzetet a Szabadság, Marx, Csapajev, Alkotmány tszcs.-ben. Példaként hozta fel a Rácz Ferenc tszcs.-t, ahol naponta 10 – 12 MNDSZ aktivista dolgozik, s nemsokára befejeződik a gyapot szedése.

November 20-ra végezni kell a gyapotszedésével – szölt a VB határozata. A kijelölt időpontra csak a Dózsa és az Engels tszcs. végzett. Míg a gyapot nincs leszedve, a vetésen kívül más munkát végezni nem lehet – született meg az ellentmondást nem tűrő újabb VB utasítás. December elején a József Attila, Ságvári, Sztahanov, Szabadság, Sallai és Vörös Partizán tszcs.-kben még szedték a gyapotot. Egyedül a Rácz Ferenc tszcs. jelentette, hogy befejezte a gyapot szedését. A kötelezően, elnök aláírásával ellátott (e nélkül a jelentés érvénytelen volt) jelentésekből kiderült, hogy a december 10-én lejelentett 134 q leszedett gyapot gubó mennyisége egy hét alatt 237 q-ra növekedett. Már senki sem kínlódott avval, hogy a leszedett gyapotgubókból kitépkedje a gyapotot! Az Alkotmány, Előre, Somogyi tszcs. vezetői megunva az állandó gyapotmizériát, 12 kat. hold gyapotot önhatalmúan kiszántottak. Nyomban meg is indult ellenük az eljárás. December 15-én újabb utasítást kaptak azok a tszcs.-k, akiknél még betakarítatlan gyapot volt, hogy a szedetlen gyapotterületet fel kell osztani a tagok között, s amelyik tag bármilyen indokkal nem szedi le a számára kimért területet, azt 2 munkaegység le vonásával büntetésben kell részesíteni.

1952 januárjában az MNDSZ elnöke arról panaszkodott a VB ülésen, hogy a Szántó Kovács János tszcs. elnöke az aktivistáknak nem engedte szedni a gyapototot azzal az indokkal, hogy le fogják kaszálni. A VB elnök azonnali kivizsgálást rendelt el.

Január 7-én 352 kh gyapotból már 276 kh le volt szedve. Mellesleg a VB ülésen meg lett említve az is, hogy 158 kh cukorrépából még 59 kh szedetlen. Hogy haladjon mindkét munka engedélyezte a VB a szedetlen 76 kh gyapotföldből 61 kh kiszántását. Hogy miért 61 kh-t és mért nem 76 kh-t, azt nem lehetett kideríteni. Azt viszont igen, hogy mind a 76 kh gyapot a kiszántás sorsára jutott. A tszcs.-k és tagjaik helyzete 1951-es évben az előző évhez képest semmit sem változott. Három tszcs.-vel gyarapodott a nyereséggel záró tszcs.-k száma így összesen már 5 tszcs. zárta nyereséggel az évet. Legjobb eredménnyel a Somogyi tszcs. zárt a 12 Ft készpénz mellett 1.51 kg kukoricát, 0,9 kg árpát, 0,31 kg zabot kaptak a tagok munkaegységeként. A legnagyobb veszteséget 360 000 Ft-ot az Alkotmány tszcs. produkálta. A zárszámadó közgyűlések városszerte igen feszült légkörben zajlottak.

Az előző évben Kossuth-díjjal kitüntetett Dózsa tszcs. közgyűlésén a tagság tettlegességgel fenyegette meg a tsz elnökét, a közgyűlésen résztvevő tanács VB elnökét, a mezőgazdasági osztály vezetőjét és pénzügyi előadóját. A Rácz Ferenc tsz egész éven át rendszeresen dolgozó tagjai egyszerűen nem akarták tudomásul venni, azt hogy az év folyamán felvett előlegük meghaladja az egész évi részesedésüket. A közgyűlés után a mezőgazdasági osztály kiküldöttjére ráuszították a kutyákat.

1952. január.13-án került felosztásra az előző évben megszűnt Felszabadulás tszcs. területe a Somogyi, Vörös Partizán és Rózsa Ferenc tszcs. között, a Rózsa Ferenc tszcs. jogutódként való megjelölésével. 1952. augusztus 13-án Mata János kezdeményezésére Angyal Ferenc, Balla Ferenc, Ballai Ferenc, id. Balla Ferenc, Kakulya Antal, Korsós Bálint, Lengyel Mihály, Lengyel Antal, Lengyel Viktor, Lengyel Sándor, Nagyimre Sándor, Rác Imre megalakította a **Viharsarok tszcs.**-t. Elnök: Balla Ferenc (1952-1955) Az alapító tagok 1 fő agrárproletár kivételével kis- és középparasztok voltak. Az új tsz 120 kh földdel, 25 lóval, 4 szarvasmarhával, 4 anyakocával és 13 süldővel rendelkezett. A tsz megalakítását segítette, hogy 1952-ben az aszály és fagy miatt igen gyenge termés volt, melyet a beszolgáltatási és adókötelezettség teljes egészében elvitt. Sokan nem tudtak eleget tenni kötelezettségüknek, de ha beléptek a tszcs.-be a beadási kötelezettségük alól megszabadulhattak, mert ebben az esetben az állam elengedett minden tartozásukat. A Viharsarokba belépett új tagok nagy része igen szegény volt. Még a napi kenyérszükségletét sem tudta mindenki megvásárolni, ezek a személyek napi fenntartásuk szükségletét központi készletből kapták meg. Ez rányomta bélyegét a munkák menetére. A növényápolási munkák megkezdésére elfogytak a tagok. Nem volt, aki dologra jelentkezett volna.

Október 19-én egy másik tszcs. is megalakult **Úttörő tszcs.** néven. Elnök: Selmeczi Tóth Mihály (1952-55).

Az 1952-es év legnagyobb gondját az aszály okozta takarmányhiány jelentette a Csapajev tszcs.-nél. A nagy létszámú állatállomány takarmány nélkül maradt. A központi intézkedések a meszes szalmafeltárás gyakorlati alkalmazásának sürgetésében kimerültek. Folyt agitáció arra is, hogy a tagság egy része a sertésállomány átteleltetése érdekében Dunántúlon a Bakony hegységbe menjen makkot gyűjteni. A sok jó tanács nem sokat segített, a tszcs. állatállományán. Gyenge erőben telelt át az állatállomány. A lovak reggelente csak a gondozók segítségével tudtak csak felkelni.

Zárszámadás 244218 forintos mérleghiányt mutatott, ezért kérvényezte a tszcs. tagságának nevében Kenéz Lajos elnök 33700 forint állami támogatás megadását, hogy az eddig kiosztott 2 Ft 39 fillér munkaegység előleget 5 forintra kiegészíthessék. „Nehézségeink leküzdése érdekében kérjük a 33700 forint összeget. Az állami segítségre nagy szükségünk van, mivel nincs se kenyér, se ruha, semmink sincs. Jelen pillanatban állatállományunk sincs, tagjaink takarmányrépán és répalevélen élnek. Különösen kétségbeejtő a helyzet a nagycsaládoknál, ahol 6-8 gyermek is van. Tagságunk a fent leírt nehéz körülmények ellenére is ragaszkodik a csoporthoz a szövetkezeti élethez.”

Az alapítását követő negyedik esztendőben földterületét 7-szeresére növelő, 1021 kh-ból ezen belől 911 kh szántóval rendelkező Dózsa tszcs. 123 tagot számlált. Állatállománya a kezdeti időhöz viszonyítva jelentősen megnövekedett. Volt 116 db szarvasmarhájuk, 31 db lovuk, 69 anyakocájuk. Elhelyezésükre 50 férőhelyes ser tésfiaztatót és 50 férőhelyes tehénistállót építettek.²⁶

Az Engels tszcs. beadási kötelezettségének teljesítése után a rossz időjárás miatt a keveset termő kenyérgabonából és tavaszi kalászosokból „egy szem sem maradt” mely elkésérítette a tagságot, és érezttette hatását a mezőgazdasági munkák elvégzésében. A gyapot azt a kevés munkaerőt, mely naponként munkára jelentkezett, teljes mértékben lekötötte a többi növényápolási munkák kárára.²⁷

A kevés állatállománnyal rendelkező Rác Ferenc tszcs.-nek mivel tej, tojás, baromfi, sertés helyett is gabona félével kellett beadási kötelezettségét teljesíteni. Mivel a gyapot és

egyéb, tszcs.-re kényszerített ipari növények termelése a hasznos növényfélések kárára történt, a kukorica, cukorrépa kapálására sem idő, sem munkaerő nem jutott. Nehezítette a helyzetet, hogy az elkeseredett tagok, ahányan voltak annyian, annyiféleképpen akarták irányítani a tszcs.-t.

A Rácz Gyula tszcs. a gyenge termés miatt se kenyér-, se takarmánygabonát nem osztott. 1 munkaegység értéke zárszámadáskor 6 forint 46 fillér volt. Zárszámadás után 16 család lépett ki.

107 kat. holdról 585 kat. holdra – ebből 541 kh szántóra – növekedett a Ságvári tszcs. földterülete. A tszcs. összes vagyona 1.700.000 forint volt. 1952-es évben jó munkaszervezéssel a tavaszi növényápolási, aratási és cséplési munkákra a 73 fős tagságot 100%-ban mozgósítani tudta. A 170 kat. holdon termelt 1260 q (átlag 8 q) búza, a 65 kat. holdon termelt 650 q árpa (átlag 6 q) lehetővé tette, hogy az állammal és gépállomással szembeni kötelezettségének 100%-os teljesítése után biztosítani tudta 200 q-ás vetőmag-szükségletét valamint tagjainak munkaegységeként 1.96 kg búzát és 25 dkg árpát.

A Somogyi tszcs. alakuláskori 426 kh földterülete 1952-ig mérsékelten növekedett 620 kat. holdra. A kezdeti 26 tag száma viszont jelentősen megnövekedett 104 főre. A tszcs. összvagyon pedig 1.161.664 forintra. A tagok a hagyományos növénytermesztési és állattenyésztési termékeken kívül felneveltek 1400 db baromfit. Ezen kívül működtettek 15 kat. holdas kertészetet és saját erőből épített rizstelepet.

Sallai tsz nem tudta teljesíteni beadási kötelezettségét. Aratáskor a terményt egyenesen a cséplőgéptől adták be az utolsó szemig. Az elkeseredett tagságot az illetékesek avval biztatták, hogy ősszel jó minőségű vetőmagot biztosítanak, kenyérgabonával együtt. Az ősszel kapott vetőmag még sokkal rosszabb minőségű volt, mint amelyet beszállítottak. Zárszámadáskor 1 munkaegységre 0.20 kg árpát, 0.25 kg kukoricát, 0.50 kg szénát, 0.12 kg cukrot 5 forint 51 fillér készpénzt kaptak.

„Azért jöttünk a termelőszövetkezetbe, mert innen akarunk megélni – mondotta zárszámadó közgyűlés egyik hozzászólója – s egy év után azt kell látnunk, hogy nem jut semmi kenyérre, ruhára.”²⁸

A Szabadság tszcs. sem tudta a földterület nagysága miatt elvégezni növényápolási munkáit. A termés oly kevés volt, hogy állami kötelezettségüket sem tudták teljesíteni. Mivel a gabonát a cséplőgéptől az utolsó szemig be kellett szállítaniuk, a tagságnak kenyérgabonát nem tudtak osztani. Ősszel ők is csak vetőmagot kaptak azt is gyenge minőségűt. A tszcs. veszteséggel zárta az évet. A tagság létszáma tovább csökkent, mert több tag kilépett.

Az 1952-es év volt a mezőgazdasági termelés mélypontja. Búzából 5 q, kukoricából 4 q, burgonyából 8 q volt az átlagtermés kat. holdanként. Nehezítette a helyzetet, hogy ekkor lett megemelve az egyébként is magas kötelező beszolgáltatás. Ahhoz, hogy Hódmezővásárhely 23 tszcs. -e közül 19 tszcs. 3.288.000 forinttal mérleghiányos lett, nagymértékben hozzájárult az aszályos időjárás is. A gyenge termés a kenyérellátásban okozott nagy gondokat. Nem egy tszcs., tagjai részére a napi kenyérszükségletet rövidlejáratú hitelből vásárolta.

Hódmezővásárhelyen a gabonabegyűjtése július 16-ával, a cséplés megindulásával egyidejűleg vette kezdetét. Gádosor versenykihívását elfogadva, a város vállalta, hogy gabonabeadási tervét augusztus 12-re 100%-ban teljesíteni fogja. (A vállalat azon egyszerű ok miatt nem lett teljesítve, mert az aszály miatt nem termelt meg a beadandó mennyiség.)

Begyűjtötték, a búzatermés több mint 84%-át. A feladat teljesítését nehezítette az, hogy az osztályellenség a városi lakását jelentette be. Így többszöri keresgélés után sikerült

a kulákokat felderíteni, és megejteni velük az elszámolást. Volt olyan „elvetemedett” kulák, aki a rossz termés miatt, veszélyeztetve látta családjá kenyérellátását, megtagadta, beadási kötelezettségének teljesítését. Ezekre lesújtott a törvény szigora. Börtönbüntetést és pénz-büntetést szabtak ki rájuk.

A cséplőgépek mellől, a fejadag és vetőmag visszahagyása nélkül, minden elcsépeelt búzamennyiség beadásra került, avval az ígérettel, hogy a fejadag és vetőmag is később visszatérítésre illetve kiosztásra kerül. Később igen gyenge minőségű vetőmagot kaptak a tszcs.-k kisebb mennyiségben, mint amennyire szükségük lett volna. Nem egy esetben a fejadag visszatérítése elfelejtődött.

A VB 1952. augusztusi ülésén a beszámoló fokozott éberségre szólított fel mindenkit, mert „A tszcs. tagság, de elsősorban a vezetőség, nem elég éber, és sokszor megalkuszik az osztályellenséggel.” Arról nem szólt a beszámoló, hogy se a beszolgáltatási ár, se az állami szabad felvásárlási ár a termelési költségeket nem fedezte. A tszcs.-k így kénytelenek voltak termékeiket az önköltségi ár alatt beadni az államnak.

Az elmúlt évi aszályos esztendő miatt 1953-ban se tudott a mezőgazdaság pozitív eredményt felmutatni se milyen téren. A tervteljesítést tekintve mindenhol lemaradás mutatkozott. Ez a tény országos szinten nem csak az életszínvonalunk, hanem nemzeti jövedelmünk alakulásában is megmutatkozott. Az ország szem-pontjából legfontosabb gabonaféleségnek, az őszi búzának vetésterve sem lett teljesítve. Központi intézkedések történtek, a parlagon maradt területek bevetésére tavasszal a Szovjetunióból kapott vetőmaggal. Búzából 9,6 q, őszi árpából 10,5 q, tavaszi árpából 8,1 q, kukoricából (mm-ban) 12 q, cukorrépából, 18 q kh-onkénti átlagtermés lett előírva a tszcs.-knek. Valamivel kevesebb, mint az előző években, mivel azt teljesíteni a tszcs.-k nem tudták. A gabona beadásának teljesítését most is a cséplőgéptől követelték meg az előírások. Vetőmag és fejadag tartalékolására csak az előírt beadási kötelezettségnek teljesítése után kerülhetett sor. A kialakult helyzet azonban egészen más volt, mint az előző években, mert a tszcs. elnökei tanulva az elmúlt évből, nagyobb területet vettek be, mint amennyit bejelentettek. Így fordulhatott aztán elő, hogy a Hódmezővásárhely az aratási tervét 129%-ra lett teljesítette.

1953-ra az egész országban felerősödtek a válság jelei. De a szovjet érdekszférába tartozó többi országban is hasonló feszültség jellemezte. Sztálin halála után a robbanás előtti helyzetre a szovjet vezetés életszínvonal-politika korrekciójával reagált. Magyarországon Rákosi Mátyást a miniszterelnöki székben Nagy Imre követte. Nagy Imre június 4-én az országgyűlésen kormányprogramként elmondott beszédében számos agrárvonatkozású intézkedés mellett, engedélyezte a tszcs.-k feloszlását és a tagok kilépését. Beszédét követően, még azok a tszcs. tagok is „gondolkodóba estek”, kik minden ledolgozott munkaegység után 3 kg kenyérgabonát kaptak. A kilépés lehetőségét fontolgatták. A kilépés gondolatával elsősorban azokban a tszcs.-kben foglalkoztak a tagok, ahol az egy tagra eső földterület kimagaslóan nagy volt, a jövedelmük viszont kimagaslóan a legalacsonyabb.

Júliusban a hódmezővásárhelyi tszcs.-kből mintegy 30 család mely 40 tagot jelentett határozta el magát a kilépésre. A Sallai tszcs.-ból Szűcs Ernő, aki 12 kh-al lépett be, a Csapajev tszcs.-ból Csikós István, Gábor Márton, D. Nagy László, Rác István agrárproletárok, akik földet nem vittek be, szóban indokolták kilépésük okát.

Szeptemberben az Alkotmány, Sallai, Kossuth, Vörös Partizán tszcs.-k jelentették be feloszlási szándékukat a mezőgazdasági osztálynál. A Petőfi, Új Élet, Viharsarok, Sztahanov tszcs. tagságát is erősen foglalkoztatta a feloszlás gondolata. Két hónap alatt összesen 163

fő lépett ki, de 20 fő rövid idő elteltevel visszalépett. Különösen komolytalan volt a Vörös Partizán és a Csapajev tszcs. tagjainak elhatározása. A Vörös Partizán tszcs. kilépett 19 tagjából 14, a Csapajev tszcs. 7 kilépett tagjából 5 egy hét elteltével visszalépett. Volt, nem is egy tag, aki már másnap visszalépett.²⁹ A mezőgazdasági osztály mindent elkövetett, hogy a megalakult tsz-ek ne oszoljanak fel. Egy két tag kilépése ne indíthasson el lavinaszerű kilépési hullámot. Igyekeztek ezért nagy tekintéllyel bíró középapparasztokat állítani vezetői, vezetőségi posztokra, hogy evvel is növeljék a tsz iránti bizalmat. A helyszíneken összehívott megbeszéléseken igyekeztek tisztázni – például az Alkotmány tsz.-ben – hogy a hangoskodók kihasználják-e a munkaidőt, részt vesznek-e rendszeresen a közös munkában.

Októberben már nem volt jelentős számú kilépő, sőt az Alkotmány, Dózsa, Somogyi, Marx, Táncsics Vörös Partizán és Sztahanov tsz-ek létszáma 50 taggal (44 családdal) növekedett. Végül is 160 fő lépett ki, de egyetlen egy tsz sem oszlott fel Hódmezővásárhelyen.

November megindultak a zárszámadási munkák. A VB. felhívta az illetékesek, a mezőgazdasági osztály és a bank figyelmét arra, hogy a lehetőségeiken belül mindent tegyenek meg, hogy minél jobb eredmények szülessenek a zárszámadásokon. Adjának meg szakembereiken keresztül minden segítséget mindegyik tsz.-nek.³⁰ Az elkészült zárszámadások 8 tszcs.-nél mutattak veszteséget. Veszteséges lett az Előre, Engels, Kossuth, Lenin, Petőfi, Rózsa Ferenc, Szabadság és a Táncsics tsz.

A „kis veszteséggel” záró tsz.-eket, mint az Előre, Engels, Lenin, Petőfi, Táncsics tsz-t, a bank pénzügyi segélyben részesítette, a betervezett munkaegység összegét meghitelezte, így a tagok zárszámadáskor pénzhez jutottak. A Kossuth 35 480 Ft-os, a Rózsa Ferenc 64 585 Ft-os és a Szabadság tsz. 87 003 Ft-os veszteségének rendezése céljából a bank a minisztériumhoz fordult.

1953-ban zárszámadást készítő 23 tsz 16 594 kh földterületen (melyből 12 953 kh volt a szántó) 1414 dolgozó taggal gazdálkodott. Az állóeszközök értéke (az 1950. évnek közel két és félszerese) 24 782 m forintot tett ki. A források arányában is jelentős változás történt.

A fel nem osztható szövetkezeti alap (Fenosza)	9 721 m forint	39%
Földalapi juttatás értéke	7 113 m forint	31%
Beruházási hitelek	7 537 m forint	31% volt.

Az üzemviteli célokra tartalékolt forgóeszközök tekintetében már mérsékeltebb növekedés jelentkezett.

A növekedés. 3 568 m forint (73%) növekedést mutatott az 1950-es évhez viszonyítva. A forgóeszközök értékének 46%-át már saját forrás képezte. Városi szinten a részesedés összege 9 918 m forint volt, 1 dolgozóra jutó összeg 7 014 forint, 1 munkaegységre jutó összeg 26,56 forint volt.

Az 1954-es év is, mint az elmúlt évek, új reményekkel indult. A párt és a kormány határozatai fő célkitűzéseként szerepelt a kalászosok, főleg a kenyérgabona terméseredményének emelése, a helyes vetésforgó kialakítása, a helyes talaj-előkészítés, szerves és műtrágya okszerű alkalmazása. Az elmúlt év folyamán 1 500 katasztrális hold föld, munkaerő hiányában nem került megmunkálásra. A tanács utasította a tsz-ek vezetőit, hogy a munkaerő-szükségletük felmérése után csak olyan növényfélések, akkora területen való termelését vállalják, amit saját erővel meg tudnak művelni. Ebből adódóan a gyapot termesztése nem szerepelt a beadott tervekben.

A gépállomásokat is utasították a talajmunkák időben és jó minőségben való elvégzésére. Külön kitért az utasítás arra, hogy az elmúlt évek hibái nem ismétlődhetnek meg, mármint

az, hogy olyan időben is szántottak, mikor nem lehetett volna a talajra menni, s ezáltal tönkretették a talajszerkezetét. Figyelmeztetve lettek a termeltető vállalatok is, az erőszakos szerződés kötések miatt, melynek eredményeként a mag, előkészítetlen talajba került, és a növényápolása elvégezetlenül maradt. Ennek eredménye nem megfelelő minőségű termés lett, melyet aztán nem vettek át.

A VB. külön kitért az állattenyésztésben uralkodó gyalázatos helyzetre, ahol az előírt 2,7 kh földdel szemben egy számosállatra 5,7 kh föld jutott.

Az utasítások hatására a tsz.-ek gondoljai nemhogy csökkentek volna, inkább nőttek. Zavarta több tsz.-ben is a munkaszervezést a tagok „vacillálása”. Városi szinten májusban 46 tag jelezte kilépési szándékát, akik közül 24 fő az elbeszélgetések után visszavonta elhatározását. A Bem, Csapajev, Kossuth és Sztahanov tsz.-ek nagy lemaradásban voltak a növényápolási munkákkal. Megoldást ismét a régi, jól bevált módszer hozott. Üzemek dolgozóinak munkába állítása, kiknek két héten keresztül biztosítva volt az üzemi munkabér, melyhez a norma teljesítése esetén a tsz. napi 10 Ft-tal és ebéd biztosításával járult hozzá.

A Dózsa tsz.-re az egész év folyamán jó kollektív szellem volt a jellemző. Az erősödő vezetői színvonallal növekedett a tagság munkához való viszonya és a munkafegyelme, különösen az állattenyésztésben, melynek eredményeként a szarvasmarha – és a sertésenyésztés lendült fel, komoly jövedelmet biztosítva a tsz.-nek, melynek eredményeként 1 910 000 forint eredménnyel zárta az évet. A tsz. fel nem osztható szövetkezeti alapja az előző évhez képest 145 000 forinttal nőtt, elérte az 1 130 000 forintot.

1 me-re osztott tagonként 2,16 kg búzát, 0,83 kg árpát, 1,22 kg kukoricát (mm-ban), 0,63 kg szénát, 0,35 kg burgonyát, 0,028 l olajat, 0,076 kg cukrot, 0,005 kg mákot, 0,002 liter pálinkát, 0,1116 kg babot, borsót, 0,125 kg gyümölcsöt, 1,09 kg fát, 0,12 kg rőzsét, és az év közben már kiosztott 4 forint 13 fillér kp előleg felül 5 forint 10 fillér készpénzt is.

A Szántó Kovács János tsz.-ben, ahol 50 család 64 taggal rendszeresen részt vett a közös munkában a munkafegyelm elfogadható volt. A fel nem osztható szövetkezeti alap 852 826 forintról 810 773 forintra csökkent. 1 me értéke (természetbeni + készpénz) 22,05 forint volt.

A Petőfi tsz. földterületéhez képest kevés taggal rendelkezett (annak is 50%-a idős korú nő) melynek eredményeképpen 30 kh kukorica egyszer lett megkapálva 10 kh kukorica egyszer sem lett megkapálva, ki kellett szántani. Alacsony termésátlag miatt természetbeni járandóságokat sem tudta kiegyenlíteni. Mindezek ellenére a tsz. fel nem osztható szövetkezeti alapja növekedett 26,754 forinttal. 1 me-re 20,65 fillér lett kifizetve. A Petőfi tsz. 81 394 forint gazdálkodási veszteséggel zárta az évet. A Somogyi Ferenc tsz. évi gazdálkodási vesztesége 130 579 forint lett, elsősorban vezetési hibák miatt, mert a diktatórikus vezetés nem engedte a tagság gondolatának érvényesülését, ennek következményeként rendszertelenül, és kis létszámban vettek részt a közös munkában. 80 kh kukoricát harmadából műveltették meg. A tsz. fel nem osztható szövetkezeti alapját 358 373 forinttal, üzemi alapjának saját forrását 143 175 forinttal növelte. Az 1 me értéke 23,12 fillér lett.

A Szabadság tsz. is 150 854 veszteséggel zárta az évet. Az eredményt előrevetítette, hogy a tsz. vezetősége nem volt teljes. Több vezetőségi tag év közben lemondott. Sem a fegyelmi, sem az ellenőrző bizottság nem fejtett ki olyan munkát, mely a munkafegyelm megszilárdulását, a szövetkezeti vagyron védelmét szolgálta volna. Szerény mértékben 6567 forinttal növekedett a fel nem osztható szövetkezeti alap, 1 me 18,67 forintot ért. 170 303 forint veszteséggel zárult az év a Sztahanov tsz.-ben, ahol a vezetőségnek a tagság előtt egy-

általán nem volt tekintélye. A kukoricát csak egyszer kapálták meg, a takarmányrépát egyszer sem. A tagok viszont a meglévő területnél nagyobb területet számoltattak el. Nagymérvű hanyagság miatt mind a növénytermesztésben, mind az állattenyésztésben a közös vagyon herdálásának megszüntetése érdekében bünvádi eljárás indult. A tagok 1 me-re kaptak 2,52 kg búzát, 0,093 kg árpát, 0,50 kg morzsolt kukoricát, 0,25 kg burgonyát, 0,019 l olajat, 0,066 kg cukrot, 0,037 kg kölest, 0,009 kg mákot, 0,14 kg borsót, 0,24 kg ocsút, 0,87 kg tüzelőt és 2,85 forint kp-t, amely összesen 15,50 fillért tett ki.

Az igen gyenge vezetési színvonalú Táncsics tsz. 105962 forint veszteséggel zárt. A tagság rosszindulatból a vezetőség határozatát egyszerűen figyelmen kívül hagyva, igyekeznek őket lejáratni. A közös munkából nem veszi ki a részét, csak alapszabály-ellenesen a megengedettnél jóval nagyobb háztáji területen folytatott saját gazdálkodásával törődik. 1 me értéke 20,67 forint volt. Rekord összegű veszteséggel 308109 forinttal zárt a Vörös Partizán tsz., amelynek tagsága az egész év folyamán a tsz.-en belül külön-külön frakciót, illetve álláspontot képviselt, s csak esetenként vettek részt a közös munkában. Általában arról folyt a vita, hogy a tsz gazdasági területe 50%-ban mély fekvésű kötött talaj, ahol a talaj és esővíz által okozott vízkár miatt szövetkezet megélhetésüket biztosítani nem tudja, s hogy megéljenek tevékeny munkát folytattak a kívülállóktól fogott részesművelésű földeken.

A veszteséges 18 tsz. összes vesztesége 3021000 m Ft volt. Középlejáratú hitelből 1900000 m forint lett rendezve. A többi 1121000 m forintot a tsz.-eknek kellett volna kigazdálkodniuk, ami nem sikerült. Egy munkaegység értéke városi szinten 20,83 Ft-ra csökkent. Mindezek ellenére 1954 szeptemberében megalakult a **Szocializmus Útja tsz.** Elnök: Kardos István (1954–56) és a **József Attila tsz.**, melyet az Alkotmány tsz.-ből kivált régi Ady Endre tsz. tagjai alapítottak, kik életüket régi tsz.-ük nevén akarták tovább folytatni. A tagság elnöknek Kiss Ernőt akarta, aki betegségére való hivatkozással nem akarta elvállalni. Miután megválasztották Csuvara Józsefet és Szűcs Lajost intéző bizottsági tagnak Csuvara József segítségéről biztosította Kiss Ernőt, hogy csak „fél napi nem nagy munkáról van szó” kötelnek állt.

Leszerződtek 22 kh rizs, 2 kh cukorrépa, 72 kh búza, 10 kh napraforgó, 31 kh pillangós, 30 kh kukorica szabadon való termelésére. Állattenyésztésben 100 kocára 600 malacszaporulatot, 100 anyajuhra 90 bárányszaporulatot, 1 juhra 3.2 kg gyapjúhozamot, 1 tehénre 1500 liter tejet terveztek, hogy az Alkotmány tsz.-től örökölt adóságukat vissza tudják fizetni, és a tagság megélhetése is biztosítva legyen. 1954. december 14-én megalakult **Vörös Csillag tszcs.** Elnök: Buknicz József (1954–55) de egy év elteltével, „aföldterület hiánya miatt”, 1955 őszén működését beszüntette.

1955-ben a lakosság életszínvonalának javulását a nehéz- és a hadipar fejlesztésének mérséklése tette lehetővé. Azonban az NSZK NATO-tagsága miatt Moszkva a hidegháborús légkör fokozását határozta el. „Hiába lesz szalonna elég, ha nem lesz repülőgép, abból baj lesz” – mondotta Hruscsov.³¹ Új lendületet vett a termelőszövetkezetek szervezése Hódmezővásárhelyen is. Új termelőszövetkezetek létesítését határozták el Alsókopáncson, Hatrongyoson, Csókáson, Erzsébeten és Szőrháton. Az 1955-ös év elején alakult Török Imre (1955) vezetésével meg az **Új Barázda tsz.**, amely azonban rövidesen beszüntette működését a „földterület hiánya miatt”.

1955. június. 13-án alakult meg Arany Tóth Imre (1955–58) vezetése alatt meg a **Dúskalász tsz.** A megszűnőfélben lévő Vörös Csillag tsz.-ből átlépő tagokkal 1955. augusztus 18-án alakult meg a **Jólét Útja tsz.** Elnök Gulyás József (1955) és Vörös Mihály (1955–1956).

A versenyszellem, amely a tsz. szervezésben is meghatározó volt, az év utolsó negyedévében hat tsz létrejöttét eredményezte.

1955. szeptember 15-én Kiss Molnár János (1955–1956) vezetésével a külső-szörháti iskolában a **Haladás tsz.**, 450 kat. hold földön, mely 12 db-ból állt. Majdnem minden tagnak volt kocsija és egy pár lova. Gazdasági felszereléseket és vetőmagot hoztak magukkal a belépők, így az őszi munkákat minden nehézség nélkül elvégezték időben, jó minőségben.

1955. szeptember 21-én a belsőszörháti⁽³²⁾ olvasóköri alakult meg Siági Lajos (1955–1956) vezetésével a **Rákóczi tsz.**, melynek tagsága azonos volt az olvasóköri tagsággal. Az 53 tag, alakuláskor 20 db kocsit, 20 db ekét, 4 db aratógépet, ekekapát, hengert, boronát, ami csak szükséges felszerelés volt a gazdaságban vitt magával.

1955. október 22-én Bottyán Imre (1955–1956) vezetése alatt az **Aranykalász tsz.**, 1955. október 22-én Kerekszikáncson⁽³³⁾ Tápai Sándor (1955–1956) vezetésével a **Hunyadi János tsz.**, Sági Lajos tanyáján. 1955. őszen Petrecz János (1955–1956) vezetésével **Szabad Föld tsz.**, 1955. november 8-án Pedig a **Vörös Hajnal tsz.** alakult meg Katona Sándor (1955–56) vezetésével.

Az újonnan alakult tsz.-ek mellett egy egyesülés is történt, mivel a Béke tsz. nem tudott megerősödni, ezért 1955. augusztus 1-jén beolvadt a Bem tsz.-be. Ezek a tsz.-ek túlnyomórészt középparasztokból alakultak, 300–400 kh területen, 30–40 családdal. Sok nehézséggel küzdöttek. A belépő tagok, csak a lovakat adták be, tehenet, kocát nem. Mivel a tsz. a bevitt lovakat központilag nem tudta elhelyezni, így azok továbbra is a tagoknál maradtak. A tagok takarmányt nem vittek a tsz.-be, ezért a tsz. kénytelen volt a lovak részére takarmányt vásárolni és fizetni a lovak gondozásáért. Az ilyen és ehhez hasonló szinte naponként jelentkező gondok 11 tsz.-elnököt „fogyasztottak” el. Mindezek ellenére az 1955-ös év jó termése kedvezően befolyásolta a tsz.-ek tevékenységét. A gazdálkodási adottságok, elsősorban a jobb minőségű földeken gazdálkodó tsz.-ek esetében nagyobb jövedelmet biztosítottak a tagság részére, bizonyos tartalék alap képzése mellett. Ezt bizonyították az alábbi előzetes zárszámadási banki felmérések, mely szerint:

A Bem tsz. úgy a taglétszámában, mint földterületében jelentősen fejlődött. Taglétszáma 28 főről 50 főre emelkedett. Vetéstervét valamennyi növényfélésegből teljesítette. A növénytermesztés a betervezett 47 100 forinttal szemben 140 204 forintot realizált. Beadási kötelezettségének valamennyi cikkfélésegből eleget tett. Éves gazdálkodási eredménye 31 918 forint aktívumot mutatott.

A Csapajev tsz. gazdálkodása a munkafegyelem javulásával sokat erősödött. Az elmúlt évvel szemben 56.543 forint nyereséget mutatott fel, melynek eredményeként 19 új tag kérte felvételét. Beadási tervét a napraforgó kivételével teljesítette. 440 l tejjel fejtek többet tehenenként az elmúlt évhez viszonyítva, így az egy tehenre eső tejhozam elérte tehenenként a 2000 litert. Annak ellenére, hogy az Előre tsz. szervezetileg és gazdaságilag megerősödött, súlyos hibaként jelentkezett az új tagok beszerzése érdekében elmaradt fölvilágosító munka, melynek eredményeként csupán 3 fő kérte felvételét a tsz.-be.

Az Engels tsz. 21 119 forint gazdálkodási nyeresége a tsz. erősödését jellemezte, melynek eredményeként a korábban kilépett tagok visszatértek. A környező agrárproletárok és néhány dolgozó paraszt belépésével a tsz. taglétszáma 24 taggal nőtt. A betervezett növényféléseknél a tényleges vetésterületet tervszerűen hajtották végre. Az Állam felé a beadási kötelezettségüknek a burgonya kivételével eleget tettek. Állattenyésztés hozamai igen alacsony szintűek, melyet a takarmány hiány magyaráz. (A nyilvánvaló takarmány hiány ellenére a vezetőség kiosztotta a tagoknak részesedés címén a megtermelt kukoricát és árpát.) A Kossuth tsz.

326213 forintos gazdálkodási veszteségét az átlagterméstől búzának 0,76 q-val, rozsnek 3,08 q-val, kukoricának 7 q-val, rizsnek 7,70 q-val, burgonyának 30 q-val, cukorrépának 170 q-val való lemaradása okozta. A Marx tsz. – amely 78509 forint nyereséggel zárt – fejlődése adottságaihoz képest igen szerénynek ítéltetett. Petőfi tsz az elmúlt évhez viszonyítva jó eredményt ért el, erősen kötött sok mély fekvésű területén. A belépett 9 tag elfogadható, mivel a tsz távol esik sűrűn lakott területtől és műúttól is. Gazdálkodását befolyásolta, hogy 25 kh-on nem végezték el a mélyszántást, bár a főbb növényfélések terméslagjai a tervezett meghaladták. A Rác Ferenc tsz. elnöke a tsz vezetését nem tudta kézben tartani. Nem vettek irányt a kívülálló kis- és középparasztok tsz-be való beléptetésére. A belépők száma mindössze három fő volt. A tsz taglétszáma épp úgy, mint földterülete nem fejlődött, melynek oka a 153717 forintos gazdálkodási veszteség.

Évek óta gazdálkodási veszteséggel működő Rózsa Ferenc tsz. 458856 forintos mérleghiányának oka mély fekvésű terület mellett, területén áthaladó Gyulói öntöző csatorna, mely nagymértékben járult hozzá különböző növényfélések víz okozta kártételéhez.

A Sallai tsz. nem használta ki kellőképp területi adottságait. Batida – amely új település – közvetlen közelében van, ezért fejlődési lehetőségei jobbakként, mint amennyit elértek. A belépett 9 új tag kevés. Beadási kötelezettségüket minden cikkfélésegből teljesítették. A Ságvári tsz gazdasági megerősödése az 1955-ös évben elmaradt a várt eredményektől. Pintér József elnök aki ugyan elvégezte az elnökképző iskolát, nem tudta a tsz szervezeti és gazdasági életét megfelelően irányítani. Ehhez nagymértékben hozzájárult alkoholizálása. A 158419 forintos mérleghiányhoz hozzájárult a tsz saját erejét meghaladó beruházások, mely jelentős összeget vontak el a kötelezettségek teljesítése elől.

A termelési tervtől elmaradó dinnyetermelésből és lucernamagból kieső 30000–30000, burgonyából kieső 24000, kertészetből kieső 34000, baromfitenyésztésből kieső 20000, tojáseladásából kieső 17000 összesen kieső 159000 forint. A Sztahanov tsz 305489 forint veszteséggel zárta az 1955-ös gazdasági évet, melyet elősegített a me ellenőrzésének elhanyagolása. A munkát elvégző vagy el nem végző tsz tag saját maga írta a munkaegységét. A Szántó Kovács János tsz. szövetkezeti és üzemi alap növekedése lehetővé tette a bővített újratermelést és a jövedelmezőség növelését. A tsz. 69170 forint aktívummal zárt. A növénytermelés növekedésétől messze elmaradt az állattenyésztés növekedése, mely folyamat megfordítása a tsz további fejlődésének záloga.

A Tánácsics tsz.-ben – bár 69170 forintos nyereséggel zárta az évet – a munkafegyelem sok kívánni valót hagyott maga után. A tagok egy része a közös munkától rendszeresen távolmaradt. Sok esetben viszont a munkát nem a jó gazda gondosságával végezték el. Gazdasági eredményeit növénytermelési vonalon érte el. A tsz tagok állattenyésztésben nem akarnak vállalni. Ez a gazdasági vezetők mulasztása, akik az állattenyésztési munka jelentőségére az abból származó bevétel jelentőségére nem irányította rá megfelelően a tagság figyelmét. A tsz adottsága, területi fekvése a felfejlesztés szempontjából megfelelő. Ennek ellenére az egyéni dolgozó parasztok nem közelednek a tsz felé. Egy év alatt 7 belépő volt – valamennyi föld nélkül.

A Viharsarok tsz gazdálkodását nehezítette 33 helyen elterülő földterülete. Szeptember hóban a tsz fölterülete 58 kh-al, taglétszáma 24 fővel növekedett. A gazdasági évet 49.711 forint veszteséggel zárta. A sziken, szikpadon tehát alacsony aranykorona értékkel bíró földeken a betervezett átlagtermést a tsz túlteljesítette. Az állattenyésztés gyenge eredményét az magyarázza, hogy nem tudott állatállománya részére kellő takarmánybázist biztosítani.

Mindezekből adódóan a tsz nem tudta biztosítani a tervezett jövedelmet. Fő feladatként lett megjelölve a vezetés megszilárdítása;

- minden tag képessége és ereje szerinti részvétele a közös munkában;
- a szövetkezeti vagyron védelme.

A Vörös Partizán tsz. 570846 forint rekord veszteséget „produkált”. A gyenge gazdálkodási eredmény és a vezetés alacsony színvonala évek óta együtt jár. A szövetkezeti vagyron megvédésén sem a tagság, sem a vezetés nem munkálkodik. Főbb növényfélések esetében a tsz vetéstervét teljesítette. A vetések zöme tavaszi szántásba került s a később lehullott csapadék a mély fekvésű területeken megállt és kiölte a növényféléseket. A beadási kötelezettségét ebből adódóan búzából 140 q, kukoricából 100 q hiánnyal teljesítette. Gyenge takarmányozás miatt ellés idején közel 60 db felnőtt juh és 40 db kisbárány elhullott.

A hódmezővásárhelyi tsz-ek 1955-évi zárszámadási eredményei az alábbiak szerint alakultak:

	Nyeresség Ft	Veszteség Ft	1 me értéke Ft	ebből kp Ft	ebből terméshozam Ft-ban
Előre	118.311		43.78	18.96	24.82
Szabadság	19.445		25.07	6.36	18.71
Szántó K. J.	69.170		25.55	5.89	19.66
Uttörő	46.298		33.21	10.28	22.93
Táncsics	28.657		33.55	7.89	25.66
Engels	21.119		30.57	10.58	19.99
Csapajev	56.543		21.82	6.76	15.06
Dózsa	190.019		39.20	13.36	25.84
Marx	78.509		30.44	–	30.44
Petőfi	43.493		34.46	10.73	23.73
Sallai	15.978		26.23	9.48	16.75
Uj Élet	5.000		25.20	7.14	18.06
Ságvári E.		158.419	30.00	6.68	23.32
Alkotmány		218.995	20.65	6.05	14.60
Viharsarok		49.711	24.43	4.43	20.00
József A.		268.868	16.09	4.30	12.20

Nagy Imre politikájának megváltoztatására nem volt hajlandó, ezért leváltották posztjáról. Rákosi Mátyásék Hegedüs András miniszterelnökké való kinevezésével visszakerültek a hatalomba, újraindítva 1953 előtti katasztrofális politikájukat, mely igen rövid idő alatt, már 1956 tavaszán újabb válsághelyzetet idézett elő.

JEGYZETEK

- ¹ ERDEI FERENC – KOVÁCS KÁLMÁN: *A mezőgazdaság helyzete és fejlődése Hódmezővásárhelyen*. Vásárhelyi Tanulmányok. 1964. 3–17.
- ² Uo.
- ³ DONÁTH FERENC: *Demokratikus földreform Magyarországon 1945–47*. Budapest, 1969, Akadémiai Kiadó.
- ⁴ *Vásárhelyi Népe*, 1947. február. 14.
- ⁵ Egyetlenharmados vagy bérlő sem maradhat munka nélkül. *Vásárhelyi Népe* 1945. augusztus. 22.
- ⁶ Katra-szél – Szentkirálytól DK-re a Tízöles és a Makói út között terül el.

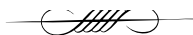
- ⁷ Ficsér – Ficsér-lénia dűlőút a Csomorkányi útból kiágazva halad ÉK felé a Pusztaszéli útig. Nevét Ficsér Tóth Istvától kapta, akinek itt volt földje.
- ⁸ Veres-Kútas – Középkorban elpusztult község. Templomának alapfalai még az 1800-as évek közepén magasan álltak ki a földből, melyet aztán lassankint elhordtak.
- ⁹ *Vásárhely Népe* 1948. január. 11.
- ¹⁰ 1967. május 17-én.
- ¹¹ Dr. Haladi József főiskolai tanárnak a hódmezővásárhelyi termelőszövetkezetek történetének kutatása során tulajdonába került, és általa a hódmezővásárhelyi levéltárnak adományozott dokumentumok. Továbbiakban: Dr. Haladi József.
- ¹² Tege-halom – A Szentesi út mellett a Tegehalom dűlő északi részén a Téglási csárda közelében határjelző halom.
- ¹³ Külső-Erzsébet – A várostól 8 km-re az Erzsébeti út és a Cirják-ér közti magaslat a mai Erzsébettelek
- ¹⁴ Szovjet artyel típusú szövetkezeti forma, azaz a kolhoz ismérveit az 1935. évi mintaalap-szabály rögzítették, mely szerint az állami tulajdonú földön a közös munkát brigádok és munkacsoportok végezték. Az elvégzett munkát munkaegységben mérték. Minden tagnak meghatározott munkaegységet kellett teljesítenie. A közös gazdaság jövedelme eszerint került felosztásra, a maradékely alapján. Ennek értelmében a tagságnak részesedésként csak azt lehetett kiosztani, ami az állami kötelezettségek teljesítése és a szövetkezet termelési alapjainak feltöltése után megmaradt.
- ¹⁵ Rác Gyula (Hódmezővásárhely, 1894. december 15. – Budapest 1992. november 25.) közgazdász, politikus.
- ¹⁶ Munkaegység a különféle munkák mértékegysége illetve a teljesített munka értékelési egysége volt. Ennek alapján állapították meg a tagság jövedelmét. Év folyamán a tagoknak munkaegységet írtak jóvá munkateljesítményük arányában. Ehhez ismerni kellett a munkafajtákat, azoknak csoportosítását és a napi teljesítmény-normát. A naponta feljegyzett adatokat, havonta összesítették. Zárszámadáskor, év végén a szövetkezet tagjai a teljesített munkaegység arányában részesültek – terményben és pénzben – a tagok között kiosztható jövedelemből.
- ¹⁷ Csókás – Középkori falu. Hunyadi Jánosnak V. László által visszaajándékozott birtoka.
- ¹⁸ Mezőgazdasági Igazgatóság Termelőszövetkezeti Osztály irata.
- ¹⁹ Dr. Haladi József
- ²⁰ *Vásárhely Népe*, 1949. augusztus 20.
- ²¹ *Vásárhely Népe*, 1949. szeptember 6.
- ²² *Vásárhely Népe*, 1949. október 5.
- ²³ Palé – Papere és Solt között elterülő lapos rész.
- ²⁴ Bodzás – Hód-tó part és Tére torkolatánál két oldalt kiemelkedő rész.
- ²⁵ Dr. Haladi József
- ²⁶ Dr. Haladi József
- ²⁷ Dr. Haladi József
- ²⁸ Dr. Haladi József
- ²⁹ VB jegyzőkönyv 1952. augusztus 7-i ülése.
- ³⁰ VB jegyzőkönyv 1953. november 3-i ülése.
- ³¹ „Konzultációk.” Dokumentumok a magyar és a szovjet pártvezetők két moszkvai találkozásáról 1954-1955-ben. Közl.: Rainer M. János – Urbán Károly. *Múltunk* 1992. 4. sz. 147.
- ³² Belső-Szórhat – Csicsa-tértől D-re fekvő partos terület.
- ³³ Kerekcsikáncs – A nagy kiterjedésű Szikáncs határrésznek elkülönített területe, mely Tökhalomtól ÉNy-ra esik.

MÉSZÁROS TAMÁS

„Románia népei, értetek égjen a láng, a demokráciáért, a szabadságért!”

A romániai forradalom hódmezővásárhelyi vonatkozása, Tóth Sándor segélyszállító vértanúsága

1989 őszén, az évtizedeken keresztül a Szovjetunió fennhatósága alá tartozó kelet-közép-európai országok döntő többsége már elindult a demokratizálódás rögzös útján, melyre a lehetőséget a nagyhatalmak között kialakult párbeszéd által megteremtett kedvező világpolitikai légkör biztosította. A végelgyengüléssel küzdő Szovjetunió engedékeny államfője, Mihail Szergejevics Gorbacsov szakított a Brezsnyev-doktrínával, és lehetővé tette a keleti-blokk országainak, hogy belügyeikről önállóan döntsenek. Talán ez volt a legfontosabb előfeltétele a békés átalakulásnak, a kommunizmus vérontás nélküli felszámolásának, melyet Románia kivételével valamennyi országban sikerült is megvalósítani.

Ceaușescu az 1960-as évek végén nagy népszerűségnek örvendett odahaza és a nyugati politikai körök és a média is respektálta „különutas” politikájáért. Azóta azonban nagyot változott a világ. A ’80-as évek eleji pénzügyi csőd, a gazdasági összeomlás nyilvánvalóvá tette, hogy zsákutcába kormányozta országát. Ráadásul a kelet–nyugati szembenállás megszűnése miatt a Nyugatnak sem volt már szüksége a „renitens” Bukarestre. A Gorbacsov-féle „peresztrojka” ideges félelemmel töltötte el a román pártvezetőt. A korábban ügyesen taktikázó Ceaușescu a nyolcvanas évek második felében politikailag merevvé vált, nem vette észre, hogy rohamosan elszigetelődik a rendszere. Ez oda vezetett, hogy a temesvári felkelés kitörése előtti hetekben a „Kárpátok Tölgye”¹ már nem csupán realitásérzékét, hanem szövetségeseit is elveszítette, ugyanis a szovjet blokk konzervatív kommunista vezetői (Honecker, Zsivkov és Husak), akik Ceaușescuval együtt elleneztek minden politikai és gazdasági reformot, és emiatt gyanakodva néztek a lengyel és magyarországi fejleményeket, sorra megbuktak.

A „Conducător” (a román „Führer”) „zsenialitásának”, neosztalinista gazdaságpolitikájának köszönhetően országa több szempontból a harmadik világbeli országok szintjére süllyedt; időben „visszarepült” az ötvenes évek elejére. Az „alattvalók” mindennapjait évek óta a jegyrendszer, a hajnali sorban állás, az alapvető élelem-, gyógyszer-, áram-, fűtés- és benzinhiány határozta meg. Románia népei olyan nyomorban éltek, melyet talán csak Albániához lehetne hasonlítani.

A rettegett, mindenütt jelenlévő Szekuritáténak köszönhetően a társadalom immunrendszere teljes mértékben megsemmisült. Ceaușescu bukásának pillanatában egyetlen ellenzéki csoport sem létezett az országban, csupán néhány – háziőrizetben lévő – magányos

„disszidens” értelmiségi tartotta életben az ellenállás szellemét. (Az egyetlen Romániában megjelent „szamizdat” – illegális – folyóiratot, az *Ellenpontokat* erdélyi magyar értelmiségiek készítették.) Persze mindez nem csak a széleskörű terrornak köszönhető, hanem Románia történelmi előzményeinek is. Ne feledjük, hogy a kommunista hatalomátvétel előtt a polgárosodottság alacsonyabb fokán állt az ország (főleg a Kárpátokon túli része), mint Lengyelország, Csehszlovákia és Magyarország (az ortodox egyház sem az ellenzékét támogatta, mint Lengyelországban, hanem látványosan a hatalom szekerét tolta). Nem véletlen, hogy az előbbi három országban próbálkoztak korábban a rendszer megdöntésével – vagy legalább a megváltoztatásával.

Ceaușescu rendszerét, és a román társadalom mentális állapotát jól jellemzi, hogy a Román Kommunista Párt utolsó, novemberben megtartott kongresszusának idején (amikor még kritika nélkül dicsőítették a diktátort) hárommillió párttag volt az országban, de a rendszer bukása után már csak antikommunisták léteztek. Tehát korábban Ceaușescu kommunista pártjának csupán tagjai voltak, nem pedig kommunistái.² Keleti szomszédunknál a kommunista hatalom bukásához vezető út a temesvári református parókiától indult ki. Az ottani lelkipásztor, Tőkés László, illetve a mellette kiálló bátor temesvári magyar és román polgárok ellenállásával kezdődött el az az eseménysorozat, amely – (majdnem) mindenki nagy meglepetésére és örömére – a gyűlölt házaspár és vele a rendszer bukásához vezetett.

Az előzmények röviden az alábbiakban foglalhatók össze: a lelkész régóta vívta magányos harcát a kollaboráns, részben ügynökökből álló református egyházkormányzattal.³ 1986-ban Temesvárra helyezte Papp László nagyváradai püspök, de a Securitate továbbra is szorosan figyeltette minden lépését, míg végül a „falurombolás” miatt kiadott ún. aradi nyilatkozat⁴ miatt a nagyváradai (királyhágó-melléki) egyházkormányzatnál (illetve a politikai rendőrségnél) betelt a pohár. 1989 márciusában közölték vele, hogy elmozdítják a temesvári szolgálati helyéről. Tőkés László azonban – hívei támogatását maga mögött tudva – nem volt hajlandó engedelmesskedni a törvénytelen intézkedésnek és elkezdődött egy fél éves küzdelem közte és egyházi előjárói, illetve a mögöttük álló kommunista hatalom között. Erre a küzdelemre fölfigyelt a bukaresti magyar diplomáciának köszönhetően a budapesti pártvezetés, majd – a kicsempészett üzeneteknek, interjúknak köszönhetően – a magyar, és a nyugati társadalom is. Szeptember 23-án kilakoltatási per indult ellene, október 3-án pedig a városi rendőrség közölte vele, hogy nem hosszabbítják meg az ő és családja ideiglenes tartózkodási engedélyét. December 7-én kézbesítették neki a törvényszéki végzést arról, hogy nyolc napon belül el kell hagyni a szolgálati lakást. Ezenközben a lelkésznek és családjának szinte teljesen izolált helyzetben, mondhatni ostromállapotok közepette teltek a mindennapjai.⁵

December 15-én – a kilakoltatás tervezett napján – pár száz fős tömeg jelent meg a református templom előtt (legalább felük román volt). Ezt látva a város jelenlévő vezetői megígérték a lelkésznek, hogy a kilakoltatás elmarad, erre ő fölszólította a támogatóit, térjenek haza. Másnap, 16-án tovább tárgyalt a városi hatóságokkal, ám közben az eleinte őt éltető tömeg egyre inkább diktatúraellenes jelszavakat kezdett skandálni.

December 17-ére virradó hajnalon Tőkés Lászlót és családját letartóztatták, elhurcolták a kijelölt új szolgálati helyére, a Szilágy megyei Menyőbe, míg Temesváron az öt-tízezer főre duzzadó tömeg Ceaușescu-ellenes megmozdulássá alakult át. A hadsereg és a Securitate egységei rátámadtak a tüntetőkre, a tömeget szétverték, az erőszaknak halálos áldozatai is voltak. Délután azonban megújult erővel, román lobogók alatt vonultak Temesvár utcáira a tüntetők. A fegyveres erők megint tüzet nyitottak. A következő napra virradó hajnalon ismét bele

lőttek az ekkor már több tízezresre duzzadt tömegbe a diktatúra tartóoszlopaiként szolgáló alakulatok. A város reggelre időlegesen elcsitult. Ceaușescu valószínűleg azt gondolta, hogy sikerült elfojtani az elégedetlenséget (csakúgy, mint két évvel korábban Brassóban), valamint bízott az apparátusában, hogy kezelni tudja a problémát, ezért elutazott Iránba. A Ceaușescu rendszere elleni megmozdulások azonban hullámszerűen tovább terjedtek; tüntetni kezdtek Aradon, Kolozsváron és Brassóban is. A katonai alakulatok körbe zártak több erdélyi várost, Magyarország, valamint Jugoszlávia felé pedig már 16-án lezárták a határokat.

Románia belső viszonyait jól jellemzi, hogy a bukaresti magyar nagykövetségről csak 19-én reggel tudta Rudas Ernő attasé, ideiglenes ügyvivő az első rejtjeles gyorsjelentését Budapestre küldeni, amiből kiderül, hogy a temesvári eseményekről csakúgy nem rendelkeztek pontos képpel, mint a nyugati nagykövetségek.⁶ Ceaușescu Romániájában a hírzárlat egy sztálinista totalitárius rendszerhez híven, tökéletesen működött. (Legalábbis egy ideig.) Az események kezdetétől fogva a diplomatákat, de a román állampolgárokat sem engedték be Temesvárra az utakat ellenőrző katonai alakulatok, a város telefon hálózatát is megbénították. December 19-én az ország jelentős részén rendkívüli állapotokat vezettek be. Temesváron folytatódtek a tiltakozó megmozdulások, a fegyveres erők a hatályba léptetett statárium alatt civileket hurcoltak el, lőttek agyon, ahogyan parancsokat nem teljesítő katonákat is. December 20-án több nagyvárosban folytatódtek a diktatúra elleni tüntetések. Az Iránból hazaérkező Ceaușescu riadókészültségbe helyezte a belügyi szerveket, a hadsereget és az ottani munkásőrséget, a Hazafias Gárdát is. Gyülekezési tilalmat, valamint este tizenegy órától életbe lépő kijárási tilalmat léptettek életbe. Ennek ellenére Temesváron majd százezer fős tömeg vonult az utcákra, a városban állomásozó katonák egy része pedig átállt a tüntetők oldalára.

December 21-én, dél körülre az Iránból visszatért Ceaușescu egy tömeggyűlést hívott össze Bukarestbe, és a megjelent mintegy százezres tömeg előtt elítélte a temesvári „vandálok” és „huligánok” cselekedeteit. A Központi Bizottság erkélyéről a „szocialista forradalom” és a román „sokoldalúan fejlett szocialista társadalom” eredményeit ismételgette, fizetésemelést ajánlott a munkásoknak, és tovább dicsérte a „szocialista forradalmat”. Az emberekre azonban ez már nem volt hatással. Az első sorokban – ahol többnyire a Securitate civil ruhás emberei foglaltak helyet –, még éltették a diktátort, azonban hátul néma volt a tömeg, csak a hangszórókból hallatszott éljenzés. Egy idő után váratlanul (?) keletkező hangzavar miatt megszakadt a „Conducător” beszéde. A Ceaușescu házaspár reakciója az erkélyen emlékezetes volt: hasztalan próbálták visszaszerezni az irányítást a felbolydult tömeg felett. Ceaușescu végül be tudta fejezni a beszédét, de azt már csak az elől álló pártaktivisták és polgári ruhába öltöztetett titkosrendőrök hallgatták és tapsolták meg.

A szétszéledő tömeg egy része ellepte a környező utcákat, és antikommunista és Ceaușescu-ellenes jelszavakat kezdett skandálni, majd zavargásokra került sor. A tüntetők a román trikolórból (akárcsak nálunk ’56-ban) kivágták a pártállami címet, és a lyukas zászlót lobogtatva Temesvárt éljeneztek. A délutáni órákra több mint hatvan-ezresre duzzadt a tömeg, melybe belelőttek a Securitate katonai alakulatai. Az egyetemisták általános sztrájkra szólították fel az üzemek dolgozóit. Ceaușescu, a felesége, és az RKP Politikai Végrehajtó Bizottságának tagjai a pártszékházban maradtak, és elkezdtek a megtorlás megszervezését.

Ahogy teltek az órák, egyre több ember ment ki az utcára. A tüntetők hamarosan – szervezetlenül és fegyvertelenül – szembekerültek a sorkatonasággal, majd a terrorelhárító egység pajzsos tagjaival, a Securitate egyenruhás és polgári ruhás embereivel, mögöttük pedig a tankokkal és csapatszállító járművekkel. A tömegre több épületből, mellékutcaból

és tankokkal támadtak rá. A tűzoltók vízágyúkkal lőtték a tömeget, közben a rendőrség ütlegette és letartóztatta a tüntetőket. Sok tiltakozót lelőttek, agyonvertek, leszúrtak, vagy eltaposták őket a páncélosok. Mialatt Bukarestben javában folyt a küzdelem, a fegyveres erők (halálos áldozatokat és több száz sebesültet hátra hagyva) kivonultak Temesvárról. Ott tulajdonképpen már ekkor győztek a felkelők. A többi erdélyi nagyvárosban, Kolozsváron, Aradon, Marosvásárhelyen és máshol is halálos áldozatokkal járó incidensekre kerül sor, azonban a Kárpátokon túli országrész, az ortodox kultúrkörhöz tartozó Regát hallgatott: csak Jászvásáron mozdult meg a tömeg.

December 22-én reggel a bukaresti tüntetők Ceaușescu lemondását követelve előzőlőtték a román főváros központját. A fegyveres erők ismét tüzet nyitottak a tömegre (bár egyre több katona állt át a felkelők oldalára). A délelőtti folyamán az egész országra kiterjedő, rendkívüli állapotot hirdettek ki. A helyzet egyre zavarosabbá és bizonytalanabbá vált. Vasile Milea nemzetvédelmi miniszter, akit Ceaușescu utólag árulónak nyilvánított, öngyilkosságot követett el, feltehetően azért, mert nem tudta, melyik oldalra álljon. Az utódként kinevezett Stănculescu tábornok – aki részese volt a temesvári megtorlásnak –, érezte a változások közeledtét, emiatt úgy próbálta meg a hűség vagy árulás dilemmáját feloldani, hogy munkaképtelenséget szimulálva begipszeltette a lábát. Persze a Conducător ennek nem dőlt be, ezért a tábornok színleg elvállalta a megbízatást, de a Ceaușescu megtorlásra irányuló utasításait részben elszabotálta, ezzel hozzá járulva az áldozatok számának csökkentéséhez. Mindezek ellenére Stănculescunál nem kell azt gondolnunk, hogy hirtelenjében feltámadt benne a román nép iránti őszinte szeretet, sokkal inkább azt mutatja, hogy a katonai vezérkar jelentős része – köztük ő maga is – már nem félt jobban Ceaușescutól, mint a kontroll nélkülivé váló, fellázadt tömegtől.⁷ A felkelés győzelmét a hadsereg átállása tette lehetővé. December 22-én a felkelők behatoltak az elnöki palotába, Ceaușescu feleségével együtt, a palota tetejéről, helikopteren menekül el. A tüntetők délben elfoglalják a rádiót és a televízió épületét. Egy ismert és népszerű ellenzéki költő, Mircea Dinescu bejelentette, hogy Ceaușescut megfosztották a hatalmától, valamint azt, hogy Románia vezetését ideiglenesen a Nemzeti Megmentési Front vette át, melynek Corneliu Mănescu volt a vezetője. Nicolae Militaru vezérőrnagy pedig felszólította a hadsereg vezetőit, hogy vonuljanak vissza a laktanyákba, és ne lőjenek saját népükre. Elfogatási parancsot adtak ki Ceaușescu házaspár ellen. Bejelentették, hogy Temesváron az elmúlt napokban négyezerhatszázán haltak meg.⁸ Valójában a Bánság fővárosában – a későbbi vizsgálatok szerint – „csak” hetvenkét ember vesztette az életét, kétszázötvenhárom volt a sebesültek száma.⁹ Valószínűleg, a Ceaușescu elleni indulatokat kívánták tovább élezni, ezzel előkészítve a további napok történéseit, a népharag által megerősítve a diktátorra váró ítéletet.

A televízió feletti ellenőrzést a belüghöz tartozó egységek eleinte megkísérelték visszaszerezni, mire a televízió munkatársai a hadseregtől kértek segítséget, valamint kérték a tüntetőket, hogy maradjanak az utcán és védjék meg a forradalmat. Az éjszakai órákban bejelentették, hogy a Nemzeti Megmentési Front a hatalom új birtokosa, mely céljául tűzi ki a többpártrendszer bevezetését, szabad választások kiírását, új alkotmány megalkotását, valamint a nemzetiségi jogok biztosítását.¹⁰

Arról, hogy tulajdonképpen mi is történt 1989 decemberében Romániában, máig nincs egyetértés. A hivatalos álláspont szerint – melyet oszt a román társadalom többsége is – azokban a napokban forradalom történt az országban. Meglehetősen sokan vannak viszont olyanok, akik egy ügyes palotaforradalmat gyanítanak az események mögött, hiszen 22-én a

nómenklatúra háttérbe szorított másod- és harmadvonalbeli személyiségei kerültek előtérbe, a Ion Iliescu-féle reformkommunisták. Végül természetesen sokan hiszik azt, hogy az egész eseménysorozat különféle külföldi (szovjet, amerikai, zsidó, magyar stb.) titkosszolgálatok műve volt. Ebben a kérdésben még ma is nehéz tisztán látni. Én egyetértek a most Németországban élő, bánáti sváb származású író, újságíró Richard Wagnerrel.¹¹ „*Romániában a decemberi forradalom spontán felkelés, összeesküvés és rögtönzött palotaforradalom keverékének tűnik.*”¹² Mindazonáltal meg kell, hogy jegyezzem: az események egy jó ideje a változások irányába mutattak. Természetesen ezek a változások döntő részben a világpolitikai átrendeződésnek voltak köszönhetőek. A tüntető csoportok spontán alakultak, mint említettem, nem voltak olyan ellenzéki szervezetek, melyek mögéjük állhattak, irányíthatták volna őket. Kitűnően érzékelteti a román társadalom sajátos vonásait az előbb idézett Wagner: „*A románok a forradalom után alattvalóként viselkedtek. A lakosság követeléseai messzemenően demokrácia előttiek voltak. Számukra villanyáramról, fűtésről, kenyérről, húsról, magzatelhajtásról és szórakoztató tévéműsorról volt szó. „Mindezt Iliescu úr adta meg nekünk”, mondták az emberek. Úgy urazták, ahogy annak előtte elvtárszták. Egy diktátor bukása nem pusztítja el a totalitárius viszonyokat. Az antikommunizmus nem kielégítő képlet a demokratizálódáshoz.*”¹³

Magyarország és Románia viszonya Ceaușescunak köszönhetően már a nyolcvanas évek első felében jelentősen megromlott. A vad magyarellenes propagandahadjárat nem csak az erdélyi magyarságot, hanem Magyarországot, sőt olykor magát Kádárt vette célba.¹⁴

Az év utolsó hónapjaiban mindenki előtt nyilvánvaló volt, hogy a két állam között hidegháborús feszültség alakult ki. A hidegháború pedig már-már „forró” háborúba csapott át: még június végén olyan hírek jutottak el a külügybe, hogy Szatmárnémeti, Nagykároly, Nagyszentmiklós, Belényes, Lugos, Karánsebes körzetében „a katonai egységeket magasabb készenléti fokba helyezték”, a szaniszlói erdőbe pedig gyalogságot, tankokat, ágyúkat irányítottak. Egy nyári hírszerzői jelentés szerint pedig: „a román hadvezetés ez év őszére (október-november) tervbe vett egy Magyarország elleni katonai offenzívát. Állítólag meg vannak győződve arról, hogy gyorsan, számottevő akadályba nem ütközve jutnak el a Tisza vonaláig, még mielőtt a magyar hadsereg mozgósítani tudná dunántúli egységeit.”¹⁵ Hogy a „Conducător” komolyan gondolta-e a katonai fenyegetést, nehéz eldönteni. A súlyos konfrontáció kitörése már csak a Varsói Szerződés még létező – bár már alig működő – szervezete miatt sem valószínűsíthető; de ne feledjük: az örült diktátorok egy idő után nem képesek racionálisan gondolkodni és cselekedni...

Katonai incidensre szerencsére nem került sor, de a két ország határán nem egyszer előfordult román határsértés (sőt, gyilkosság!¹⁶) a határőrök részéről, miközben menekülteket üldöztek. Az év második felében ugyanis a korábbiaknál is nagyobb számban özönlöttek be az erdélyi magyarok, németek – és egy idő után már a románok is – Magyarországra.

A romániai viszonyokról, a magyarság üldözéséről, a hétköznapi szörnyűségeiről egyre több információ jutott el a magyar állampolgárokhoz, ugyanis a „létező szocializmus” eróziójaival párhuzamosan nőtt a publikációs szabadság, csökkentek a tabutémák. 1989-ben már az MSZMP hivatalos lapjában, a Népszabadságban is nyíltan bíralták Ceaușescu sovinszta-neosztalinista rendszerét, mely hazánk „frizsider-szocializmusához” képest, egy GULAG tábornak tűnhetett.

Idehaza komoly ellenérzést váltott ki Ceaușescu ún. „település-szisztematizálási” (közkeletű nevén falurombolási) terve is. Az erdélyi falvakat, halálraítélő, magyar kultúrát pusztító terv ellen 1988. június 27-én Budapesten százezres tömegdemonstráció volt, melyen a fenti terv ellen tiltakoztak az anyaországi, valamint a Romániából addig elmenekült magyar és

román résztvevők.¹⁷ Az 1988 nyarán történtek jól mutatják, hogy a magyar társadalom jobbik fele ekor is szíven viselte az erdélyi magyarság sorsát, és élénk figyelemmel kísérte azt.¹⁸ Így amikor a segítő kéznyújtásra volt szükség, – és lehetőség –, Magyarország szinte egy emberként mozdult meg, hogy megsegítse a diktatúra börtönéből kiszabaduló, egymillió hétszázezer nemzettársát, valamint a velük együtt élő román népet. A Ceaușescu-rezsim összeomlásának pillanatában elementáris erővel tört felszínre az erdélyi magyarsággal való összetartozás tudata.

Hódmezővásárhelyen ennek a mély testvéri kapcsolatnak a tudatos megélésében nem elhanyagolható szerepe volt a Bethlen Gábor Gimnázium és a nagyenyedi Bethlen Kollégium között fenntartott informális, személyes kapcsolatoknak is. Emellett jó néhány család érkezett 1988–89-ben Erdélyből Hódmezővásárhelyre, az ő beszámolóik is tudatosították a város lakóiban, hogy sokkal szerencsésebb életet élhetnek, mint erdélyi nemzettársaik.

A temesvári eseményekről – annak köszönhetően, hogy a román határ közelében éltek – nem csak a Csongrád Megyei Hírlap cikkein keresztül, hanem személyes kapcsolatainknak köszönhetően is több információval rendelkeztek Hódmezővásárhely polgárai, mint akár a bukaresti magyar nagykövetség munkatársai. Például az MSZMP megyei szervezetének lapja 1989. december 19-i számának címlapján „Nemcsak Temes vár” címmel jelent meg egy szerkesztőségi cikk, határon veszteglő kamionokat ábrázoló fotóval. A rövid írás, a Temesváron átutazó külföldi, illetve Magyarországra átszökött magyar nemzetiségű román állampolgárok beszámolóinak alapján igyekezett felvázolni az ottani eseményeket. Az utólag pontosnak bizonyuló információk mellett, azonban mindenféle rémhírek is elterjedtek ekkor. Ezt mutatja az is, hogy a megyei napilap 21-i, csütörtöki számában cikk jelenik meg: *Meggyilkolták Tőkés Lászlót – Három-négyszer áldozat tömegsírokban*¹⁹ címmel. (Szerencsére egyik sem volt igaz.) Ugyanebben a számban tette közzé a szolidaritási tüntetésre való felhívását a vásárhelyi MDF: „*Drámai hírek érkeznek Romániából. A diktatúra fegyverrel támad a tüntetőkre. Tragikus és felemelő a fázó, éhező, megalázott nép felkelése, ahogyan különböző anyanyelvűek vállalva szállnak szembe a zsarnoksággal. (...) mi se tétlenkedjünk! A nemzetközi közvélemény közvélemény tiltakozása meggyorsítja az önkényuralom bukását. (...) Fejjezzük ki szolidaritásunkat Románia minden nemzetisége, szabadságvágyó polgára iránt! Gyertya és fáklyaláng emlékeztessen s tüntetések áldozataira! Le a Ceaușescu-diktatúrával Szabadságot, demokráciát Romániának!*”²⁰ Így hívta a hódmezővásárhelyieket a helyi MDF-szervezet a következő nap, azaz 22. este hat órára, a Kossuth-szoborhoz.

Dr. Kószó Péter az MDF helyi szervezetének elnökségi tagja a következő beszédvázlattal készült a péntek esti rendezvényre:

„Barátaim, Vásárhely polgárai!

Egyre tragikusabb hírek érkeznek Romániából. Megvert, megkínzott megalázott menekültektől tudjuk, hogy az éhező, fázó Románia felkelt, hogy lerázza magáról a diktatúrát és a megfélemlítésen működő politikai rendszert. De mit tesz az esztelen erőszak: fegyvertelen tüntetőkre lö, gyermekekre, terhes anyákra, diákokra, munkásokra, azért, mert szabadságot akarnak. Temesvár immár jelképpé, Tőkés László nemzeti hőssé vált. Mindazok hőisévé, akik nem tudnak rabságban élni! Nyilvánítsuk ki akaratomat, tekintse Hódmezővásárhely Temesvárt testvérvárosának!

A gyász pillanatában is felemelő és megható, hogy nemzetiségtől függetlenül egy emberként szembe Románia népei a zsarnok hadseregével. De egyre több hír szól arról, hogy a katonák átállanak és bebizonyítják hősiességüket. Nem lőnek testvérre, még az életük árán sem.

Barátaim, magyarok!

Nem nézhetjük tétlenül, hogy magyarokat, románokat és más nemzetiség fiataljait láncfegyverrel tiporják betonba! Emeljük fel szavunkat Európa és a Világ előtt, ne hagyjuk az emberi jogokat a sárba taposni!

Emeljük fel szavunkat a mészárlás és megtorlás ellen!!

Emeljük fel szavunkat a békéért és a szabadságért!!

Szabadságot Románia népeinek!

Ceausescu, Európa és a Világ szegényévé vált, beszennyezte a 20. század utolsó éveit. Ártatlan emberek vére tapad a kezéhez, ezt soha nem lehet megbocsájtani.

A történelem szemétdombjára kerül Hitler és Sztálin mellé.

Románok, magyarok, szerbek, németek, élők, és harcban elesettek, felkelők, Románia népei értetek égjen a láng, a demokráciáért, a szabadságért!”²¹

A beszéd azonban nem hangzott el, mivel az események a következő huszonnégy órában felgyorsultak, így az MDF helyi politikusai alkalmazkodván a megváltozott helyzethez, megváltoztatták a meghirdetett program célját. A Kossuth téren dr. Grezsa Ferenc mondott beszédet, melyben az időközben ismertté váló tényleges romániai állapotok ismeretében arra kérte a jelenlévőket, hogy gyűjtsenek pénzt illetve élelmiszert a nyomorgó romániai magyaroknak és románoknak. Ehhez az akcióhoz menet közben csatlakozott az SZDSZ és a Kisgazdapárt tagságának a jelentős része is.

„89 december 22-én délutánra egy nagy tüntetést szervezett a Magyar Demokrata Fórum a Kossuth térre, aminek a célja a szolidaritás felvállalása a Temesvári eseményekkel kapcsolatban. Ezen a fórumon, ami ha jól emlékszem délután négy órakor kezdődött, és ha jól emlékszem Dr. Grezsa Ferenc mondott egy nagyon jó beszédet. Több ezren voltak a Kossuth téren, tehát nagyon sokan. Akkor érkezett a hír, hogy győzött a romániai forradalom, elzavarták, vagy elmenekült Ceausescu. Ez egy olyan katarzis szerű hangulatot keltett ott a téren – én úgy gondolom, hogy igazából Magyarországon a rendszerváltás kapcsán az ember nem nagyon érezhetett különösebben egy katarzis élményt, és tulajdonképpen az emberek a saját élményüket ültették át a romániai eseményekre. (...) Határozat született arról, hogy gyűjtést rendezzünk és segítyt küldjünk a temesvári, nem magyaroknak, hanem a temesváriaknak: románoknak, magyaroknak, tehát függetlenül az etnikai hovatartozásuktól. Egy dobozban gyűlt ott a pénz. Nem tudom mennyi, de sok pénz összegyűlt, és akkor még Pesti Csemegében azt a pénzt beváltottuk narancsra, cukorra, margarinra, vajra. ... tehát elsősorban élelmiszere, de voltak olyanok, akik ruhákat hoztak. Egy jó teherautónyi rakomány gyűlt ott össze, ezt a rakományt kellett eljuttatni. Nyilván akkor abban a hangulatban, ezt akkor és azonnal, még aznap este.” – mondta húsz évvel később az eseménye szemtanúja, Ágoston Lajos.²²

Dr. Grezsa Ferenc elmondása alapján a „Pesti Csemege” vezetője, átértelmezve az ügy fontosságát kinyitotta az amúgy már bezárt üzletet, hogy a segélyszállítmány összeállításához bevásárolhassanak. Dr. Kószó Péter egy beszélgetésünk alkalmával felidézte egy szegény, idős, fejkendő viselő, törekeny vásárhelyi asszony alakját, aki a segélyszállítmányhoz egy otthonról hozott megbontott kilós kristálycukorral tudott hozzájárulni. Ez a jelenet lehetne a vásárhelyi emberek segítőkészségének a szimbóluma. A Kossuth téren összegyűlt több ezres tömeg szolidaritásból, az összetartozás megéléséből jelesre vizsgázott 1989. december 22-én. Ki-ki a maga képességéhez mérten hozzájárult a szomszédos ország népeinek a szabadságához.

Az összeállított szállítmányt, abban a fantasztikus hangulatban, amely Hódmezővásárhely főterét uralta, akkor rögtön útnak kellett indítani. Erre így emlékezik a szállítmány

Temesvárra való elkísérését vállaló Ágoston Lajos: „A Magyar Demokrata Fórum vállalta magára, hogy eljuttatja ezt a rakományt. Nagyon sok gépkocsivezető a gépkocsijával jelentkezett, több mint tízen, hogy ők hajlandóak kivinni ezt a szállítmányt. Végül a választás Tóth Sándorra esett, és a Tóth Sándor autójára pakoltuk ezt föl. Különböző okok miatt úgy döntött a Magyar Demokrata Fórum akkori vezetése, hogy én kísérjem ezt a szállítmányt Temesvárra. Egy levelet is megfogalmaztunk, amelyben Temesvárt testvérvárosunkká fogadjunk. Hozzá kell tennem, hogy Irhás József, aki akkoriban taxisként dolgozott, ő is felajánlotta, hogy a taxijával kijön. Ez azért volt szerencsés dolog, mert én nem nagyon jártam Romániában, abban az időben, tehát nem volt igazán helyismeretem, és Tóth Sándornak se, Irhás felajánlotta, hogy megy elöl és vezet bennünket. Tehát így, ez a csapat indult el.²³ Egyébként a határon, meg az országúton, akkor már nagyon sok segélyszállító jármű indult Románia felé.”²⁴

A háromgyermekes Tóth Sándorra véletlenül esett a választás, Dr. Grezsa Ferenc szerint

TÓTH SÁNDOR UTOLSÓ ÚTJA (1990. JANUÁR 3.)

FORRÁS: EMLÉKPONT

TISZTELGÉS TÓTH SÁNDOR, A ROMÁNIAI FORRADALOM VÁSÁRHELYI MÁRTÍRJÁNAK GÉPKOCSIJÁNÁL

FORRÁS: EMLÉKPONT

sorsszerűen: „eredetileg egy Vékony vezetéknévű sofőr vállalta volna a temesvári fuvarát, ő azonban otthon felejtette az útlevélét.”²⁵ A szállítmány útjáról szóló visszaemlékezését a Temesvárral való testvérvárosi kapcsolatfelvételtől szóló nyilatkozatot, küldetesként magával vivő Ágoston Lajos így folytatja: „Érdekes módon például, Svédországból, svéd rendszámú teherautókkal is találkoztunk. Így jutottunk át Romániába, különösebb gond és incidens nélkül, békesség és csend honolt Romániában, ez olyan este kilenc körül lehetett. Elhagytuk Aradot, merthogy Temesvárra tartottunk, de nem engedték tovább a segélyszállító konvojt, mondván a szekusok körülrzárták Temesvárt. Hallatszottak is a távoli lövések és robbanások hangjai. Visszafordítottak bennünket, azzal, hogy az aradi nagy kórház előtt álljunk meg, és aki tovább akar menni Temesvárra, majd tovább indulhat, ha változik a helyzet. Nagyon sok teherautó állt ott, nagyon sokan lepakolták ott a rakományukat, és indulhattak vissza Magyarországra. De hangsúlyozom, hogy amikor oda beálltunk, akkor még semmilyen fegyveres konfliktus nem volt.

Voltak nálam különböző nevek, akiket megkereshettem, akkor, ha valami segítségre lett volna szükség. Egy sebész főorvost kerestem, de – miközben kerestem – kitört a lövöldözés. Hogy kik lőttek, hogy lőttek... az épületek tetejéről, meg a főtérről, minden felől hallatszottak a lövések. Lényeg az, hogy a főorvos úr azt mondta, hogy álljunk be az udvarba, és mutatott egy helyet, ahová beállhattunk. Mi még változatlanul Temesvárra szerettünk volna tovább menni. Odamentem Tóth Sándorhoz, aki ott ült kint az autójában az út túloldalán, hogy forduljon vissza és jöjjön be a kórházba – följebb volt a teherbejárat – én meg gyalog mentem a járdán – tulajdonképpen nem ültem be az autóba –, hogy mutassam, hol van a teherbejárat, és hová kell megállni. De nem kanyarodott be a kórház udvarára, hanem elindult tovább a belváros irányába. Sokféle mendemonda kering arról, hogy miért nem, én magam egyiket sem tudom megerősíteni. Megmondom őszintén: nem tudom, hogy miért nem kanyarodott be. A dolog lényege, hogy nem kanyarodott be, és hát akkor, azért abban a hangulatban gyalog én hiába szaladtam volna utána, mert határozottan elindult a belváros felé, és nem is volt senki, aki vállalkozott volna arra, hogy autóval utána menjen. Én bementem a kórházba, és hát olyan hajnali kettő-három óra körül – folyamatosan jöttek egyébként a mentők, és hozták be a sebesülteket vagy a halottakat is –, és hajnaltájban odajött egy ottani dolgozó, valamilyen rendész kinézetű lehetett, és azt mondja: „Most hozták be a sofőröket! Ott van a prosecturán. „Ez egy borzasztó dolog. Az ember azt gondolja mindig, hogy mással, meg a filmen történhet ilyen, de vele nem. Lementiünk a prosecturára, ami tulajdonképpen nem prosectura volt, inkább egy nyári konyha kinézetű téglaburkolatos helyiség, és akkor már ott volt tizenegynéhány halott, és Tóth Sándor. Mellette pedig egy fiatal katona, aki fejlövést kapott, hogy most ez pusztán véletlen, hogy együtt hozták be őket, vagy valahol együtt történt a dolog, ezt nem sikerült kideríteni. A lényeg

TÓTH SÁNDOR GÉPKOCSIJA, A SZÉLVÉDŐN A VÉGZETES LÖVÉS NYOMÁVAL

FORRÁS: EMLÉKPONT

az, hogy sajnos azonosítanom kellett Tóth Sándort, akinek hátul találta el a golyó a nyaki ütőerét. Még akkor úgy tűnt, hogy nem is lövés végzett vele, hanem mindenféle mendemondák keringtek, hogy itt vannak az arabok Ceaucescu meghívására. Hozzá kell tennem, hogy Ceaucescu akkor ért haza Iránból. Később kiderült, hogy golyó vagy lövés. Reggel öt-hat óra körül bejött egy ottani fuvarozó cégnek a vezetője, egy terepjáróval. Azt mondta, hogy a mi teherautónk – sárgaponyvás, kék teherautónk – ott áll a Temesvár felé vezető Maros-híd feljárójában, ha gondolom, akkor ő elvisz oda, és visszahozhatom a teherautót. Így is történt. Hozzá kell tennem, hogy akkor az a hír járta, hogy az egyébként a híd bal oldalán lévő Park szállóban a securitate emberei vannak, és azok lőtték ki Tóth Sándor autóját is, ezért elég félve mentünk el az autóiig. De hangsúlyozom, hogy akkor már csend volt, tehát nem lövöldöztek, és mint ahogy később kiderült teljesen alaptalan híresztelés volt, hogy a Park szállóban secusok lettek volna. Legalábbis akkor reggel, már biztosan nem voltak. Megtaláltam Tóth Sándornak az autóját, ami szabályosan állt a hídfeljáróban, behúzott kézfékkel, és nem lefulladt, hanem leállított motorral, tehát nem menetközben lőtték ki biztos. Egy, mintha derékből leadott géppisztolysorozat szemből találta volna el, hiszen három találat érte az autót: egy lent az irányító karon, egy valahol a hűtőmaszk környékén, egy pedig fenn a szélvédőn, és ez volt az a bizonyos halálos lövés, amely Sándor életébe került, és ott vérzett el az autóban. Sokszor elmeséltem már, de most is borzasztó élmény arra gondolni, hogy Tóth Sándornak a vérébe kellett bele ülni ahhoz, hogy az autót haza hozhassam, illetve a hídról levezessem. A rakomány érintetlenül rajta volt az autón. Akkor már világosodott, és fiatalok vettek körbe bennünket, akik fölkelőnek mondták magukat, a nyakukba ott volt a géppisztoly. Fölhajtottuk a ponyvának a hátulját, én arra voltam kíváncsi, hogy megvan-e a rakomány, hogy esetleg a rakomány miatt lőtték-e le, de nem, érintetlen volt. Hátul éppen egy narancsos láda volt, és csodálkozva nézték, és kérdezték, hogy milyen gyümölcs az, tehát akkor láttak először ezek a gyerekek narancsot. ... Később hivatalosan is hazahozták Tóth Sándor holttestét, és itthon illő tisztelettel eltemettük.”²⁶

December 23-án, szombaton egy „rendőrségi autó hangszórója háromnegyed 12-kor kezdte el mondani a tragikus történetet, és az adománygyűjtést. A járdára lerakott urnába három-öt éves gyerekek ugyanúgy dugdosták pénzüket, mint a 70-80 éves nénikék; csörgős fémpénzt”.²⁷ Késő délután a kiküldetésből visszatérők a Kossuth téren állították ki Tóth Sándor golyó lyuggatta teherautóját. Később a visszapillantó-tükrökre, egy vásárhelyi asszony által sebtében megvarrt román nemzeti színű szalagok kerültek. A vásárhelyi emberek egy-egy szál gyertyával a kezüikben gyülekeztek, szemük könnyben úszott. Potyogtak a könnyeik az áldozatért, családjáért. Dányi József református lelkész, valamint a jezsuita Valentin atya tartott istentiszteletet, próbált vigaszt nyújtani a gyászolók részére.

A hódmezővásárhelyiek tudták, hogy a szabadságnak ára van, de hogy ekkora, az mindenkit megdöbrentett (elvégre 1956 már sokak emlékezetében csak haloványan élt).²⁸ Minden bizonnyal örültek, hogy Magyarországon egy békés rendszerváltozásnak lehettek szemtanúi, illetve részesei. Hódmezővásárhely egy köztisztelőben álló, elszánt, bátor és tisztességes polgárának az életével adózott Románia népeinek szabadságáért. Tóth Sándor közel hozta Hódmezővásárhelyt, és a tragédia színhelyét, Aradot egymáshoz. Ma már nem csupán a mártír segélyszállító emléke köti össze a két települést, ugyanis 1990-től a két város között testvérvárosi kapcsolat létesült. Tóth Sándorban a romániai forradalom egyetlen magyar áldozatát tisztelhetjük. Emlékét mindkét városban máig őrzik. Mind Hódmezővásárhely, mind Arad belvárosában utca viseli a mártír nevét, emlékeztetve az utókort arra, hogy az 1989-es „átmentési forradalom” napjaiban nem csak erdélyi románok és magyarok, hanem egy magyarországi magyar is életét áldozta a szabadságért.

Melléklet

A közreadott levélváltás az MDF egy fővárosi politikusa és a helyi szervezetet képviselő Dr. Grezsa István között zajlott a tragédia kapcsán. A levélváltás felhívja a figyelmet az ellenzéki pártok között, 1989 végére kieleződött viszonyra. Rámutat arra a tényre, hogy a tragédiából egyes politikai erők hasznot kívántak húzni, valamint arra is, hogy az MDF politikusai úgy érezték, hogy a médiában alul-reprezentáltak az SZDSZ-szel szemben. Ez a két levél rávilágít arra is, hogy 1989 végén nagyon pezsgő politikai életet élt Magyarország, a közért tenni akaró, közszereplést vállaló személyek pedig proaktív módon érdeklődtek, és igyekeznek dolgozni egy minőségi demokrácia kialakítása érdekében.

Kedves Barátaim!

Engedjék meg, hogy ismeretlenül is barátainnak nevezsem Önöket, akikkel együtt küzdünk egy szebb és jobb Magyarország megvalósításáért. Remélem, egyszer módom lesz személyesen is kezét szorítanom Önökkel., most azonban egy rendkívül sürgős ügyben szeretném a segítségüket kérni. Mindenesetre szeretném részvéteimet kifejezni Tóth Sándor tagtársunk tragikus halála miatt. Úgy tudom, a szabadság legújabb magyar mártíra az MDF szervezte konvoj munkatársaként halt hősi halált Romániában.

Bizonyára az Önök figyelmét sem kerülte el, hogy az MDF aránytalanul kevés figyelmet kap a sajtóban, televízióban. Ez az agyonhallgatás, együttesen az SZDSZ aránytalan túlreklámozásával, egy régi kommunista „szalámi-taktika” része; a két nagy ellenzéki tömörülés nem a kommunistákat, hanem egymást zaklatja, járattja le.

Tagtársunk tragikus halála véleményem szerint szépen példázza azt az önzetlen áldozatvállalást, melyet az MDF hazánk újjáépítésében vállalt, és ennek, bármilyen disszonáns is lehet ez az Önök jelenlegi gyászában, most különös propagandaértékű az MDF egésze szempontjából. A fővárosban december utolsó napjaiban megjelent egy kitűnő plakát, lehet, hogy Önöktől indult ki, lehet, hogy egyéb kezdeményezésről volt szó; az elhalt útlevele felett egy egyszerű, kézzel írott mondat tudatta, hogy a hódmezővásárhelyi

MDF-konvoj halottjáról van szó. Én az Országos Központtól kértem hasonló anyagot, csak egy példányt, sokszorosítás és terjesztés végett, de sajnos tervem még nem realizálódott.

Ebben a hangulatban értesültem pár perce a mai TV-híradóban Tóth Sándor temetéséről. Kb. 2 perces – szokatlanul hosszú – tudósítás volt a halálesetről, a temetésről, az elhangzott gyászbeszédekről, de nem esett egy szó sem az MDF-ről, egyetlen MDF-emblémát nem lehetett látni, a ravatalt övező férfikoszorú karszalagjai nemzetiszínűek voltak, de itt sem láttam MDF jelzést. Kérem a magyarázatukat, miért nem esett szó az MDF-ről. Szerintem az országos vezetés leghelyesebb lépése az lett volna, hogy saját halottjának tekintette volna az elhunytat – erre minden erkölcsi ok meglett volna! Egyetlen magyarázatot tartanék elfogadhatónak, ha a haláleset után a család és az MDF között vádaskodás, viszály alakult volna ki, ami ilyen esetben sajnos néha előfordul, tetézve a tragédiát.

Ha azonban az elhalt temetésén az MDF is részt vett, megjelent, jelvényei láthatóak voltak, tagjai beszédet tartottak, az elhaltat elbúcsúztatták, abban az esetben a TV hibájáról – vagy szándékos, politikai célzatú bűnös hír-elferdítésről – van szó. Előbbi esetben korrekciót kellene követelniük, méghozzá a TV-híradó 1. kiadásában, ha viszont az eseményen nagy súllyal szerepelt az MDF, és ez maradt ki az adásból, sajtóper elindítását is indokoltnak találnám. Az eset sajnos így nemcsak az MDF áldozatos közszolgáltatását, hanem az ellene folytatott szennyes agyonhallgatási, és rágalom-hadjáratot is ország-világ előtt példázná. Természetesen ilyen akció csak abban az esetben lenne indokolt, ha az Önök szervezete és az elhalt családja között nem romlott meg a kapcsolat. Kérem gyors reakciójukat, és amennyiben nem jelentene Önöknek túl nagy terhet, az esetleges tájékoztatásomat. Ha itt el lenne ásva egy csatabárd, feltétlenül ássák ki. Az MDF vagy harcos, aktív szervezetté válik, vagy elsorvad. Akkor pedig jaj nekünk!

Ismeretlenül is őszinte barátsággal
Budapest, 1990. január 3.

Dr. Kiss Ákos orvos

Kedves Barátunk!

Köszönjük megtisztelő sorait, és részvételét gyászunkban. Tóth Sándor halála mélyen megdöbbenetett mind szervezetünk tagságát, mind a város lakosságát. Mindjárt le kell szögezmem, hogy Sándor nem volt egyetlen politikai szervezetnek sem tagja!! Tisztán humánus megfontolások miatt vállalkozott a tragikus dec. 22-i éjszakai aradi útra. /A sok jelentkező közül, Ő szinte eleve elrendeltetés szerűen lett a sofőr, az egyik MDF-es barátunk helyett ment ki, aki azon a napon hosszú utat tett meg napközben, ezért Tóth Sándor lebeszélte az éjszakai vezetésről./ Magában a szállítmány összeállításában valóban az MDF játszotta a főszerepet, azaz pontosan írta le, és észrevételezi Ön az MDF szerepét a Haza /kis és nagy Haza/ újjáépítésében! A tragikus halálhír után megdöbbentő és figyelmeztető események játszódtak le Vásárhelyen; minden politikai erő ki akarta használni saját céljaira a három gyermeket itthagyo kisiparos halálát! Mi azonnal gyűjtést kezdeményeztünk, pontosabban kirak-tunk egy falúdat a város főterére, rendőr járőr kocsival a város számtalan pontján bejelentettük a tragikus hírt, adakozásra hívtuk polgártársainkat, valamint a közelgő karácsonyi ünnepek visszafogott ünneplésére hívtunk fel. Ellenzéki „barátaink” lecsaptak a kínálkozó lehetőségre, látva szervezetünk, és mindannyiunk mély gyászát /hiszen mi mdf-esek indítottuk Őket útnak, mi ölelkeztünk össze az éjszakában, amikor a többi ellenzéki szervezet már bezárta irodáját, éjszakára aludni mentek, mi ott maradtunk és egész éjjel gyűjtöttük és továbbítottuk az információkat és az adományokat/

A ládát kinevezték az SZDSZ és a Kisgazdapárt adakozó ládikájának, aznap este, a megkérdésünk nélkül felnyitották és kivettek belőle 80 ezer forintot!!! Magáról az eseményről interjút adott olyan ellenzéki barátunk, aki bár Romániában volt, de nem ott, a Tóth Sándor mellett ülő MDF helyi elnökségi tagot, mint SZDSZ-vezetőségi embert aposztrofálták, Rajk László a TV-ben bejelentette, hogy az egyik SZDSZ-szállítmány sofőrtjét agyonlőtték Aradon stb. Folytassam, folytatható-e??? NEM

Az események jó irányba terelését tulajdon-

képpen az tette lehetővé, hogy Sándor taxis kol-légái a kezdetektől felzárkóztak, békés demonstrációt szerveztek, a gyűjtést tovább folytatták az ünnepek alatt, megszervezték a temetést /ők állták a díszőrséget/, így legalább el lehetett érni, hogy egyetlen politikai tényező sem nyilatkozott meg a temetésen és a koporsónál. /A temetés másnapján a TV2-n fél 6 tájban húszperces interjú hangzott el Vásárhelyről, amely igen szép anyag volt, és kizárólag Benmünket szólaltattak meg. Gondolati íve az volt, hogy 1919-ben Vásárhely határában a román hadsereg egyik terrorista csoportja 56 magyar (helyi) parasztot brutálisan lemészárolt, mégis a város szinte azonnal megmozdult az események hírére.. Ezt a tényyszerűség kedvéért írtam le, természetesen nem sajátítottunk ki semmit sem a tragédiából./

A családdal nem romlott meg a kapcsolat, 25ezer ft segélyt adott a pesti központunk, melyet átnyújtottunk, és a továbbiakban is segíteni fogjuk őket /mi valóban, nemcsak szóban!/, miként a két ünnep között Marosvásárhelyen járt másik MDF-szállítmányunk is elhozta az egyik marosvásárhelyi román áldozat családjának a címét, hogy segítsük Őket a jövőben, további öt áldozat családjáról pedig a szegedi Barátaink gondoskodnak. Nagyon röviden és sebtében, nem pontosan fűzve a mondatokat és gondolatokat /amelyért elnézését kérem/ ezeket gyorsbírként válaszoljuk az Ön levelére. /TV Híradóban ezért nincs szükség helyreigazításra/ Persze az MDF agyonhallgatása tény, egyformán félnek tőlünk a jelenlegi nómenklatúra emberei és az ellenzék némely erői, véleményem szerint azért, mert mi egy teljesen új hatalomgyakorlási modellt fogunk meghonosítani, ha a választásokon jól szerepelünk, nem a centralisztikus kommunista irányítást /amelybe be lehet helyettesíteni a demokrácia, Európa stb. szavakat a marxizmus, munkáshatalom, stb. helyére./

Kitartó munkát a választásokra, az MDF = nyugodt erő. Üdv:

/helyi MDF elnökségi tag:/

Greza I.

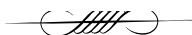
1989. jan. 10.³⁰

JEGYZETEK

- ¹ Ceaușescu bertollnokai nevezték így műveikben.
- ² RICHARD WAGNER: *Román különút*. Bukarest, 1996, Kriterion Kiadó. 16–17.
- ³ Bővebben lásd: MOLNÁR JÁNOS: *Szigorúan ellenőrzött evangélium*. 1. köt. Nagyvárad, 2009, Partium Kiadó.
- ⁴ Bővebben lásd: MOLNÁR JÁNOS: *Az aradi állásfoglalás a magyar–román diplomáciai kapcsolatok és a „Vasile-dosszié” tükrében*. Nagyvárad, 2008, Partium Kiadó.
- ⁵ Lásd TÓKÉS MÁTÉ: *Egymás tükrében. Soha nem hallott vallomások egy forradalomról*. Nagyvárad, 2004. 18–28.
- ⁶ Lásd VINCZE GÁBOR: Tovább a lejtőn – a gödör aljáig. (Magyar–román kapcsolatok 1989 második felében, a magyar diplomáciai iratok tükrében.) *Székegyföld*, 2009. 12. sz. 69–103.
- ⁷ Wagner, 1996. 26.
- ⁸ Ezt a hírt a világ közvéleménye is átveszi, a korabeli napilapok január elején is ezeket az adatokat közlik.
- ⁹ Vincze, 2009.
- ¹⁰ HVG, 1990. január 6. 8.
- ¹¹ Herta Müller Nobel-díjas író nő korábbi férjéről van szó..
- ¹² I. m. 25.
- ¹³ Wagner, 1996. 20–21.
- ¹⁴ Lásd VINCZE GÁBOR: „Ez még nem a vég, ha kell, keményebb írások is lesznek...” Magyarellenes román propagandaháború a nyolcvanas években. In: *Gúzsba kötött kisebbség. A romániai magyar kisebbség a 20. században*. Nagyvárad, 2009, Partium Kiadó. 105–121.
- ¹⁵ Idézi Vincze, 2009.
- ¹⁶ A legnagyobb port kavart eset egy szatmári kisfiú, Pécsi Norbert Artúr halála volt, aki szökni sem akart, csak a Szamos töltesen kerékpározott.
- ¹⁷ VINCZE GÁBOR Lefelé a lejtőn. (Magyar–román kapcsolatok 1989 első felében a magyar diplomáciai iratok tükrében) *Székegyföld*, 2009. 7. sz. 76.
- ¹⁸ Mutatja ezt az is, hogy a háromkötetes *Erdély története* 1987 és 1989 között százezer példányban kelt el.
- ¹⁹ CSMH 1989. december 21. 4.
- ²⁰ CSMH 1989. december 21. 3.
- ²¹ Az Emlékpont Múzeum archívuma.
- ²² Interjú Ágoston Lajossal. Emlékpont Múzeum, oral history interjú-gyűjtemény, I-085 – I-086.
- ²³ Tolmácsként csatlakozott a segélyszállítmány kíséretéhez a román állampolgárságú Gyuricza Pál is.
- ²⁴ Emlékpont Múzeum, oral history interjú-gyűjtemény: I-085 – I-086.
- ²⁵ Dr. Grezsa Ferenc szóbeli közlése.
- ²⁶ Ágoston Lajos-interjú, Emlékpont Múzeum, Oral History interjú gyűjtemény, I-085 – I-086.
- ²⁷ CSMH 1989. december 27. 4.
- ²⁸ A város teljes politikai palettája megdöbben a tragikus esemény miatt. Jól jelzi ezt az, hogy december 27-én a helyi MSZP-szervezet nevében Fritz Péter levelet írt az MDF vásárhelyi szervezetének, melynek leszögezte: „Megdöbbenéssel értesültünk a Tóth Sándort ért brutális terrorista támadásról. Mélységesen együttérzünk az őt elvesztő család gyászával. Fogadják legőszintebb együttérzésünket, ha szükségét látják szíveskedjenek ezt tolmácsolni a gyászoló családnak is. Egyben biztosítjuk Önöket, hogy erőnkhez mérten igyekezzünk a családot támogatni.” Emlékpont archívum. (Ez a részvétnyilvánító levél mutatja, hogy Tóth Sándort vélhetőleg MDF-tagnak gondolta a helyi MSZP, noha ő – ahogyan dr. Grezsa István leveléből kiderül –, nem volt tagja egyetlen politikai szervezetnek sem.)
- ²⁹ Emlékpont Múzeum archívuma.
- ³⁰ Emlékpont Múzeum archívuma.

HARMAT ÁRPÁD – HARMAT PÉTER

Hódmezővásárhely első kútjai

Hódmezővásárhely városának történetében kiemelt jelentőségű időszak volt a víznyerés módjának, a kútásásnak illetve kútúrásnak a kialakulása, fejlődése, hiszen a helyi földrajzi adottságok, a fő megélhetési forrásként szolgáló mezőgazdaság, az egészségügyi helyzet XVIII. századi romlása, illetve a város lakosságának demográfiai növekedése miatt nagy hangsúlyt helyeztek a tiszta, egészséges és bőséges ivóvíz biztosítására.

Az Alföld déli, Hódmezővásárhely körüli területein a XIX. század közepéig kizárólag csak ásott kutak voltak, melyek a század második felére már nem elégítették ki a város igényeit. Az ásással készült víznyerő helyek a talajszinthez közeli vízbázisuk miatt könnyen fertőződhetek, rossz minőségű nem ritkán járványokat kiváltó vizet adtak, könnyen kiapadhattak, és alacsony vízhozamuk miatt csak kevés ember, és igen korlátozott számú jószág ellátásának tudtak megfelelni. (Hódmezővásárhely XIX. századi lakosságának jelentős százaléka tartott jószágot, és állományuk vízfogyasztása többszöröse volt saját családi igényüknek.)

A kútásások mellett, az ország más területein meglevő természetes vízforrások, erek, patakok, folyók, stb. Hódmezővásárhely esetében nem jelentettek megoldást, mivel a város

távol feküdt minden ilyen lehetséges víznyerő helytől. A XIX. század második felében ráébredtek a város vezetői, hogy a lakosság vízellátását csak egyetlen módon lehet biztosítani: ha a föld mélyebb rétegeiből próbálnak meg ivóvizet nyerni. A mélyebb rétegekből történő ivóvíznyerés viszont csak fúrással lehetséges, mely műveletet hagyományos módon, a helyi kútásó „szakemberek” segítségével már nem lehet véghezvinni, mivel komoly mérnöki tudást, szakértelmet, és korszerű felszerelést kíván.

A kutak fúrással történő kialakítása nem csak a Dél-Alföldön, hanem az egész XIX.

HÓDMEZŐVÁSÁRHELY ELSŐ FÚRT ARTÉZI KÚTJA, A BAKAY-KÚT

A KÁLVIN JÁNOS TERET DÍSZÍTÓ NAGY ANDRÁS JÁNOS-KÚT

századi Magyarországon ritkaságszámba ment, mivel a technológia csak az 1800-as évek elején kezdett körvonalazódni a bányafúratások korábbi gyakorlatának alapjait felhasználva. Nem véletlen, hogy az első kútúró szakemberek bányamérnökök voltak.

Helytörténeti szempontból a kutak fúrással és nem ásással történő létesítésének legfontosabb időszaka a XIX. század közepén kezdődött, amikor 1855-ben a hódmezővásárhelyi községválasztmányi gyűlésen először vetődött fel konkrét formában a gondolat, hogy a város fúrt kutat készíttessen

A Hódmezővásárhely környéki kutak vízföldtani sajátosságai

„Az Alföld közepén, a Tisza folyó és a félhold alakú Hód tava mellett szélesen elterült Hódmezővásárhely többet harcolt a vízzel, mint az ellenséggel. Vagy sok volt belőle, vagy kevés. Amikor a nap sugara felégette az Alföldön a nedvességet, akkor bizony nem volt minek »nekihasalni«, kizáradt a tó, ázni kellett iható vizű kutakat, vagy a lajtoskocsival a Tiszáról szállították a vizet.”¹ Ez a küzdelem nyert kifejezést a határrezs elnevezéseiben is, mint Kút völgy, Kutas, Kardoskút. A lakosság nagy gondot fordított az ásottkutak építésére. Ezt bizonyítja egy 1875. szeptember 11-én kelt munkaszerződés is, amely Nyíri Máté és Nyíri Bálint kútmesterek, valamint a város közönsége, mint munkaadó kötöttek egy közkút létesítése érdekében. A szerződés 5. pontját így fogalmazták meg: „A kút mélységére vonatkozóan vállalkozók addig mennek le, míg legendó bótartalmú ivóvízre akadnak, vagy míg eszközeikkel lemenni tudnak.”²

Az ásottkutak belvilága általában egy öl, és téglával rakták ki az oldalukat, így egészségtelen rossz minőségű ivóvizük többször járványok terjedését idézte elő. Ennek ellenére mind a mai napig működnek ilyen ásott kutak Hódmezővásárhelyen. A városban nevezetes kútásó családok éltek, melyek közül néhányánál a foglalkozásuk előnévül is szolgált, például a Kútásó-Olasz család esetében. Az ásott kutak többnyire az utcák találkozásánál készültek, például a „hattyas kút” a Hattyas utcában. Noha némelyik kút mély volt, csak a felső, többnyire szerves anyagokkal fertőzött talajvizet gyűjtötték össze. Egyesek sós, keserű vagy undorítóan édes ízű vizet adtak. Több helyen tisztítás hiányában búzihódté, egészségtelenné váltak, köztük például a „présházi kút”, melyből egy egész városrész hordta a vizet. Ezek a vizek voltak a sok pusztító bélbetegség és különösen a „hagymáz”okai. Az Alföld altalajrétegeiben volt ugyan a jó víz, de eléréséhez az eddigi ásott kutaknál mélyebbekre lett volna szükség.³

Magyarország természeti kincsei közül kiemelkedő fontosságú a mélységi vízkészlet. Ez a kincs óriási mennyiségben helyezkedik el Hódmezővásárhely közvetlen és távolabbi környékén, amely már több mint egy évszázados feltárása óta kedvezően befolyásolta az élet minden megnyilvánulását, a lakosság életmódját.

A korábbi geofizikai felvételek, majd később a kőolajipari fúrások kimutatták, Hódmezővásárhely és Makó között egy ÉNY-DK-i irányú törésrendszer mentén lezökkent fiatal, harmadkori árok húzódik, mely hatezer métert is meghaladó mélységgel az ország legmélyebb pliocén depressziója, minthogy itt rakódott le legnagyobb vastagságban pliocén üledéksor. A hódmezővásárhelyi depresszió kialakulása a miocén korszak vége felé indult meg, egyidőben a Pannónia medence lesüllyedésével. A nagy süllyedéket kitöltő üledékösszet szerkezeti felépítését rétegződés jellemzi. E hatalmas törmelékes üledéktömeg egyik sajátossága a mélység felé fokozódó tömörülés. A délföldi vastag, több ezer méter függőleges kifejlődésű üledéksorozat fő hidrológiai sajátossága a nagy vertikális mélységvízemelet rendszerek jelenléte. Ez

a víztároló típus elsősorban a világ nagy üledékes medencéinek tulajdonsága, mint amilyen a Pannónia medence is. Óriási gyakorlati jelentősége van a korszerű kommunális vízellátást biztosító ivóvíztároló negyedidőszakos mélységi vízeletnek. A legerőteljesebben feltárt és megcsapolás alatt álló mélységszakasz százötventől háromszázötven méterig terjed, míg üledékföldtani és hidrogeológiai szempontból az optimális víztermelő mélységintervallum háromszáz és ötszáz méter közé esik. A legfelső úgynevezett szabad tükrű talajvízelet egy és tizenöt méter közötti mélységszakaszban elsősorban az 1860. évet megelőző időszak generációinak legfontosabb vízbázisa volt. Hódmezővásárhely, Makó és Szeged városok vidékén közel 100 ezer ástókútról tudunk.⁴

A kútúrás fejlődése

A mélyúrású, vagy ártezi kút olyan úrt kút, amely két vízzáró réteg között fekvő vízadó réteg nyomás alatti vizét tárja fel. A víz a nyomás következtében a kútban fölemelkedik, esetleg a térszint fölé is (negatív kút, pozitív kút, illetve feszített tükrű kutak)

Ártezi víz, vagy rétegvíz, az első vízzáró réteg alatt, általában a két vízzáró réteg között lévő víztartó rétegben sok helyen egymás alatt több szintben elhelyezkedő és nyomás alatt álló víz. Ugyanis a rétegvíz mélységi elhelyezkedése igen változatos. A talajvíz alatti húsz méter mélységtől több ezer méter mélységig megtalálható. A rétegvíz a legtöbb esetben teljesen kitölti a víztartó kőzet hézagait. A nyomás következtében a kapilláris erők nyugalmi állapotban nem hatnak. A talajvíztől eltérően a rétegvíz fölött nincs kapilláris zóna. A két vízzáró réteg közötti víztartóban elhelyezkedő és nyomás alatt álló rétegvizet ártezi víznek is nevezik. A nyomást a fedőkőzetek súlya (rétegvíznyomás), a kőzetekben lévő gázok felhajtó ereje vagy a víztartó magasabb részeiben tárolt víz hidrosztatikai nyomása kelti. Ha a úrással feltárt rétegvizekre ható nyomás nem elég nagy, akkor a víz ugyan az eredeti víztartó réteg fölé emelkedik, de a felszín alatt marad. Ez az úgynevezett szubártezi víz. Ha nyomás következtében a víz a felszín fölé emelkedik, ártezi vízről beszélünk. A szubártezi vizet feltáró kút negatív, az ártezi vizet feltáró kút pozitív ártezi kútnak nevezzük.⁵

A XIX. században felgyorsult ipari fejlődés új nyersanyaglelőhelyek feltárását követelte meg. Mivel új bányák létesítése csak a kitermelhető természeti kincs készletének nagyságára vonatkozó megbízható adatok ismeretében lehet gazdaságos, megnövekedett a kutatás fontossága. Szükségessé vált a kutatási módszereknek, elsősorban a bányászati kutatás fő segítségének, a mélyúrásnak a tökéletesítése. A kezdetleges kötéllel való mélyúrás gyengéi javításokra ösztönözték a technikusokat. Törekvéseik eredménye volt a fa és vasrudazat alkalmazása, az üteműködő úrásmód bevezetésével. A úrólyuk mélységének növekedését követően mind több elemből összetett rudazat az üzem közben ható nagyfeszültségek következtében azonban könnyen szenvedett kihajlást, sőt el is tört. A hiba kiküszöbölése K. Oyenhausen porosz bányatanácsos nevéhez fűződik, aki 1843-ban feltalálta a váltóollót – a nehezék és a véső közé iktatott egymásba akasztott, meghosszabbított láncszemet, melynek célja a rudazat megkímélése a felütés igénybevételeitől – és ezzel megnyitotta az utat a sikeres és gazdaságos mélyúrások felé. A továbbiakban a váltóolló különböző változatai jelentek meg, mint a szász K. G. Kind „szabadonejtő készüléke”, majd 1847-ben, K. L. Fabian úgynevezett „szalajtó készüléke”, melynél a rudazat felemelt helyzetében leejti a vésőt, s csak azután lassan süllyed utána a merev rudazat, azaz a lefelé mozgásnál függetleníti a véső mozgását a rudazatétól.

A fejlődés ezen fokáig a fúrótechnikások figyelme a kőzetbontás fúrólyukból történő hagyományos, azaz tisztítócsöves rendszerű eltávolítása felé irányult. A XIX. század legnagyobb vívmánya a fúrástechnika terén az öblítőrendszerű fúrási módszer bevezetése volt, mely a francia M. Fauvelle nevéhez fűződik. A fúrástörténetének következő jelentős évszáma 1869. Ekkor szabadalmaztatta a svájci R. Leschot a gépi hajtású öblítéses gyémánt magfúró berendezést, amely folyamatos kőzetfeltárást tett lehetővé. Az európai fúrástechnika ezzel oly fejlettségi fokot ért el, hogy a szén és kálisó kutatások mellett a mélységi vizek feltárására is alkalmazhatóvá vált.⁶

Artézi kutakat nem Magyarországon fúrtak először, de nincs Európában olyan ország, ahol gyorsabban terjedt volna az artézi kutak fúrása és technikája, mint hazánkban. A múlt század közepén volt már néhány fúrt kút az országban, számuk azonban nehezen növekedett, mert a fúrást viszonylag nagy költsége ellenére sem kecsegtetett biztos sikerrel. Zsigmondy Vilmos, a neves bányamérnök (1821–1886) volt az, aki a mélységi vizek feltárását a tudomány szintjére emelte és ezzel megszüntette a korábbi bizalmatlanságot. Zsigmondy korának a legjobb fúrási szerszámaival és gépi felszerelését használta. Alkalmazásukkal a mélyfúrási vállalkozásnak egy fényes évtizedét nyitotta meg. Főként a budapesti Városligetben 1878-ban sikerrel végződő mélyfúrása volt nagy hatással a szakmára. Korszerű és sikeres fúrássai különösen az alföldi városok lakóira nézve bírtak nagy jelentőséggel, hiszen a Hódmezővásárhely környéki és délalföldi emberek távol minden eleven víztől, az egészségtelen talajvíz kényszerűtől szenvedtek. Zsigmondy azonban 1876 után nem vállalt több kút-fúrást. Országos hírű cégét unokaöccsére, Zsigmondy Béla gépészmérnökre (1848–1919) ruházta át, aki a következő negyven évben magasra emelte a vízkutatás tudományos és gyakorlati színvonalát. A Zsigmondyak működése nyomán indult meg az Alföldön széles körben a kút-fúrás. Itt volt rá a legnagyobb szükség és itt terjedt el rohamos gyorsasággal.⁷

Hódmezővásárhely első artézi kútja

Hódmezővásárhely volt az első alföldi város – páratlan áldozatkészséget tanusítva – midőn a modern haladást felhasználta közegészségügye előmozdítására, megjavítására, s az Alföld nyilvános használatára szánt, nagy költséggel készített kútjával úttörő és jó példával járt más városok előtt. A város törvényhatósági bizottságának 1878. március 12-i jegyzőkönyvében többek között az alábbiak olvashatóak:

„Mintán a város közönségének egy jó és bővizű kútra multhatatlan szüksége van, megbízatik a városi tanács, miszerint Kovács Ferenc, Garzó Imre, Karancsi Dániel, Szamecz András, Beller Lőrinc, Moldvai István bizottsági tagoknak, mint kiküldötteknek közreműködésével Zsigmondy Béla bányász-mérnökkel kössön egyezséget a piactérnek valamelyik alkalmas pontján leendő kút-fúrássra és előállításra nézve. Egyszersmind legyen tekintettel a jóváhagyás végett bemutatandó szerződésben arra is, hogy mint vállalkozó a még bent lévő értékes csövek kiszedésére is köteleztessék.”⁸

Kölcsönös megállapodás után a kút-fúrást Zsigmondy el is vállalta. *„Az alku fejlesztésénél a város elég sajnós, nem volt tekintettel arra, hogy ilyen kút, ha néhány ezerrel többre kerül is, nagyobb caliberű csövekkel százezreket fog érni, a Bürgermeister által az ötvenes években megkísértett fúrásnál azon véleményre jött hogy már 40 ölnyre (21 m) jó víz található, s így Zsigmondy úr oda informáltatván, hogy 80, legfeljebb 100 méterre vízre találhat, megkezdé a kút-fúrást 15 cm-es csövekkel”* írta Matók Béla főjegyző a *Vásárhelyi Közlöny* 1880. július 6-i számában, visszapil-

lantva a kezdesi munkálatokra. A *Vásárhelyi Közlöny* 1878. október 6.-i számában a „*Helybeli újdonságok*” rovatában így ír: „*Zsigmondy Béla b.mérnök úr körünkbe érkezvén, a piacon lévő régi kút (Bürgermeister-féle) netalántáni használhatósága végett megkívánható munkálatokat már megkezdé, s egy pár nap alatt megtudjuk, hogy lehet-e a régi kutat munkálat alá venni, vagy más helyen új kút munkálatait kell kezdeni.*”

Egy hét alatt eldőlt a vizsgálat, miszerint „*a régi kútnak sem csöveit nem lehet kihúzni, sem annak folytatásával az elveszett vizet megtalálni nem lehet*”. Ennek folytán a további kísérlettel felhagyva, 1878. október 9-én az új kút helyét hatóságilag kijelölték, nem messze a fentebb említett fúrástól a városháza és a református főgimnázium által bezárt piactéren. A fúráshoz való előkészületeket, valamint a fúrótorony ácsolási és felállítási munkálatait 1878. október 9-én kezdték meg. A tulajdonképpeni fúrást október 17-én kezdték meg. Folyamatos munkával november 17-én a mélység már 75 méter, december 2-án pedig 98,20 méter volt a talp. A következő hónapokban, 1879 januárjától augusztusig a kút fúrása szünetelt, mivel a rétegek kiiktatására szolgáló megfelelő minőségű beléscsövek nem álltak a vállalkozó rendelkezésére. 1879. szeptember elején folytatták a kút fúrást, melyről a helyi újság így tudósított:

„*Örömmel jegyezzük fel, hogy a piactéren lévő kút fúratása ismét folyamatba lépett, s ez annyival is öröndetesebb jelenség reánk nézve, minthogy semminek sem érezzük hiányát annyira, mint az egészséges ivóvíznek, melyet ugyan hasztalan keresünk a város területén*”⁹

Az 1879. október 21-én tartott közgyűlésen Ábrai Károly polgármester szeptemberi jelentésének 21. szerint „*Olvasztatott Zsigmondy Béla mérnök levele, a fúrásnak a kikötött 140 m. alól mily feltételek mellett leendő eszközlése tárgyában. Polgármester és főmérnök előterjesztése folytán a továbbfúratás megrendeltetik, s a költségeknek a jövő évi költségvetésbe fölvételre a tanács utasítottatik*”. A novemberi törvényhatósági ülés erről már intézkedett is „*...a piactéri kút fúrása a jövő évi költségvetésbe 2000 ft. Vétetik fel*”, ahogy a *Vásárhelyi Közlöny* 1879 november 16-i száma közölte. A következő év június 6-án már arról olvashatunk, hogy „*a piactéren az artézi kút fúrása már befejeztetett múlt kedden és a víz a felszínre ütötte magát, s azóta a közönség által nagy mértékben használtatik. Öröndetes tény, melynek megvalósítása régi vágya volt lakosságunknak*”.

1880. június 28-án került átadásra a piactéri kút a nagyközönség használatára, két évi fásztó és szorgalmas munka eredményeként. Ünnepléses beszéd keretében adta át Zsigmondy mérnök-vállalkozó a városi előjáróságnak a kutat, s beszámolt a munkáról, melynek emberélet is esett áldozatul. Ábrai polgármester megköszönte a sikeres fáradozást, a legodaadóbb elismeréssel vette tudomásul a mérnöki beszámolót, s az illetékes tisztikar nevében magára vállalván a további gondozást és felelősséget, ismételten köszönetet szavazott Zsigmondynak mind maga, mind a tanács, mind pedig a város közönsége nevében. Az artézi kút összes költsége 11 327 ft-ot tett ki.

A kút fúrása nagy nehézséggel járt, többször akadtak a futóhomokban jó vízre. A homok tíz, húsz, sőt negyven méter magasságra is feltódult és mindannyiszor el kellett zárni és tovább haladni, mert különben a víz csak ideiglenes lett volna. Ez volt az oka, hogy Zsigmondy hét rendbeli fúrócsövet (beléscsövet) volt kénytelen használni a fúrólyuk bélelésére, melyek közül az első a megállapodástól eltérően nem százötven mm, hanem kettőszáztizenkét mm átmérőjű volt. A végső, hetven mm átmérőjű csővel az utolsó „kövecseges” agyagrétegnél tovább nem haladtak és százkilencvenhét és fél méter mélységben befejezték a fúrást. A huszonnégy óránként kiömlő langyos víz mennyisége 94 254 liter, hőmérséklete pedig 19 fok volt. A fúrólyuk felett homokkőből faragott négyszögletű díszes oszlop állt, melynek felső

részén mind a négy oldalon 1880. évszám látható, alsó részén pedig négy oroszlánfejből ömlött ki a víz az oszlop élei irányában fektetett négyágú, kereszt alakú medencébe, ebből pedig a felesleges mennyiség a földalatti csatornába.¹⁰

1880. július 4-én az egy hete a közönség szolgálatában álló az artézi kútról mindenfelől a legelőnyösebb vélekedést hallani. *„Örvendetes tény, melynek megvalósítása régi vágya volt a város lakosságának. A kút valóságos ostromállapotnak van kitéve kora reggeltől késő estig. A kút vize a legnagyobb mértékben használtatik, de másfelől a tömeges látogatás oly intermezzókat idéz elő, melyhez még a rendőrségnek is lehetne szava. Aztán szépen kérjük nénemasszonyokat is, hogy ne hányjanak mindenféle rohadtt gyümölcsöt a kút köré”* hívja fel a figyelmet az újságíró. A hónap végén így jelent a helyszínről a cikkíró: *„Artézi kutunk ugyancsak keresetnek örvend. Éjjel-nappal szakadatlanul hemzseg körülötte a sok hordó, kanta, s mindenféle vizes edények csoportja. Ez is fényes bizonyítéka annak, hogy szükség lenne a vizet alagsóvezetés által más városrészekbe is elvezetni, hogy ne kellésék a távoli lakosoknak órákat tölteni azért, hogy egy jó kanta vizet vihessen haza. Csak így lesz legelőnyösebben felhasználva e drága kincs, az artézi kút”* írja Nagy Miklós a Vásárhelyi Közlönyben, *„Az artézi kút előnyös felhasználása”* című cikkében.

„A lemellyített kút talajviszonyainak birtokában a város is tudja magát mihez tartani és ideje volna még egy új kutat a templomtéren, egyet a Bika utcába készíteni nagyobb méretű csövekkel, s e három kút egyenlőre a várost elegendő vízzel láthatná el hosszú éveken keresztül” – írta Matók Béla főügyész a Vásárhelyi Közlöny júliusi számában. A fenti cikk nyomán az augusztus 1-i törvényhatósági közgyűlés 42. pontja már tartalmazta Zsigmondy Béla mérnöknek egy második fúrására nézve tett ajánlatára vonatkozó előterjesztését.¹¹

Hódmezővásárhely első fúrt artézi kútját a város lakossága „Bakay kútnak” nevezte el, mivel Dr Bakay Lajos sebész főorvos háza előtt létesült. Arra vonatkozóan, hogy meddig használta a város lakossága a kutat, sajnos nem találtam adatot, de az 1950-es években feladott képeslapon a kút már nem üzemelt, de még a helyén állt, medencéjében virágok láthatók. Feltételezhetően az 1940-es években a vízhozam erős lecsökkenése közrejátszott abban, hogy mint pozitív kifolyású kút leállították üzemelését. Arról sincs megbízható adat, hogy pontosan mikor bontották le a kút felső részét.

*„Feltételezzük, hogy a város főterén – a Kossuth téren – épült nyolcvan lakásos épület, valamint az előtte 1965-ben leleplezett Szántó Kovács János emlékmű környezetének rendezése során lett elbontva az egyre elhagyatottabb látványt nyújtó medence. Végül 1978. augusztus hónapban találtam rá az 'Epreskertben' összetört állapotban. Daruskocsival szállították be a Csongrád Megyei Vízmű dolgozói az egység központjába, ahol mozaikszerűen, a korabeli fényképek alapján raktuk össze, és szállítottuk a helyszínre 1979-ben.”*¹²

Az 1979-es városrendezési terv sajnos nem tette lehetővé, hogy a kút eredeti helyére kerüljön, így a Városi Tanács végül a Református Ótemplom udvarában adott lehetőséget a felállításra, ahol aztán összerakták a már beszámozott darabokat. A tanács, a Hidrológiai Társaság Szentesi Csoportja, valamint a Csongrád Megyei Víz és Csatornamű Vállalat 1980-ban egy ünnepi megemlékezést tartott a Városi Tanács tanácstermében a centenárium alkalmából. Az ország minden területéről érkeztek vízügyi szakemberek a vízgazdálkodási történet szempontjából nem kis jelentőségű eseményre. Az ünnepi ülést követően a helyreállított kút átadásra került, valamint a száz éves évforduló alkalmából leleplezték a Szolgáltató Ház előtti Kiss Gyula szobrászművész „Oroszlános kút” című alkotását.¹³

A „Bakay kút” medencéjének oldalfalán két márványtábla került elhelyezésre, amelyeken a következő felirat olvasható: „Bakay kút, 1878–1880. Az Alföld első kútját Zsigmondy

Béla fúrta a város megbízása alapján. Mélysége 197.8 m. Vízhozama: 66 l/sec. A 100 éves évforduló alkalmából 1980-ban a felsőrészt helyreállította a Csm. Víz és Csatornamű Vállalat 2. Sz. Üzemművelési és a Városi Tanács VB. Műszaki Osztálya. Eredeti helye a Kossuth téren volt.” Napjainkban a városi vízhálózatról üzemel a kút, a Református Ótemplom plébánia épületének elbontását követően szépen parkosított területen, a Cseresnyés Kollégium épülete mellett.

Hódmezővásárhely második artézi kútja

Az 1880-as években a város több ásott kútja beomlott, a megmaradtakat pedig befedték és szivattyús üzemmódra alakították át. Vásárhely egyetlen fúrt kútja folyamatosan ostromlott területté, állandó jövés-menés helyszínévé vált. Miközben a számtalan ásott kút állandó járványveszély forrása, addig az egyetlen korszerű fúrt kút túlterhelté vált.

A városvezetők csakhamar rájöttek, hogy a városnak egyetlen kút már kevés. Elhatározták a második kút fúrását, csak a hozzávaló költségek fedezését nem tudták fedezni. *„Ekkor történt meg a lélekemelő jelenet, hogy Nagy András János a maga és hitvestársa nevében a polgári erények legszebbikét gyakorolva, letett a közjó oltárára, polgártársai jóvoltára húszezer forintot, s lehetővé tette a második, nevét viselő artézi kút elkészítését.”*¹⁴ A nagylelkű, és rendkívül fontos felajánlás segítségével lehetőség nyílt Hódmezővásárhely városának arra, hogy megépítse második artézi kútját. A felajánlás 1882. november 14-én történt a város törvényhatósági bizottságának közgyűlésén, mely a következőképpen zajlott:

*„Nagy András János törvényhatósági bizottsági tag szóval előadja, hogy mielőtt az 1883. évre összeállított költségelőirányzat tárgyalása megkezdhetnék, bejelenti a törvényhatósági közgyűlésnek, miszerint a tervbe vett s az új templom előtti téren, az úgynevezett kis piacon furandó artézi kút költségei fedezésére nevével Mucsi Máriával együttesen 20000 forintot ajánlanak fel, azon kijelentéssel, hogy midőn a vállalkozó mérnök a kút fúrásához hozzáfog, ők a felajánlott összeget folyóvá teszik, a felmerülő kiadást a jelzett összeg erejéig koronként a kötetendő szerződés feltételeihez képest fizetni fogják, azonban ők, mint magán egyének a vállalkozóval semmi összeköttetésben lenni nem óhajtanak, hanem a város közönsége kösse meg vele a szerződést s a további intézkedések megtételére, általában a kút furatása körüli kútügyek bizottságát kéri ez alkalomra is megbízni és kiküldeni.”*¹⁵

A pontosan 120 évvel ezelőtt megírt jegyzőkönyv további részében ez áll: *„indítványoztatott továbbá, hogy ezen építendő artézi kút Nagy András János és neje Mucsi Mária nevére neveztessek el s a felépítendő felszerelésen márványlapba e nevek, mint a kút építését létesítőké bevéssenek.”* A közgyűlés másnapján, a városi tanács Zsigmondy Béla mérnököt bízta meg a második artézi kút elkészítésével. A kútügyi bizottság, melynek tagjai – Ábrai Károly polgármester, Draskóczy Lajos, Dobossy Lajos, Karancsi Dániel, Ifj. Karasz Sámuel, Kovács József, Mónus András, Szabó Mihály, és Samu Ferenc – öt hónappal később, 1883. április 5-én délelőtt az Újtemplom előtt ünnepélyesen kijelölte a létesítendő kút helyét. Az ünnepélyes eseményen jelen volt Zsigmondy Béla mérnök-vállalkozó, Nagy Sándor főkapitány, Pokomándy Imre tanácsnok, Deák Mihály főmérnök, Szikszai Dénes aljegyző, Prehoffer Lajos aljegyző, és Nagy András János adományozó. A fúrólyuk pontos helyét az újtemplom és Szent János szobor közötti területen a környező épületek sarkától pontosan kijelölték. A fúrás 1883. április 24-én kezdődött meg, a fúrótorony ácsolásával és felállításával.

Maga a fúrás több lépcsőben, közel egy év alatt zajlott. Elsőként a talajvíz kizárása miatt, egy 390 milliméter átmérőjű fúrócsövet kellett a későbbi fúrásiránynak megfelelően, a kívánatos 20,4 méter mélységig a talajba fúrni. Ezt követően a külső csőszakaszon belül, egy 315 mm. átmérőjű második csővel fúrtak le egészen 211.8 méter mélységig. A fúrás ezen szakasza 1884. március 15-én zárult le, mivel a fúrás során beszerzési problémák merültek fel a megfelelő csőszerevények tekintetében, és így a munka több hónapig szünetelt. Az utolsó negyven méter fúrását egy 250 milliméter átmérőjű csővel végezték el, és így 1884. április 19-én elérték a célul kitűzött 252,6 métert, mely 55 méterrel volt mélyebb, mint a négy évvel korábban átadott első artézi kút. Ezen a napon a közgyűlés által kiküldött kútügyi bizottság hivatalosan átvette a kutat.¹⁶

*„Az átadáskor felvett jegyzőkönyv szerint a bizottság a helyszínen megjelenvén örömmel látta, hogy a föld felszíne felett több mint ember magasságra kiemelkedő vascsövön bőven és egyenletesen szökkel fel a kristálytisztaságú víz, mely az első artézi kút vizéhez mondhatni ugyanazonosságig hasonló, tehát ivásra, főzésre és mosásra teljesen alkalmas...”*¹⁷

1884 szeptemberében a fúrólyukat teljes hosszában 150 mm. átmérőjű borovi vörösfenyőből készített facsővel bélelték ki, és elhelyezték az öntöttvasból készült kútfejet. Ezt követően merült fel a felépítmény kivitelezésének kérdése. Végül a kút medencéjének és középső oszlopának elkészítését a városvezetés Séenger Béla budapesti kőfaragóra bízta, aki kalázi homokkőből faragta ki a nyolcszögletű medencét, és az 1,30 méter magas oszlopot. *„A városi kútügyi bizottság csütörtökön délután ülést tartott, mely alkalommal említésre méltó határozatot hozott. Elhatározta ugyanis az artézi kút külső felszerelésébe egy márványlapnak behelyezését, hogy minő szöveg jön a márványlapra, erre nézve egy szűkebb körű bizottság lett kiküldve Ábrai Károly polgármester elnöklete alatt, melynek tagjai: Dobosi Lajos és Szabó Mihály, kik a kész szó véget a nagybizottság elé fogják terjeszteni.”*¹⁸

A bizottság által javasolt szöveg márványlapokba vésését és a két fekete márványtábla elkészítését, amelyeket a középső kőoszlop átellenes oldalán helyeztek el, szintén Séenger Bélára bízta. A tábla egyik oldalán a következő feliratot vészték:

*„E kutat saját költségökön szülővárosunk népének javára készítették Nagy András János és neje Mucsi Mária, Isten áldása legyen a jótevőkön.”*A tábla másik oldalán ez olvasható: *„készítette Zsigmondy Béla mérnök 1883–1884, mélysége: 252.6m., vízbősége naponként 10,00 HL”. Séegner Béla 1884. szeptember 27-én kelt levelében megkérdezi Ábrai Károly polgármestertől, hogy megfelel-e a felirattervezet, és hogy mikor szállítja a márványtáblákat. Zsigmondy Béla 1884. november 1-jén kelt levelében felhívta a figyelmét a Polgármesteri Hivatalnak „nehogy a felírásban ortográfiai hiba legyen, kérem helyírási szempontból elhatároztatni illetékes egyén által, hogy megmaradhat-e a következő felirat: 'e kutat saját költségökön...' Séegner úrral beszéltem és ő azt mondotta, hogy képes a kész márványlapon az ő-t kijavítani ü-re, ha erre nézve esetleg felszólítatik.”*¹⁹

1884. november hónapban Séegner kőfaragó a következő választ kapta a hivataltól: *„Zsigmondy levelére hivatkozva közli a polgármester, hogy helyesen van ő-vel vésve a kiküldött szöveg mintája alapján, mert azt ahhoz értő tanár úr hagyta jóvá és külön figyelemmel volt, hogy stilisztikai és értelmezési szempontból helyesen szerkeztessék. Ezért kéri, hogy betűről betűre a küldött szöveg minta alapján vesse a márványlapra.”* A nagy gond, de kissé körülményesen létrehozott márványtáblákat ismeretlen okok miatt lecserélték réztáblákra, de a táblákon lévő szöveget szóról szóra átmásolták rájuk. A felső medence alatt egy kereszt alakú pince épült, amelyben megtalálható a kútfej, valamint a felső négy irányú kifolyó csövezete és elzáró szerelvényei.

Ezzel megoldották egy esetleges meghibásodás bontás nélküli javításának lehetőségét, valamint az elzárószelepek védettségét és megfelelő szabályozását. A felszínről vasajton keresztül, lépcsőn lehet a tárnába lejutni. A medence közepén lévő oszlopon nyugszik a cinköntvényből készült felső díszes kiömlő rész. A cink-öntvényt Kahle és fia potsdami gyárosoktól rendelték meg 1848 forintért, és 152 forintért szállították a kút helyére. Az öntvény alsó két méter átmérőjű tányérján tizenkét oroszlánfejjel díszített nyílásán ömlik a víz, és hull alá az alsó kőmedencébe. A felesleges víz a medence körül kiépített csatornába folyik. A nyolcszögletű kőmedence minden második oldalának közepén kialakított kifolyó ontotta a tiszta vizet, amely kovácsolt rostélyon keresztül folyt el a csatornába. A kutat ünnepélyes keretek közt, 1884. november 29-én délután három órakor adták át. Az átadó Hódmezővásárhely történetének kiemelkedő eseménye volt, amit az is bizonyít, hogy tízezer ember jelent meg az ünnepségen. A kút körül korlátot kellett emelni, melyen belül a küldöttségek elférhettek.

„Nagy András János artézi kútja ott díszlik, a monumentális kút felszerelése majdnem teljesen készen a piactéren. Zsigmondy Béla az artézi kút felszerelési munkálatait maga vezette. Zsigmondy urat hozzánk nem egyedül a vállalati szerződés köti, hanem az a jóakarát, ami nála városunk irányába nem egy ízben megnyilvánult. Közöttünk a derék férfiú örömet tölti idejét s otthonosan érzi magát. A város Zsigmondy Béla irányába több tekintetben köszönettel tartozik, minek alkalomadtán nem fogja elmulasztani kifejezését adni.”²⁰

A polgármester és a tanács törvényhatósági tagjai az átadás előtt személyesen felkeresték Nagy András Jánost a lakásán, felkérték őt és nejét, hogy a kút átadásának ünnepélyére szíveskedjenek velük menni. Nagy éljenzés fogadta az adományozók és Kristó Lajos helyettes polgármester vezetésével az átadáson megjelentek menetét. A kutat Zsigmondy Béla szép beszéd kíséretében adta át, melyet Kristó Lajos vett át és köszönetet mondott a nagylelkű adakozónak, valamint a kútfúró mérnök úrnak.

A felavatás utáni években – korabeli képeslapok tanúsága szerint –, fahordóval felszerelt lófogatok szállították az egészséges, jó minőségű és tiszta ivóvizet a Nagy András János kúttól a város minden pontjára. Megállapítható volt, hogy a két artézi kút, – az 1880 június 28.-án átadott „Bakay” kút, és az 1884. november 29-én átadott Nagy András János kút beüzemelése óta nem fordult elő járványos megbetegedés Hódmezővásárhelyen.

A XX. század közepe táján, a Nagy András János-kút vízhozama csökkenni kezdett, valószínűleg vízbázisa 50-60 évnnyi tartalékkal rendelkezett, amit a város maximálisan ki is használt, lévén, hogy teljes lakossága lakóhelytől függetlenül használta mindkét kutat.

A hozamcsökkenés miatt, a Nagy András János-kút eredeti funkciója megszűnt, és így az ötvenes években be is zárták. Műemlék jellegű értéke, és szépen kidolgozott felépítménye miatt a városvezetés később díszkúttá alakítását javasolta. Az átalakítás, és első felújítás 1964-ben történt, a CSOMITERV tervei alapján. Vízszintes tengelyű szivattyúk egy 25 köbméteres tüzivíztárolóból cirkuláltatták a vizet a kút díszes kifolyóihoz és onnan vissza.

Sajnos az első felújítás alkalmával nem gondoltak az eredeti terv szerinti helyreállításra, így a kőmedence egyik oldalán állították csak helyre a kifolyót. Két díszrács maradt meg, melyen a kút üzembehelyezési éve az adományozók neveinek kezdőbetűi találhatók meg (N.A.J. és M.M.). Az egyik rácsnál, a déli oldalon szemléltetés céljából eredeti módon egy kifolyót alakítottak ki, a kőmedencét pedig vasbetonnal bélelték ki, hogy vízzáró legyen. Ezt követően a szivattyúk sorozatos meghibásodása miatt a kút vízellátását városi vízhalózatról oldották meg, a csurgalékvizet pedig a városi csatornahálózatba vezették be. 1984. év elején kezdték meg a kút történetének második felújítását, mely eseményt egybekötötték a kút

100 éves évfordulójával. A felújítást a Csongrád Megyei Vímű 2. számú Üzemmérnöksége (ma Zsigmondy Béla Rt.), és a Városvédő és Szépítő Egyesület végezte, és a Városi Tanács VB.Műszaki Osztálya irányította, szervezte. A munka során felújították a cinköntvény részeket, kitakarították a téglafalazatú, boltíves pincét, kifugázták falazatát, és a régi építési anyagot felhasználva felújították a lépcsőt, illetve új vasajtót helyeztek a pince bejáratába. A pincerészt „kis vízügyi múzeummá” alakították, ahol megtekinthetővé tették az eredeti öntvényből készült kútfejet, az abból kiinduló csövezetet, a hozzá tartozó szerelvényeket, valamint a megmaradt egy méteres borovi vörösfenyőcsövet, mely része volt az 1884-ben kialakított csövezet-borításnak. 1984. november 5-én délután 4 órakor a Vásárhelyi Hetek rendezvénysorozat keretében adták át a már felújított kutat. A Nagy András János-kút ma műemlék jellegű díszkútként üzemel, és a város egyik szép színpontja.²¹

A Hódmezővásárhelyen meghonosodott kútfúró mesterség története

Az első Hódmezővásárhelyen fúrt artézi kutak (*Bakay* kút, 1880., és *Nagy András János* kút, 1884.) létesítése idején a város lakossága egyáltalán nem értett a kútfúrás mesterségéhez, csupán a kútásásban volt néhány családnak jártassága. Amikor felmerült a fúrt kutak iránti igény, budapesti kútfúró mestert kellett megbízni az első artézi mélyfúrású kutak létesítésére.

A század végére újabb kutakra lett volna szüksége Vásárhelynek. A véletlen folytán nem a városvezetés, hanem egy gőzmalomtulajdonos vállalkozó, bizonyos Bauer Sándor volt az, aki Vásárhelyen a harmadik kút ügyében lépéseket tett. A Bauer család országos szinten is nevezetes volt már a század közepén is. Bauer Fülöp a századelőn, még makói gabonakereskedőként kereste kenyerét, és alapozta meg leszármazottai későbbi vagyonát, de híressé vált fia és még nevezetesebb unokája megalapozták a család nevének fennmaradását. Bauer Fülöp fia, Bauer Jakab, 1850-ben Szentés városába nősült, és bérelt földet. Később, 1857-ben megalapította Szentés első, és a korabeli Magyarország nyolcadik gőzmalomát. Kilenc év elteltével, 1866-ban, mikor jól jövedelmező malma már vagyonossá tette, Hódmezővásárhelyre települt, megvásárolta egy városszéli kovácsműhely épületét, és létrehozta Vásárhely első gőzmalomát. Két fia született, de csak a kisebbik, Bauer Sándor (1853–1922) kezdett tudományos szinten foglalkozni a gépészet kérdéseivel. A fővárosba ment géptechnikát tanulni, majd a budapesti Röck vasipari vállalat gyárában dolgozott mérnökként. Amikor tapasztalata elegendő volt, édesapja hazahívta Vásárhelyre, hogy a gőzmalom fejlesztésében segítkezzen. A tehetséges gépész hamar rájött, hogy a gőzmalom fejlesztésének egyetlen akadálya, hogy nem tudnak elegendő vizet biztosítani a termeléshez. Mivel a két fúrt kút messze esett a malomtól, a Bauer vállalat elhatározta, hogy saját kutat furat azzal a Zsigmondy Béla kútfúró mesterrel, aki Vásárhely első két kútját is készítette.²²

A vállalat tehát ajánlatot kért Zsigmondytól, aki 30 ezer forintért vállalta volna el a munkát, azzal a feltétellel, hogy másfél – két év múlva fejezi be a fúrást. Bauerék sokalták az összeget is és a munka időtartamát is, így elutasították az ajánlatot. Az ajánlat elutasítását követően Bauer Sándor elhatározta, hogy áttanulmányozza a kútfúrás ismert szabályait és gépészeti tudására támaszkodva saját maga lát neki a kútfúrásnak. Amikor a második artézi kút átadása után 6 évvel, 1890-ben, megindultak a munkálatok, Bauer Sándor egy forradalmian új kútfúró technikát kezdett alkalmazni.

Halaváts Gyula magyar királyi osztálygeológus, Bauerék kortársa, korabeli tudományos

szaktekintély és számos kútúrasi publikáció írója, három lehetséges módot valószínűsít arra vonatkozóan, hogy Bauer Sándor honnan szerezhetett tudomást a vízöblítéses szárnyasfúrás technológiájáról. Elképzelhető de nem bizonyított, hogy miután a hagyományos, azaz szárazrendszerű kútúrast tanulmányozta, saját ötlete volt annak forradalmasítása. Másik lehetőség, hogy a Monarchia más területein – a mai Magyarország határain túl, esetleg külföldön –, járva találkozott hasonló eljárással. Az sem zárható ki, hogy Bauer Sándor olvasott már valahol, új fúrási eljárások kipróbálásáról. Akárhogy is, de 1890-ben olyan új eljárással lepte meg a szakmát, hogy földművelésügyi tanácsost küldtek Vásárhelyre a módszer tanulmányozására. Az eljárás körüli izgalom érthető volt, mivel Bauer mindössze hat hét alatt, és csupán háromezer forint költséggel készített egy 234 méter mély, és napi 244 800 liter vízhozammal rendelkező kutat. (A Nagy András János kút 252 méteres, és 668 160 liter vizet tudott adni naponta.) A döbbenetes eredmény, főként a rendkívül rövid idő azért volt meglepő, mert Zsigmondy ugyanezt a munkát két év alatt, és tízszeres áron, azaz 30 ezer forintból vállalta volna el.²³

Az új eljárás lényege az volt, hogy ellentétben Zsigmondyval, Bauer nem szárazon, hanem öblítőfej és öblítővíz segítségével nedvesen termelte ki a beléscsövek behelyezéséhez eltávolítandó földmennységet, másrészt nem hagyományos, hanem úgynevezett szárnyas fúrófejet használt, kisebb átmérőjű 70-100 miliméteres fúrócsővel.

„A fúrótorony, illetőleg a fúróállvány felszerelése után az ötnegyed colos fúrórudazatra olyan méretű szárnyas fúró fejezt helyezték el, melynek nyitott átmérője 20-30 miliméterrel volt nagyobb, mint a leendő beléscsőszerű keresztmetszete. A szivattyú megindítása után a függőlegesre tartott rudazatot kézi erővel forgatni kezdték. Forgatás céljából a rudforgatót (klupnit) 2-2,5 méter magasan szorították rá a rudazatra, arra helyezték egy drótkötélből vagy láncból készült, körülbelül ötven – hatvan centiméter körméretű gúzszt (rácsavart kötel) s ebbe dugták be a körülbelül három méter hosszú, öt – hat centiméter vastag fadorongot (forgatórudat), melynek alsó végét fogta meg a munkás és elkezdte a körbejárást, így percenként öt-hat fordulatot lehetett tenni. A munkatér mindig padlózott volt és tisztán tartották, hogy a körbejárás biztonságos legyen, mivel a dolgozók féltek a megcsúszástól és a balesettől, ami természetesen indokolt volt.”²⁴

A művelet kulcsa a fúrórudazat utánaeresztése volt, mely figyelmet és szabályozást kívánt a felvonó kezelőjétől, ezért rendszerint ezt a munkát az öregebb, tapasztaltabb szakember végezte, akit ekkor még nem tiszteltek meg a „fúrómester” címmel, noha gyakorlatilag az volt. A vállalkozót, a gazdát nevezték csak kútúrómesternek, még ha nem is volt mestervizsgálja, mivel a kútszínálás szabad ipar volt a századfordulón. Majd csak az 1928. június 28-án hatályba lépett 88.013/1928./VI.13./K.M. számú rendelet nyilvánította a kútszínálóipar munkakörébe tartozott kútúró tevékenységet artézi és vízkútúró néven külön képesítéshez kötött iparnak.

Bauer Sándor új technológiával készített első kútját néhány éven belül két újabb követte, melyeket szintén a Bauer Jakab és Fiai Vállalat fúrt. Az 1890-es években általuk végzett nagysikerű kútúrások hatására Hódmezővásárhelyen elkezdett terjedni az új technológia ismerete, és az elkövetkező négy esztendő alatt, 1890 és 1894 között 11 vásárhelyi gyáros, fatelep üzemeltető, téglagyáros, gőzmalomtulajdonos fogott bele saját kútúrasi kísérletbe. A kísérletek túlnyomó része sikeres volt, és egyes vállalkozás tulajdonosok, miután elkészítették saját üzemük számára a tervezett kutakat, elkezdtek vállalni mások számára is kútúrásokat. Így aztán létesültek fúrt kutak tanyákon, iskolák mellett, és egyes városrészekben. A városban lassan kezdett kialakulni egy csak kútúrással foglalkozó vállalkozói réteg s Vásárhely a XX. század elejére a kocsigyártás és majolikakészítés mellett a kútúróipar „fellegvára” is lett.

Az 1896-os évi felmérések már huszonhárom sikeresen fúrt, és üzemelő kútról tudósítanak Hódmezővásárhely városában.

1. Bakay-kút, Kossuth tér, fúrás időpontja: 1878. okt. 9. – 1880. jún. 28. Kútfúrómester: *Zsigmondy Béla*, a kút mélysége: 197,8 méter. A kút vízhozama: 94 254 liter naponta.

2. Nagy András János kút, fúrás időpontja: 1883. ápr. 24. – 1884. ápr. 19. Kútfúrómester: *Zsigmondy Béla*, a kút mélysége: 252,6 méter. A kút vízhozama: 668 160 liter naponta.

3. Bauer Jakab és fiai gőzmalmának kútja, fúrás időpontja: 1890. Kútfúrómester: *Bauer Sándor*, a kút mélysége: 234 méter. A kút vízhozama: 244 800 liter naponta.

4. Klauzál utcai kút, fúrás időpontja: 1890–1891. Kútfúrómester: *Varga Károly*, a kút mélysége: 216 méter. A kút vízhozama: 89 280 liter naponta.

5. Zsarkó Sándor és Társa gőzmalmának kútja, fúrás időpontja: 1890–1891. Kútfúrómester: *Hungerleider Mihály*, a kút mélysége: 228 méter. A kút vízhozama: 115 200 liter naponta.

6. Steiner és Társa fatelepének kútja, fúrás időpontja: 1891. Kútfúrómester: *Herfert Gyula*, a kút mélysége: 200 méter. A kút vízhozama: 86 400 liter naponta.

7. Damjanich utcai kút, fúrás időpontja: 1892. Kútfúrómester: *Mihály Imre*, és *Prónay József*, a kút mélysége: 146 méter. A kút vízhozama: 38 880 liter naponta.

8. Tóth Ferenc és Társai gőzmalmának kútja, fúrás időpontja: 1892. Kútfúrómester: *Soós Károly*, a kút mélysége: 237 méter. A kút vízhozama: 432 000 liter naponta.

9. Fehérvári és Társa gőzmalmának kútja, fúrás időpontja: 1892. Kútfúrómester: *Fehérvári Ferenc*, a kút mélysége: 130 méter. A kút vízhozama: 72 000 liter naponta.

10. Szentesi utcai kút, fúrás időpontja: 1892–1893. Kútfúrómester: *iff. Almássy Sándor*, a kút mélysége: 239 méter. A kút vízhozama: 339 840 liter naponta.

11. Nádor utcai népiskola kútja, fúrás időpontja: 1893. Kútfúrómester: *Varga Károly* és *Hungerleider Mihály*, a kút mélysége: 226 méter. A kút vízhozama: 208 800 liter naponta.

12. Lázár István Szentkirály dűlői tanyájának kútja, a fúrás időpontja: 1893. Kútfúrómester: *iff. Almássy Sándor*, a kút mélysége: 198 méter. A kút vízhozama: 57 600 liter naponta.

13. Malom utcai kút, fúrás időpontja: 1893. Kútfúrómester: *Hegedűs Testvérek*, a kút mélysége: 238 méter. A kút vízhozama: 233 280 liter naponta.

14. Szűcs és Francisti téglagyár kútja, fúrás időpontja: 1893. Kútfúrómester: *iff. Almássy Sándor*, a kút mélysége: 231 méter. A kút vízhozama: 259 200 liter naponta.

15. Hódi József kutasi úti tanyájának kútja, fúrás időpontja: 1891–1894. Kútfúrómester: *Hungerleider Mihály*, *Prónay József*, *Orbán Sándor*, a kút mélysége: 256 méter. A kút vízhozama: 201 600 liter naponta.

16. Szent-István utcai kút, fúrás időpontja: 1893–1894. Kútfúrómester: *iff. Almássy Sándor*, a kút mélysége: 227 méter. A kút vízhozama: 230 400 liter naponta.

17. Jókay utcai kút, fúrás időpontja: 1894. Kútfúrómester: *iff. Almássy Sándor*, a kút mélysége: 236 méter. A kút vízhozama: 100 800 liter naponta.

18. Rácz Lajos és Társai téglagyárának kútja, a fúrás időpontja: 1894. Kútfúrómester: *iff. Almássy Sándor*, a kút mélysége: 238 méter. A kút vízhozama: 342 720 liter.

19. Kovács Testvérek téglagyárának kútja, fúrás időpontja: 1894. Kútfúrómester: *Kovács József*, a kút mélysége: 231 méter. A kút vízhozama: 316 800 liter naponta.

20. Patkós kút, a Rárósi utcában, fúrás időpontja: 1894. Kútfúrómester: *iff. Almássy Sándor*, a kút mélysége: 236 méter. A kút vízhozama: 79 200 liter naponta.

21. Szent-István utcai népiskola kútja, fúrás időpontja: 1894. Kútfúrómester: *iff. Almássy Sándor*, a kút mélysége: 225 méter. A kút vízhozama: 201 600 liter naponta.

22. Bánffy gőzmalom kútja, fúrás időpontja: 1894. Kútúrómester: *iff. Almácssy Sándor*, a kút mélysége: 225 méter. A kút vízhozama: 427 600 liter naponta.

23. Városi közkórház kútja, fúrás időpontja: 1894. Kútúrómester: *iff. Almácssy Sándor*, a kút mélysége: 237 méter. A kút vízhozama: 230 400 liter naponta.²⁵

A felsorolás bizonyítja, hogy a század utolsó éveiben már voltak kifejezetten csak kútúróval foglalkozó szakemberek a városban, akik továbbadták mesterségüket, tapasztalataikat, és tudásukat utódaiknak, így teljes kútúró dinasztiákat létrehozva. Ilyen kútúró dinasztia volt, az Almácssy család is. Idősebb Almácssy Sándor, ácsmesterséget tanult, de 1889-ben abbahagyta eredeti szakmája gyakorlását és Bauer Sándorhoz hasonlóan, vele közel azonos időben a kútúrás mesterségét kezdte tanulni. Néhány évvel később Szikáncson megfúrta első kútját dr. Csáky Elemér főügyész édesapjának tanyáján, majd a Vásárhely környéki kisebb településeken is újabb artézi kutakat létesített. Szegváron, Sarkadon, Földeákon, Martonoson, sőt Félegyházán, és Szentesen is végzett kútúrást. Összesen élete során mintegy 110 kutat létesített a délföldön. Munkássága során felfejlesztette gépparkját, és országos hírnevet szerzett, mint elismert szakember. Tudását továbbadta fiának, *iff. Almácssy Sándornak*, aki már mélyfúrású vízműépítő vállalkozóként fejlesztette a családi vállalkozást. Az ifjabb Almácssy a kútúráshoz szükséges tudását már a szegedi ipariskola gépészeti tagozatának elvégzésével is bővítette, sőt később a berlini Műszaki Akadémiát is elvégezte.

A sok vásárhelyi kútúró család sorában kiemelkedő volt a Prónay család, melynek két tagja, Prónay József és testvére, Prónay Sándor összesen mintegy ötszáz artézi kutat fúrt szerte az országban. Prónay József 1867-ben született, és gyermekkorában gazdálkodónak nevelték. Ifjúkorában, mikor Zsigmondy Béla bányamérnök létrehozta első, majd négy évvel később második artézi kútját, mindössze 13-17 évesen elkezdett érdeklődni a kútúró mesterség iránt. Felhagyott a mezőgazdasági tapasztalatok megszerzésével, és a kézi műkútúrás „tudománya” felé fordult figyelme. Később 25 évesen, 1892-ben sikeresen megfúrta élete első artézi kútját, egy Bika utcai bolt számára. Ettől az évtől kezdve egymást követték munkái. Később csatlakozott hozzá 12 évvel fiatalabb testvére, és Kaposvártól Szarvason át Zilahig több városban végeztek kútúrásokat. (Még a híres Pallavicini-uradalomnak is létesített kutat.) A második világháborúban négy évig volt a hadsereg kútmestere, és az államvasutak szabadkai üzletvezetőségének vonalán Zomborban, Újvidéken, és más környező településeken fúrt kutakat. A háború után különvált testvérétől, aki 14 éves korától segédje, munkavezetője, majd vállalkozótársa is volt. Prónay Sándor önálló kútúróként, 200 artézi kutat létesített.²⁶

Az eddig említett kútúrókon kívül, a XIX. századi Vásárhely kiemelkedő szakemberei voltak még: Magyar Imre, Arany Mihály, Kenéz Tamás, Kopornyik János, Barát Sándor, Barát Ferenc, Varga Tóth Imre, és Misán János is. Kutatómunkám során mintegy húsz vásárhelyi kútúrómesterről találtam feljegyzéseket, akik mindegyike az ezernyolcszázad évek végén, és az ezerkilencszázad évek elején végezte tevékenységét.

Az a tény, hogy Hódmezővásárhely a XIX. század végére, alig másfél évtized alatt a kútúróipar hazája lett, felveti a kérdést, hogy mi módon volt lehetséges az alföldi területek felzárkózása az ország iparilag fejlettebb régióihoz.

„Az Osztrák–Magyar Monarchia nagy kiterjedése és nyersanyagban való önellátása, az egységes vámterület és pénz, az olcsó munkaerő, valamint az utazás és szállítás a vasút-vonalak

kiepítése következtében megkönnyítette a távolságok legyőzését. A kapitalista társadalmi rend rugalmas alkalmazkodása, a szabad ipar és vállalkozási kedv korlátlan volta, a nagy árubeség miatt fennálló könnyű beszerzési lehetőségek, a hitelbe vásárolható anyagok mind hozzájárultak ahhoz, hogy a fejlődés lehetőségei adva legyenek. A kereskedelem olcsón kínálta azokat az anyagokat és szerszámokat, melyek a fejlődésnek induló kútúróiparhoz szükségesek voltak.”²⁷

A XX. század elejére kialakult a vásárhelyi kútúrás gyakorlata. Legtöbbször a város egy-egy tehetős polgára, aki közéletű és tenniakaró ember volt, felkereste szomszédait és közös elhatározással, költséggel egy kút megfúrásának engedélyét kérték a város polgármesterétől. A lakosság erről a tehetős polgárról nevezte el általában ezeket a kutakat, például: *Patkós kút, Bodrogi kút, Császtvai kút, Maksa kút...* stb. A polgármester a város főmérnökével készítette el a szükséges terveket, amelyeket szakértői nyilatkozat kérés céljából, az 1885. évi vízjogi törvény alapján, elküldtek az illetékes Kultúrmérnöki Hivatalhoz Aradra. A hivatal a tervet hirdetmény formájában 30 napi közszemlére való kitételre javasolta és helyszíni tárgyalás kitűzését kérte. A helyszíni tárgyaláson jegyzőkönyvet vettek fel és abban pontosan rögzítették a kút helyét. A Kultúrmérnöki Hivatal visszaküldte a szakvéleménnyel allátott tervet azzal, hogy elfogadásra javasolja, vagy egyéb észrevételeket tett a terv módosítására vonatkozóan. A város törvényhatósági bizottságának közgyűlésén hagyták végleg jóvá a kút fúrását és bejegyezték a vizikönyvbe. Egy-egy kút fúrásának költségeit vállalkók többnyire szerződést kötöttek, ez volt a „társasági szerződés” amelyben a tagok rögzítették a társaság működésének feltételeit. Egy kúttársasághoz több artézi kút is tartozott. Erre utal az 1919. május 18-án jóváhagyott Bajza–Püspök–Mátyás–Klauzál utcai kúttársaság szerződése is. A vásárhelyi kúttársaságok egymás után alakultak meg, és 1937-ben a számuk elérte a hatvanat. Egy-egy kúttársaságot alkotó családi közösség – többnyire öt, hat esetleg tíz ház –, az artézi kút feltörő vizét csővezetékek segítségével házaikhoz vezette, és így a társaság tagjai saját kertjükben tudtak vízhez jutni nem kellett a kútig gyalogolni. A közös kút pozitív nyomása juttatta el a vizet minden hozzá csatlakozó házhoz. A legtöbbszor a közös kút köré szerveződött társaságok nem voltak hosszú életűek, mert közösségeik sokszor elfelejtkeztek arról, hogy a pozitív kutaknál mindig szabad vízkiömlést kell biztosítani, különben a kút elzáródik és megszűnik. A kútra csatlakozók közül legalább egy háznál mindig nyitva kellett tartani a vízkiömlés lehetőségét.

A kutak számának ugrásszerű növekedése, a harmincas évek végére gondokat kezdett jelenteni. A Magyar Királyi Földművelésügyi Miniszter 24.110/1939.VI.A. számú, 1939. március 23-án kelt rendelkezése a kutak engedélyezésének és használatának felülvizsgálatára ad utasítást. *„Tudomást szereztem arról, hogy országszerte nagy azoknak a pozitív fiúrt artézi kutaknak a száma, amelyek esetleg hatósági engedély nélkül létesültek, vagy ha engedéllyel létesültek is, ezek felszökő vize megfelelő zárószervezet hiányában szabadon elfolyik és ezáltal a véges mennyiségű nemzeti összkészletből nagy mennyiségű víz megy veszendőbe, s a környéken létesített hasonló kutak teljesítőképessége is csökken.”²⁸*

A rendelkezés értelmében a városban található hálózatról, kutakról és közfolyókról jegyzék készült utca, házszám, vagy sarok megjelöléssel. Ezt felhasználva a vízmű üzemeltetése a város egyik régi térképére feldolgozta az adatokat és abból egyértelműen kiderült, hogy a társaságok vízhálózata szinte behálózta a város területét. A XX. század közepére, a 200 és 400 méter közötti vízadórétre települt kutak 40-50 évi folyamatos használat következtében évről évre egyre kisebb vízhozammal üzemeltek, így mivel egyre nagyobb részüik vált negatívvá, a kúttársaságok is egymás után kezdtek feloszlani.

1960-ban létesült az első gépi vízszolgáltatási rendszer, mely Hódmezővásárhely 4. Kerületében, vagyis a *Petőfi S. – József A. – Malinovszkij* utcák térségében biztosította az ivóvízellátást. Később a *Tóalj* utcában és a *Balassa* utcában is létesültek törpevízművek amelyek kezdetben a Városi Tanács üzemeltetett, majd a Csongrád Megyei Víz és Csatornamű Vállalathoz kerültek. Végül 1974-ben helyezték üzembe a mintegy 800 köbméteres víztornyot és a város központi víztermelő egységét, ezzel a körzeti *hydrofor* rendszerű vízművek megszűntek, és az egész várost átfogó egységes vízellátás valósult meg.²⁹

Az artézi kútfúrás „hőskora” végleg lezárult, és átvette helyét a gépesített és közös vízszolgáltatás rendszere. Az emberi összefogással, közös munkával létrehozott, művészien megtervezett műemlék felépítményű kutak, nagyhírű kútfúró mesterek, vizet szállító lófogatok, önfeláldozó adományozók kora a huszadik század háború utáni éveire végleg letűnt.

A jelenleg is üzemelő és modernnek tekinthető vízszolgáltatási rendszer is természetesen kutakra épül. Alapvető különbség azonban, hogy a XIX. század végén, és a XX. század elején a létesített kutak mindegyike a 200 és a 400 méter közötti víréteg vízkészletének fogyasztását célozta meg, viszont jelenleg 800 tól 1200 méteres mélységig terjednek a vásárhelyi kutak mélységpontjai. A különbség oka, hogy a Dél-Alföld lakossága az alacsonyabb rétegek vízkészletét teljesen „felélte”, és szükségessé vált a mélyebb régiók felderítése. A hódmezővásárhelyi kutak legnagyobb hányada a *Kása erdő* területén helyezkedik el. Összesen 25 darab mélykút szolgáltatja jelenleg az ivóvizet a város ötvenötezer lakójának. A mélyről feltörő vizet semmilyen biológiai és vegyi tisztítással nem kell kezelni, mivel annak minősége kifogástalan. A „kitermelt” vizet szivattyúk segítségével víztárolókba juttatják, majd a víztorny közlekedő edények elvének kihasználása segítségével áramoltatják el a legmagasabb bérházakba, csakúgy mint minden vásárhelyi otthonba. Ma a kutakat nem kútfúró mesterek, hanem vízügyi mérnökök, műszaki szakemberek, és geológusok létesítik, és szivattyúk, nyomóvezetékek, tolózárok segítségével – gépesített módon – juttatják el a vizet a lakossághoz.

Jelenleg elmondható, hogy az Alföld 800 méter alatti rétegeinek vízbázisa képes kiszolgálni a terület lakosságát, (Csongrád megyében 2000-ben félmillió volt a lakosságszám) de 10 vagy 20 év múlva felvetődhet a kérdés, mi lesz akkor, ha – hasonlóan a XX. század közepének kiapadásaihoz – esetleg kifognak ezen rétegek készletei is. Az ország egyes pontjain, például a főváros környékén már üzemelnek 2000 méter mélységű fúrt kutak, és térségünkben is megoldást jelenthet, ha még mélyebbre hatolnak a kutakat létesítő szakemberek. Amennyiben viszont ez nem hoz eredményt, előfordulhat, hogy a kutakból történő vízszolgáltatás megszűnik a Dél-Alföldön. Ebben az esetben, a Duna menti városok vízellátását kellene követnünk, és azt a megoldást választani, hogy a Tisza vizét többszörösen szűrve, tisztítva, majd átemelőkkal a városba juttatva próbáljuk meg biztosítani az életet jelentő tiszta ivóvizet. Ez a megoldás azonban drága lenne, és Hódmezővásárhely elveszítené a magyarországi városok közt annyira ritka kincsét, a híresen jó minőségű tiszta ivóvizét.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- KÓSZEGFALVI FERENC – BORUS GÁBOR (szerk.): *Hódmezővásárhelyi életrajzi lexikon*. Szege, 2002. Bába Kiadó.
- FEJÉRVÁRY JÓZSEF: *Vásárhely története, családok tükrében*. Hódmezővásárhely, 1929, Erdélyi Sándor nyomdája.
- ERDÉLYI LÁSZLÓ – LÁSZLÓ FERENC – MURAKÖZY TAMÁS (szerk.): *Vízgazdálkodási Lexikon*. Budapest, 1970, Mezőgazdasági Kiadó.

- HALAVÁTS GYULA: Az Alföld artézi kútjai. *Magyar Mérnök és Építész Egylet Közlönye*, 1894. XXXVIII. k.
- HALAVÁTS GYULA: A hódmezővásárhelyi két artézi kút. *Magyar Királyi Földtani Intézet Évkönyve*. 1880. 8. k. 8.f.
- HALAVÁTS GYULA: *A magyarországi kutak története, terület szerinti megoszlása mélységök, vízbőségének és hőfokának ismertetése*. Budapest, 1896.
- CSATH BÉLA: Megemlékezés Hódmezővásárhely 100 éve elkészült első artézi kútjáról. *Hidrológiai Közöny*, 1981. április. 61. évf. 4. sz.
- CSATH BÉLA: A mélyfúrás helyzete Európában. *Vízügyi Történeti Füzetek*, 1983. 5. sz.
- CSATH BÉLA: Zsigmondy Béla szerepe a hazai vízkutatás és fúrás történetében. *Kőolaj és Földgáz* 1991. szept. 24. évf. (124) 9. sz.
- CSATH BÉLA: A „szárnyasfúrás” Hódmezővásárhelyen. *Kőolaj és Földgáz* 1991. 24. évf. 8. sz.
- KORIM KÁLMÁN: A Dél-Alföld geológiai felépítése, különös tekintettel a vízföldtani viszonyokra. *Hidrológiai Társaság Országos Ankétjének Kiadványa*, 1980. nov.14. 2. sz.
- HARMAT PÉTER: Bemutatkozik a Zsigmondy Béla Rt. *Vízmu panoráma* 1995. 3. évf. 2. sz.
- Csongrád Megyei Levéltár Hódmezővásárhelyi Levéltára* (továbbiakban: CS.M.L.H.L.) *Hódmezővásárhely Város Polgármesteri Hivatalának 1875 / 652 levéltári számú irata*.
- CS. M. L. H. L. *Közzgyűlési Jegyzőkönyv* 1878. Márc. 12. Hódmezővásárhely Város Polgármesteri Hivatalának 1878 / 401 levéltári számú irata.
- CS. M. L. H. L. *Közzgyűlési Jegyzőkönyv* 1880. aug. 1. Hódmezővásárhely Város Polgármesteri Hivatalának 1880 / 891 levéltári számú irata.
- CS. M. L. H. L. *Közzgyűlési Jegyzőkönyv* 1882. nov. 14. Hódmezővásárhely Város Polgármesteri Hivatalának 1882 / 496 levéltári számú irata.
- CS. M. L. H. L. *Hódmezővásárhely Város Polgármesteri Hivatalának 1884/119 levéltári számú irata*.
- CS. M. L. H. L. *Hódmezővásárhely Város Polgármesteri Hivatalának 1884/501 levéltári számú irata*.
- CS. M. L. H. L. *Miniszteri rendelet*. 1939. márc. 23. Hódmezővásárhely Város Polgármesteri Hivatalának 1939/109 levéltári számú irata.
- A *Vásárhelyi Közöny* 1878 és 1884 között megjelenő számai.

JEGYZETEK

- 1 HALAVÁTS GYULA: Az Alföld artézi kútjai. *Magyar Mérnök és Építész Egylet Közlönye*, 1894. XXXVIII. k. 1-9.
- 2 *Csongrád Megyei Levéltár Hódmezővásárhelyi Levéltára* (továbbiakban: CS.M.L.H.L.) *Hódmezővásárhely Város Polgármesteri Hivatalának 1875 / 652 levéltári számú irata*.
- 3 CSATH BÉLA: Megemlékezés Hódmezővásárhely 100 éve elkészült első artézi kútjáról. *Hidrológiai Közöny*, 1981. április. 61. évf. 4. sz. 145.
- 4 KORIM KÁLMÁN: A Dél-Alföld geológiai felépítése, különös tekintettel a vízföldtani viszonyokra. *Hidrológiai Társaság Országos Ankétjének Kiadványa*, 1980. nov.14. 2. sz. 1.
- 5 ERDÉLYI LÁSZLÓ-LÁSZLÓ FERENC-MURAKÖZY TAMÁS (szerk.): *Vízgazdálkodási Lexikon*. Budapest, 1970, Mezőgazdasági Kiadó. 500-615.
- 6 CSATH BÉLA: A mélyfúrás helyzete Európában. *Vízügyi Történeti Füzetek*, 1983. 5. sz. 13-15.
- 7 CSATH BÉLA: Zsigmondy Béla szerepe a hazai vízkutatás és fúrás történetében. *Kőolaj és Földgáz* 1991. szept. 24. évf. (124) 9. sz. 21.
- 8 CS.M.L.H.L. *Közzgyűlési jegyzőkönyv* 1878. márc. 12. Hmvely Város Polgármesteri Hivatalának 1878/401 levéltári számú irata.

- ⁹ H. NAGY LÁSZLÓ: Készül a kút. *Vásárhelyi Közlöny*. 1879.szept.
- ¹⁰ HALAVÁTS GYULA: A hódmezővásárhelyi két artézi kút. *Magyar Királyi Földtani Intézet Évkönyve*, 1880. VIII. kötet 8. füzet 205.
- ¹¹ CS.M.L.H.L. *Közigyelési jegyzőkönyv*. 1880. aug. 1. Hmvhely Város Polgármesteri Hiv.-nak 1880/891 levéltári számú irata.
- ¹² Interjú Harmat Péter vízgazdálkodási mérnökkel, aki 1969-től 1995-ig a Cs.M. Vízmű Vállalat hódmezővásárhelyi kirendeltségének üzemmérnökség-vezetője volt.
- ¹³ Interjú Molnár Ferencel, aki kirendeltségvezető helyettesként jelen volt az eseményen.
- ¹⁴ HALAVÁTS GYULA: A hódmezővásárhelyi két artézi kút. *Magyar Királyi Földtani Intézet Évkönyve* 1880. VIII. kötet 8. füzet 205.
- ¹⁵ CS.M.L.H.L. *Közigyelési jegyzőkönyv*, 1882. nov. 14. Hmvhely Város Polgármesteri Hivatalának 1882/496. számú irata
- ¹⁶ CS.M.L.H.L. *Hódmezővásárhely Város Polgármesteri Hivatalának* 1884 / 119 levéltári számú irata.
- ¹⁷ HALAVÁTS GYULA: A hódmezővásárhelyi két artézi kút. *Magyar Királyi Földtani Intézet Évkönyve*, 1880. VIII. kötet 8. füzet 206.
- ¹⁸ H. NAGY LAJOS: Helybéli újdonságok. *Vásárhelyi Közlöny*, 1884. máj. 11. 16. évf. 19. sz. 3.
- ¹⁹ CS.M.L.H.L. *Hódmezővásárhely Város Polgármesteri Hivatalának* 1884 /501. levéltári számú irata.
- ²⁰ H. NAGY LAJOS: Kútavatás lesz Vásárhelyen. *Vásárhelyi Közlöny*, 1884. nov. 23. 16. évf. 47. sz. 3.
- ²¹ Interjú Harmat Péter vízgazdálkodás mérnökkel, aki részt vett a Nagy András János-kút felújításában.
- ²² KÓSZEGFALVI FERENC–BORUS GÁBOR: *Hódmezővásárhelyi életrajzi lexikon*. Szeged, 2002, Bába Kiadó. 22–23.
- ²³ HALAVÁTS GYULA: *A magyarországi kutak története, terület szerinti megoszlása, mélységek, vizök bőségének és hőfokának ismertetése*. Budapest, 1896. 103.
- ²⁴ CSATH BÉLA: A „szárnyasfúrás”Hódmezővásárhelyen. *Kőolaj és Földgáz* 1991. aug. 24. évf. (124) 8. sz. 250.
- ²⁵ HALAVÁTS GYULA: *A magyarországi kutak története, terület szerinti megoszlása, mélységek, vizök bőségének és hőfokának ismertetése*. Budapest, 1896. 103.
- ²⁶ FEJÉRVÁRY JÓZSEF: *Vásárhely története, családok tükrében*. Hódmezővásárhely, 1929, Erdélyi Sándor nyomdája. 501., 650.
- ²⁷ CSATH BÉLA: A „szárnyasfúrás”Hódmezővásárhelyen. *Kőolaj és Földgáz*, 1991. aug. 24. évf. (124) 8. sz. 250.
- ²⁸ CS.M.L.H.L. *Miniszteri rendelet*. 1939. márc.23. Hmvhely Város Polgármesteri Hiv.-nak 1939/ 109 levéltári számú irata.
- ²⁹ HARMAT PÉTER: Bemutatkozik a hódmezővásárhelyi Zsigmondy Béla Kft. *Vízmű panorama*, 1995. III. évf. 2. sz. 2.

Közhasznúsági beszámoló a 2008. évről

Költségvetési támogatás felhasználása

A szervezet a 2008. évben nem részesült költségvetési támogatásban.

Vagyon felhasználásával kapcsolatos kimutatás (2008)

Közhasznú bevétel:	9050,- eFt
Közhasznú kiadás:	8292,- eFt
Vállalkozási bevétel:	-
Vállalkozási kiadás:	-
Kötelezettség:	-
Eredmény:	758,- eFt
A szervezet a mérlegfordulónapon 758,- eFt eszközzel rendelkezett, amelyből 490,- eFt tárgyi eszköz volt.	

Cél szerinti juttatások kimutatása

A szervezet nem részesült cél szerinti juttatásban.

Központi költségvetési szervtől, elkülönített állami pénzalaptól, helyi önkormányzattól, települési önkormányzatok társulásától és mindezek szerveitől kapott támogatás mértéke és felhasználása:

Dátum	Összeg (Ft)	Honnan?	Kód	Tartalom	Elszámolás
2008.02.08.	1.600.000,-	SZMM Nemzeti Civil Alapprogram	0012/2008 NCA- CIV-07-F-P-0284	Üvegház2 című kötet megjelentetésére	Elszámolva
2008.03.19.	500.000,-	SZMM Nemzeti Civil Alapprogram	1554/2007 NCA-NK- 07-C-P-0829	Belvedere-Szövetség különszám megjelentetésére	Elszámolva
2008.11.03.	1.000.000,-	SZMM Nemzeti Civil Alapprogram	NCA-DA-08-0417 0545/2008	Működési támogatás	Nem lezárt pályázat. A megvalósítási időszak 2009 májusáig tart.
2008.11.24.	600.000,-	SZMM Nemzeti Civil Alapprogram	NCA-NK-08- C-P-0840 0479/2008	Fiatalkor a Kárpát-mé- dencében tanulmánykö- tet megjelentetése	Nem lezárt pályázat. A megvalósítási időszak 2009 májusáig tart.
Összesen	3.700.000,-				

A közhasznú szervezet vezető tisztségviselőinek nyújtott juttatások

Díjazás nem került kifizetésre a vezető tisztségviselők részére.

Juttatásban sem részesültek a vezető tisztségviselők.

Az alapítvány tisztségviselői a 2008. év folyamán semmilyen juttatásban, tiszteletdíjban nem részesültek.

Az alapítvány 2008-ben:

- tudományos tevékenység;
- képességfejlesztés;
- ismeretterjesztés;
- kulturális tevékenység;
- a kulturális örökség megóvása;
- magyarországi etnikai kisebbségekkel és a határon túli magyarsággal kapcsolatos tevékenység;
- euroatlanti integráció elősegítése közhasznú tevékenységeket folytatott.

Közhasznú lapkiadói tevékenység:

Az alapítvány a 2008. évben folyamatosan támogatta a Belvedere Meridionale lap megjelenését. A nyomdai költségekhez, illetve a nyomdai előkészítéshez nyújtott támogatásokkal. A lap így továbbra is ingyenes.

Megjelentette a romániai Szövétnekkel közösen szerkesztett különszámát. A különszám – az európai integráció elősegítése céljából – ingyenes kiadvány.

Közhasznú könyvkiadói tevékenység:

ULRICH BECK: *Világkockázati társadalom.*

KRÉMER ANDRÁS–MATISCSÁK ATTILA [szerk.]: *Tér és tudás – egyetemek, mint tudás-, innovációs és regionális központok.*

MÁTHÉ-TÓTH ANDRÁS–BÁSTI ÁGNES [szerk.]: *Mircea Eliade egykor és ma.*

FARKAS OLGA [szerk.]: *Állampolgári kompetenciák fejlesztése.*

MIKLÓS PÉTER [szerk.]: *A legnagyobb álmú magyar kultuszminiszter – Klebelsberg Kuno kora és munkássága.*

Konferencia, könyvbemutató, előadás:

■ „Hivatás-Tudat – 80 éve Szegeden a pedagógusképzés”. A szegedi Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola története (1928–1947) című tudományos konferencia megszervezése (08.11.18.). Tudományos ismeretterjesztő tevékenység.

■ Szegedi Tudományegyetem tanulmányi és Információs központ. „20 éves a hallgatói mozgalom” című tudományos konferencia megrendezése (08.12.06.). Tudományos ismeretterjesztő tevékenység.

■ MTA Szegedi Akadémiai Bizottság „A legnagyobb álmú magyar kultuszminiszter – Klebelsberg Kuno kora és munkássága” című kötetet bemutatta Dr. Zombori István. Ingyenes rendezvény. A könyvbemutatón résztvevők ingyenes példányokat (50 példány) kaptak az érintett könyvből.

■ Az Alapítvány támogatta az őszi 52 éves a szegedi Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége –megemlékezések (koszorúzás, ünnepi ülés) megrendezését, rögzítését, dokumentálását és archiválását (kulturális tevékenység, önkéntes munkával).

Oktatási tevékenység támogatása:

A 2008. évben támogatta az SZTE JGYPK Regionális és Környezettörténeti Tanszékén meghirdetett történelem szak, történész-menedzser betétlapos képzés kurzusainak megvalósítását. A kurzusokon való részvétel a JGYTFK-s hallgatók számára ingyenes.

Tananyagfejlesztés:

Az alapítvány munkatársai kidolgozták, és indításra átadták a Szegedi Tudományegyetem JGYPK-nak a kiadói szerkesztő szakirányú továbbképzési szak és a közösségi civil szervező felsőfokú szakképzési szak anyagát. A szakok meghirdetésre kerültek az egyetemen.

Kutatási tevékenység:

- Magyarország 1945–1947–1949.
- A magyarországi hallgatói mozgalom története. Együttműködésben az SZTE EHÖK-kel és a HÖÖK-kal.
- A DKMT eurorégió ifjúsága. Együttműködésben a Duna–Körös–Maros–Tisza Eurorégió Ifjúsági Szövetségével és a Mobilitással.
- Fesztiválok ifjúsága. Együttműködésben a Európai Ifjúsági Kutató-, Szervezetfejlesztő és Kommunikációs Központtal.
- Szemtanúk. Visszaemlékezések, fotók, dokumentumok a XX. századi történelemről.

Partnerség:

- Együttműködés (közhasznú kutatás): Európai Ifjúsági Kutató-, Szervezetfejlesztő és Kommunikációs Központ,
- Együttműködési megállapodás (közhasznú kutatás): MTA Szociológiai Kutatóintézet
- Partnerségi nyilatkozat (közhasznú kutatás): DKMT Eurorégió Ifjúsági Szövetsége
- Együttműködési nyilatkozat: Szegedi Tudományegyetem JGYPK Alkalmazott Humántudományi Intézet
- Együttműködési nyilatkozat: Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar
- Együttműködési nyilatkozat: SZTE Bölcsészettudományi Kar Történeti Intézet

Ösztöndíjak:

Az Alapítvány a hagyományokhoz híven 2008-ban is történettudományi és szociológiai, folyamatos és egyedi tudományos kutatási ösztöndíj pályázatokat támogatott. A magyarországi egyetemista lét, életforma, életnívó, szociális összetétel, karriertervezés, fogyasztási jellemzők, diákjogok, önkormányzatiság, kulturális fogyasztás és szabadidő felhasználás kutatására. Összesen 1 272 000 Ft értékben nyolc főnek adományozott kutatási ösztöndíjat.

Egyéb közhasznú oktatási segédtevékenység:

Társadalomtudományi honlap (www.belvedere.meridionale.hu) fenntartása, tartalomfrissítése és fejlesztése. A honlapon keresztül mindenki ingyenesen hozzáfér az általunk kutatott információkhoz.

Történettudományi honlap (www.mefesz.hu) elindítása, megszerkesztése és fenntartása. A honlapon keresztül mindenki ingyenesen hozzáfér a MEFESZ történetéről összegyűjtött információkhoz, hanganyagokhoz, dokumentumokhoz, képekhez.

Történettudományi honlap (www.hallgatoimozgalom.hu) elindítása, megszerkesztése és folyamatos feltöltése. A honlapon keresztül mindenki ingyenesen hozzáfér a magyar egyetemi ifjúsági mozgalmak történetéről összegyűjtött információkhoz, hanganyagokhoz, dokumentumokhoz, képekhez, filmekhez. Az alapítvány részt vett az Szegedi Tudományegyetemen induló *ifjúságsegítő képzés* elindításában önkéntes munkával, továbbá szakmai anyagok ingyenes rendelkezésre bocsátásával a www.ifjusagsegito.hu honlapcímre.

Liptó vármegye története

A történelmi Észak-Magyarországon fekvő egykori magyar vármegye 2257,54 km² területével a kisebb megyéink közé tartozott. Természetes határai mentén északon Árva vármegye és Galícia, keleten Szepes, délen Gömör és Zólyom, nyugaton pedig Turóc vármegyét terül el. A történelmi Magyarország leghegyesebb vármegyéjeként magassága 500 és 950 méter között váltakozik. A Vág völgyét ölelik körül a Köz-ponti Kárpátok, az Alacsony-Tátra és a Nagy-Fátra hegyei. Az alapvetően hegyes táj, számos 1000 m feletti csúccsal meghatározza a közlekedési viszonyokat is.

Szabad járást csak a Vág-völgyén keresztül, Túróc felé találhatott az utazó, a többi irányban magas hágókon keresztül lehetséges a hegyeken való átkelés. Legmagasabb pontja a Magas-Tátrában emelkedő 2436-m-es Kriván csúcs.

Legjelentősebb folyója értelem szerűen a Vág és mellékvei, melyek közül legjelentősebbek a Köz-ponti-Kárpátokból eredő Hibbica, Béla, Szmrecsanka, Jalovecki, Kvacsanka; a baloldali mellékvek közül pedig az Ipoltica, Boca, Styavnice, Demenova, Krizsjanka, Lupcsianka, Revuca és Lubochna a legnagyobbak.¹ A sebes folyású Vág (melynek lej-

tése a megye területén 1400 láb, kb 500 m) a többi, szintén gyrosfolyású vízhez hasonlóan, gyakran okozott áradásokat, de jelentős a gazdasági haszna is. A hegyi erdőkben folyó fakitermelés számára, mivel „szállhajók vitelére alkalmas lévén” fontos szállítási útvonalként szerepelt.² Jelentős tava a megye északi határánál, Csorba községnél fekvő először 1644-ben említett, Csorbai-tó. A több mint 20 ha területű tó a Kárpát-medence egyik legszebb fekvésű állóvizének számít s ez adja turisztikai jelentőségét is. 1860-ban a falu lakosai megpróbálták leereszteni, hogy az „értéktelen pocsolja helyén legelőt nyerjenek. A Szentiványi család tulajdonában lévő tavat 1901-ben az államkincstár felvásárolta. A környékbeli lakosok télen kitermelték a rendkívül tiszta vizű tó jegét.³ Számos kisebb patakot, tavat találhtunk a megye területén, melyeket általában a közeli település nevével illetnek, s „kútfői hasonlóképen számosak, savanyú vizei között leg nevezetesebb a’ Magyarfalvai; földői között pedig a’ Szentiványi, és Lutskai”.⁴

A magashegységek határozzák meg a megye zord éghajlatát is. A Vág-völgy éves középhőmérséklete 6-7 °C, míg a hegyek között ez sokkal hidegebb. Az éves csapadék Liptóújváron 712 mm, a magasabb részeken ez 1000 mm-t is eléri. A hegyek gyomrában számos ásványkincset – kőszén (Huti, Brove, Csoba, Kvacsán, Szmrecsán) arany (Boca, Magurka, Kriván csúcs), ezüst (Boca), réz (Boca, Bela völgye), antimon (Boca, Királylubella, Dubrava, Magurka, Kriván csúcs), márvány (Kis-Bobroc, Kvacsán, Huti) – fedezhető fel, azonban kitermelésük nem volt számottevő.

A megye termőterülete 208 355 ha. Eből szántóföld 36 383, kert 921 ha., ellenben rét 24 852, legelő 36 405 ha.⁵ Az éghajlat nem kedvez a gabona termelésnek, „kövér buza termő rónasága nincsen; ellenben a hirtelen jövő áradások, felhőszakadások, vízmosságoknak, s gyakran igen jókor beálló hidegnek nagyon is ki van téve.”⁶ A XVIII. század végén még a

zab és „kolompér” (burgonya) számított a fő agrárterméknek,⁷ a következő század végére megnőtt az árpa, rozs jelentősége. A megtermelt lent és kendert Liptószentmiklóson dolgozzák fel. Az éghajlat miatt jelentéktelen a gyümölcsstermelés, a szőlő alig terem meg, inkább az erdő gyümölcsei – eper, szamóca, szeder, málna, áfonya fordul elő bőségesen. Az erdős részek, főleg fenyvesek, az összterület mintegy felét teszik, ebből fakadóan jelentős az erdőgazdálkodás. A XIX. század folyamán ennek jövedelemtermelő képessége fokozatosan csökkent, mivel nem a megfelelő gazdálkodás folyik. A községi és magánerdők nagy részét kivágták, vagy csak pusztítás folyik bennük. A gazdálkodásában fontos helyet foglal el az állattenyésztés. A XVIII. század végén készült leírások főleg a „virágzó” juhtenyésztés jelentőségét emelik ki, ami több ezer családnak nyújt táplálékot, a juhtúró pedig jövedelemforrásként is szolgál. A következő mintegy száz évben ehhez nagyságrendileg zárkózott fel a szarvasmarha, ló, sertés, bár lótenyésztés az alkalmas viszonyok hiánya miatt országosan nem emelkedett ki. 1884-es összeírás alapján 14 846 magyar és 13 036 nem magyar fajtájú szarvasmarha, 5880 ló, 11 999 sertés, 44 153 juh találtatott, ehhez járult csekély mennyiségű szamár (10 db!) kecske, valamint az apróállatok közül tyúk és lúd. A jó minőségű liptói méz egy évszázad alatt már sokat veszített jelentőségéből: a XIX. század végére a megye méztermelését már jelentéktelenné írták.

Az ipar legvirágzóbb ágazata a szeszipar: a 32 működő szeszgyár évente mintegy 15 000 hl szeszt állított elő. A terület nagy részét beborító erdőségek faanyagát fűrésztelepeken dolgozták fel.⁸

A hegyes tájból, a tiszta vizekből eredően a XIX. század végétől a térség turisztikai szempontból fejlődésnek indult. Utak, turistautak, ösvények kiépítésével tették bejárhatóbbá a tájat.⁹ A tiszta, hideg víz pedig lehetőséget adott a korban divatos hidegvíz-

gyógymódokkal való kísérletezésnek. Egy alkoholistát lótolvaj az itálravalót lóbőrök eladásával kereste meg. Miután a bűntettek fény derült, öngyilkosságot akart elkövetni és egy kést mártott a saját a mellkasába. A súlyosan sérült embert a megye egyik sebészorvosam, Gere József kezelte. 14 kanna hideg víz ráöntésével térítette magához, majd két héten keresztül diétával (csak rántott leves, és semmi alkohol) kúrálta ki.¹⁰

A népesség 1870-ben még 79 273 fő, a népesség az Amerikába való kivándorlás következtében 1891-re 76 850 főre csökken.¹¹ A tendencia tovább élését mutatja, hogy 1910-ben már csak 74 657 főt számolhatunk össze.¹²

	1891	1910
Lakosság (fő)	76850	74657
Etnikai megoszlás (%)		
magyar	2,3	3,5
német	3,34	2,1
szlovák	93,8	93,4
Felekezeti megoszlás (%)		
római katolikus	52,2	50,6
evangélikus	43,5	46,1
izraelita	4	2,9% ¹³

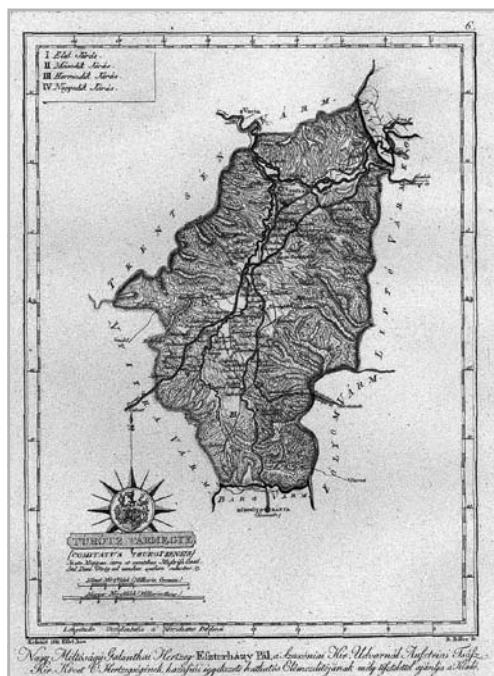
Megfigyelhető, hogy az országos demográfiai adatoknak megfelelően, a megyében is növekszik magyar népelem aránya (legalábbis azoké, akik népszámláláskor magyarnak vallották magukat), de ez alapvetően nem változtatta meg a megye etnikai-vallási térképét. Az arányok enyhé eltolódása a magyar elem javára részben a főleg szlovákokat érintő kivándorlással, részben pedig az asszimilációval magyarázható. A 6 éven felüli népességből a férfiak 75,8, a nők 58,5 %-a tud írni-olvasni. A megye területén 8 kisdudóvó, 102 elemi iskola, 1 börtöniskola, 2 ipari és kereskedelmi iskola, 3 polgári iskola működik. Rózsahegyen gimnázium, Liptószentmiklóson pedig erdőőri iskola található.

Megélhetés szempontjából a lakosság főleg őstermelésből él (21169 fő) ennél kisebb az iparban dolgozók (8346 fő) fő, a napszámosok (3850 fő) házi cselédek (2122 fő) száma, háztartásban pedig 15 764 fő dolgozik. A kereskedelem, bányászat és értelmiségi foglalkozásuk aránya jelentéktelen.¹⁴

Közlekedés szempontból legjelentősebb vonal a kassa–oderbergi vasút megye területére eső 85-km-es Kralován–Csorba közti szakasza.¹⁵ Az állami utak hossza 35 km, a törvényhatósági utaké pedig 132 km. Közigazgatásilag vizsgálva a megyét a XIX. század végére 6 nagyközséget, 103 kisközséget, valamint 93 pusztát és telepet találhatunk. Legnépesebb települése Rózsahegy (6879 fő) és Liptószentmiklós (2940 lakos).¹⁶ A megye elmaradottságát az is jelzi, hogy az 1849 utáni úrbérrendezés során – más peremmegyékkel együtt – a földesuraknak legkisebb kárpótlási összeget (7. és 8. kárpótlási osztály 400 és 300 Ft) fizető volt jobbágyok éltek. Ez a földek gyenge minőségével és a gazdasági fejletlenséggel magyarázható.¹⁷

Történet

A megye már Honfoglalás előtt lakott terület volt: a keltákig visszavezethetőek a bányászat és az ércolvasztás. Területe az Árpád-korban Zólyom megyéhez tartozik mint királyi birtok. A XII–XIII. században települ be nagyobb számú magyar lakosság, összhangban a terület benépesedésével és a közigazgatás kiépülésével. A századok megjelenése a XI. századra tehető, tömegesen pedig a következő században jelentek meg. Váraik közül Óvár, Újvár és Likava már tatárjárás előtt állt. A tatárok pusztítása után az újjáépítés viszonylag gyorsan végbe ment, talán azért is, mert a hegyes terület a lovas tatárok pusztítását is akadályozta. A huszitizmus terjedésével a husziták tanyáznak le a megyében. A huszitákat Mátyás alatt űzik ki, majd a területet Corvin János kapta meg hercegi címmel. Őt a Szapolyaiak űzték ki, majd Ferdinánd

LIPTÓ VÁRMEGYE TÉRKÉPE GÖRÖG DEMETER
1802-1811 KÖZÖTT KIADOTT ELSŐ MAGYAR
ATLASZÁBÓL

⁶ Fényes: i. m. 1847. 153.

⁷ Uo.

⁸ Pallas; Fényes 1847. 154.

⁹ A *Magas-Tátra hegységcsoportja. A Liptói-havasok.* http://www.fsz.bme.hu*mtsz/tortenel/tarta02.htm; A *Magas-Tátra feltárása. A Tátra-körút.* <http://www.fsz.bme.hu/mtsz/tortenel/tatra07.htm>

¹⁰ KÖLNEI LÍVIA: Hidroterápia, avagy vízgyógyászat. Priessnitz és Kneipp nyomában. http://5mp.eu/fajlok/kolnei/hidroterapia_avagy_vizgyogyaszat_priessnitz_es_kneipp_nyomaban_445_www.5mp.eu_.pdf

¹¹ Pallas.

¹² A *történelmi Magyarország atlasza és adattára.* A „Magyarország közigazgatási atlasza 1914” második, bőv. és jav. kiadása. Pécs, 2001, Talma Kiadó, 73.

¹³ Uo. 73.; Pallas.

¹⁴ Pallas.

¹⁵ Pallas.

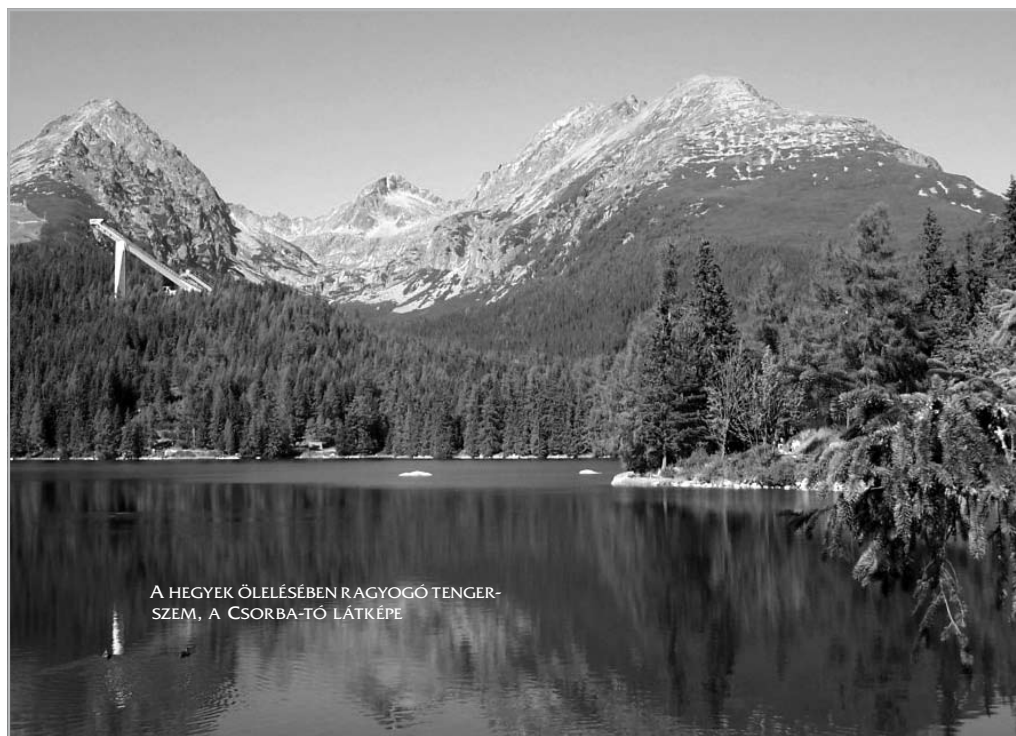
¹⁶ Pallas.

¹⁷ SÁNDOR PÁL: Jobbágyfelszabadítás és birtokrendezés Magyarországon 1848-1864. *Századok*, 1996. 1 sz. 52-53.

¹⁸ Pallas.

¹⁹ FÁBIÁNNÉ KISS ERZSÉBET: A honárulók vagyonának lefoglalása és kezelése. Az 1848-1849-es pénzügyi adminisztráció egyik speciális feladata. *Századok*, 1994. 1. sz. 64.

KISS GÁBOR FERENC

A HEGYEK ÖLELÉSÉBEN RAGYOGÓ TENGERSZEM, A CSORBA-TÓ LÁTKÉPE

„Az egész tulajdonképpen csak karóleszűrés dolga”

Szikáncs tanyaközpont 1949-ben

A külterületi népesség és azon belül a tanyai lakosság első részletes összeírása az 1930. évi népszámlálás keretében történt meg. Ekkor a már legalább 10 lakosú külterületi helyeket külön-külön feltüntető népszámlálás összesen 1.897.000 külterületi lakost mutatott.¹ Sokat elárul, hogy a két világháború közötti időszakban 19 új tanyaközséget szerveztek.² Majd 1945-48 között pedig már 46 új tanyaközséget hoztak létre! Az általános közigazgatási reform keretei között akarta a Belügyminisztérium rendezni a külterületek, a tanyák problémáit is. A BM széleskörű adatgyűjtést tartott szükségesnek a felvetődő problémák megoldására. A Gazdasági Főtanács 1948 májusában 20.000 forintot szavazott meg erre a célra. Az adatok feldolgozását, elemzését, értékelését az Előkészítő Tanyabizottság hatáskörébe utalták. A tanyabizottság tagja lett a BM, a PM, az FM a Közlekedésügyi, az Építés és Közmunkaügyi minisztériumok egy-egy képviselője és Pest-Pilis-Solt-Kiskun megye küldötte. A tanyabizottság elnökévé Beér Jánost, a székesfőváros tiszti főügyészét, a Magyar Kommunista Párt egyik vezető közigazgatási szakemberét nevezték ki.³ Ebben már nyilván szerepet játszott a kommunista agrár- és tanyapolitika is. Ekkor a különböző becslések 25.000 és 75.000 közé tették a külterületen felépített új tanyák számát. Mindenekelőtt azzal összefüggésben, hogy az 1945. évi földosztáskor az ország tanyás megyéiben mintegy 284.000 fő részesült földjuttatásban és ennek mintegy a fele olyan mezőgazdasági munkás vagy cseléd volt, aki korábban nem rendelkezett saját lakóházzal.⁴

A Tanyabizottság az Államtudományi Intézet Közigazgatási Osztályát bízta meg a szükséges kutatások elvégzésével és a tanyaközpontok kijelölésével. Az Intézet elsődleges feladata az 1945 utáni változások feltárása és elemzése volt. Különleges figyelmet kellett fordítani a helyszíni vizsgálatok során a föld- és házhelyelosztás hatásainak vizsgálatára. 1948. június 2–július 4. között az Intézet munkatársai 59 várost és községet kerestek fel személyesen, és ennek eredményeként 185 tanyaközpontot jelöltek ki (ezzel nyilván sikerült teljesíteni vagy esetleg túlteljesíteni a saját öt éves tervüket). Úgy ítélték meg, hogy ezzel a mintegy 360 tanyás település 1/6-át, területileg pedig 1/3-át mérték fel.

Az intézet 3 megoldást javasolt a külterületi népesség közigazgatási ellátásának megoldására:

- a községi, városi közigazgatási tisztviselők alkalmi (havi, kétheti) kiszállása és helyszíni munkavégzése
- állandó, rendszeres kiszállások (hetente kétszer)
- önálló közigazgatási (jegyzői) kirendeltségek létesítése a külterületeken

A javaslatok megfogalmazásakor tekintettel voltak a külterületi népesség számára, települési jellegére, gazdasági tevékenységére és a belterülettől való távolságára is. Az Intézet 28 pontban összegezte vizsgálatának eredményeit. Ezek közül a legfontosabbak:

- a külterületi iskolák önmagukban nem alkalmasak arra, hogy körülöttük tanyaközpontok kialakuljanak.
- a gazdasági szempontok alapján kijelölt közigazgatási kirendeltségek elsőrendűen

PUSZTULÓ TANYA SZIKÁNCSS HATÁRÁBAN AZ 1970-ES ÉVEKBEN. FORRÁS: EMLÉKPONT

alkalmasak arra, hogy megindítsák a tanyák területi tömörülését

- a tanyakérdés megoldásának legalapvetőbb előfeltétele a tanyaközpontok kijelölése. Ha van központ, akkor a lakosság majd oda építi házeit, akkor lehet a községi intézményeket kialakítani.

- a tanyakérdés rendezése során nemcsak tanyaközpontokat kell létesíteni, hanem egyes külterületi településeket fel is kell számolni

A megoldást abban látták (a kommunisták útmutatása nyomán), hogy egyrészt a belterületi házhelyosztást kell forszírozni, másrészt a termelés rendjében szükségképpen bekövetkező változás nyomán a mezőgazdasági dolgozókat emeletes lakóházakban kellene költöztetni... (csak kibújt a szög a zsákból)! A már meglévő tanyák esetében az egyedüli megoldás a tanyaközpontok kijelölése, a tanyavilág gondjainak megoldását csak rendkívül tudatos, tervszerű állami

beavatkozással tartották lehetségesnek, mindenekelőtt a tanyavilág községezésével.

A Tanyai Tanácsot a Gazdasági Főtanács 3815-122/3/1949. sz. határozata és a 630/1949. számú miniszteri rendelet hozta létre és határozta meg feladatkörét.⁵ A Tanács elnöke Erdei Ferenc lett (akit személyesen Rákosi Mátyás „kért” fel erre a posztra). Ugyanakkor már a Tanyai Tanács megalakulásának előkészítő értekezletén megfogalmazták az MDP elvi szempontjait, nevezetesen, hogy megakadályozzák további tanyák építését „a rendszertelen tanyai települések további elburjánzását és az engedély nélküli építkezést”.⁶ De 1949. január 22-én ugyanitt elhangzott egy olyan kijelentés is, hogy a tanyaközpontok kijelölése „tulajdonképpen csak karóleszúrás dolga!”⁷ Az MDP a tanyákkal kapcsolatban egy, a településpolitikától különválasztott, önálló „részpolitikát” alakított ki, aminek elsődleges oka az volt, hogy a tanyakérdés, mint politikai probléma

ekkor már több évtizedes múlta tekintet vissza. 1945 után pedig a földreform kapcsán a jelentősége nőtt, hiszen további 50 ezer új tanya épült ekkor, ami számos közigazgatási, urbanisztikai és szociális problémát vetett fel.⁸ Ebben az időszakban elsősorban a tanyai közigazgatás korszerűsítése foglalkoztatta az igazgatási szakembereket, a politikai pártokat és nem utolsósorban az érintett tanyai lakosokat is. A külterületi közigazgatás helyzetéről 1946–47-ben még viszonylag demokratikus keretek között és nyilvánosan folytattak vitákat, ahol több elképzelés és terv is felmerült. A mérsékeltberek megelégedtek volna annyival, hogy a belterületi igazgatási apparátus dolgozóinak kiszállásait rendszeressé tegyék, mások állandó jelleggel működő közigazgatási kirendeltségek felállítását javasolták a legradikálisabb megoldásként már ekkor felmerült a tanyás települések egyes határrészeinek önálló községként való megszervezése. 1948-tól kezdődően a témával kapcsolatos vitákat megszüntették. Ezt követően a problémát a kommunista párt (neve 1948 júniusától: Magyar Dolgozók Pártja – MDP) egy igazi huszárvágással úgy „oldotta meg”, (természetesen a józan ész és az érintettek érdekeit teljességgel figyelmen kívül hagyva) hogy a tanyát, mint településtípust megszünteti. Az MDP ideológusai bevallottan azt tartották ideális társadalomnak, amely „egyetlen központból, egyetlen nagy terv” alapján irányítható. Már a tanyák pusztasága is ellentmondott ennek a logikának. A központi hatalom ellentmondást nem tűrő módon a tanyák községeseit emelte a hivatalos politika rangjára, ez magyarul azt jelentette, hogy a tanyákat el kell törölni, a lakóikat pedig újonnan kialakítandó falvakba (tanyaközpontokba) kell telepíteni. Ez elsősorban a „kollektív gazdálkodás” érdekeit szolgálta. De ide kívánczik Rákosi érvelése is, nevezetesen, hogy *„a kulák a tanyán érzi magát a legnagyobb biztonságban, ott szövi a legvéresebb ellenforradalmi terveket”*.⁹ Ezen

politika központi irányítását az MKP majd az MDP Közigazgatási bizottsága végezte. A gyakorlati végrehajtás irányítása pedig a fent említett Tanyai Tanácshoz került, amelynek fő feladata a tanyakérdés „végsőleges megoldása” lett. Ami, az akkori szóhasználatban ennek a „tervgazdálkodást akadályozó” településtípusnak a felszámolását jelentette.

Most pedig egy gondolat Erdei Ferenc, Tanyai Tanácsi elnöksége kapcsán. Azzal, hogy elvállalta ezt a posztot, Erdei a korábbi elveivel teljesen szakított és feladta azt az alapelvét, amely a településhálózat és a paraszttársadalom együttes modernizálására vonatkozott. A helyzet ellentmondásossága utal, hogy az MKP, illetve az MDP tanyapolitikájának a kidolgozásában, meghatározó módon, részt vett Erdei egykori eszmei ellenfele, a második világháború előtti időszak egyik vezető közigazgatási szakembere, Némethy (Benisch) Artur is.¹⁰ Ezen községpolitika egyik fő fogyatékosága a teljes egyoldalúsága és kizárólagosságra való törekvése volt. Egyrészt vitathatatlan, hogy sok olyan tanyás határrész volt az országban, amely nem volt szoros kapcsolatban a belterülettel, és az ott élők helyzetén az önálló község megszervezése csak javított volna. Ugyanakkor az is megkérdőjelezhetetlen, hogy olyan tanyák is voltak, mégpedig szép számmal, amelyek szorosan kötődtek a belterülethez. (Hódmezővásárhelyre inkább ez utóbbi volt jellemző, mindjárt kiderül, hogy ez egyfajta történeti szükségszerűségből is eredeztethető.) Ezen két tanyatípus lakói társadalomtörténeti szempontból különböző rétegekhez tartoztak. Előbbiek lakói inkább szegényebb sorból és a városban (községben) viszonylag nem régen megtelepültek közül kerültek ki. Míg az utóbbiak lakói ellenben a módosabb (de nem csak gazdagparaszi) és többségében már nemzedékeken át a városban élők közé tartoztak. Itt tulajdonképpen azt a történeti problémát figyelhetjük meg a XX. század közepén, amely a tanyaképződés

kezdeti szakaszából ered: amikor a tanya csak a városi ház függelékeként létezhetett, mert csak annak volt joga a határban épületet emelni, akinek városi háza volt.

1949 augusztusára már világosan látszott, hogy a tanyakérdés megoldása sokkal bonyolultabb és nagyságrendekkel nagyobb anyagi erőforrásokat igényel, mint azt korábban feltételezték. Az akkori számítások szerint a tanyakérdés végleges megoldásához 896.093 embernek kellett volna lakóhelyet változtatni, 152.199 tanyát felszámolni és valahol nagyjából ennyi lakást felépíteni.¹¹ (Már akkor látszott, hogy ez a terv kivitelezhetetlen elsősorban a gazdasági alapjai hiányoztak, építőanyagokból és szállítási kapacitásból például folyamatosan hiány volt!) Az első ötéves tervről szóló 1949. évi XXV. törvény, összesen 250 új tanyaközpont felépítését vette tervbe. Ezen tanyaközpontoknak, csak a töredéke bizonyult életképesnek, elsősorban azok, amelyeknek a természetes településfejlődési folyamatok eredményeképpen már korábban kialakult a belterületük. A tanyaiak belterületre vagy az új tanyaközpontba költözését a kommunista hatalom szinte kizárólag adminisztratív eszközökkel akarta kikényszeríteni. Ezek között a legbrutálisabb és a tanyaiak életét legjobban megnehezítő és megkeserítő, az 1949-ben elrendelt külterületi építési tilalom volt. Ezt a hírhedt rendelkezést Kádár János belügyminiszter hozta 1949 októberében. Ebben utasította „valamennyi törvényhatóság első tisztviselőjét”, hogy „építési engedélyt kizárólag csak a község, vagy a város központjával összefüggő belterület határain belül lehet adni, továbbá a község vagy város központjával össze nem függő területen csak olyan esetben, ha a Tanyai Tanács, mint melléktelepülést megállapította”.¹² A rendelet ekkor még megengedte kis méretű mezőgazdasági épület emelését, de a későbbiekben ezt is megtiltották. A tanyákkal a kommunista hatalomnak a legnagyobb „gondja” az volt, hogy útjában

álltak a „szocialista nagyüzemi táblák” kialakításának. A tanyákkal kapcsolatos további politikában 1950 volt a „fordulat éve”, amikor is a tanyák megszüntetésének a terve vált politikai programmá.¹³ A Tanyai Tanács megkezdte a tanyaközpontok, illetve önálló tanyai községek kialakítását. Akkor a tanyák összevonására három alternatíva merült fel:

- nagyobb tanyaközpontok szervezése, közigazgatási önállóság nélkül
- nagyobb tanyaközpontok kijelölése községi önállósítással, kisebb tanyaközpontok (melléktelepülések) nélkül
- a központi belterület és a szükséges nagyobb tanyaközpontok mellett kisebb tanyaközpontok, külterületi lakótelepek (melléktelepülések) kijelölése.¹⁴ Tulajdonképpen két elképzelés ütközött ekkor. Az egyik szerint sok kisebb tanyaközpontot kell kijelölni, mert várhatóan kisebb termelőszövetkezetek jönnek majd létre, valamint a tanyai lakosság is szívesebben települne ilyen közelebbi tanyaközpontba. Ezt támogatták a városok és az anyaközségek, de ezt szerették volna az érintett emberek is. A másik elképzelés szerint csak nagyobb tanyaközpontokat kell kijelölni, mert a kisebbek a jövőben nehézségeket fognak okozni a lakók kommunális ellátásában vagy a termelőszövetkezetek kellő méretű megszervezésében. A kommunista párt a második verziót támogatta, ezzel a kérdés eldőlt.

Az alföldi városok szempontjából ennek a tanyapolitikának a legfontosabb következménye az volt, hogy jelentős részük (közte Hódmezővásárhely is) elveszítette a több évszázada a tulajdonukban lévő határ nagy részét. Ez teljesen megfelelt a Rákosi féle mezőgazdasági politikának, az MDP ugyanis (kimondva-kimondatlanul) az alföldi agrár- városokat „kulákvárosoknak” tekintette és a velük szemben kialakított politikáját a „kulák elleni osztályharc” szempontjával kapcsolta össze. Elsősorban ennek a politikának a következtében, részben azonban természetes

településfejlődési folyamatok eredményeként 1945–1955 között 38, tízezer lakosnál népesebb alföldi település határában létesítettek egy vagy több új községet, összesen 74-et, amelyek együttes lakossága meghaladta a 200.000-et, földterülete pedig megközelítette a 800.000 katasztrális holdat.¹⁵

Ilyen mértékű területi és népességi változások évszázadok óta nem történtek a nagyobb alföldi települések életében és a következmények rendkívül ellentmondásosak voltak. Az MDP merev, a sajátos viszonyokra nem figyelő politikája nem tette lehetővé, hogy az új községek felettes szervei a városok legyenek. Pedig ezt a megoldást még a Tanyai Tanács is támogatta volna, az úgynevezett városkörnyéki községek kialakítására vonatkozó javaslatával, és nem vitás, hogy ez lett volna a legjobb megoldás. A területi igazgatás 1950-ben történt átszervezése során (Nagy-Budapest kivételével), minden települést vagy megyei, vagy járási alárendeltségbe helyeztek.

JEGYZETEK

¹ *Magyar Statisztikai Közlemények*. Új Sorozat. 86. sz. Az 1930. évi népszámlálás. II. rész. Budapest, 1934. 42.

² BEÉR JÁNOS: *A helyi tanácsok kialakulása és fejlődése Magyarországon (1945–1960)*. Budapest, 1962, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. 148.

³ HAJDÚ ZOLTÁN: *A Tanyai Tanács története* (A „szocialista tanyapolitika” alapvetése és a tanya kérdés megoldásának radikális voluntarisztikus kísérlete, 1949–1954). In *Alföldi Tanulmányok 1990–91*. XIV. kötet Békéscsaba, 1992. (A továbbiakban: Hajdú, 1992.) 106.

⁴ ORBÁN SÁNDOR: Az MKP és az MDP kísérletei a tanyakérdés megoldására *Párttörténeti Közlemények* 1987. 4. (A továbbiakban: Orbán, 1987.) 85.

⁵ Hajdú 1992. 105.

⁶ Orbán 1987. 96.

⁷ Orbán Sándor: Tanyaközpontosítási, község- és községi kísérletek a felszabadulás után. In *A ma-*

gyar tanyarendszer múltja. Szerkesztette Pölöskei Ferenc–Szabad György. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980. 362. o.

⁸ BELÉNYI GYULA: Az Alföldi városok és a településpolitika (1945–63). In *Dél-Alföldi évszázadok*, 7. Szeged, 1996. (A továbbiakban: Belényi, 1996.) 97.

⁹ Hajdú 1992. 120.

¹⁰ Belényi 1996. 98.

¹¹ Hajdú 1992. 113.

¹² Belényi 1996. 100.

¹³ ERDEI FERENC: *Város és vidéke*. Budapest, 1971, Magvető. 192.

¹⁴ Uo. 193.

¹⁵ Belényi 1996. 101.

MELLÉKLET

Szikáncs

Ez a záró jegyzék 1949. szeptember 8.-án és 9.-én készült Szikáncson, amit a Tanyai Tanács tanyaközponttá, valamint a Belügyminiszter községgé alakításra kijelölt.

Összlakosság: 1121 fő és 339 ház

A tanyaközpont területén található középületek, közintézmények, iparosok, kereskedők: iskola: 3 db, kovács: 5 db, gépész: 2 db, korcsma: 1 db, vasútállomás: 1 db.

Foglalkozás szerinti megoszlás: a tanyaközpont területén élő kereső személyek közül, 7 iparos, 1 kereskedő és 3 értelmiségi foglalkozású. A kialakítandó belterületen ebből 2 iparos és egy kereskedő él. Az értelmiségiek a három iskolánál az iparosok pedig a külterületen laknak, mégpedig Férgeden, Földeákszállásán és Katarszállásán 1-1, Szikáncson pedig 2.

A tanyaközpont helye: A Hódmezővásárhelyről Földeákra vezető kövesút mentén lévő, 84-es magasság pont környékén van. A magassági pont a Szikáncsi vasúti megállótól DK-i irányban mintegy 200 méterre van. A tanyaközpont belterülete az Erzsébeti tanyaközponttól 6,8 km, a Batidai tanyaközponttól 9,6 km, az Óföldéki tanyaközponttól 7,2 km, Földeák községtől 6 km, Hódmezővásárhelytől 10 km távolságra van.

A tanyaközpont területe: 6879 kat. hold.

A tanyaközpont nevéről a Szikáncs elnevezés alkalmas. Az elnevezés eredetéről, értelméről a magyarázatára vonatkozólag megbízható

adatot beszerezni nem lehetett. A tanyaközpont területén olyan dűlő, ill. törzskönyvezett lakott hely elnevezés, amelyet korszerűtlensége folytán meg kellene változtatni, nincsen.

Ivóvíz, kutak: A tanyaközpont területén 47 pozitív artézi kút van, ezeknek a kutaknak a vízbősége percenként 10-15 liter, nagyrészüket javításra szorul. Az artézi kutakon kívül medvegyik tanyának van ázott kútja, ezeknek a vize azonban ivásra nem alkalmas.

Belvíz: A belterületen belvíz nem fordul elő. A külterületen a mélyebben fekvő részekben, csapadékos években belvíz előfordult, azonban a meglévő csatornarendszerrel könnyen levezethető.

A talajvíz mélysége: 5-8 méter között van.

A talajnem építkezési és mezőgazdasági szempontból: Építkezési szempontból megfelelő. Mezőgazdasági szempontból könnyen művelhető. A külterület DNY-i része feketé agyag, szikes foltokkal.

Domborzati viszonyok: A tanyaközpont területe általában sík. Tengerszint feletti magassága 82-86 méter.

Áruforgalom: Az iránya legnagyobbbrészt Hódmezővásárhely, kis részben Földeák.

Tájjellemzés: Az új község területe a Tisza, Maros ősi hullámterébe esik. Az uralkodó szélirány északnyugati. A csapadék évi átlaga 400-500 mm.

Fásítás: A kijelölt területen erdő nincs. A tanyák környéke fásított. Az utak és dűlőutak csak részben fásítottak. Ezen a területen a fásítás céljaira legalkalmasabb fafajták: akác, kőris, szil.

Iskolák: A kijelölt területen a tankötelesek száma 254 fő. A külterületen három iskola van (Kovács tanyai, Rác úti, Szikáncsi). Az iskolák felszerelése megfelelő. Az új község belterületének kialakítása esetén, szükség van egy új iskola létesítésére. Ebben az esetben a Rác úti iskola megszüntethető volna.

Közigazgatási beosztás: A belterület kiépüléséig Hódmezővásárhely thj. város heti egyszeri vagy kétszeri kiszállással oldaná meg a tanyaközpontnak közigazgatással való ellátását.

Házhelyosztás és kitelepülés: A Tisza szabályozása előtti időben a tanyaközpont területének jó része a volt Újhelyi birtokhoz tartozott. A

folyó szabályozása után a tanyaközpontnak ezt a részét is apróbb földbirtokokra osztották szét és a volt tulajdonos áruba bocsátotta. A tanyaközpont települési képe tehát már ekkor kialakult a mai formájára. A MÁV a XIX. század végén vasútállomást létesített a tanyákkal sűrűn teleszórt területen. 1910-ben a város kiépítette a Földeák felé vezető kövesutat, ezzel a Férgedi, Táncoshalmi, Szikáncsi dűlőrészeket jól bekapcsolták a város gazdasági vérkeringésébe. 1945-ben 350 kh területű nagybirtokot osztottak fel. A juttatottak majdnem kivétel nélkül helyi, volt gazdasági cselédek. A földbirtokreform során házhelyeket nem osztottak.

Közérdekű hírszolgálat, postai kézbesítés: A közérdekű hírszolgálat a tanyaközpont területén nincsen jól megszervezve. A hivatalos hirdetményeket és a közérdekű rendeleteket részben a helyi újságban teszik közzé, részben pedig kifüggesztés útján hozzák a lakosság tudomására (a hirdetőtáblák az iskolánál vannak elhelyezve). A hivatalos iratokat városi külterületi kézbesítő hordja szét a címzettek részére. Az itt élők a postát a hódmezővásárhelyi postahivaltól kapják kézhez. A posta kézbesítését egy postai kézbesítő látja el.

Községgé alakítás: A tanyaközpont jelenlegi állapota szerint nem alakítható községgé. A községgé alakításra csak későbbi időpontban kerülhet sor, amikor mind közigazgatásilag, mind gazdaságilag, bizonyos fokú szervezettség észlelhető. A közigazgatási beosztást illetően, felmerült a tanyaközpontnak Földeákhoz való csatolásának a lehetősége is. Ez ellen szól, hogy gazdasági, kulturális, egészségügyi szempontból a tanyaközpont a város felé vonzódik.

Táblás gazdálkodás: A tanyaközpont területén eddig táblás gazdálkodás nem volt, jelenleg alakulóban van körülbelül 16 tagból álló III. fokozatú művelési csoport, amely megközelítőleg 350 holdon fog működni.

Gazdasági életlehetőség: A kijelölt tanyaközpont területén legnagyobbbrészt, 0-5 holdig terjedő földdel rendelkeznek a gazdák. A nincstelekek száma elenyésző. A kevés földterülettel rendelkezők, illetve nincstelenek a nagyobb gazdáknál idénymunkát vállalnak.

0-5 holddal rendelkező gazda: 261

5-10 holddal rendelkező gazda:150

10-15 holddal rendelkező gazda:77

15-25 holddal rendelkező gazda: 112

25 holdnál nagyobb földje volt:78 gazdának

Legelőterület: A tanyaközpont a belterülettől DNY-ra az úgynevezett Városszikáncs és Kerekszikáncsi részen mintegy 60 hold közepes minőségű legelő van. Ezen kívül még, minden tanyaához tartozik valamennyi legelőre használt föld.

Természeti és települési adottságok: Figyelembe véve a talaj minőségét a terület kiválóan alkalmas mindenféle gazdasági növény termesztésére. Főterménynek a búzát és a kukoricát lehet tartani, azonban helybeliek szerint az 1949/50. évben nagy területet irányoztak elő gyapottermelésre.

Állattartás, állatorvos: A tanyaközpont területén állatorvos nincs. Az állatorvosi teendőket Hódmezővásárhely thj. városból 7 állami és 5 magán állatorvos látja el. A tanyaközpont területén egyelőre állatorvosi állás létesítése szükségtelen.

Marhalevel kezelés és húsvizsgálat: A marhalevel kezelést a hódmezővásárhelyi marhalevel kezelő, míg a húsvizsgálatot Róna Lipót vásárhelyi vágóhídi igazgató végzi. Vágóhíd vagy vágóhely a tanyaközpont területén nincs.

Húsiparos: A tanyaközpont területén húsiparos nincsen. A lakosság a hússzükségletét nagyobb részt téli vágásokból biztosítja, baromfiból illetve Vásárhelyről szerzi be.

Állatvásártér: A legközelebbi állatvásártér Földeákon 6 km-re és Vásárhelyen 12 km-re van. A hozzávezető utak mindkét része a 432. számú állami kövesút.

Marharakodó állomás: A legközelebbi marharakodó állomás Földeákon (6 km) és Hódmezővásárhelyen (12 km) van, és a 432. számú állami kövesúton közelíthető meg.

Élőállatforgalom: A tanyaközpont területéről leginkább sertés és baromfi kerül forgalomba, ezek is a vásárhelyi hetipiacon.

Állatlétszám: Az állatlétszám hozzávetőleges adatai a helyiek közlése alapján a következők: ló: 250 db, szarvasmarha: 300 db, sertés:1500 db, baromfi: 3000 db, eb: 500 db.

Dögtér, döγκút: A tanyaközpont területén dögtér vagy döγκút nincs. A legközelebbi köztisztasági telep Hódmezővásárhelyen van. Szükséges egy dögtér mihamarabbi létesítése.

Apaállattelep: A tanyaközpont területén 1 állami bika és 1 állami kan, valamint egy 3 lóbol álló lovas állomás van. A bika és a kan gazdánál van, tartásra kiadva. A lovak mellett államilag kirendelt gondoó van. Szükséges 5 állami bika, 8 állami kan és egy lovas állomás részére telek biztosítása.

Állategészségügyi költségelóirányzat: Számításba jöhet: apaállat istálló, gondoói lakás, vágóhely, dögtér létesítése.

Lótenyésztés: A jelenlegi állomány közepes minőségű magyar félvér.

Szarvasmarha tenyésztés: A jelenlegi állomány közepes minőségű magyar tarka.

Sertés tenyésztés: A tanyaközpont területén nagy számban lehet találni tisztavérű magyar mangalica tenyészetet. Foglalkoznak azonban yorkshirei és berkshirei fajtákkal is.

Juh tenyésztés: A tanyaközpont területén a juhek száma csekély. Tenyésztéssel a kevés legelő miatt nem foglalkoznak.

Baromfi tenyésztés: A tanyaközpont területén körülbelül 4-5 tanyán államilag ellenőrzött magyar parlagi tenyészet van.

Mesterséges megtermékenyítő állomás: A legközelebbi állomás Hódmezővásárhelyen a tanyaközponttól 12 km van.

Gépállomás: A legközelebbi gépállomás Óföldaék újonnan kialakított tanyaközpontban, földúton 10 km távolságra van.

Mezőgazdasági gépállomány: A következő gépállomány található a tanyaközpont területén: R. Molnár Pál tulajdonában 1 traktor, 1 cséplőszekrény, 1 herefejtő, 1 daráló felszerelés. Mohos Sándor tulajdonában 1 traktor, János Lajos tulajdonában 1 traktor, 1 cséplőszekrény. Balogh Pál tulajdonában 1 cséplő, 1 traktor. A gépek elhelyezésére a tulajdonosoknál megfelelő szín áll rendelkezésre.

Szövetkezeti helyzet: A tanyaközpont területén szövetkezet nincs. A helyiek szerint ennek oka a felvilágosultság hiánya. A lakosság egy része (főleg az újonnan földhöz jutottak) már tagjai a Hódmezővásárhelyi Földműves Szövetkezeteknek.

A termelés főirányja: Jelenleg a tanyaközpont területén leginkább búzát és tengerit termelnek, azonban az utóbbi időben ipari növények termelése

sével is foglalkoznak. Az 1949/50. gazdasági évben körülbelül 300 holdnyi területen gyapottermelést irányoztak elő a felettes szervek.

Birtokviszonyok felvétele és szükségletek megállapítása:

A kijelölt terület összesen 6879 hold, ebből az előrelátható fejlődést figyelembe véve a belterület körülbelül 100 hold. A tanyaközpont területén összlélekszám 1121 fő, akik a külterületen élnek. Ha betelepülésre az összes lakosok számát figyelembe vesszük, családonként átlag 4 főt számítva, úgy 280 házhely kialakítására lenne szükség. Egyelőre 186 házhely kialakítását véleményezi a bizottság.

A házhelyterületen kívül még az alábbi közérdekű telkekre van szükség:

Községháza telek, jegyzői és tisztviselői lakás, jégverem, tűzoltószertár, rendőrségi pihenő, iskolatelek és tanítói lakás, kultúrház, párhelyiség, népi szervek helyiségei, egészségház, gyógyszerház és gyógyszerész lakás, óvoda, napközi és csecsemőotthon, játszótér, óvónői lakás, posta és postamesteri lakás, sporttér klubházzal, szövetkezeti épületek, piactér, szérűskert, agyaggödör, vágóhely, dögtér, templom és paplak, temető, ravatalozó, gazdasági iskola és növénynevelő telep. 186 házhely (átlagban 400 négyszögöl). Ez mindösszesen 144.000 négyszögöl.

A tanyaközpont területén 1948/49. gazdasági évben a következő mezőgazdasági növényeket termelték: búzát: 1997 holdon, őszi árpa: 62 holdon, zab: 150 holdon, tengeri: 1837 holdon, rozs: 77 holdon, tavaszi árpa: 633 holdon, köles: 3 holdon, burgonya: 48 holdon, cukorrépa: 140 holdon, borsó: 45 holdon, len: 32 holdon, lucerna: 213 holdon, takarmányrépa: 82 holdon, kender: 21 holdon, napraforgó: 482 holdon, zabosbüköny: 12 holdon.

Orvos: A legközelebbi városi orvos Hódmezővásárhelyen van, a tanyaközpont belterületétől 12 km-re. Az orvos szerdán és szombaton rendszeres kiszállásokat tart.

Egészségügyi helyzet: Az új község általános egészségügyi helyzete az országos átlagnál jobb. A fertőző megbetegedések közül trachoma 1-2 százalékban, angolkór 3 százalékban fordul elő. Szükséges megemlíteni, hogy a lakosság fogazata rossz.

Szennyvíz: A szennyvíz nem vezethető le.

Cigánykérdés: A tanyaközpont területén cigányok nem laknak.

Országos úthálózat viszonya a településhez: A tanyaközpontot az országos forgalmi úthálózatba a 432. számú Hódmezővásárhely-Makó állami műút kapcsolja be. Ezen az úton az átmenő forgalom csekély.

Létesítendő közművek és utak: A tanyaközpontot a 432. számú állami úttól a vasútvonal választja el, szükséges 500 m bekötőút építése. A vízvezeték új ártézi kutak fúrásával oldható meg. A tanyaközponthoz jelenleg legközelebb a hódmezővásárhelyi villamos művek van 12 km távolságra. 1951-re tervbe van véve Földeák község villamosítása, ha ez megvalósul, úgy a tanyaközpontba a villany 6 km-es távvezetékkel bevezethető.

Gazdasági jelleg: A település mezőgazdasági jellegű. Mezőgazdasági üzem jelenleg nincs.

Építkezés lehetőségei: Homok és vályog készítéséhez alkalmas agyag van, a többi építési anyagot Hódmezővásárhelyről (12 km) kell szállítani.

Hidak: Hidak létesítése nem szükséges.

A terület útépités szempontjából: A terület útépités szempontjából sík, száraz, szilárd vályogtalaj.

Rendes nyomtávú vasút: A tanyaközpontnak vasúti megállóhelye van. Rendes vasútállomás szükséges rakodóvágánnyal.

Keskenyvágányú gazdasági vasút: Gazdasági vasút nincs, létesítése nem szükséges.

Társasgépkocsi járat: A tanyaközpont területét menetrendszerű társasgépkocsi járat nem érinti. Létesítése nem szükséges.

Vízi út, vízi rakodó: Vízi út nincs. Legközelebb a Tisza 21 km távolságra van.

Öntözőcsatorna: Létesítése nincs tervbe véve.

Posta: Posta nincs, létesítése szükséges. A postát a vasútállomásig a vonat szállítja, ettől a postaépület 300 méter távolságra létesítendő. Előreláthatólag 250 házhoz és az intézményekhez kell a kézbesítést teljesíteni. A bejárandó utak az egész területen mintegy 40 km tesznek ki.

Telefon: Telefonállomás a vasúti megállónál van. Az új központban 10-15 előfizetőre lehet számítani.

Áramszolgáltatás: Áramszolgáltatás nincs. Legközelebb Hódmezővásárhelyen van 12 km-re, ahol a távvezeték feszültsége 22 000 volt.

Melléktelepek: kialakításukra nincs szükség.

Megjegyzés: A tanyaközpont területén az egészségügyi viszonyok az országos átlagnál jobbak. A házakat vályogból építik, fapadlós ház kevés van. A nincstelenek száma körülbelül 50 fő. Ezek a nagyobb gazdáknál helyezkednek el. Munkaalkalom van elegendő. A nyári munkák idején a szomszéd községek (Sándorfalva?, Földeák, Békéssámsón) nincstelenjei is munkát találhatnak itt. A lakosság általában jó anyagi helyzetben él, ruházatuk megfelelő. Házuk környékét, ruházatukat tisztán, rendben tartják. A gazdák közül körülbelül 60-nak van szakirányú ismerete. A gyapottermelésre igen alkalmas a föld, ezért helyes lenne a tanyaközpont területén gyapottermeléssel foglalkozó tanfolyam

szervezése. Az érdeklődés a tanfolyam iránt a lakosság körében nagy. A lakosság értelmi színvonala (olvasókörök, pártok, tömegszervezetek) magasabb az átlagos tanyák színvonalánál. A házasságok tartósak, a gyermekek száma családonként 2–3. Önálló MDP, DÉFOSZ, MNDSZ, ÉPOSZ működik, a DÉFOSZ-nak majdnem minden gazda tagja. Politikai kérdések iránt a kellő érdeklődés megvan. Az emberek rendszeresen olvasnak újságot. Legolvasottabb a Vásárhely Népe és a Délvidéki Hírlap.

Forrás: a Csongrád Megyei Levéltár Hódmezővásárhelyi Levéltára, a hódmezővásárhelyi tanyaközségek kialakítására vonatkozó iratok, XV/73. Szikáncs tanyaközpont iratai.

T É K A

Róma megmentéséért

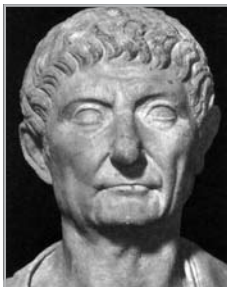
Diocletianus és a Római Birodalom talpraállítása. Stephen Williams: Diocletian and the Roman Recovery. Routledge, London, 2000, 263 oldal

Stephen Williams kiemelkedő jelentőségű, hiánypótlónak nevezhető monográfiája a tetrarchia korának napjainkban fellelhető egyik legjobb összefoglalása. Diocletianus korával, vagyis a Kr. u. 3. – 4. század fordulóján lezajlott, a Római Birodalom sorsának későbbi alakulását gyökeresen meghatározó változásokkal nagyon keveset foglalkozik a hazai ókori kutatás. Ez a tény még inkább növeli Williams angol nyelvű munkájának értékét. A tárgyal, két alkalommal megjelent¹ monográfia Diocletianus uralkodásának első jelentős feldolgozása az angol nyelvű történeti szakirodalomban. A könyv mind tartalmi, mind szerkezeti szempontból feltűnően összetett. Nem csupán a tetrarchia korának hiteles és tel-

jességre törekvő történeti feldolgozását tűzi ki célul, hanem foglalkozik a 3. századra jellemző problémákkal, melyek politikai, gazdasági, társadalmi és katonai téren egyaránt mélyreható változásokat eredményeztek abban a több évszázados hagyományokon alapuló merev és bonyolult rendszerben, melyet Római Birodalomnak nevezünk. Fejezetről-fejezetre egy-egy, szinte megoldhatatlannak tűnő problémát tárgyal a szerző, melyekkel a Birodalom császárainak szembe kellett nézniük. Nagy hangsúlyt kap a 3. század legnagyobb formátumú államférfijának, Gaius Valerius Diocletianusnak a politikai jellemrajza is. A történelmi tényanyag megértését képekkel, térképekkel, színes forráshasználattal teszi könnyebbé és szemléletesebbé a szerző.

A bevezetés egészen az Antoninusokig, Marcus Aurelius koráig tekint vissza. Ennek az az oka, hogy ebben az időszakban indultak meg azok a folyamatok, melyek súlyos válságba sodorták a 3. század közepére a Római Birodalmat. E válságból pedig csak Diocletianus intézkedései hoztak kilábalást.

Az első fejezet (*Krízis*) azzal a többlet-nyezős válsággal foglalkozik, mely gazdasági, politikai és társadalmi téren egyaránt súlyos nehézségeket okozott. A válságból való kilábalás első feltétele a Birodalom területi egységének helyreállítása volt, melyhez a perzsák, a trónbitorlók, valamint a különböző barbár törzsek (*szászok, frankok, alemannok, markomannok, kvádok, szarmaták, jazygok, gótok, karpok* stb.) legyőzésén át vezetett az út. Mindemellett a szerző nagy hangsúlyt fektet a politikai-katonai rendszer átalakításának bemutatására, külön kiemelve a lovasság szerepének növekedését, valamint azt a társadalmi-politikai folyamatot, melynek eredményeképpen az *ordo senatorius* kiszorult a politikai és katonai irányításból. A fejezet Diocletianus jellemzésével és a trónra lépését közvetlenül megelőző eseményekkel, Carusnak és fiainak uralkodásával zárul. A talányos című második fejezet (*Felemelkedés*) hasonlóan az elsőhöz, több alfejezetből áll. Az első alfejezet (*Iovis és Hercules*) címe is mutatja, hogy az Maximianus társuralkodóvá emelésének körülményeivel és okaival foglalkozik. Ezzel összefüggésben kerül tárgyalásra Carausius elszakadása és az Imperium Britannicum létrehozása; de szó van a keleti és a Rajna–Duna menti provinciák válságos katonai helyzetéről is. Emellett a szerző kitér olyan érdekes kérdésekre is, mint a Maximianus és Carausius között fennálló rangbeli különbség problematikája, vagy a 290–291 fordulóján megtartott ünnepségek leírása. Williams azon véleményével, hogy a 284 és 290 közötti időszak mérlege nem egyértelműen negatív, maximálisan egyet érthetünk, hiszen Diocletianus és Maximianus olyan katonai sikereket értek el ezekben az években, melyek megóvták a Birodalmat a széteséstől. A problémák hatékonyabb kezeléséhez azonban a kettős uralmi rendszert négyes uralommá, tetrarchiává kellett szélesíteni. A tetrarchia kiépítésének folyamatával foglalkozik az azonos című harmadik

alfejezet. A folytatásban a katonai sikerek tárgyalását helyezi a középpontba a szerző. A Római Birodalom területi egységének helyreállítása és a határok stabil védelmének megteremtése elengedhetetlen feltétele volt a további lépések (adóreform, közigazgatási reform) megtételéhez. A *Győzelem és konszolidáció 1.* című alfejezet elsősorban Constantius Chlorus Carausius felett aratott győzelmével foglalkozik. Külön ki kell emelni Gesoriacum ostromának (293) szemléletes leírását, ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy a csataleírások megértését megkönnyítené az, ha azokhoz a szerző térképeket és ábrákat mellékelne. A nyugaton aratott győzelmeket keleten is sikerült megismételni. A perzsák elleni hadjáratral és az egyiptomi felkeléssel foglalkozik az utolsó alfejezet (*Győzelem és konszolidáció 2.*), mely szintén kiváló csataleírásokat és forrásrészleteket közöl, emellett a Tiridates és Galerius személyéhez kapcsolódó legendákra is kitér. A fejezet záró évszáma 301. Ekkorra a Római Birodalom minden provinciájában viszonylagos béke honolt, így Diocletianus hozzáláthatott a kormányzás, a közigazgatás és a gazdaság átszervezéséhez.

A harmadik fejezet az *Új rend* címet viseli, mely rend megteremtése a határvédelmi és kormányzati rendszer átalakítása nélkül nem lett volna megoldható. E két kérdéskör köré épül fel az első két alfejezet (*Mélyreható védekezés; A kormányzás átszervezése*). Az első alfejezetben a szerző kifejti, hogy a Diocletianus-kori határvédelmi rendszer a Hadrianus által meghonosított védekezési stratégián nyugodott, vagyis új típusú, bástyákkal erősített kőerődök, fallal körbevett városok és a *limes* több ezer kilométeres hálózatán, melyet a megnövelt létszámú katonaság (53 *legio*) védelmezett. Keleten a *Strata Diocletiana*, a Duna mentén pedig a *Ripa Sarmatica* és az Ördög-árok nyújtottak védelmet a külső betörésekkel szemben. Az erődök alaprajzájának változását és a *Strata Diocletiana* elhelyezkedését rajzokkal is ábrázolja a szerző.

Az állam megsokszorozódott feladatainak hatékonyabb ellátása az apparátus létszámának növelését és a közigazgatás átszervezését kívánta meg. E reform legfontosabb lépései a provinciák radikális felosztása, a *dioecesis*ek létrehozása, a katonai és polgári igazgatás teljes szétválasztása, a *consistorium* felállítása és az adórendszer átalakítása voltak. Mindezek mellett a szerző kitér – bár nem kellő részletességgel – azon folyamat fontosságára, mely során az *ordo senatorius* elveszítette politikai-katonai vezető szerepét, helyére pedig az *ordo equester* felső rétegei léptek. Az újonnan felállított közigazgatási-kormányzati rendszer élén a négy tetrarcha állt, akiket a korlátlan hatalommal bíró, istenként tisztelt *Dominus*, vagyis Diocletianus fogott össze. Ezzel kapcsolatban a szerző tárgyalja azt a kérdést, hogy miképpen változott a császári hatalom jellege a korai és késői császárkor között eltelt három évszázad során.

A Diocletianus által létrehozott új pénz-, és adórendszer eredményessége és életképessége vitatéma a történészek körében. A szerző e kérdések tisztázására törekszik a *Pénzügyek, adózás, infláció*, valamint a *Szabályozott gazdaság* című alfejezetekben. A diocletianusi gazdaságpolitika lényege a szabályozottságban és a hadseregben megszokott szigorú fegyelmezettségben rejtett. Ez azonban nem mindig vezetett eredményre, például az *ár- és bérmaximáló* rendelet esetében sem, melyet a kibocsátás után négy évvel Diocletianus kénytelen volt visszavonni. Mindez arra utal, hogy a gazdaság és a piac ilyen mértékű szabályok közé szorítása nem volt minden esetben hatékony. Diocletianus érdemei azonban nem vonhatók kétségbe. Ő volt az első, aki mai értelemben vett modern költségvetést hozott létre. Intézkedései, úgy mint az *annona militaris* általános, egyenes adóvá tétele, a *iugatio-capitatio* bevezetése, értékálló pénzek verése biztosították a Római Birodalom fennmaradását egészen 1453-ig.² A Szabályozott gazdaság című alfejezetben

külön ki kell emelni az *Edictum de pretiis*-szel foglalkozó részt, mely fontos információkat tartalmaz a rendelet kiadásának okaihoz és körülményeihez. Az utolsó alfejezet az *Új rend* címet viseli. Williams ebben a részben Diocletianus hősie, sokszor könyörtelen és fáradságos munkájáról ír. Ez egyfajta összefoglalás a római jog és az építészet tetrarchia kori fejlődéséről, valamint a következő fejezet felvezetéseként szolgál, bemutatva a császári hatalom jellegének változását (*Primus inter pares*-ből *Dominus*) a korai császárkor és Diocletianus kora között.

A Birodalom társadalmi, ideológiai problémáinak gyökere abban a folyamatban rejtett, mely során az ősi római vallás elvesztette korábbi erejét, és már nem volt képes vigaszt nyújtani a nélkülöző, adókkal túlságosan leterhelt és külső támadásoktól sújtott lakosságnak. E kérdéskör köré épül a negyedik fejezet (*Győzelmek és vereségek*), melynek címe is utal arra, hogy a keresztény vallás térhódítása volt az egyik legnagyobb probléma, amivel Diocletianusnak meg kellett (volna) birkóznia.

Stephen Williams szavaival élve Diocletianus valláspolitikájának két mozgótagja a tekintély és az egységesség voltak. A császár mindent megtett az ősi római vallás egyeduralmának fenntartása érdekében. Az évszázados gyakorlatnak megfelelően az állam a 3. században is befogadta az új isteneket, sőt támogatta is azokat. Ezekről az új istenekről és kultuszokról (manicheizmus, judaizmus, Mithrasz-kultusz stb.) szól az *Istenek nem pusztultak el* című alfejezet. Ahogyan a szerző a *Politeia Christi* című alfejezetben írja: egyetlen vallás kivétel volt, melyet az állam nem fogadott el, mégpedig a kereszténység. Decius, Valerianus, Gallienus, Aurelianus és Diocletianus mindannyian hatalmas elleniséget láttak a kereszténységben. Felfogásuk szerint Jézus és követői egy önálló „államot” hoztak létre a római államban (state within a state³), mely elutasítja a császárok istenként

való tiszteletét és az emberek egyenlőségét hirdeti, vagyis megkérdőjelezi a *dominatus* (istencsászárság) rendszerének alaptételeit. Ez pedig megengedhetetlen volt. Ezért indult meg a 3. század végén a Római Birodalom történetének legnagyobb támadása az új szekta (a kereszténység) és intézményei, valamint követői ellen. A Lactantius által mélységesen elítélt intézkedésekkel foglalkozik a *Nagy keresztényüldözés* című alfejezet. Az alfejezet első részében azt kísérli meg tisztázni a szerző, hogy mekkora volt Diocletianus szerepe és felelőssége a keresztényüldöző edictumok kiadásában és végrehajtásában. A legtöbb forrás egybehangzóan állítja, hogy a keresztényüldöző rendeletek kiadásának fő mozgatója, a keresztények legnagyobb ellensége Galerius volt. Williams közlése szerint csak az utolsó, negyedik edictum esetén merülhet fel a kérdés, hogy az ekkor (304 tavaszán) a már közel hatvanéves és nagy beteg Diocletianus csupán „statiszta” szerepet játszott a rendelet kiadásában, és nem volt képes ellenőrizni az abban foglaltak végrehajtását. Az alfejezet ezután végigköveti a négy rendelet kiadásának okait, körülményeit és azok végrehajtását, valamint az állami „propaganda” jelszavaival (a Római Birodalom biztonsága és stabilitása az ősi isteneknek köszönhető, akiket a keresztények megtagadnak) is foglalkozik. Az utolsó kisebb rész címe (*Sikertelen megújulás*) is utal arra, hogy az ún. keresztény-probléma „megoldása” Diocletianus uralkodásának leginkább vitatható mozzanata. Ebben az alfejezetben kerül sor Diocletianus élete utolsó éveinek tárgyalására, melynek legfontosabb eseményei a *Vicennalia* megünneplése, a visszavonulás, az ún. második-tetrarchia létrehozása, a carnuntumi császártalálkozó és a Dominus halála voltak. Külön ki kell emelni a Diocletianus spalatumi palotájával foglalkozó részt, mely érdekes adatokat közöl az erőd-szerű palota egyes épületeinek (*perystilium*, *triclinium*) funkcióiról. A negye-

dik fejezet 312-vel, Diocletianus halálának évével zárul, mely eseménnyel szimbolikusan is véget ér a késő Római Birodalom történetének egyik legjelentősebb időszaka.

Az utolsó, ötödik fejezet (*Utóhatás*) első részében a Diocletianus halála után kirobbant polgárháború eseményeiről és Constantinus uralkodásáról olvashatunk. A 4. századi folyamatok közül kettőt kell kiemelni, melyekre a szerző is külön kitér. Ez a két folyamat a kereszténységnek az állam részéről történő elfogadása, valamint a barbárok számának és jelentőségének növekedése a Birodalom, elsősorban a hadsereg irányításában. Tudjuk, hogy Constantinus halálát követően újabb válságos időszak köszöntött be, mely a Római Birodalom kettéosztásához és a Nyugatrómai Birodalom bukásához vezetett. A 4-5. század problémáival, elsősorban a barbár törzsek (hunok, gótok, germánok) térnyerésével foglalkozik az utolsó alfejezet.

A könyv zárógondolatával, mely szerint a Diocletianus és utódai által létrehozott államszervezet még hosszú évszázadokig biztosította a Keletrómai, majd Bizánci Birodalom fennmaradását maximálisan egyet kell értenünk. Egyértelmű, hogy a 3-4. században életbe léptetett reformok nagyban hozzájárultak a keleti birodalomrész 1453-ig tartó fennállásához.

A már említett pozitívumok mellett Stephen Williams munkájához néhány kritikai megjegyzést is kell tenni. A monográfia legnagyobb hiányosságának azt tartom, hogy alig esik szó a 3. században lezajlott politikai és gazdasági folyamatok társadalomra gyakorolt hatásáról, valamint azokról a mélyreható változásokról (*ordo equester* felemelkedése, az *ordo senatorius* politikai és katonai szerepének csökkenése, a *humiliores* erőteljes polarizációja stb.), melyek gyökeresen megváltoztatták a késő római Birodalom társadalmának rétegződését és viszonyait. E változások ismertetése feltétlenül fontos a tárgyalta korszak (3-4. század) tökéletesebb meg-

értése szempontjából. Mindemellett több helyen (csataleírások, tetrarchia felépítése, közigazgatás átszervezése stb.) hiányolom a megértést segítő térképek, ábrák és táblázatok szélesebb körben való használatát. Mindemellett szükséges lett volna, hogy a szerző nagyobb figyelmet szenteljen a Diocletianus korában lezajlott nagyszabású építkezéseknek, különös tekintettel a palatiumi palotára, valamint az Antiochiában, Nicomédiában és Rómában emelt építészeti emlékekre. Azonban a hiányosságok egyáltalán nem vesznek el a mű alapvető értékeiből, melyet összefoglaló-rendszerező jellege, kiváló ta-

golása és szerkesztettsége, valamint színes és változatos forrásfelhasználása és forrás-elemzése miatt különösen értékes történeti munkának tartok.

JEGYZETEK

¹ A könyv első kiadására New Yorkban került sor, 1985-ben, a Methuen gondozásában.

² 1453-ban a törökök elfoglalják Konstantinápolyt, mellyel bekövetkezik a Bizánci Birodalom bukása.

³ WILLIAMS, STEPHEN: *Diocletian and the Roman recovery*. London, 2000. 165. p.

VARGA FERENC

P I H E N Ó

SZÉLPÁL TAMÁS

Mentem, láttam, leírtam

Diákszemmel Washington D.C.

2007 nyarán az Amerikai Egyesült Államok-beli Arlingtonban töltöttem három hónapot. Az alábbiakban közlöt írásban az ott szerzett tapasztalatokról és megfigyeléseimről számolok be, leginkább az amerikai ifjúság életvilágára fókuszálva. Alapvető tapasztalatom az volt, hogy a magyarországi viszonyokhoz képest mind az emberek habitusa, mind a környezet tekintetében szinte minden más. Emiatt le szeretném szögezni, célom nem az, hogy dicsőítsem Amerikát, vagy tudálékosan összehasonlítsam Magyar-

országot Virginia állammal. Mindebből következik az, hogy a szöveg szubjektív, és nyelvezete követi az ifjúság nyelvhasználatát. A szöveget a témához kapcsolódó és az azt árnyaló információk egészítik ki.

2007 tavaszán elvégeztem egy életmentő tanfolyamot Szegeden, másik három barátommal, amely kurzust csak Mitch Buchannon képzőnek hívtuk. Ennek a segítségével tudtunk kimenni dolgozni az Egyesült Államokba, pontosabban Virginián

Washington, D.C. az Amerikai Egyesült Államok fővárosa, önálló szövetségi kerület. Nevét az ország első elnökéről, George Washingtonról kapta.

*Az 1790. július 16-án alapított Columbia kerület az Amerikai Egyesült Államok Alkotmánya által definiált szövetségi kerület. A közigazgatási fennhatóságot a Kongresszus gyakorolja felette, de számos jogot a helyi önkormányzatokhoz delegált. Az eredetileg a szövetségi kerületnek jutott területeket Maryland és Virginia államokból szakították ki. A Potomac folyótól délre fekvő, mintegy 100 km² területet azonban Virginia 1847-ben visszakapta, és ma Arlington megye, illetve Alexandria város része. Azóta a kerület csak egykori marylandi földön terül el.*¹

belül Arlington nevezetű területbe, mint vízi életmentők. Természetesen nem azt kell elképzelni, hogy félmeztelenül, piros „gatyóban”, távcsővel a nyakunkban, és egy levegővel felfújt műanyag mentőeszközzel a kezünkben állunk egy bódé feljáratánál, ahonnan a vízben játszadozó embereket figyeljük a virginiai tengerpart kellős közepén. Nem, mert az a piros „gatyó” kék volt, a távcsövem helyett egy síp lógott a nyakamban, és nem a tengerpartot figyeltem, hanem egy kis medencét valamelyik kis amerikai kerületben. Egyedül a piros mentőeszköz volt az, ami az első álomképekből megmaradt. Sajnos elég későn jelentkeztünk, így már nem nagyon volt lehetőségünk válogatni a különböző cégek ajánlatai közül. Mi a Titan Poolshoz kerültünk, ami egy dollárral kevesebbet kínált, mint az összes többi cég, de úgy gondoltuk, hogy sebj, nem azon az egy dolláron fog múlni, hogy jó lesz-e a nyarunk vagy sem. És láss csodát! Aki mer, az nyer szlogen bejött, mert a lehető legjobb, és legemberibb céghez kerültünk a többihez képest.

Jogosan merülhet fel az a kérdés, hogy miért pont én írom meg ezt a beszámolót, meg egyáltalán miért írok erről, hiszen csak Szegedről minden évben legalább 20 hozzám hasonló egyetemista kerül ki Amerikába, hogy ugyanazt a melót végezhesse, mint én. Talán azért érzem azt, hogy kicsit a mi helyzetünk más volt, mert mi négyen bekerültünk egy ottani mércével számított „pretty gettóba” (jelentése: kis csinos gettó), amit ráadásul csak dél-amerikaiak laktak. Kiegészíteném szövegem azzal a megállapítással is, hogy ez a kis gettó nagyjából Újszeged új lakóparkjával vetekszik. Ezenkívül kaptunk a cégtől egy autót is, amivel magunkat szállígtattuk minden reggel az aktuális medencéhez, (hozzáteszem, hogy ezek a medencék kocsival legalább 45 percnyi távolságra voltak a szállásunktól.) De hogy mi miért voltunk különbek, mint a többiek? Ők is hasonlóan hozzánk szép kis lakóparkban éltek, de ők

több tucat más életmentővel voltak összezárva amerikai állampolgárok között, és kocsi helyett egy kerékpárt kaptak. Ezért gondolom, hogy talán több helyre tudtunk eljutni, és talán kicsit jobban be tudtuk járni a környezetünket, mint ők. Illetve az, hogy másik három barátoddal összezárnak egy 70 m²-es lakásba, ahol se TV, se semmilyen más szórakoztató eszköz nincs, ezért akarva akaratlanul is vágytunk a nagy társas létre, melyet itthon oly természetesnek vettünk. Ezért róttuk az utakat. Volt, hogy hajnalig is kerestük a különböző szórakozási lehetőségeket, melyeket többé-kevésbé meg is találtunk.

Így tettünk már megérkezésünk első napján is, emlékszem ez volt az első nap életemben, hogy úgy isten igazán kértem a fentiektől, hogy éljem túl azt az éjszakát. Elhatároztuk, hogy elmegyünk Washington D.C.-be egy városnéző túrára, esetleg benézünk egy helyi szórakozóhelyre. Az öltözködésünk elég laza volt, olyan, amit itthon elfogadnak nyaranta a szórakozóhelyeken is, egy márkás farmer rövidnadrág és egy ingpóló. Felkerekedtünk, és nekivágtunk az ismeretlennek, mindezt úgy, hogy „lövésünk” sem volt mit merre és meddig, még térkép sem volt nálunk, de gondoltuk, hogy azt majd veszünk útközben. Az utóbbira sikeresen szert tettünk, de még így is kb. egy óra volt mire kijutottunk a végtelennek tűnő, és mindenfelé spirálisan fel és lemenő négy, helyenként hét sávós sztrádáról. „És igen, megcsináltuk” - hangzott a mondat barátom szájából. Bejutottunk a nagy Washington D.C.-be. Mondanom sem kell, hogy valami féle lemoshatatlan mosoly ragadt az arcunkon. Gyönyörű volt, de hogy ne lett volna az, amikor elshantunk azok mellett a helyek mellett, melyet gyermekkorunk óta már annyiszor láttunk a filmvásznakon, melyről szinte minden második híradásban bevágnak néhány képet, és ahol az igazán nagy fejések irányítják az Egyesült Államokat, néha pedig megpróbálják az egész világot. Körülbelül

éjjel lehetett, mikor megpillantottunk egy hosszú sort, leparkoltunk és már mentünk is oda. Gondoltuk itt buli lesz. Aztán mikor elhaladtunk a sor mellett, melyet kb. tíz kidobó igazgatott folyamatosan, elkezdünk felocsúdni, hogy talán ez nem a „mi” helyünk. Az ok egyszerű, a férfiak kiöltözve, a legdrágább ingekben és öltönyökben, a csajok pedig a legrövidebb miniszoknyákban feszengtek, mi pedig sima mezei rövidnadrágban és pólóban voltunk. A másik eltérés az volt, hogy szinte csak afroamerikaiak álltak a sorban, de ez nem is lett volna baj. Mindenesetre mi megpróbáltuk, beékelődtünk az amúgy sem rövid sorba és vártunk, kb. egy perc elteltével jött egy kedves hölgy és azt mondta, hogy sajnos ebben az öltözkében nem mehetünk ide be.

Igaz, hogy bántuk, de annyira nem keseredtünk el, így sétálni indultunk a városba. Rövid idő múlva beszélgetésbe elegyedünk egy Brad nevű afroamerikai sráccal, akitől útbaigazítást kértünk. Mondott ő mindent, de nem igazán értettük, míg a végén mondta, hogy menjünk vele, majd ő mutat valamilyen szórakozóhelyet. Végül elmentünk, aminek a következménye egy igazán izgalmas kis kaland lett. Nagyjából 15 percig sétáltunk, mikorra a szép környezet, és házak egyre lehangolóbb és igénytelenebbek lettek. Aztán megjelentek a filmekben sokat látott kis derékig érő drótkerítések, lepusztult téglaházak, melyeknek az ajtaját félig, vagy teljesen leszakadt szúnyogháló borított, és a ház előtti kis kertben egy karóhoz kötött kutya felénk ugatott. Mi egyre többet kérdegettük, hogy mégis mikor érünk már oda, de ő folyton azt ismételte, hogy mindjárt. Aztán ott voltunk, a washingtoni gettó kellős közepén.

A bűnözés Amerikában: 2007-es adatok állnak csak rendelkezésemre, ami szerint összesen 23 millió bűncselekmény történt. Ez a szám tartalmazza a 17,5 millió börtönön belüli személyes tulajdont sértő cselekményt (magánlaksértés, lopás, rablás),

5,2 millió erőszakos cselekményt, 194 ezer lopást. Átszámolva 2007-ben 1000 ember közül (aki már 12 évnél idősebb) legalább 1-et megerőszakoltak, 1-et megtámadtak és megsebesítettek, és 3-at kifosztottak. A gyilkosságok terén a legjobb az arány mivel itt 6 emberölés történt minden százazres szórásra nézve.² A legveszélyesebb környékeket nézve az összes amerikai nagyváros közül pedig a következő: Detroit MI, Baltimore, MD, Washington, DC, Memphis, TN, Dallas, TX, Philadelphia, PA, Columbus, OH, Nashville, TN, Houston, TX, Charlotte, NC.³

Itt már kezdett igazán kellemetlenné válni a helyzet. Nem volt más választásunk, mentünk tovább abban a reményben, hogy kijutunk innen. Aztán elsőként egy kisgyerek futott oda hozzánk és kezdett kérdezősködni, hogy kell-e nekünk crack.⁴ „Kell hát” – mondtuk magunkban, de nem igazán tudtunk rá figyelni, csak az volt bennünk, hogy mihamarabb kijussunk. Majd egy öreg bácsi és néni beszélgetett kint az utcán ülve (megemlíteném, hogy még mindig egy óra körül van). Bradet szólították és elkezdtek beszélgetni vele. Gondolom ismerték, mert a nevéen szólították. Sokat nem értettünk a beszélgetésükből, mert elég szlenges volt, de a végén hozzánk fordult az öreg és megkérdezte, hogy honnan jöttünk. Mi el mondtuk, ő csak elmosolyodott és csak annyit mondott, hogy jobb ha elmegyünk erről a környékről, mi persze helyeseltünk, hogy mi is pontosan ezt szeretnénk. Megint elindultunk abban a reményben, hogy most már kimegyünk innen valahogy, ekkor a helyi parkból egy hang kezdett el kiabálni felénk. –Mizű, fehér fiúk, merre mentek? Hova lesz a séta?

Semmit nem láttunk, nem is akartunk, csak mentünk egyenesen anélkül, hogy háttal fordítottunk volna, de már sajnos késő volt. Utánunk jött és megállított. Elkezdett ordibálni közben hadonászott a kezével, aztán már csak azt vettük észre, hogy kb. 10-en állnak már körbe minket, ami nem

igazán volt kellemes érzés. Itt már csak azt néztük, hogy merre tudunk futni, ha esetleg kell. Szerencsénkre Brad lenyugtatta a helyi erőket, vagyis inkább azt, aki végig ordibált, és miután ő is lecsillapodott a többiek már kicsit normálisabbak voltak velünk. Kérdezték, hogy kik vagyunk, honnan jöttünk és mit akarunk, mi meg mondtuk, hogy csak sétálgattunk és nézelődtünk. Majd megkérdezték, hogy tudjuk-e, hogy hol vagyunk. Eszünk ágában nem volt kimondani azt a szót, hogy gettó, nem tudtuk, hogy mit váltana ki az amúgy is igen agresszíven viselkedő „tesóból”. Szóval csak tettük a tudatlant. Majd kérdezték, hogy kell-e crack vagy fű. Úgy éreztük, ha azt mondjuk, hogy nem kell, akkor lehet soha nem jutunk tovább, így mondtuk, hogy kell egy kis fű. (hozzáteszem, hogy mi soha nem éltünk az ilyenfajta hallucinogén szerekkel) Adtunk 20 dollárt a srácnak, közben bevittek minket valami ház mögé, körbevettek, hogy ne tudjunk elmenni, és leguggoltattak a fal mellé, ami egy utcai lámpa árnyékában igen jó takarást nyújtott. Így nem láthatnak meg minket a rendőrök, ha véletlen arra tévednének. Majd az említett úriember hozta a markában, amit megbeszéltünk. Mi odaadtuk a pénzt ő meg a marihuánát és láss csodát, elengedtek. Mondanom sem kell, hogy mennyire örültünk.

Hát ez volt az első éjszakám a nagyvárosban.

A környék ahol éltünk, mint már mondtam egy kis gettó volt, de nekem tetszett. Közel sem lehetett hasonlítani a fővárosi gettóhoz, itt az emberek nagyon kedvesek voltak és segítőkészek, még a lakásunkat sem kellett zárni. A környezet gyönyörű volt, szép zöld fű, teli fákkal, az ágakon ugráló mókusokkal. Az utcában volt egy közösségi épület, amely akkora volt, mint egy nagyobb iskola. Ez úgy szolgált, mint valami szórakoztató központ a helyiek számára, benne gyerek megőrző, illetve segélyközpont igazi pszichológussal. Voltak napközis programok a kisebbeknek,

saját konditerem, számítógépterem, kosárlabdapálya, ill. billiárd-, ping-pong- és kártyaasztalok. Ezenkívül az épülethez tartozott egy kinti kosárlabda pálya, valamint egy baseball-, egy műfüves- és normál focipálya. Természetesen mindezt ingyen, az egyetlen feltétel, hogy helyi legyél. Így aztán mi is használhattuk a „center” nyújtotta lehetőségeket. Ilyen központi épületek minden olyan helyen vannak, ahol hátrányos helyzetűek élnek, illetve ahol általános iskola található.

Sajnos az itt élőkkal nem igazán tudtunk kommunikálni, mivel nem beszéltek angolul. Ha beszéltek is, akkor nagyon rosszul, de inkább csak szavakat tudtak. Egy emberrel tudtunk beszélni, aki a szomszédunk volt, ő valamikéivel jobban tudott angolul. Megtudtuk, hogy takarító a Pentagonban, és nagyon szereti a munkáját, mert sokat tud aludni közben, és mellé még jó pénzt is kap, természetesen a mexikói viszonyokhoz képest.

A mindennapi vásárlásainkat a helyi supermarketben intéztük el. Itt amit megemlítenék az, hogy egy kisebb boltban mindössze 2-3 pénztáros volt, és 12 pénztárgép. Hogy miért? Nagyon egyszerű, az embernek saját magának kellett intéznie a fizetést és egyebeket. Ez úgy nézett ki, hogy odaálltunk egy kis érintőképernyős kijelző elé, beraktad a vásárlói kártyádat, kiválasztottad a nyelvet (angol – spanyol), és szépen lehúzogattad az általad megvásárolt termékek vonalkódját. Ha valami gyümölcsöt vettünk, akkor meg ráraktuk a mérlegre, és kiválasztottuk a képernyőn a megfelelő gyümölcsöt. Majd mikor végeztünk, kérte a pénzt, és behelyeztük a kis pénzelnyelő nyíláson, mint a játékgépeknél. Az a két vagy három eladó pedig azért volt ott, hogy ha valaki alkoholt vagy dohányárut akart venni, akkor azt csak a személyigazolvány szám ellenében lehetett megvásárolni. Az alkohol vásárlásánál megjegyezném, hogy este 11 óra után nem lehet vásárolni szeszesitalt a boltokban, még akkor sem, ha az a bolt non-stop nyitva tartással is működik.

Washington D.C. alkoholfogyasztás terén igencsak elől foglal helyet, ha a többi ötven állammal összehasonlítjuk. A borfogyasztásban az első helyen áll öt gallon/fő évenkénti fogyasztással. A tömény szeszes italok terén a második helyet érte el 3 gallonnal, a sör fogyasztásban azonban „csak” ötödik helyet sikerült elcsípnünk 23 gallonnal, ami majdnem 100 litert jelent minden főnek évenként. Az összesítésben pedig az ötödik helyen állnak – közölte a TIME magazin.⁵

Ez a fokú lazaság a biztonság terén azért is volt érdekes számomra, mert a környék, ahol laktunk, egy szegények lakta negyed volt. A ruhaboltokban sem volt sokkal nagyobb biztonság, azzal a kivétellel, hogy ott már minden kasszájánál pénztáros állt, kamerákat azonban csak nagyon elit üzletekben láttam. Nem tudom miért, de ott valahogy megbíznak az emberek egymásban, talán még Amerika kisebbsége sincs rászorulva arra, hogy lopjon az üzletekből, vagy inkább csak jobban fél a kitoloncolástól, és nem kockáztat. (Gondolkodtam már azon is, hogy mi lenne, ha mi a Cserepes sor mellé kiraknánk egy ehhez hasonló üzletet?)

Ami nagyon tetszett az országban ilyen vásárlások terén az volt, hogy ruhát egy hétig, minden más elektronikai eszközt pedig egy hónapig lehet visszavinni úgy, hogy mindenféle panasz nélkül visszaveszik azt 5%-os pénzvesztés ellenében. Ez kicsit nevetségesnek tűnt nekem, de azért ezt mi is kihasználtuk. Vettünk minden hónapban egy hifit, és minden vásárlást követően 28 nap után visszavittük. Vettünk egy másikat, így nyár végére 15 dollárunkba került az, hogy béreltünk 3 hifit 3 hónap erejéig. Mondanom sem kell, hogy megérte.

A szórakozóhelyekről. A nyár folyamán természetesen okulva az első éjszakánkból, sikerült eljutnunk néhány szórakozóhelyre.

Az első ilyen szórakozóhely a LOVE nevű klub volt, amire azt mondták, hogy nagyon jó hely, és nem is kell kiöltözni annyira, hogy be tudjunk menni. Elmentünk, és nagyon kellemesen csalódtunk aznap este. Itt is, mint mindenhol beálltunk a sorba, és beszélgetésbe keveredtünk pár afroamerikai sráccal. Nagyon kedvesek voltak, és kérdezgettek mindenfélét, honnan jöttünk, mit csinálunk, hol van az a Magyarország. Mi meg csak válaszolgattunk egészen addig, amíg be nem jutottunk. Mivel 21 év alattiak voltunk, ezért kaptunk egy fekete X-et mind a két kézfejünkre, ezzel jelezve azt, hogy nem ihatunk szeszes italt a klubban. Az érdekesség azonban az volt, hogy ez egy feketéknek kitalált szórakozóhely volt, vagyis csak azok jártak ide. Gondolhatjátok, milyen viccesen néztünk ki, 3 fehér gyerek a 3 emeletes klubban, ami tömve van fekete bőrű emberekkel. És ezek az emberek ahelyett, hogy kinéztek volna minket kedvesek voltak velünk, meghívtak minket italokra, sőt még számot is cseréltünk néhányukkal. Ha véletlen meglökött valaki, azonnal bocsánatot kértek, egyszóval minden várokozáson felül alakult. Körülbelül két óra lehetett, amikor a zenét félbehagyva felkapcsolták a villanyokat, és elkezdtek ránk ordibálni, hogy kifelé. Mi nem értettük, hogy mi lehet a gond, azt hittük valami történt, de aztán kiderült, hogy minden szórakozóhely csak 2-ig maximum fél 3-ig lehet nyitva. Ez az ordibálás teljesen normális és szokványos, sőt az is, hogy a kidobók, igen keménykezűen is bánhatnak az ottani vendégekkel, így nem igazán ajánlatos fekete ikszel a kezeden alkoholt inni, mert nem biztos, hogy egy-két pofonnal megúszhatod, legyen szó fiúról vagy lányról.

Mindarról amiről írok a kinti barátnőmnek, Kristának (amerikai írás) köszönhetem, akit egy ilyen szórakozóhelyen ismertem meg. Ő nagyon sok szép helyet megmutatott nekem, és ő volt az, aki által a velem egykorú amerikai fiatalokkal is megismerkedhettem.

Hétköznapi

Ezeknek a fiataloknak a hétköznapijai főként munkával telik, nyaranta szinte minden középiskolás dolgozik azért, hogy legyen zsebpénzünk, mert a szülők a drága tandíj mellett amelyet ki kell fizetni minden félévben, nem igazán tudnak még több áldozatot hozni, de ez így van még a tehetősebb családoknál is. Szóval az, hogy valaki dolgozik 17 éves korától, teljesen normális, sőt az a normális. Az igaz, hogy ezek a fiatalok megkapnak szinte mindent (pl.: kocsit, fizetik az iskolájukat, a szobájuk mindennel fel van szerelve), de a mindennapi élethez szükséges pénzt saját maguknak kell előteremteni (étel, ital, szórakozás, benzinpénz stb.).

Nekünk kint szerencsénk volt, mivel mi tudtunk dolgozni, és nemcsak a napot loptuk. Így megkaptuk a legjobb munkahelyeket és becsültek minket a munkánkért, ezért is kaphattuk meg a kocsit véglegesen, és jómagam véleménye szerint, ezért nem késtek soha a paycheckel sem.

Minden nagyobb háztömbhöz tartozott egy medence, melyet a környékbeliek használhattak. Ezt a munkát viszont annyira nem szerették elvállalni az ott lakók, ezért külföldi diákokkal végeztették el. Napi 9-10 órát kellett dolgoznom, de azt kell mondanom, hogy szerettem csinálni, így volt olyan hónapom, hogy egy szabadnapot sem kértem, inkább pénzt kerestem, hiszen egész jó órabérem volt. A medencék nem túl nagyok, sőt voltak egészen kisméretűek is. A kisebbekhez elég volt egy életmentő, de a nagyobbakhoz, pl. ahol én is voltam, már négy életmentő kellett. Kettőnek kellett kint lennie, kettőnek pedig bent. A kinti őrkök a gyerekekre vigyáztak (kisbától 17-18 éves korig), illetve minden második órában különböző indikátorokkal mérték a víz minőségét. A benti pár pedig intézte a belépőket, és fogadták a vendégeket, illetve takarították az öltözőket. A belépés nem mindenkinek volt engedélyezve, ugyanis minden egyes medence a helyi közösségé

volt, mindenkinek fizetni kellett évente egy bizonyos összeget azért, hogy használhassák, és fenntartsák. Így minden család egy hatalmas katalógusban szerepelt, mindenkinek a képével, így tudtuk ellenőrizni, hogy valóban ahhoz a családhoz tartozott-e az illető. Itt is igen sok barátságot kötöttem, de sajnos tapasztalatom az volt, hogy akármilyen nyájasnak is tűntek, nem lehetett bennük azért teljesen megbízni, nem lehetett készpénznek venni a szavukat. Látszódtott, hogy mi akkor is csak idegenek voltunk számukra, és nekünk mindig kicsit többet kellett dolgozni, mint amerikai kollegáinknak.

A munka után általában valahol összejönnek és lazítanak. Ilyen helyek voltak pl.: a bowling klubok, vízipipa bárók. Ide nap mint nap eljönnek, és egy-két vízipipa, és hangulatos zene mellett jókat beszélgetnek. A másik ilyen kikapcsolódást a házibulik jelentik, amelyek egyáltalán nem úgy néznek ki, mint amiket a filmekben is láthatunk. Itt az ilyen bulik mindig nagyon csöndesen telnek, ugyanis a szomszédok nem igazán kedvelik a bulizni vágyó fiatalokat, és előszeretettel jelentik fel őket, aminek aztán igen súlyos következménye is lehet. Hisz ha 21 év alatt iszik valaki, és ha ezzel elkapják a rendőrök, akkor fejenként min. 500 dollárra büntetik meg a ház tulajdonosát. Így csak igen halk zene mellett lehet szórakozni, sörkártyázni és sörpongozni, illetve tenyércsatázni, mely játékok egyébként nagyon szórakoztatóak.

Az előző gondolataimból egy dolgot fejtenék ki, a rendőrséget

Rendőrség

Kint a rendőrség nagyon hatékonyan tud dolgozni, és nagyon nagy tiszteletben állnak a lakosság körében, csakúgy, mint a katonák. Például: egy magas rangú katonának vagy rendőrnek még a helyiek is gyakran tisztelegnek, ha egyenruhában vannak. A három hónap alatt csak hétszer igazoltattak

A kiskorúak alkohol fogyasztását nagyon komolyan veszik, vagyis huszonegy év alatt nem ihat senki alkohol tartalmú szeszes italt. Ami érdekesség, hogy nem azt büntetik csak meg aki iszik, de azt is aki kiszolgálta őt, vagy aki már huszonegy éves elmúlt, és a jelenlétében egy fiatalkorú fogyasztott alkoholt. Például:

- Ha kocsiban iszik valaki és kiskorú, akkor a kocsifőnök is megbüntetik, de természetesen a őt is.*
- Ha 18 év alatt iszik valaki vezetés közben iszik, és a véralkohol szintje eléri a 0,8%, akkor 21 éves koráig elveszik a jogosítványát, illetve 200 \$-os helybeni bírságra büntetik.*
- Ha már elmúlt 18 éves a sofőr, de még nem töltötte be a 21-et, akkor felnőttként kezelik és egy évre elveszik a jogosítványát.*
- Ha 21 éven alulnak adnak el szeszes italt, akkor a bolt tulajdonosát 500 \$-ra büntetik, plusz 40 óra közmunkát is kötelezően el kell végeznie.*
- Ha háziuliban buknak le az iszogatni vágyó fiatalok, akkor a ház tulajdonosának kell ugyanígy 500 \$-t kifizetnie minden egyes pozitív eredménnyel megszondáztatott fiatal után.*
- Ha hamis személyivel próbál valaki alkoholt venni, akkor 500 \$ büntetés vagy 30 nap letöltendő börtönbüntetés jár.*

engem. Ebből kiemelnék hármat. Egyszer, mert egy kocsiban várakoztam, aztán mert éjszaka sétáltam a műfüves foci pályán a barátommal, és máskor pedig söröztünk az utcán, ami kint hatalmas nagy bűn.

Persze nem is csináltuk volna ilyen feltűnően, ha tudjuk, hogy abban a civilnek tűnő személygépjárműben rendőrök vannak. A szerencsénk annyi volt, hogy egy kedvesebb rendőrt fogtuk ki, illetve, hogy nem igazán voltunk tisztában az utcán való szeszesital-fogyasztás tilalmi szabályairól, illetve, hogy Magyarországon egy hasonló helyzetet nem egészen így kezelnek. Így egy figyelmeztetéssel és ejnye-bejnyével megúsztuk.

Egyszer volt szerencsém az egyik szabadnapomat egy katonai bázison eltölteni. Ez egy hatalmas területen elhelyezkedő kisváros, ahol a katonák családjai laknak. Van hozzá egy hatalmas tó, erdő és minden, ami egy városba kell, csak minden kisebb, (gondolok itt pl.: benzinkút, bevásárlóközpont, sportpályák és az elmaradhatatlan közösségi medence). Az itt élők ingyen kapják a házat, a házak nagysága rang szerint változik. A helyi lakosoknak a megvásárolt termékek után áfát sem kell fizetni. Nagyon kellemes

környezetben élhetnek, és a belépés csak az ott élőknek engedélyezett, amit a kapukban álló fegyveres katonák felügyelnek.

Zárszó

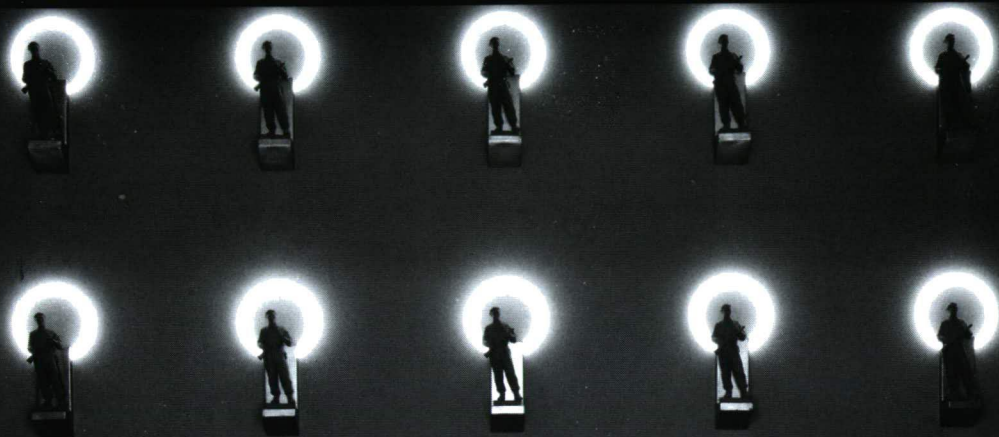
A cikk megírásával az volt a célom, hogy az Amerikai Egyesült Államok-beli néhány hónapos életemről szubjektív megfigyelőként szerzett tapasztalataimat megosszam az olvasókkal, leginkább az amerikai ifjúság életvilágára fókuszálva. A fenti mozaikokból talán betekintést nyerhettek a magyarországi viszonyokhoz képest, egy szinte mindenben más világ ifjúságának hétköznapijaiba.

JEGYZETEK

- ¹ Georgetown historic district. www.nps.gov/history/nr/travel/Wash/dc15.htm. 2009. 09.10. 15:10
- ² One day in America. http://www.time.com/time/2007/america_numbers
- ³ Top and bottom 25 cities overall. <http://www.morganquitno.com/cit06pop.htm>
- ⁴ Crack és kokain. <http://drogriporter.hu/node>
- ⁵ One day in America. http://www.time.com/time/2007/america_numbers/alcohol.html

EMLEK PONT

FÉL ÉVSZÁZAD VÁSÁRHELYEN

—AHOGYAN—MONDATAINKAT—IS—PONTTAL—
ZÁRJUK, EGY TÖRTÉNELMI KORSZAK IS
CSAK AKKOR VÁLHAT MÚLTUNK RÉSZÉVÉ,
HA PONTOT TESZÜNK A VÉGÉRE.

EMLEKPONT HÓDMEZŐVÁSÁRHELYEN.
AZOKRÓL,
AKIK EZT A KORSZAKOT ÁTÉLTÉK.

WWW.EMLEKPONT.HU